INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY

UBAK

20 – 21 August
ONLINE

the 11th International
Scientific Research Congress
Social and Educational Sciences

11. Uluslararası Bilimsel
Araştırmalar Kongresi

Tam Metin Kitabı

Full Text Book

www.ubaksymposium.org

11. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi

-Sosyal ve Eğitim Bilimleri-

the 11th International Scientific Research Congress

-Social and Educational Sciences-

(UBAK)

(20 – 21 Ağustos 2021)

ONLİNE / Ankara

-Sosyal ve Eğitim Bilimleri-

- Social and Educational Sciences-

- *Bildiri Tam Metin Kitabı-*

- *Proceeding Book -*

-

Editor

Dr. Esra TÜRE

Ankara 2021

ubaksymposium.org

Yayın Koordinatörü/ BroadcasteCoordinator•
Muhammet ÖZCAN

Yayın Yönetmeni / General Publishing Director •
Dr. Muhammet ÖZCAN

Editörs / Editedby •
Dr. Esra TÜRE

Bu kitapta yayınlanan Bildiri Tam metinleri "Bookcites Kitap Atıf Dizini" tarafından taranmaktadır

Kapak Tasarım / Cover Design
Bekir TURAN

İç Tasarım / Interior
Bekir TURAN

Birinci Basım / First Edition• ©
Ağustos 2021 // Ağustos 2021-Ankara

ISBN: 978-625-7813-93-8

ASOS YAYINEVİ
1st Edition / 1.baskı: Ağustos/Ağustos 2021
Address / Adres: Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad. No: 67/2-4/MERKEZ/ELAZIĞ

Mail: asos@asosyayinlari.com

Web:www.asosyayinlari.com
İnstagram:https://www.instagram.com/asosyayinevi/
Facebook: https://www.facebook.com/asosyayinevi/
Twitter: https://twitter.com/Asosyayinevi

KURULLAR

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Dilşen İnce ERDOĞAN, Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Ümmügülsüm CANDEĞER, Osmaniye Korkutata Üniversitesi

Doç. Dr. Hayrettin ZENGİN, Sakarya Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Yakup YILMAZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi, Kemal ÇİFTYILDIZ, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Dr. Fatih SANSAR, Çukurova Üniversitesi

Öğr. Gör. Nimet Ünsal KÖSE, Ankara Üniversitesi

Bilim Kurulu

Dr. Öğretim Üyesi Yunus AKAN, Muş Alparslan Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Damla AKSEL, Bahçeşehir Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Selçuk ARIK, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Doç. Dr. Türkan ASKEROVA, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi

Prof. Dr. Mesut DOĞAN, İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Özlem ÇAKIR, Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Bilal ÇELİK, Sakarya Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Kemal ÇİFTYILDIZ,

Dr. Öğretim Üyesi Nedim DİKMEN,

Dr. Faruk DÜNDAR, University of Glasgow

Doç. Dr. Nihada Delibegovic DZANİC, University of Tuzla

Dr. Öğretim Üyesi Funda ERDOĞDU, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet GÖKDEMİR, Yalova Üniversitesi

Doç. Dr. Ercan GÜNERGÖK, Bolu Abant İzzetbaysal Üniversitesi

Prof. Dr. Özbay GÜVEN, Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU, Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Cemal İYEM, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Prof. Dr. Behset KARACA, Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Cemile Bahtiyar KARADENİZ, Ordu Ünivertsitesi

Doç. Dr. H. Eylem KAYA, Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Elmira QOCAYEVA, Azerbaijan Tourism and Management University

Dr. Leyla KODAMAN, Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Elvira LATİFOVA, Bakü Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. Cem Harun MEYDAN, Ankara Bilim Üniversitesi

Prof. Dr. Meruert MUSABAEVA, Eurasian National University, Kazakaistan

Doç. Dr. Naka NİKSİC, Belgrad Üniversitesi, Sırbistan

Doç. Dr. Ayla OĞUZ, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Doç. Dr. Elif ÖNAL, Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Meryem SELVİ, Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Galbatsova SHAHRUZAT, Daghestan State University

Prof. Dr. Gulnoz SATTOROVA, Özbekistan İlimler Akademisi

Dr. Gülzada STANALİEVA, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Doç. Dr. Seçil TAŞTAN, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Türkmen TÖRELİ, Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Pınar ÜLGEN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Prof. Dr. Mucize ÜNLÜ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Andrey VOLODİN, Moskova State University, Russia

Dr. Öğretim Üyesi Ali Fuat YALÇIN, Necmettin Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Mesut YAVUZ, İstanbul Üniversitesi - Cerrahpaşa

Prof. Dr. Mehmet YILMAZ, Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet YÜKSEL, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Nurshat ZHUMADİLOVA, Kazakistan, Karaganda Bolaşak Üniversitesi

SEKRETERYA

Esra TÜRE

ÖNSÖZ / PREFACE

Devam etmekte olan COVİD-19 salgını nedeniyle 11. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi 20-21 Ağustos 2021 tarihlerinde ÇEVİRİMİÇİ olarak düzenlenmiştir. Kongrede sosyal ve eğitim bilimlerinin alt dallarında çok sayıda çalışmaya yer verilmiştir. Bu zaman kadar yapılan kongreler sonucunda bilim insanlarımızın sunduğu kıymetli çalışmalar bildiri tam metin kitabı olarak okuyucuların ve araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. 11. UBAK Kongresi sonucunda araştırmacıların gönderdiği tebliğler de Bildiri Tam Metin Kitabı olarak sizlerle buluşacaktır. Bu kitap, söz konusu tebliğlerden oluşmaktadır.

Bu vesile ile kıymetli akademisyenlerin katılımlarıyla gerçekleştirdiğimiz kongremizde ilim dünyasına sağladıkları katkılarından dolayı tüm katılımcılara sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ayrıca kongrenin başarıyla gerçekleşmesinde emeği geçen düzenleme kurulu, bilim ve hakem kurulu üyesi akademisyenlerimize ve desteklerini esirgemeyen Balkan Üniversitesi Rektörlüğü'ne teşekkürü borç biliriz.

Kongrelerimizde tekrar bir araya gelmeyi arzu ederek 11. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildiri Tam Metin kitabının ilim dünyasına faydalı ve hayırlı olmasını dileriz.

Saygılarımızla…

Dr. Esra TÜRE

İÇİNDEKİLER – CONTENTS

KURULLAR ..... **IV**

Düzenleme Kurulu ..... **IV**

Bilim Kurulu ..... **IV**

SEKRETERYA ..... **V**

ÖNSÖZ / PREFACE ..... **VI**

Kültür, İnanç ve Coğrafya Faktörlerinin, Toplumların Yemek Kimliği Oluşum ve Gelişim Sürecine Etkisi **1**

Jeremy Bentham ve John Stuart Mıll'in Gözünden Yerel Demokrasi **12**

Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarının Uzaktan Eğitimde Öğretmenlik Deneyimleri: Fenomenolojik Bir Araştırma **21**

Kırsal Nüfusun Yoksulluk Algısı Üzerine Bir Araştırma **35**

28 Şubat Edebiyatında '*Öteki*'nin Değer ve Temsilleri **45**

Yaşanabilir Şehirler Düzleminde Yürünebilir Çevre ve Peyzaj Analizi; Nevşehir Kent Merkezi Tarihi Dokusu Çevresi **57**

İlkokul Fen Bilimleri Ders Kitabındaki Ünite Sonu Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi **72**

Gıda Güvenliği Endeksi Bileşenlerinin Önemlilik Analizi: Entropi Ve Crıtıc Tabanlı Swara Yöntemi İle Bir Uygulama **82**

İlkokul 4. Sınıf Çevre Ölçme Konusunda Kukla Destekli Öğretim Yapılmasının Öğrencilerin Tutum ve Kaygı Düzeylerine Etkisi **95**

Türk İnanç Sisteminde Koçlar ve Koçbaşlı Mezar Taşları İkonografisi **105**

Me'Âlimü'l-Yakîn'de (Siyer-i Bâkî) İsrâ-Mi'Râc Hâdisesi **113**

XVI-XVII. Yüzyılda Musul'da Eğitim-Öğretim Hizmetleriyle İlgili Vakıflar **123**

Kıraat Farklılıklarının Âyetlerin Anlamı ve Yorumlanmasındaki Etkisi/Çağdaş Oryantalizmin Yaklaşım Tarzı **131**

Tüketicilerin Reklamdaki Fiyat Bilgisine Karşı Şüpheciliğinin Özel Gün İndirimleri Kapsamında İncelenmesi **138**

Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Adanmışlık Düzeyleri İle Müdürlerin Liderlik Davranışlarını Algılama Düzeyleri Arasındaki İlişki **149**

Sığınmacılıktan Haymatlosluğa: Rus Casusu Hamit Ünver'in Türk Vatandaşlığından Çıkartılması **166**

Okul Öncesi Dönemde Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Farkındalık Eğitiminin Etkililiği **177**

Ekonomik Krizlerin İstihdam ve Girişimcilik Üzerin Etkileri **187**

Şiir ve Duygu İlişkisinde Anadili Etkeni **196**

Ortaöğretim Coğrafya (9-10-11-12) Ders Kitaplarında Çevre Bilinci Olgusu **208**

Kurum İmajının, Kurumsal İtibara ve Hizmet Sadakatine Etkisi: Kargo Firmaları Üzerine Bir Alan Çalışması **218**

SOSYAL VE EĞİTİM BİLİMLERİ

SOCIAL AND EDUCATIONAL SCIENCES

Presentation ID / Sunum No= 23

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0003-3999-3751

Kültür, İnanç ve Coğrafya Faktörlerinin, Toplumların Yemek Kimliği Oluşum ve Gelişim Sürecine Etkisi

Dr. Adem ARMAN[1], Hikmet Can ÇETİN[2]

[1]Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, ademarman@akdeniz.edu.tr,
[2]Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Ana Bilim Dalı, hikmetcancetin@hotmail.com

Özet

"Yemek Kimliği" olgusunun bir toplumun kültürel yapısını, inanç şeklini dolayısıyla yaşayış biçimini belirleme sürecinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Yemek kimliği kavramı, kültürel boyutuyla toplumların tarım, tedarik, depolama, pişirme ve servis gibi yiyecek ve yemek üretim aşamalarında saptayıcı rol aldığı söylenebilmektedir. Toplumların yemek kimliklerinin, inanç türlerinin etkisiyle değişikliğe uğradığı düşünülmektedir. Buna ek olarak coğrafi etmenlerin de toplumların yemek kimliklerinin oluşum ve gelişim sürecini şekillendirdiği görülmektedir. Çalışmada yemek kimliği olgusunun oluşum ve gelişim sürecine temel olarak kültür, inanç ve coğrafya faktörlerinin önemli bir etkisinin olduğu varsayılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, kültür, inanç ve coğrafya faktörlerinin toplumların yemek kimliğinin oluşum sürecine etkisini açıklamak amaçlanmaktadır. Ayrıca yemek kimliği olgusunun, kavramsal olarak ortaya konulması, farklı değişkenlerle ilişkilerinin incelenmesi ve sistematik derlemede bulunulması yönünden çalışma önemli görülmektedir. Sonuç olarak kültür, inanç ve coğrafya faktörlerinin toplumların yemek kimliklerinin oluşum ve gelişim sürecine belirleyici bir etkisinin olduğu söylenilebilmektedir. *"Bana ne yediğini söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim."* Anthelme Brillat-Savarin, 1755-1826 (Palmer, 2002).

Anahtar Kelimeler: Yemek Kimliği, Kültür, İnanç, Coğrafya, Toplum

The Effects of Culture, Belief and Geographic Factors on The Formation and Development Process of Society's Food Identity

Abstract

The phenomenon of "Food Identity" has an important place in the process of determining the cultural structure of a society, its way of belief and therefore its way of life. It can be said that the concept of food identity, with its cultural dimension, plays a decisive role in the food and food production stages of societies such as agriculture, supply, storage, cooking and service. It is thought that the food identities

of societies have changed with the effect of belief types. In addition, it is seen that geographical factors shape the formation and development process of the food identities of the societies. In the study, it is assumed that the factors of culture, belief and geography have an important effect on the formation and development process of the phenomenon of food identity. In this context, it is aimed to explain the effects of culture, belief and geography factors on the formation process of the food identity of societies. In addition, the study is important in terms of revealing the phenomenon of food identity conceptually, examining its relations with different variables and making a systematic review. As a result, it can be said that the factors of culture, belief and geography have a decisive effect on the formation and development of the food identities of the societies. *"Tell me what you eat and I'll tell you who you are."* Anthelme Brillat-Savarin, 1755-1826 (Palmer, 2002).

Keywords: Food Identity, Culture, Belief, Geography, Society

1. GİRİŞ

Toplumların, atalarının kültür ve inanç yapılarına dair enformasyon arayışı içerisinde olduğu gözlemlenebilmektedir. Dolayısıyla toplum bireylerinin, atalarının; dil, mimari, müzik, resim, yemek gibi olgularla ilişkilerine, merak duyma eğilimi içerisinde olduğu da bilinmektedir. Bu bağlamda "Kimlik" kavramının toplumların kültürel ve dini yapısını açıklama amacıyla kullanıldığı söylenilmektedir (Beşirli, 2019). Kimlik kavramı, ifade edilirken içerisinde birçok örtük kavramı barındırmaktadır. "Yemek Kimliği" kavramı, bu örtük kavramlardan biri olarak görülmektedir. Bu çerçevede yemek kimliği kavramı, sosyoloji temelinde toplumların inanış biçimlerini ve kültürel yapılarını açıklama işlevine sahiptir. Ayrıca birçok değişkeni içerisinde barındıran yemek kimliği kavramı, ürünün yetiştiği toprak, iklim, yetiştirilme şekli gibi süreçlerin yanı sıra toplama, pişirme, depolama ve servis gibi üretim aşamalarını da kapsamaktadır (Lupton, 1994).

Farklı kültür, inanç ve coğrafya yapılarına sahip toplumların her birinin kendine özgü bir biçimde yiyecek üretimlerini gerçekleştirdikleri gözlemlenebilmektedir (Almerico, 2014). Özgünlük toplumun birbiriyle yakın ilişkiler kurmasını ve diğer toplumlardan ayrışmasını sağlayan önemli bir faktör olarak nitelenebilmektedir. Nitekim yemek kimliği kavramının da toplumların özgünlüğünü yansıttığı düşünülmektedir. Bu kapsamda ülkemizin coğrafi olarak Avrupa, Asya ve Afrika arasında yer alması sebebiyle komşu ülkelerden etkilendiği ve etkilediği fakat yine de her birinden bir başka sebep itibari ile farklılık gösterdiği söylenebilmektedir. Çalışma bu yönüyle farklılık veya özgünlük unsuru olarak görülen yemek kimliği kavramının tanımlanması adına kültür, inanç ve coğrafya faktörlerinin yemek kimliği olgusunun oluşum ve gelişimine etkisini incelemeyi hedeflemektedir (Gürhan, 2017).

2. ALAN YAZIN TARAMASI

2.1. Yemek Kimliği Olgusu

Yemek kimliği olgusu, sosyolojik olarak toplumların kültürel yapısını, inanç şekillerini, dolayısıyla yaşayış biçimlerini yemekler aracılığıyla simgeleyen unsurlardan biri olarak tanımlanabilmektedir (Reddy ve Van Dam, 2020). Toplumların sosyo-kültürel yapısının izlenimlerini içerisinde barındıran yemek kimliği olgusu, yiyecek ürünlerini yetiştirme, toplama, depolama, pişirme, servis etme ve tüketme gibi yiyecek ürünlerinin üretim-tüketim aşamalarının şekillenmesinde rol oynamaktadır (Mason, 2009; Başat, Sandıkçı ve Çelik, 2017).

Yemek kimliği olgusu geçmişe ve bugüne ışık tutma maksadıyla birçok işlevde kullanılmaktadır. Örneğin, toplumların kendi içerisindeki sosyolojik ilişkilerini güçlendirme ve diğer toplumlardan ayırma boyutuyla önemli bir kimlik unsuru olarak öne çıkmaktadır (Getz ve Robinson, 2014). Ayrıca tablolarda ve fotoğraflarda sembol olarak yiyecek ürünlerinin kullanılmasıyla resim ve fotoğraf sanatına, kazılar sonucunda ulaşılan gastronomik kalıntılar ile arkeoloji bilimine, arkeolojik verilere dayanarak geçmişte ve günümüzde insanların yaşayış biçimlerini ortaya çıkaran antropoloji, tarih, sosyoloji gibi bilimlere katkı sağlayan etmenlerden biri olarak görülmektedir (Sipahi, Ekincek ve Yılmaz, 2017). Ek olarak günümüzde kültür tanıtımı ve gastronomi turizmi ile turizm destinasyonlarının tanıtımına katkı sağlamaktadır (Çalışkan, 2013; Toklu, 2020). Dolayısıyla destinasyonu ziyaret eden turist sayısının artmasına yardımcı olduğu söylenebilmektedir (Kim, Suh ve Eyes, 2010; Akbulut ve Yazıcıoğlu, 2020). Tüm bu olumlu etkilerine ilaveten diplomasi unsuru olarak da kullanılabilen yemek kimliği olgusu, ülkelerin sembol yiyecek ürünleri ve yemeklerinin tanıtılmasına yardımcı olmakta

dolayısıyla global ölçekte imajlarının gelişimine katkı sağlayabilmektedir (Backett, 1990; Katz, 2010; Bucak ve Yiğit, 2019). Yemek kimliğini, oluşum sürecini ve toplumlar üzerindeki etkilerini idrak edebilmek için temel olarak kültür, inanç ve coğrafya faktörleri ile ilişkilerini incelemek yararlı görülmektedir. Bu kapsamda kültür faktörünün toplumların yemek kimliklerinin oluşum sürecinde temel taşı olarak işlev gördüğü varsayılmaktadır (Cherry, Ellis ve Desoucey, 2011).

2.2. Kültürün Yemek Kimliği Olgusuna Etkisi

Yemekler, insanların fizyolojik ihtiyaçlarını karşılama işlevinin yanı sıra toplumların kültürlerini ve yaşayış biçimlerini simgeleyen bir araç olma işlevini de görmektedir (Beşirli, 2010). Yemeğin simgelemeye ek olarak kimlik oluşturma boyutuyla, tarım üretimi ve yemek üretimi aşamalarındaki kültürel ve geleneksel yapıyı içerisinde barındırmakta olduğu belirtilmektedir. Toplumların yemek kimliklerinin gelişim sürecinde kültür unsurunun önemli bir yeri bulunmaktadır (Roos, Hansen ve Skuland, 2016). Toplumların yemek kimliklerini açımlayabilmek için toplumların kültürel etkinliklerini incelemek gerekli görülmektedir. Örneğin festivaller, evlilik törenleri gibi kültürel unsurların yer aldığı etkinliklerde yemek kimliği toplumun ortak değeri olarak değerlendirilen etmenler arasında yer almaktadır (Fırat, 2019). Kültürel etkinlerde sergiledikleri geleneksel yemekleri benzer üretim süreçlerinden geçirerek tüketmeleri, topluma ait ortak bir yemek kimliğinin varlığına işaret etmektedir. Bu çerçevede kültür faktörünün yemek kimliğinin gelişim sürecine etkisini değerlendirmek için tarihi dokümanlardan yararlanmak gerekli görülmektedir (Deniz ve Öksüz, 2017). Miladi 27 Kasım 1539 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan ile Rüstem Paşanın düğününü ve Şehzade Bayezid ile Cihangir'in sünnet düğününü gerçekleştirmek üzere düzenlenen etkinlikte, dönemin kültürel yapısı hakkında tahminlerde bulunabileceğimiz yemeklere ait kayıtların olduğu bilinmektedir. Kayıtlarda belirtildiği üzere paşaların davetli olduğu ve padişahın katılım sağladığı etkinliğin ziyafet defterinde,

> "Padişah-ı âlişân hazretlerinin paşalar ve begler ile olan ziyâfetidir: Tamamı onbeş sofradır. Şöyle ma'lûm ola; dâne-i birinç, dâne-i rişte, saru dâne, yeşil dâne, kızıl dâne, dâne-i şa'riyye, dâne-i nârdenk, dâne-i simid, sütlü zerde, birinç herisesi, kışırma aşı, ayva kalyesi, şekerlü nârdenk şorbası, tavuk şorbası, zerde..., tavuk kavurması, reşidiyye, bazâr böreği, zerenduli, mahmûdiyye, mâmûniyye, mahallebi, salma, kadm tuzluğu şorbası, zırva, bâdem şorbası, tavuk kebâbı, kuzu kebâbı, tavus kebâbı, ördek kebâbı, güvercin kebâbı, keklik kebâbı, koyun kebâbı, tavuk yahnisi, kaz yahnisi, ördek yahnisi, kuzu yahnisi, koyun yahnisi, zirba yahnisi, köfte ve hâs çörekler çift yüz elli çifttir. Ve zikr olan on beş sofra taâmın (yiyecek) bir sofrası tamam Hassa-i hümâyûn için bu uslûb üzere olub ve on dört sofrası yirmi dürlü kalurdur, şöyle ma'lûm ola" şeklinde bir metne rastlanmıştır (Arıkan, 2018).

Toplumun kültürel yapısının metinde de yer aldığı üzere yemeklerin pişirme tekniklerine dahi etki ettiği gözlemlenebilmektedir. Yemeklerin pişirilme tekniği de kimlik unsuru olarak değerlendirilebilmektedir (Dursteler, 2012). Sonuç olarak yemek kimliği olgusunun gelişim sürecinde kültür faktörünün yordayıcı bir etkisinin olduğu bilinmektedir (Koç, 2016; Çelik ve Yıldırım Saçılık, 2019). Yemek kimliği olgusunu tanımlamak için, kültürden meta ve dogma yönüyle farklılık gösteren "inanç" unsuru ile ilişkisini açıklamak yararlı görülmektedir (Twiss, 2007).

2.3. İnanç Şekillerinin Yemek Kimliği Olgusuna Etkisi

Yemeği inanç şekilleri ile ilişkilendirerek değerlendirmek, yemeğin kimlik kavramıyla olan ilişkisinin açıklanmasına katkıda bulunmaktadır. Birçok inanç şeklinde, inananların hangi yiyecekleri nasıl tüketmeleri yahut tüketmemeleri hususunda önerilerde bulunulmaktadır (Norman, 2012; Tatlı ve Doğan, 2020). İnanan insanların tüketeceği yiyecek grubunu belirlemiş, sınırlandırmış ve bazı yiyeceklerin tüketimine yasaklar getirilmiştir. Bu sınırlandırma, insanların yiyecek alışkanlıklarını şekillendirmiş tarihsel süreçte yemeğin kimliğinin inanç çerçevesinde oluşumunu sağlamıştır (Miles, 1995). Örneğin Müslümanlıkta, Hristiyanlıkta ve Musevilikte deniz canlıları, bazı av ve besi hayvanları üzerine sınırlandırmalarda bulunulmuştur. İnanç türlerinin, bir kısım yiyecek ürünlerinin üretim ve tüketimini yasakladığı gibi, bir diğer kısım yiyecek ürünlerini yücelttiği hatta kutsallaştırdığı görülmektedir (Hatipoğlu, 2010). Şarap, zeytin, hurma, mayasız ekmek bu ürünlere örnek olarak gösterilebilmektedir. Ayrıca kutsal metinlerde sebze, meyve ve ot türevi ürünlerin tüketimine yönelik teşvik edici metinler de yer almaktadır (Atalan-Helicke, 2014). Bu bağlamda inananların yaşamları

boyunca yasaklanan veya önerilen yiyecek ürünlerine dikkat etmeleri gerekli görülmektedir (Wilkins vd. 2019; Barnett, 2021).

Semavi dinlerden olmayan Hinduizm'de de canlıların ruhlarında tanrının ruhundan bir parça olduğuna inanılmaktadır. Özellikle Hinduların anne olarak statü yükledikleri inek, sığır, dana vb. tür büyükbaş hayvanların kesilmesi, etinin tüketilmesi yasaklanmıştır. Bu bağlamda Hindu dinine mensup toplumların, inanç gerekçesiyle sığır eti tüketmemesi, Hindu toplumların yemek kimliklerinin oluşum sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Buna göre inanç şekillerine arasında farklılık gösterse de bir kısım yiyeceklerin tüketiminin sınırlandırıldığı görülmektedir (Korom, 2000). Kendisine inanan toplumların tüketecekleri yiyecek ürünlerine dair önerilerde ve sınırlandırmalarda bulunan inanç şekillerinin, toplumların yemek kimliğinin gelişim sürecine etki ettiğini söylemek mümkün görülmektedir (Feely-Harnik, 1995; Mumuni vd. 2018). İnanç ve kültür faktörünün yanı sıra coğrafyanın da yemek kimliği oluşumuna ve gelişimine etki ettiği varsayılmaktadır (Beşirli, 2012).

2.4. Coğrafyanın Yemek Kimliği Olgusuna Etkisi

Toplumların yemek kimliklerinin şekillenmesinde önemli bir etmen olarak görülen coğrafi unsurların, yiyecek ürünlerinin üretim sürecinde belirleyici özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Coğrafi unsurlar arasında; hava şartları, iklim, toprağın yapısı ve konumu gibi unsurlar yer almaktadır (Shanahan, 2002). Hava şartları ve iklim yetiştirilecek ürünlerin seçimine, toprağın yapısı ve konumu ise içerdiği mineral vb. alaşımlarla yiyecek ürünlerinin verimine, kalitesine etki etmektedir (Atkins ve Bowler, 2016). Buna örnek olarak ülkemizin Doğu Karadeniz bölgesinde coğrafi sebeplerden dolayı çay, kivi, fındık gibi ürünler yaygın olarak yetiştirilirken tahıl ürünlerinin yetiştirilme oranı daha düşük olması gösterilebilmektedir. Bölgede yetişen ürünlerin bölge halkının yemek kimliğinin şekillenmesinde etkiye sahip olduğu görülmektedir (Shortridge, 2003). Ek olarak üretilen yiyecek ürünlerinin yanı sıra bölgelerin coğrafi konumları sebebiyle ticaret yoluyla geçişi sağlanan yiyecek ürünlerinin de toplumların yemek kimliklerinin gelişim sürecinde rol oynadığı düşünülmektedir (Emekli, 2006).

Bazı topoğrafyalardaki toplumların yerlerinin değişmesiyle sonuçlanan kavimler göçü ve coğrafi keşifler gibi coğrafi olayların da toplumların yemek kimliğinin şekillenmesinde önemli bir pay sahibi olduğu düşünülmektedir. Büyük göç olarak adlandırılan ve kavimlerin yaşamını sürdürdüğü coğrafyaların yerinin değişmesiyle sonuçlanan kavimler göçünün, yemek kimliği üzerine farklı etkilere sebep olduğu varsayılmaktadır (Şanda, 2017). Örneğin kavimler göçü öncesi Türk kavimlerinin, yurt olarak benimsediği Orta Asya'dan; Güney Sibirya, İran, Anadolu, Kafkasya ve Doğu Avrupa olarak adlandırılan bölgelere göç ettikleri düşünülmektedir. Nitekim coğrafi kısıtlılıkların yol açtığı sorunlar sebebiyle yaşamlarını kolaylaştıracak farklı bölgelere göç eden Türk halkları, göç ettikleri bölgelere Mantı, Pastırma, Sucuk, Tarhana, Yoğurt gibi yiyecek ürünlerinin taşınmasını sağlamıştır (Tatlıcı, 2018). Buna ek olarak göç edilen bölgedeki yiyecek ürünlerini de yaşamlarına entegre ettikleri söylenebilmektedir (Koca ve Yazıcı, 2014). Özellikle Türklerin, Anadolu coğrafyasına göçleri sonrasında karşılaştıkları düşünülen sebze yemekleri, mezeler, deniz ürünleri gibi yiyecek ürünlerinin üretimi ve tüketimi gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede kavimler göçü gibi göç akımlarının hem göç edilen coğrafyaların hem de göç eden toplumların yemek kimliklerinde değişikliklere yol açtığı düşünülmektedir (Seçim ve Kaya, 2020; Parasecoli, 2021).

Batı Avrupalıların Amerika kıtasını keşfetmesiyle başlayan kolonileştirme serüveninde, Amerika kıtasında yetişen yiyecek ürünlerinin Avrupa kıtasına oradan da bilinen dünyanın geri kalanına akışının gerçekleşmesi sonucu bölgelerin ve toplumların yemek kimliğinde farklılıklar meydana gelmiştir (Candan, 2019). Bu bağlamda Amerika kökenli mısır, patates, kakao, domates gibi yiyecek ürünlerinin dünyada ve ülkemizde yaygın olarak kullanımı, toplumların yemek kimliklerinde değişime neden olmaktadır (Barton, 2017). Bahsi geçen ürünlerin geldiği coğrafyalara ait saklama, pişirme ve servis teknikleriyle tüketiminin gerçekleştirilmesi, ürünün geldiği coğrafyada kullanımının yaygınlaşmasına, kalıcılığının artmasına olanak sağlamıştır (Dietler, 2007). Dolayısıyla Amerika kıtasından farklı bölgelere akışı gerçekleştirilen yiyecek ürünlerinin, geldiği coğrafyanın yemek kimliğinin gelişim sürecinde farklılaştırıcı bir unsur olarak yer aldığı görülmektedir (Fırat, 2014).

3. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmektedir. Çalışma, alan yazında "Yemek Kimliğinin Oluşum Sürecine Etki Eden Unsurlar" ile ilgili 8 farklı anahtar kelime kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Araştırma Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM) ve Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi (YÖKTEZ) veri tabanları ile TR Dizin'de bulunan Türkçe ve İngilizce 20 çalışma üzerinde sistematik derleme gerçekleştirilerek düzenlenmektedir. Sistematik derleme, alanında yetkin araştırmacılar tarafından, en iyi bulgulara ulaşmak adına benzer yöntemler ile tasarlanmış çok sayıda araştırmanın sentezi olarak değerlendirilmektedir. Sistematik derleme, araştırma konusunun tanımlanması, ilgili araştırmaların taranması-ayrıştırılması, bulguların değerlendirilmesi ve sistematik derlemenin yazımı gibi aşamalarından oluşmaktadır (Karaçam, 2013). Seçilen çalışmaların içeriği kısaca Tablo-1'de belirtilmektedir. Çalışmada metodolojik olarak "Amaca yönelik örnekleme" yöntemi tercih edilmektedir. Amaca yönelik örnekleme yönteminde, sistematik derlemesi gerçekleştirilen alan yazın bölümünden bazı araştırmalar yazar tarafından seçilmektedir (Büyüköztürk vd., 2012; Baltacı, 2018). Araştırma, tarama sonucu yazar tarafından edinilen enformasyonlara dayanarak düzenlenmektedir. Ayrıca çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmesi sebebiyle sistematik derlemesi gerçekleştirilen çalışmalar içerisinde metodolojik olarak nitel yöntemli çalışmalar büyük çoğunluğu oluşturmaktadır.

Tablo 1: Yemek Kimliğinin Oluşum Sürecine Etki Eden Unsurları Konu Alan Çalışmalar

Yazar	Çalışma Adı	Çalışma İçeriği
Palmer (2002)	Milk and Cereals: Identifying Food and Food Identity among Fallāhīn and Bedouin in Jordan	Çalışmada yarı göçebe köylü gruplar tarafından hazırlanan ve tüketilen yiyeceklerin, saklama ve pişirme tekniklerini ampirik olarak incelenmektedir. Araştırmada bu toplulukların pişirme tekniklerini geleneklerinin, kimliklerinin bir parçası olarak benimsedikleri ve değişim istemedikleri sonucuna varılmaktadır.
Dietler (2007)	Food, Identity and Colonialism	Çalışmada sömürgecilik sebebiyle Avrupa'ya getirilen yiyecek ürünlerinin toplumların yemek kimliklerinde değişikliğe sebep olduğunu vurgulamakta ve gelen yiyecek ürünlerinin bir takım tabu inanışlara sebep olduğunu belirtilmektedir. Alan yazında kavramsal temel oluşturan nitel çalışmalardan biri olarak görülmektedir.
Beşirli (2010)	Yemek, Kültür ve Kimlik	Çalışmada kavramsal olarak toplumların yemek kimliklerinin; sosyal sınıf, inanç, kültür aktarımı olgularına şekillendirici etkilerinin bulunduğunu belirtilmektedir.
Cherry vd. (2011)	Food for Thought, Thought for Food: Consumption, Identity and Ethnography	Çalışmada araştırmacıların tüketim ve yaşam tarzı hareketleri üzerine araştırma yapmanın, araştırmacıların kendi yemek kimliklerini etkilediğine dair sonuçlara ulaşılmaktadır. Araştırmada "İşbirlikçi düşünümsellik" süreçlerinin feminist metodolojik yeni bir bakış açısı ortaya koyduğunu belirten bir yöntem benimsenmektedir.
Dursteler (2012)	Food and Identity in Early Modern Ottoman Travel Literature	Çalışmada erken modern Osmanlı İmparatorluğu döneminde kaleme alınan gezi yazıları üzerinde incelemelerde bulunarak dönemin toplumlarının yemek kimliklerini, Avrupa'daki toplumların yemek kimlikleri ile karşılaştırarak

		değerlendirmektedir. Araştırmada Evliya Çelebi gibi yazarların gezi yazılarının içerik analizi gerçekleştirilmektedir.
Çalışkan (2013)	Destinasyon Rekabetçiliği ve Seyahat Motivasyonu Bakımından Gastronomik Kimlik	Çalışmada gastronomik kimliğin yeni turistlerin destinasyona çekilmesini sağlama, yerel kültürü deneyimleme aracı olma, turist deneyimine değer katma, turist harcamalarını arttırma ve kalış süresini gibi olumlu etkilerinin olduğunu belirtilmektedir.
Fırat (2014)	Yemeğin İdeolojisi ya da İdeolojinin Yemeği: Kimlik Bağlamında Yemek Kültürü	Çalışmada ideolojinin toplulukların yemek kimliğini şekillendirici bir unsur olduğu vurgulamakta ve yemek kimliği kavramının, yemek kültürünün gelişim sürecinde önemli rolü olduğunu belirtilmektedir.
Almerico (2014)	Food and İdentity: Food Studies, Cultural and Personal İdentity	Çalışmada İtalya'nın Napoli bölgesinde Akdeniz tipi beslenmenin kimlik üzerine etkisini incelemektedir. Yemeğin insan davranışları üzerinde etkili bir unsur olduğu fikri savunulmaktadır.
Atalan-Helicke (2014)	The Halal Paradox: Negotiating İdentity, Religious Values and Genetically Engineered Food in Turkey	Çalışmada helal gıda konusunda anlaşmazlıkların devlet, halk ve dini önderler arasında belirlenememesi sebebiyle karışıklık yarattığını, yaratılan karışıklığın Müslüman yemek kimliğinin bozulmasına sebep olduğunu belirtilmektedir, çözüm için önerilerde bulunmaktadır.
Baki Nalcıoğlu (2016)	Mevsimlerin Yemek Dili: Kışa Hazırlık (Türk ve Macar Mutfağı Üzerine)	Çalışmada Türkiye-Macaristan mutfaklarında yiyeceklerin üretim tekniklerini ve tüketim usullerini kimliksel bağlamda incelenmektedir. Benzer yiyecek isimlerine, benzer pişirme tekniklerine rastlandığını bulgulamakta ve iki farklı toplumun ortak yemek kimliği unsurlarına sahip olduğu vurgulanmaktadır.
Gürhan (2017)	Yemek ve Din: Yemeğin Dini Simgesel Anlamları Üzerine Bir İnceleme	Çalışmada dinlerin, toplumların yemek tüketimleri üzerinde saptayıcı rol aldığını ve yemek kimliğinin oluşum sürecinde önemli bir etkiye sahip olduğu vurgulanmaktadır.
Töre Başat (2017)	Gastronomik Kimlik Oluşturmada Yöresel Ürünlerin Rolü: Ürünlerin Satış, Pazarlanmasına Yönelik Bir Örnek Olay İncelemesi	Çalışmada coğrafi işaretin yerel ürünlerin pazarlanmasına etkisinin olduğu ve ülkemizdeki güçlü-zayıf yönlerini ortaya koyulmaktadır. Gastronomik kimlik olgusuna etki eden faktörler de çalışmada sıralanmaktadır.
Sipahi vd. (2017)	Gastronominin Sanatsal Kimliğinin Estetik Üzerinden İncelenmesi	Çalışmada coşkulanım ya da keyif/haz veren duyguların incelenmesi ile ilgili bir disiplin olarak niteledikleri sanatın temel değerlerinden biri olan estetiğin, gastronominin sanatsal kimliğinin incelenmesinde önemli bir yerinin olduğu belirtilmektedir.

Mumuni vd. (2018)	Religious İdentity, Community and Religious Minorities Search Efforts for Religiously Sanctioned Food: the Case of Halal Food in Non-Muslim Majority Markets	Çalışmada göç ettiği ülkelerde kendi yemek kimliğine uygun bir yaşam sürdürmeye çalışan Müslüman azınlık grupların inanç gerekleri sebebiyle tüketim tercihlerini incelenmektedir. Araştırma evren-örneklemini ABD'de yaşayan Müslümanlar oluşturmaktadır. Araştırmada ilişki kurulan Müslümanların büyük kısmının sadece helal üretim süreçlerinden geçen yemekleri tercih ettiği görülmektedir.
Çelik ve Yıldırım Saçılık (2019)	Bir Yerin Tabaktaki Kimliği	Çalışmada bir destinasyonun yemek kimliğinin oluşum sürecini farklılaştırma, estetikleştirme, otantikleştirme, sembolizasyon, yenileştirme gibi süreçlere ayırarak incelenmesinin gerekliliğini belirtmektedir. Ayrıca oluşum sürecine etki eden unsurları kültür ve çevre kavramları altında birleştirilmektedir.
Wilkins vd. (2019)	The Acceptance of Halal Food in Non-Muslim Countries	Çalışmada Müslümanların azınlık olduğu ülkelerde, Müslüman yemek kimliğinin temelinde bulunan helal yiyecek ürünleri pazarlamanın, gıda üreticileri ve perakendecilerinin yanında uluslararası restoran ve fast-food zincirleri için umut verici iş fırsatları sağlayabileceği belirtilmektedir.
Toklu (2020)	Karaman İlinin Yöresel Mutfağının Kültürel Kimlik Bağlamında İncelenmesi ve Turizme Kazandırılması	Çalışmada Karaman yöresel mutfak kültürünün kültürel kimlik bağlamında inceleyip turizme kazandırılmasına dair incelemelerde bulunulmaktadır. Araştırmanın evrenini Karaman ilinde yaşayan yerel halk oluşturmaktadır. Karaman ilinde geçiş dönemlerinde yapılan ve şehrin yemek kimliği ile örtüşen geleneğin günümüzde de uygulandığı gözlemlenmektedir.
Akbulut ve Yazıcıoğlu (2020)	Destinasyon Markası Oluşumunda Gastronomik Kimlik ve İmaj: Konya Örneği	Çalışmada Konya ilinin gastronomik kimliğine etki eden unsurları ve Konya ilinin gastronomik imajını ilişkilendirilmektedir. Araştırmada genel gastronomik imajın destinasyon imajını yüksek düzeyde etkilediği, duygusal imajın bilişsel/algısal imajı ve genel gastronomik imajı yüksek düzeyde etkilediği, bilişsel/algısal gastronomik imajın da genel gastronomik imajı orta düzeyde etkilediği saptanmaktadır.
Parasecoli (2021)	Food, Identity and Cultural Reproduction in Immigrant Communities	Çalışmada geçmişte göçebe yaşam tarzına sahip toplumların, göçebe oldukları dönemle ilişkilendirilen kültürel kalıntıları, yemek kimliklerine yansıtmayı sürdürdüklerini vurgulanmaktadır. Çalışma, göçebe toplulukların kültürel yapılarının oluşumunu inceleyen kavramsal ve nitel yöntemli bir araştırma olarak alan yazında yer almaktadır.

Barnett (2021)	**Food and Religious Identities in the Venetian Inquisition**	**Çalışmada Protestanlık, büyücülük ve Yahudilik ile ilgili Venedik Engizisyon mahkemeleri aracılığıyla, dini kimlik inşa sürecinin yemek ve yeme pratiklerini aydınlatmaktadır. Çalışmada ilgili din ve mezheplerin yöneticilerinin ilişkili oldukları toplulukları yönlendirmek için bazı yemekleri sembolize ederek kullandığı söylenilmektedir.**

Tablo-1'de sıralanan sistematik derleme için seçilen 20 çalışmadan edinilen verilere göre; toplumların yemek kimliklerinin oluşum ve gelişim sürecine etki eden faktörlerin belirlenmesi yararlı görülmektedir. Sistematik derleme çerçevesinde Kültür, inanç, coğrafya faktörleri ve ilişkili alt faktörler toplumların yemek kimliklerini şekillendirici önemli unsurlar olarak gösterilmektedir. Belirtilen faktörlerin değişkenliği sebebiyle toplumların yemek kimliklerinin farklılık gösterdiği ve bu farklılıkların eşsiz, özgün bir unsur olarak kullanılabileceği söylenilmektedir. Yemek kimliği olgusunun kullanımı destinasyonun turizmi, pazarlanması, imajı gibi konularda yararlı olabileceği düşünülmektedir. Diğer bir boyutuyla yemek kimliği, toplumların içerisinde dezavantajlı olarak varsayılabilecek olan azınlık grupların tüketim istekliliklerine göre üretim yapılmasına da imkân sağlayabilmektedir. Ayrıca bir inancın mensuplarını, diğer inançlardan ayırmak amacıyla da yemek kimliği olgusu kullanılabilmektedir. Ek olarak göçebe/yarı-göçebe toplulukların kültürel yapılarını inceleme sürecinde kolaylaştırıcı bir unsur olarak yer almaktadır.

Şema 1: Çalışmada Yemek Kimliği Olgusuna Etki Eden Temel Faktörler

Kültür	İnanç	Coğrafya
Kültürel Etkinlikler	Yasaklamalar ve Sınırlandırmalar	İklim-Toprak Yapısı
Tarihsel Gelişim	Öneriler ve Kutsallaştırmalar	Ürün Çeşitliliği
Geleneksel Pişirme Teknikleri		Coğrafi Olaylar

Şema-1'de kısaca toplumların yemek kimliklerinin oluşum ve gelişim sürecine etki eden temel faktörler sıralanmaktadır. Bu faktörlerden "Kültür" çerçevesi altında kültürel etkinlikler, tarihsel gelişim ve toplumların geleneksel pişirme teknikleri gibi boyutlar incelendiğinde, kültür faktörünün yemek kimliğine olan etkisi gözlemlenebilmektedir. Faktörlerden biri olan "İnanç" şekillerinin toplumların yaşayış biçimini şekillendirmekte olduğu düşünülmektedir. İnanç türlerinin toplumların yemek kimliğini şekillendiren bazı yasaklamalar, sınırlandırmalar veya öneriler, kutsallaştırmalarda bulunduğu görülmektedir. Bu sebeple inanç faktörünün toplumların yemek kimliğinin oluşum ve gelişim sürecinde önemli bir yerinin olduğu söylenilebilmektedir. Çalışmada yer alan son faktör olan "Coğrafya" unsuru ile ilişkili olarak değerlendirebileceğimiz, destinasyonun iklim-toprak yapısı, bölgede üretilen ve tüketilen yiyecek ürünlerinin çeşitliliği, göç-keşif gibi coğrafi olaylar, toplumların yemek kimliklerinin oluşum ve gelişim sürecine etki eden unsurlar arasında yer almaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yemek kimliği olgusu, toplumları bütünleştiren ve birbirinden ayıran özelliklerin yemek aracılığıyla sergilendiği soyut bir kavram olarak tanımlanabilmektedir. Yemek kimliği, toplumun kültürel, dini ve coğrafi özelliklerinin etkisiyle gelişimini sürdüren bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda bahsi geçen etmenlerin yemek kimliğinin gelişim sürecine etkisinin açıklanması, yemek kimliği olgusunun anlaşılmasına katkı sağlayabilmektedir. Özellikle kültür etkinliklerinde servis edilen yemeklerin üretim sürecinde geleneksel tekniklerin kullanılması, ortak yemek kimliğinin sergilenmesi, kültürel etmenlerin yemek kimliğine etki etmekte olduğunu göstermektedir. İnanç faktörünün yemek kimliğinin oluşum sürecinde yönlendirici bir unsur olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda semavi yahut semavi olmayan inançlara ait yazılı veya sözlü içeriklerde yiyecek ürünlerinin bir kısmının tüketiminin sınırlandırıldığı ve yasaklandığı görülmektedir. Bunun aksine bazı yiyecek ürünlerinin de önerildiği, kutsallaştırıldığı belirtilmektedir. Öyleyse bu sınırlandırmalar ve önermeler sonucunda, inanan

insanların yemek kimliklerinin farklılaştığı söylenilebilmektedir. Bir diğer boyutta coğrafi etmenlerin de yemek kimliğinin şekillenmesinde önemli bir rolünün olduğu varsayılmaktadır. İklim, toprak yapısı, coğrafyanın ticaret güzergahları üzerinde yer alması ve coğrafi olayların yaşanılan topraklara ve yaşayan toplumlara etkisinin bulunması sebebiyle coğrafi unsurların yemek kimliğinin oluşum sürecine etki ettiği belirtilebilmektedir.

Çalışmada araştırmacılara,

1. Kültür, inanç ve coğrafya faktörlerinin yanı sıra diğer ticaret, turizm gibi unsurların da etkisinin açıklandığı kavramsal çalışmalarda bulunulması,
2. Yemek kimliği olgusunun toplum tarafından bilinirliğini ölçen nicel yöntemli araştırmalarda bulunulması,
3. Yemek kimliği konusuyla ilgili veri üreten, öğretimini gerçekleştiren araştırmacıların ve akademisyenlerin, çalışma süreçlerindeki edinimlerini saptayan ve önerilerde bulunan nitel yöntemli çalışmalarda bulunulması,
4. Yemek kimliği olgusunu pazarlama, imaj yöntemi unsuru olarak kullanan yiyecek-içecek işletmelerinde ampirik çalışma gerçekleştirilerek alan yazında belirtilen yararlılıkların varlığının ölçülmesi,
5. Turizm destinasyonlarında yer alan yiyecek-içecek işletme yöneticilerinin yemek kimliği olgusu hakkındaki enformasyon düzeyini ölçen nitel yöntemli araştırmalarda bulunulması önerilmektedir.

5. KAYNAKÇA

Akbulut, B. A., & Yazıcıoğlu, İ. (2020). Destinasyon Markası Oluşumunda Gastronomik Kimlik ve İmaj: Konya Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, *4*(1), 100-120.

Almerico, G. M. (2014). Food and İdentity: Food Studies, Cultural, and Personal İdentity. *Journal of International Business and Cultural Studies*, *8*, 1.

Arıkan, M. (2018). Osmanlı Saray Düğünlerinde Yemekler. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 1-3.

Atalan-Helicke, N. (2015). The Halal Paradox: Negotiating İdentity, Religious Values, and Genetically Engineered Food in Turkey. *Agriculture and Human Values*, *32*(4), 663-674.

Atkins, P., & Bowler, I. (2016). *Food in Society: Economy, Culture, Geography*. Routledge. 56-73.

Backett, K. (1990). Image and Reality: Health Enhancing Behaviours in Middle Class Families. *Health Education Journal*, *49*(2), 61-63.

Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(1), 231-274.

Barnett, E. (2021). Food and Religious Identities in the Venetian Inquisition, ca. 1560–ca. 1640. *Renaissance Quarterly*, *74*(1), 181-214.

Barton, K. (2017). Exploring The Benefits Of Field Trips İn A Food Geography Course. *Journal Of Geography*, *116*(6), 237-249.

Başat, H. T., Sandıkçı, M., & Çelik, S. (2017). Gastronomik Kimlik Oluşturmada Yöresel Ürünlerin Rolü: Ürünlerin Satış ve Pazarlanmasına Yönelik Bir Örnek Olay İncelemesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, *5*(2), 64-76.

Beşirli, H. (2010). Yemek, Kültür ve Kimlik. *Milli Folklor*, *22*(87), 159-169.

Beşirli, H. (2012). Yemek Sosyolojisi. Yiyeceklere ve Mutfağa Sosyolojik Bir Bakış, *Phoenix*, 56-71.

Beşirli, H. (2019). Sosyo-Kültürel Bir Unsur Olarak Yiyecek ve Mutfak. *In 1st International Symposium On Agriculture And Food İn Turkish World* (P. 111).

Bucak, T., & Yiğit, S. (2019). Gastromilliyetçilik ve Gastrodiplomasi Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *21*(4), 1305-1320.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). Örnekleme Yöntemleri. 9-12

Candan, G. (2019). Yemek Kültüründe Coğrafyanın İzleri. *Geoced Yayınları*, Coğrafya Eğitimi Dergisi, 23-27.

Cherry, E., Ellis, C., & Desoucey, M. (2011). Food For Thought, Thought For Food: Consumption, İdentity, and Ethnography. *Journal of Contemporary Ethnography*, *40*(2), 231-258.

Çalışkan, O. (2013). Destinasyon Rekabetçiliği ve Seyahat Motivasyonu Bakımından Gastronomik Kimlik. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, *1*(2), 39-51.

Deniz, A., & Öksüz, M. (2017). Ankara'daki İran Restoranları: Kültürel Kimlik Üzerine Etnografik Bir Araştırma. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, *15*(2), 167-185.

Dietler, M. (2007). 11. Culinary Encounters: Food, Identity, and Colonialism. *The Archaeology of Food and İdentity*, *1218*, 218-242.

Dursteler, E. R. (2012). Infidel Foods: Food and İdentity in Early Modern Ottoman Travel Literature. *Osmanlı Araştırmaları*, *39*(39), 142-160.

Emekli, G. (2006). Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, *15*(1-2), 51-59.

Feeley-Harnik, G. (1995). Religion and Food: An Anthropological Perspective. *Journal of The American Academy of Religion*, *63*(3), 565-582.

Fırat, M. (2014). Yemeğin İdeolojisi ya da İdeolojinin Yemeği: Kimlik Bağlamında Yemek Kültürü. *Folklor/Edebiyat*, *20*(80), 129-140.

Getz, D., & Robinson, R. N. (2014). Foodies and Food Events. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, *14*(3), 315-330.

Gürhan, N. (2017). Yemek ve Din: Yemeğin Dini Simgesel Anlamları Üzerine Bir İnceleme. *Itobiad: Journal of The Human & Social Science Researches*, *6*(2). 1204-1223.

Hatipoğlu, A. (2010). İnançların Gastronomi Üzerine Etkileri; Bodrum'daki Beş Yıldızlı Otellerin Mutfak Yöneticilerinin Görüşlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma (Master's Thesis, Sakarya Üniversitesi). 34-72.

Karaçam, Z. (2013). Sistematik Derleme Metodolojisi: Sistematik Derleme Hazırlamak için Bir Rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, *6*(1), 26-33.

Katz, E. (2010). Meksika'dan Avrupa'ya Acı (Chili) Biber: Yiyecek, İmge ve Kültürel Kimlik. *Alimentation Et Culture*, 75-85.

Kim, Y. G., Suh, B. W., & Eves, A. (2010). The Relationships Between Food-Related Personality Traits, Satisfaction, and Loyalty among Visitors Attending Food Events and Festivals. *International Journal of Hospitality Management*, *29*(2), 216-226.

Koca, N., & Yazıcı, H. (2014). Coğrafi Faktörlerin Türkiye Ekmek Kültürü Üzerindeki Etkileri. *Electronic Turkish Studies*, *9*(8).

Koç, A. (2016) Yemek, Kültür ve Kimlik: Türk ve Macar Mutfağı Üzerine. *İçindekiler/Tartalomjegyzék*, 59.

Korom, F. J. (2000). Holy Cow! The Apotheosis of Zebu, or Why The Cow is Sacred in Hinduism. *Asian Folklore Studies*, 181-203.

Lupton, D. (1994). Food, Memory and Meaning: The Symbolic and Social Nature of Food Events. *The Sociological Review*, *42*(4), 664-685.

Mason, M. C., & Paggiaro, A. (2009). Celebrating Local Products: The Role of Food Events. *Journal Of Foodservice Business Research*, *12*(4), 364-383.

Miles, M. R. (1995). Religion and Food: The Case of Eating Disorders. *Journal of The American Academy Of Religion, 63*(3), 549-564.

Mumuni, A. G., Veeck, A., Luqmani, M., Quraeshi, Z. A., & Kamarulzaman, Y. (2018). Religious İdentity, Community and Religious Minorities' Search Efforts for Religiously Sanctioned Food: The Case of Halal Food in Non-Muslim Majority Markets. *International Journal of Consumer Studies, 42*(6), 586-598.

Norman, C. E. (2012). Food and Religion. *The Oxford Handbook of Food History*, 409-23.

Palmer, C. (2002). Milk and Cereals: İdentifying Food And Food İdentity among Fallāhīn and Bedouin in Jordan. *Levant, 34*(1), 173-195.

Parasecoli, F. (2014). Food, İdentity, and Cultural Reproduction in İmmigrant Communities. *Social Research, 81*(2), 415-439.

Reddy, G., & Van Dam, R. M. (2020). Food, Culture, and İdentity in Multicultural Societies: Insights From Singapore. *Appetite, 149,* 104633.

Roos, G. M., Hansen, K. V., & Skuland, A. V. (2016). Consumers, Norwegian Food and Belonging: A Qualitative Study. *British Food Journal*. 2359-2371.

Saçılık, M. Y., ve Çevik, S. Bir Yerin Tabaktaki Kimliği. 15-30.

Seçim, Y., & Kaya, M. (2020). Karaçay Türkleri ve Yemek Kültürleri. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research, 4*(1), 70-85.

Shanahan, D. (2002). The Geography of Food. *Journal for the Study of Food and Society, 6*(1), 7-9.

Shortridge, B. G. (2003). A Food Geography of the Great Plains. *Geographical Review, 93*(4), 507-529.

Sipahi, S., Ekincek, S., & Yılmaz, H. (2017). Gastronominin Sanatsal Kimliğinin Estetik Üzerinden İncelenmesi (Research on the. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 381*, 396.

Şanda, M. N. (2017). Geçmişten Günümüze Beydili Aşireti. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi, 1*(2), 64-75.

Tatlı, E., & Doğan, R. (2020). İnanç Turizminde Kutsal Yiyecekler: İçerik Analizi Örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi, 4*(1), 88-97.

Tatlıcı, G. (2018). Görsel Belleğin İzinde Türk Resminde Yemek Kültürü. Doktora Tezi, 13-14.

Toklu, S. (2020). *Karaman ilinin yöresel mutfağının kültürel kimlik bağlamında incelenmesi ve turizme kazandırılması* (Master's thesis, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). 5-15.

Twiss, K. C. (Ed.). (2007). The Archaeology of Food and İdentity. Carbondale: Center for Archaeological Investigations, Southern Illinois University Carbondale. 16-46.

Wilkins, S., Butt, M. M., Shams, F., & Pérez, A. (2019). The Acceptance of Halal Food in Non-Muslim Countries: Effects of Religious İdentity, National İdentification, Consumer Ethnocentrism and Consumer Cosmopolitanism. *Journal of Islamic Marketing*. 10(4), 1323-1325.

Presentation ID / Sunum No= 13

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: *0000-0001-8319-7950*

Jeremy Bentham ve John Stuart Mıll'in Gözünden Yerel Demokrasi

Dr. Öğr. Üyesi Asmin KAVAS BİLGİÇ[1]

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
asminkavas@gmail.com

Özet

Demokrasi alanında yapılan tartışmaların en temel noktasını yerel yönetimler oluşturmaktadır. Yerel yönetimler, demokratik uygulamaları ile yerel demokrasiler olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmanın temel konusu, ünlü düşünürlerden olan Jeremy Bentham ve John Stuart Mill'in yerel yönetimler ışığında yerel demokrasi kavramına bakış açılarını ortaya koymaktır. Çalışmanın temel amacı, Faydacılık kuramı çerçevesinde bu ünlü düşünürlerin, yerel demokrasi kavramına bakış açılarını tartışmaktır. Çalışma kapsamında nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmanın bulgular ve sonuç kısmında ise bu ünlü düşünürlerin yerel demokrasi kavramı ışığında geliştirdiği düşüncelerin birbirlerinden farklılaştığı bulgusuna erişilmiş ve çalışmanın sonuç kısmında bu iki düşünürün yerel yönetimler ışığında yerel demokrasi kavramına bakış açıları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda çalışmanın sonuç bölümünde John Stuart Mill'in yerel demokrasi kavramını, bireyin özgünlüğünü ve eşitliğini yansıtacak şekilde demokrasinin temel beşiği olarak algıladığı ve bu açıdan da yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerektiğine yönelik düşünlerine yer verilmiştir. Jeremy Bentham'ın ise bu kavramı, merkezin denetleme yetkisi altında, onun bir uzantısı olarak yorumladığı ve bu çerçevede de yerel yönetimleri, devlet gücünün hakim olduğu bir birim olarak gördüğü, yine aynı bölümde tartışılarak, ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Demokrasi, yerel demokrasi, yerel yönetimler, faydacılık

Local Democracy Through The Eyes of Jeremy Bentham And John Stuart Mill

Abstract

Local governments constitute the point of the debates in the field of democracy. Local governments are known as local democracies with their democratic practices. The main subject of this study is revealing the perspectives of Jeremy Bentham and John Stuart Mill, who are among the famous thinkers, on the concept of local democracy in the light of local governments. The aim of the study is discussing the concept of local democracy within the framework of Utilitarianism theory. Qualitative research methodology is used to develop the study. In the findings and conclusion part of the study, it was found that the ideas developed by Jeremy Bentham and John Stuart Mill in the light of the concept of local democracy differed from each other. As such, in the conclusion part, Mill's thoughts on the concept of local democracy, which he perceives as the basic cradle of democracy reflecting the originality and equality of the individual, and that local governments should be strengthened in this respect are included.

Besides, Bentham's interpretation of this concept as an extension of the central authority under its supervision and he sees that local governments as a unit dominated by state power, is discussed in the same section.

Keywords: Democracy, local democracy, local governments, utilitarianism

GİRİŞ

Yerel yönetimler, demokratik uygulamaları ile yerel demokrasiler olarak adlandırılır. Yerel yönetimlerin demokrasi kavramı ile en büyük ilişkisi, bu birimlerin demokrasi yolunda, demokratik bir eğitim sağlaması ve bu eğitimin yerel, ulusal kültür ve kurumlar arasında yaratacağı eşgüdümdür. "Jeremy Bentham ve John Stuart Mill'in Gözünden Yerel Demokrasi" başlıklı bu çalışmanın temel konusu, ünlü düşünürlerden olan Jeremy Bentham ve John Stuart Mill'in yerel yönetimler ışığında yerel demokrasi kavramına bakış açılarını ortaya koymaktır. Çalışmanın temel amacı, Faydacılık kuramı çerçevesinde bu ünlü düşünürlerin, yerel demokrasi kavramına bakış açılarını tartışmaktır. Çalışma kapsamında nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmanın bulgular ve sonuç kısmında ise bu ünlü düşünürlerin yerel demokrasi kavramı ışığında geliştirdiği düşüncelerin birbirlerinden farklılaştığı bulgusuna erişilmiş ve çalışmanın sonuç kısmında bu iki düşünürün yerel yönetimler ışığında yerel demokrasi kavramına bakış açıları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda çalışmanın sonuç bölümünde John Stuart Mill'in yerel demokrasi kavramını, bireyin özgünlüğünü ve eşitliğini yansıtacak şekilde demokrasinin temel beşiği olarak algıladığı ve bu açıdan da yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerektiğine yönelik düşünlerine yer verilmiştir. Jeremy Bentham'ın ise bu kavramı, merkezin denetleme yetkisi altında, onun bir uzantısı olarak yorumladığı ve bu çerçevede de yerel yönetimleri, devlet gücünün hakim olduğu bir birim olarak gördüğü, yine aynı bölümde tartışılarak, ele alınmıştır.

1. YEREL DEMOKRASI KAVRAMININ KAVRAMSAL ANALİZİ

Kökeni eski Yunan "kent devletler" ine dayanan ve halkın, yani "demos" un yönetimi anlamına gelen demokrasi kavramı tarihten, bugüne çeşitli anlamlar ve yaklaşımlar yüklenen bir kavram olarak günümüze ulaşmıştır (Yıldırım, 1990: 7). Kullanılan "demos" kavramı, eski Yunancada *deme* yani mahalle sözcüğünden türemiş olup "mahallede yaşayan halk" anlamına gelmektedir (Şenel, 1995). Bu biçimiyle demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesi anlamını oluşturmaktadır.

19. yüzyıla kadar demokrasi kavramı, belli bir söylemden öteye geçememiştir. Avrupa'da feodal sınıfın uzun yıllar süren hâkimiyeti, yeni bir sınıfın gelişip güçlenmesiyle sarsılmaya başlamış ve bu sarsılma sürecinde gelişen yeni kentsoylu sınıfı, pazar güvenliği ve pazar sistemini düzenleyen kurallar çerçevesinde özgürlüklerini güvence altına alabilmek için mutlak krallıkları desteklemişlerdir. Bununla birlikte Avrupa siyasal tarihinde ilk olarak mutlak monarşi döneminin tohumları atılmıştır. Bu süre zarfında kentsoylu sınıfı, parlamenter bir sistem ile yönetilme yollarını aramaya başlamıştır. Gösterilen çabalar sonucunda Avrupa'daki parlamenter demokrasinin temelleri ilk defa bu dönemle birlikte atılmıştır. Parlamenter demokrasi, özelliği gereği, temsili bir demokrasi modelidir. Temsili demokrasi günümüz toplumlarında halkın, kendi kendini seçtiği temsilciler aracılığıyla yönetilmesi modelidir. Temsili demokrasi modelinde halkın yönetime katılması konusunda karşılaşılan sıkıntıyı aşmak için, yönetime katılma mekanizmalarını geliştirmek durumunda kalınmıştır. Bu alana yönelik yapılan çalışmaların en önemlisini yerel yönetimler oluşturmuştur (Ertan, 2003: 201-205). Yerel yönetimlerin demokrasi kavramı ile en büyük ilişkisi, yerel yönetimlerin demokrasi yolunda demokratik bir eğitim sağlaması ve bu eğitimin yerel, ulusal kültür ve kurumlar arasında yaratacağı eşgüdümdür (Bowman ve Hampton, 1983: 8). Eğitimin en büyük rolü, karar alma, karar verme ve seçim süreçlerinin, yönetimin topluluğa karşı sorumluluğunun ve duyarlılığının gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkacağına ilişkin geliştirilen varsayımdır (Tortop, 1986: 35). Yerel düzeyde gerçekleşen eğitim sonucunda, demokratik eğilimler halkın kendi kendi yönetmesi sonucunda ulusal düzeyde de önemli bir kimlik kazanma yolunda temel oluşturmuştur. Yerel yönetimlere ilişkin görüşler büyük ölçüde demokrasi ve demokratik değerler bağlamında yapılırken; yerel yönetim organlarının demokratik unsurları geliştirebilmek amacıyla halka karşı sorumlu ve halkın temsilcileri olan kurumlar oldukları unutulmamalıdır (Çitçi, 1989: 6).

Tarihsel süreçte demokrasi ve yerel yönetim ilişkileri konusunda olumlu ve olumsuz olarak üç temel görüş dikakt çekmektedir. Bunlardan ilki J.T. Smith tarafından yapılmıştır. Smith'e göre demokrasi; "geleneksel, yerel ve doğrudan kendi kendini yönetmenin kendisidir; ancak yerel olan demokrasiden söz edilebilir". Demokrasi kavramı Langrod Martin'e göre; "Yerel yönetimle uyuşmaz, çünkü demokrasinin çoğunluk yönetimi, eşitlik, tekdüzelik gibi temel ilkeleri, yerel yönetimin dar görüşlü, farklı ve çeşitli potansiyel olarak oligarşik ve bozulabilen talepleri içinde barındıramaz". J.S. Mill ise bu kavramı "Özgürlük sağlayıcı, halkın söz sahipliğini, yerel katılımı ve siyasal eğitimi getirici nitelikleri ile demokrasi ve yerel yönetimler zorunlu ve kaçınılmaz ilişki ve içiçelik durumundadır" şeklinde görüşünü belirtmiştir. Bu süreçle birlikte De Tocqueville yerel yönetimler için; "Beledi kuruluşlar özgür ulusların gerçek gücünü oluşturur. İlkokullar bilim için ne ise, kent toplantıları da özgürlük için aynı şeydir" demiştir. F.A.Hayek ise; "Yerel halka olduğu kadar onların gelecekteki liderlerine de siyasal bir eğitim okulu işlevi gören yerel yönetimin yaygın olmadığı hiçbir yerde demokrasinin iyi işlediği görülmemiştir" demektedir (Yıldırım, 1990: 9). Bu açıklamalar ışığı altında demokrasi ve yerel yönetimler kavramları ile gündeme gelen yerel demokrasi kavramının, demokrasi kavramı gibi evrensel ve tek bir tanımının yapılması oldukça zordur. Bunun yanında yerel demokrasi kavramı için demokrasi kavramından daha farklı tanımlamalara ve tartışmalara gidilmiştir. Kemal Görmez'e göre literatürde yerel demokrasi kavramının yanlış olduğu ve uygun olan söylemin demokratik yerel yönetim olacağı yönünde tartışmalar vardır (Görmez, 1997: 68). Ruşen Keleş'e göre ise literatürde bu kavramlara karşılık olarak yerel özerklik kavramı da kullanılmaktadır (Keleş, 1992: 52). Bu bağlamda yerel yönetimler, demokratik uygulamalar, yönetime katılım, hizmetlerde etkinlik ve özgürlük gibi demokrasinin pek çok değerinin hayata geçirildiği mekânlar olarak, toplumun demokratikleşmesine önemli katkılar sağladıkları için yerel demokrasiler olarak adlandırılır. Ancak bu nitelendirmeler ışığı altında karşıt görüşte bulunanlar da yerel demokrasilerin olması için yerel iktidarın olması gerektiğini savunurlar. Örnek olarak Can Hamamcı'ya göre "yerel demokrasiden söz edebilmek için yerel iktidar olması gerekir, merkezi iktidardan bağımsız bir yerel iktidar olamayacağı için yerel demokrasiden de söz edemeyiz. Öyleyse demokrasiyi yerelleştirmektense, yerel yönetimleri demokratikleştirmeliyiz" ifadesi ile demokratik yerel yönetim kavramının kullanılmasını öngörmüştür (Hamamcı, 1995: 19). Ancak demokrasi için, yerel yönetimlerin şart olmadığını belirten düşünceler çerçevesinde Kemal Görmez'e göre demokratik yerel yönetişim veya yerel demokrasi denildiğinde yerel iktidar kastedilmemekte, demokratik unsurların yerel yönetimler için geçerli kılınması anlatılmaktadır (Görmez, 1997: 196). Dilys Hille'e göre demokrasi amaçlarla değil, araçlarla ilgilidir (Hill, 1974: 224). Bu yüzden de yerel demokrasiden de günümüzde anlamamız gereken, varolan yerel yönetim sisteminin demokratikliğidir.

Yerel demokrasi düşünülmeden, ulusal düzeyde demokrasiden söz edilemez. Demokrasi kavramının ulusal düzeyde görevini yerine getirebilmesi için büyük ölçüde bireylerin kararlara katılabildiği küçük yerel toplulukların oluşabilmesi gerekir. Demokrasinin ulusal düzeyde başarılı olabilmesi için yerel düzeyde başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi gerekmektedir. Yerel yönetimleri demokrasinin okulu olarak adlandırılırken, önemli ölçüde yerel düzeydeki demokrasinin, ulusal yönetimin demokratikliğine yapmış olduğu katkıdan etkilenilmektedir. Bu yorumlara göre yerel demokrasi başlığı altında yerel yönetimlere temel olarak demokratik olma özelliğini sunan temel noktalar ele alınırsa, öncelikle bu süreçlere vatandaşların katılımının sağlanması önemli bir unsurdur. İkincil olarak, halkın yerel demokrasi süreçlerini yerine getirebilmeleri amacıyla seçimle iş başına gelen karar organlarının karar alma ve alınan kararları yürütebilme yetkisine sahip olabilmeleri gerekir. Üçüncül olarak, yerel halk tarafından seçilen yerel yöneticilerin halkın gereksinimlerini sağlayan yetki ve kaynaklara sahip olabilmeleri esastır. Son olarak da yerel yönetimlerin tüm plan, program ve kararları ile ilgili vatandaşların bilgilenme ve katılım haklarının sağlanması gerekmektedir (Özer, 2000: 135).

2. JEREMY BENTHAM VE JOHN STUART MILL'E GÖRE YEREL DEMOKRASI

Jeremy Bentham ve John Stuart Mill'in yaşam öyküleri irdelenip, Faydacılık kuramı çerçevesinde Yerel Demokrasi kavramına bakış açıları yorumlanmaya çalışılacaktır.

2.1 Jeremy Bentham Yaşamı ve Faydacılık Kuramı

Faydacılık Okulu'nun temsilcilerinden ve kurucularından olan ünlü İngiliz düşünür Jeremy Bentham, 1748'de Londra'da doğmuş ve 1832'de Londra'da ölmüştür. Babası parlak bir hukukçu olan Bentham, babasının izinden eğitim ve öğretim hayatında devam etmiştir. Ailesi tarafından 1755 yılında Westminister Okulu'na gönderilen Bentham, daha sonra Oxford Üniversitesi'nin Queen's Koleji'nde hukuk öğrenimi görmüştür. Hiç evlenmemiş ve ahlak, felsefe, iktisat, siyaset, hukuk gibi çeşitli konularda pek çok eser veren Jeremy Bentham'ın en önemli eseri "Fragment on Government" ve Türkçesi " Yönetim Üstüne Bir Parça" olarak çevrilen eseridir. Ünlü düşünür, politik teorisyen John Stuart Mill'in babası James Mill ile dost olduktan sonra faydacılık ilkesine dayanarak, bireyci düzeyde de olsa, siyasette liberallik anlayışı üzerine hızlı bir geçiş göstermiştir. Jeremy Bentham, geniş çaplı siyasi teoriler kurmaktan çok; hukuk ve idare mekanizmalarının düzeltilmesiyle ilgilenmiş ve başlıca amacı; ahlak ve akıl ilkelerinin yaşanılan süreçlere göre şekillenmesini sağlamak olmuştur. Bentham'ın üzerinde düşündüğü geniş kapsamlı bir eylem programı vardır. Bu eylem programları, önderliğini yaptığı felsefi radikalizmin, siyasal kuramda devleti ülkeleştiren organik teorileri, hukukta doğal haklar metafiziğini, yargı sistemini, din dogmacılığını ve hapishane koşullarını içermektedir. Bu eylem programlarının en etkin propaganda aracı, 1832'de Bentham'ın kuruluşuna yardım ettiği "Westminister Review" adlı dergi olmuştur. Bu eylemlerin temel amacı, Bentham'a göre herşeyde "hakkın" ölçüsü olan "faydayı" tanımlamak ve belirlemek, ayrıca herhangi bir şeyin değerlendirilmesinde, o şeyin insan mutluluğunda yaptığı katkıyı ayraç olarak ortaya çıkarmaktır (Tunçay, 1986: 25).

2.1.1.Jeremy Bentham'ın Demokrasi Ekseninde Faydacılık Kuramı

1776 ile 1832 yılları arasındaki İngiltere'deki siyasal düşüncenin gelişmesi ilginçtir. Bu gelişme bütünüyle Jeremy Bentham'ın çevresinde toplanmaktadır. Liberal İngilizlerin ardındaki zeka Bentham'dır. Başarılı bir hukukçu olan Bentham'ın siyasal düşüncesi genel olarak hukukçularla ilgilidir. Bentham o dönemde, pek çok meslektaşına karşı edebi yeteneğini kullanarak aşırı tanrıtanımazlığı ile önemli hukukçular arasında sıyrılmıştır. Bentham'ın ortaya koymuş olduğu faydacılık (yararcılık) kuramı, ona göre hukuk biliminin gerçek görevi olan "eleştiri", yani hukuksal düzeni düzeltmek amacıyla yapılan eleştiri ile ortaya koyulabilir (Sabine, 1991: 66). Bentham, varolan hukuk kuramlarını eleştirirken, aristokrasiye karşı orta-sınıf başkaldırısının aydın önderi durumuna gelmiştir. O dönemde orta-sınıf başkaldırısının başlıca iki görünümü bulunmaktadır. Öncellikle orta sınıfın bütün ticari kısıtlamalara ve yasallaştırılmış tekellere karşı tepkileri, ikincil olarak da siyasal, parlamenter ve belediye reformları için yönetime karşı yoğun bir istek talebinde bulunmaları olarak gösterilebilir (Parkinson, 1993: 194). Bu yoğun taleplerle şekillenen fikirler ışığı altında, Bentham'ın faydacılık kuramı ile ortaya koyduğu düşünce, insanlığı ele alarak, en çok insanın en büyük mutluluğu ilkesini ortaya koymasıdır. Bentham bu ilkesini "Fragment on Government" (Yönetim Üstüne Bir Parça) eserinde şöyle dile getirmektedir: Yönetimin temel amacı, devletin ve yaşayanlarının en büyük mutluluklarını sağlamak olmalıdır Fakat bazen, birisi için iyi olan şey, diğeri için aynı etkiyi yaratmayabilir. Bu noktada asıl amaç, en çok mutluluğu, en çok sayıda insana ulaştırabilmek olmalıdır. Kısacası yönetimin amacı da ortak iyiliktir (Bentham, 1951: 144). Yasa yapıcının temel sorumluluğu da, en çok sayıda insana, en büyük iyiliği getirebilecek yasalar oluşturmaktır. Her yasanın her bir maddesinin temel unsuru, en çok sayıda insana en büyük iyiliği getirmeye yönelik olmalıdır (Tunçay, 1986: 54). O'na göre en büyük mutluluk ilkesi; hukukun çözümlenmesine ve denetimine yönelmiş bir hukuk bilimidir (Sabine, 1991: 67). Bentham bu görüşleri altında ana ilkesini, dünyasal malların eşitsizliği sorununa vurgulayarak, servet ortamında azalan kazançlar yasasının var olduğunu göstermek istemiştir. Bu fikir somutlaştırılacak olursa, yüz sterlin ya da bir dönüm toprak bir milyoner için hiç, zengin bir adam için değersiz, bir tüccar için önemli ve bir emekçi için servet niteliğindedir. Bu mantıkla yola çıkan Bentham, liberal düşünceleri savunduğu halde mülkiyetin daha geniş bir dağılımını istemektedir. Yine aynı eserinde; kesin mutluluğun en büyük miktarı, ancak mülkiyetin eşit dağıtımı ile elde edilebilir ve yönetimin üç amacı olan güvenlik, geçinme ve bolluk ilkelerine zarar vermeden mülkiyette eşitliliğinin gerekliliği temeldir, diyerek savunduğu görüşü vurgulamış ve fayda ilkesinin bütün bu karışıklıklara son vereceğinin de altını çizmek istemiştir (Tunçay, 1986: 58).

Bentham büyük bir iktisadi eşitlik yaratmak istediği halde, sosyalist değildir. Temel hedefi, soyluları yok edip, yönetimi aydınlanmış bir orta sınıfın denetiminde olan Avam Kamarası'na bırakmak istemesidir. Yönetimde temsili demokrasiyi benimserken, tutumlu bir yönetimin, ancak temsili bir

demokraside olabileceğini savunmaktadır. Baskıya karşı basın özgürlüğünü kuvvetle destekleyen Bentham, "bu kötü dünyayı Cumhuriyetlerle doldurarak düzeltmekten daha iyi bir amaç olamazdı" diyerek basın ile bilgiye ulaşmanın önemi üzerinde durmak istemiştir (Parkinson, 1993: 195).

Bentham, bürokraside sınırsız bir yarışma özgürlüğüne inanırken, yapılacak olan bütün kısıtlamaların milli serveti azaltacağını ileri sürmektedir. Ona göre en düşük fiyatı ve en iyi işi sağlayacak olan tek şey, özgür yarışmadır. Ayrıca yönetimde emek süreci üstündeki baskıyı iki düzeyde ele almaktadır: "teknik ve bürokratik denetim mekanizmalarıyla baskı ve ideolojik kontrol mekanizmaları ile rıza". Bürokrasi de Bentham'ın yorumları ışığında; devletin örgütsel ve sosyal yapısı aracılığıyla iş sınıflandırmaları, iş kurulları, terfi mekanizmaları, ücret skalaları ve sorumluluk tanımlamaları ancak denetimi mekanizması aracılığı ile gelişir (Sabine, 1991: 68).En çok sayıda insanın en büyük mutluluğa sahip olması düşüncesi, onun birey eşitliğine de inandığını gösteriyordu. Yine Bentham'a göre zevk ve acı sadece denetleyici bir hukuk için gerekli olan değer ölçüsünü vermekle kalmaz; aynı zamanda usta bir yasa koyucusunun denetleyip, yönetebileceği insan davranışlarını oluşturur. Bentham bu görüşü ile birlikte denetleme organı olan devletin görünmez eli kavramına inanırken, yasa yapıcının da bu denetleme yetkisinde belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Bu görüşler ışığı altında 1791 yılında, Jeremy Bentham, "Panopticon" denilen "Denetleme Evi" tasarımı ile adını bir kez daha duyurmuştur. Bentham bu tasarımında, sayıca az olan gardiyanın, çok sayıda mahkûmu gözetlemesini sağlamak üzere daire planlı bir hapishane modeli geliştirmiştir. O'nun temel amacı ise mahkûmların davranışlarına çeki düzen vermektir. Güçlü bir denetim mekanizmasıyla da mahkûmlar bizzat kendi hareketlerini kollamak durumunda kalarak, varolan düzeni korumaya çalışacaklardır (Foucault, 2006: 296). Michel Foucault'da "Hapishanenin Doğuşu" adlı kitabında da Bentham'ın "Panopticon" adlı hapishane tasarımına çeşitli atıflarda bulunmuştur. Foucault'a göre Bentham'ın hapishane modeli bir tiyatro sahnesine benzemektedir. Mahkûmlar -yani oyuncular-, gözetmenler -yani izleyiciler- tarafından izlenildiklerini bilmekte; yalnız onları göremedikleri için davranışlarını kontrol altına almaktadır (Foucault, 2006: 296). Foucault bu düzeneyi de "görülmeden gözetim altında tutmak" olarak tariflemiştir. Foucault'unda belirttiği gibi Bentham'ın tasarımında; "gardiyanın bakış açısına göre hapishane de yer alan kalabalığın yerine, sayılabilir ve denetlenebilir bir çoğulluk geçmiştir (Foucault, 2006: 301).

Jeremy Bentham'ın Faydacılık kuramının demokrasi açısından bir değerlendirilmesi yapılırsa; 17. ve 18. yüzyıllarda demokratik idealler yeniden canlanmıştır. Demokrasi bu dönemle birlikte daha çok vatandaşların kendilerini hükümetin şiddetinden ve etkisinden koruyabildikleri bir mekanizma, yani "koruyucu demokrasi" anlamında algılanmıştır. Diğer bir görüşle demokrasi, temsili bir meclis aracılığıyla çalışan, "rızaya dayalı yönetim sistemi" anlamına gelmektedir. Daha önceki dönemlerde sadece mülk sahiplerinin oy kullanılması gerektiğine inanılırken, 18. yüzyılla beraber Jeremy Bentham ve James Mill gibi faydacı teorisyenler tarafından daha radikal bir genel oy fikri gündeme gelmeye başlamıştır. Bu dönemde demokrasi lehine faydacı argüman, bireysel çıkarların korunması ve geliştirilmesi ihtiyacına da dayanmaktadır. Bentham'a göre bütün bireyler haz aradığından ve acıdan kaçtıklarından dolayı, kendi çıkarlarını korumak adına evrensel oy hakkına sahiptiler. O en büyük sayıdaki insan topluluğu için en büyük mutluluğu sağlamanın tek yolunun evrensel oy hakkına sahip olunması gerektiğine inanmaktadır. Koruyucu demokrasi ile gündeme gelen temsili demokrasinin evrensel oy hakkı ile yönetimin şeklini belirlemesi temel görüşü oluşturmaktadır.

2.2 John Stuart Mill'in Yaşamı

Ünlü İskoç asıllı İngiliz kuramcısı John Stuart Mill, 1806 yılında İngiltere'de doğmuş ve 1873 yılında güney Fransa'da ölmüştür. İngiliz filozof, politik ekonomist ve parlamento üyeliği yapmıştır. O, 19. yüzyılın en önemli liberalleri arasından sayılır. Jeremy Bentham'ın sıkı dostu olan ünlü İngiliz düşünür, filozof, politik teorisyen James Mill'in oğludur. Jeremy Bentham'ın kurucusu olduğu "Faydacılık" kuramının savunucularındandır. 2 yaşında okumayı söken John Stuart Mill, 8 yaşında diferansiyel denklemleri çözmeye başlamıştır. 12 yaşında Jeremy Bentham'ı desteği ile felsefeye ilgi duymaya başlamış, 13 yaşından itibaren, iktisat incelemeleri yapmıştır. 14 yaşından itibaren dönemin ileri gelen hukukçusu John Austin'den hukuk dersleri almıştır. Dinsel konulardan uzak duran Mill, bu eğitim süreçleri dışında hiçbir zaman okula gitmemiştir. Mill, 17 yaşında, Doğu Hindistan Şirketi'nin denetçilik bürosuna yazman olarak girmiş ve 35 yıl bu şirkette aktif görevlerde bulunmuştur.

John Stuart Mill, çocuk yaşından beri ağır çalışmalarından dolayı 20 yaşından önemli bir ruh çöküntüsü ve sinir krizi geçirmiştir (Parkinson, 1993: 198). Yoğun bir eğitim hayatı ile aşılanan okuma sevdası sonucunda, Mill birçok yapıtlar ortaya koymuştur. Felsefede deneyci (ampirist), iktisatta liberal olan Mill'in üzerinde asıl durduğu konu faydacılık ilkesinin ışığında toplumun yeniden düzenlenmesi konuları olmuştur. "Özgürlük Üstüne" yazdığı eseri, bireyci liberalizmin zorunlu devlet denetimi ile kişisel özgürlük isteklerini en iyi dengelendiren klasik anlatımıdır. John Stuart Mill'i diğer kuramcılardan ayıran en önemli özelliği, siyaset kuramında Felsefi Radikallerin dayandıkları safdilce varsayımları, daha gerçekçi bir gözle yorumlamasıdır. Jeremy Bentham gibi liberaller öğretide yönetenlerle yönetilenler arasında bir çıkar çatışması olduğuna inanırlarken; Mill ise gündelik hayatta böyle bir özdeşliği kabul etse de, uygulamada bunu geçersiz olduğunu, çünkü eylemde anlayışa göre davranıldığını işaret etmektedir. Mill'in önemli eserlerinden biri olan "Temsili Hükümet Üstüne" adlı eserinde işlediği ana fikir ise, gerçek demokrasinin, yalnızca çoğunluğun değil, herkesin temsilinin gerektiğidir. 1873 yılında öldüğü zaman, geride miras olarak, "özgür düşünce, rekabet, özgünlük, özgür ticaret, düşünce, konuşma yazma ve eylem özgürlüğüne" ilişkin öğretiler dizisi bırakmıştır (Tunçay, 1986: 63).

2.2.1 John Stuart Mill'in Demokrasi Ekseninde Faydacılık Kuramı

John Stuart Mill, Jeremy Bentham'ın kurmuş olduğu Faydacılık akımının savunucularından biridir. Ancak Mill'in düşünceleri, Bentham'dan oldukça farklıdır. Mill ile Bentham'ı karşılaştırırken ayrı dönemlerde yaşamış olduklarını unutmamak gerekir. Mill, yalnızca Bentham'ın Faydacılık felsefesinin mirasçısı olmakla kalmamış, aynı zamanda bunun sonuçlarında da tanık olmuştur. Bununla birlikte, İngiltere'deki oy gücünün üst sınıftan orta sınıfa ve sonra da işçi sınıfına geçiş sürecini izlemiştir (Sabine, 1991: 99).

John Stuart Mill, önemli bir liberal düşünürdür. Onun bu düşüncesinin merkezinde bireyin ahlaki ve siyasal talepleri yer almaktadır. Bu düşüncesi, aklın kullanımının temel toplumsal çelişkileri çözebileceği ve insanın geleceğinin geçmiş üzerine yükseleceği inancına dayanmaktadır (Redhead, 2001: 202). John Stuart Mill'in en büyük endişesi Bentham'ın Faydacılık akımı süresince gelişen demokrasi ve özgürlük kavramlarının birbiri ile uyuşmaz olabileceklerini düşünmesidir. O'na göre yönetim kral ya da soyluların elinde olsa bile, hükümetin gücünü sınırlamak için yapılacak olan çatışmalar büyük destek toplayabilmektedir. Mill, demokratik bir yönetimin, azınlığın yaratacağı büyük tepkiyi önleyebileceği ve özgürlüğü herhangi bir yönetimin yapmaya cesaret edemeyeceği ve yapmayacağı biçimde ortadan kaldırabileceğini savunmuştur (Parkinson, 1993: 200). "Özgürlük Üstüne" eserinde bu durumu Mill; toplum arasında biri dışında bütün insanlık aynı düşünceyi benimser, o biri öbürlerine zıt fikirlerle sahip olursa, toplumun o tek kişiyi susturmaya kalkışması, tek kişinin toplumu susturmaya kalkışması kadar kabul edilmeyecek bir düşüncedir, şeklinde belirtmektedir. Mill'e göre tartışılmadan kabul edilen her fikrin ve inancın ahlak üzerinde pek az etkisi vardır ve toplumun düşüncesi, genel olarak gerçeğin tümü olur. Mill gene aynı eserinde, yönetimle uyuşmayan birkaç kişinin toplumun genel fikir prensiplerini belirlemede önemli rol üstleneceğini belirtirken; "özgürlük tartışmasına" da atıfta bulunmuş ve bu nitelendirmeyi de "özgünlük" kavramı ile bağdaştırmıştır. Mill'e göre İngiltere'deki siyasal değişimler " alttakini üste, üsttekini alta indirgedikçe, giderek yok olmaktadır". Mill buradan hareketle, yalnız devletin değil, toplumunda birey üzerindeki yetkisinin sınırının ne olacağı konusunu incelemektedir. Böylelikle devlet ile toplumun, yalnızca bireyi ilgilendiren konulara karışma hakkı olmadığını kanıtlamakta hiç güçlük çekmemektedir (Mill, 1985: 29).

Mill, "özgünlük kavramının" önemi üzerinde dururken, ana-babanın çocuğunu eğitip eğitmeme hakkına sahip oluşu gibi gerçek bir ilkeye dayanmayan özgürlüklerin aşırı olduğunu belirtmektedir. Öte yandan O, okulların devletleştirilmesine de karşı çıkmaktadır. Onun savunduğu fikre göre, genel bir devlet eğitimi, insanları birbirine benzetmek için oluşturulan kurumlardır ve bu düşüncesi ile özgünlüğün yönetimde önemli bir gelişme olduğu fikri üstünde durmak istemiştir. Özgünlük kavramına bu şekilde açıklık getirmeye çalışırken, insanların ana-baba olma haklarını da bütünüyle serbest bırakılmaması gerektiğini vurgulamış ve gerekçesini de nüfusu kalabalık bir ülkede birden çok çocuk sahibi olmanın bir sorun doğuracağını ve denetimsiz bir ortam yaratacağını belirmiştir (Parkinson, 1993: 202).

Genel bir yorum yapılacak olursa Mill'in yararcılık ilkesi üç ana temel başlık içerisinde gelişmiştir. Bunlar kısaca şu şekilde özetlenebilir: Mill'e göre insanın kendi işini en iyi kendisinin bileceği; ikinci olarak, insanın kendi işini nasıl yapacağını bilmese bile, seçme özgürlüğünün bir eğitim ve gelişme yolu olduğunu bilmesidir. Son olarak da devletin bireye yön vermesi, bireyin özgünlüğünü kısıtlayacağı şeklindedir. Mill, aşırı merkezileşme sonunda ortaya çıkacak durumu şöyle anlatmaktadır; yürütülen kamu hizmetleri hükümet dairelerinin insiyatifleri ile şekillenmekte, bu kuruluşlarda çalışanların devlet tarafından atanmaları ve devletten aylık almaları ile basın özgürlüğünü, söz söyleme hakkını ve anayasanın üstünlüğü sona ermiş olmaktadır (Mill, 1985: 83). Mill, bununla birlikte iyi bir hükümetin nasıl olacağını düşünmüştür. "Temsili Hükümet Üstüne Düşünceler" adlı eserinde iyi bir hükümetin, krallık yönetimi ile değil, bireylerin elinde bulunan mutlak iktidar ile gerçekleşeceğini belirtirken, birey tarafından yaratılan bir iktidar sonucunda yasaların düzgün işleyeceği, adaletin doğru sağlanacağı, yönetimin her dalının dürüstlükle ve akıllıca yürütülebileceğini vurgulamak istemiştir (Tunçay, 1986: 65). Yine aynı eserinde O, iyi bir hükümetin nasıl olacağı sorusuna, gücün en üstün biçimde dağılımı ve bilgi aktarımının kolaylığı için haber almanın mümkün olduğu biçimde merkezileşmesi ve yayılması önerisini getirmektedir. Mill bu düşüncesi ile birlikte bürokrasinin de temel çizgilerini çizmiştir. O, iyi bir bürokraside bireylerin özgünlüğü ile gelişen bilgi aktarımını vurgularken; devlet idaresinin işleyişinde bireylerin özgürlüğü ve kendi eğitimlerini kendi seçme özgürlükleri ile gerçekleştirebileceğine inanmaktadır. O, devletin buradaki rolünü, bireye kendini eğitmesi için bir takım olanaklar yaratması olarak özetlemektedir (Tunçay, 1986: 66). Genel olarak Mill, iyi bir hükümetin ölçüsünün ne olduğunu araştırırken, hükümetin en önemli görevinin yönetilenlerin niteliklerini ne derecede artırmaya çalıştığı ile ölçülebileceği karşılığını vermiştir. Ek olarak da Mill, bu niteliklerin kamu amaçları için bütünüyle halk yönetiminin üstünlüğü ile sağlanabileceğini belirtmiştir (Sabine, 1991: 103).

John Stuart Mill'in Faydacılık kuramının demokrasi açısından bir değerlendirilmesi yapılırsa; O, doğrudan demokrasinin küçük bir şehirde mümkün olacağı, büyük çaplı yerlerde herkese tanınan oy hakkı ile "temsili demokrasiye" inanmaktadır. Özgünlük kavramı ile birlikte bütün insanların eşit olduğuna inanmıyorsa da, bireylerin vatandaş ve seçmen olarak eşit hakları olması gerektiğini, yani siyasal eşitliği savunmaktadır. Literatüe göre Mill'in eşitliğin altında yatan bu düşüncesi, "özgünlük kavramı" ile çelişmektedir. Mill, bireyi eğitimle, bilimle özgürleştirmek ve özgünleştirmek isterken; seçmen olarak eşitlemek istemektedir. Bu da ortaya koyduğu düşünceleri ile çelişki yaratmaktadır. Aslında Mill kendi açısından da özgünlük ve eşitlik üstüne yürütmüş olduğu iki öğretisinin de birbirleri ile bağdaşmadıklarının farkındadır. Hatta Mill "eşitlik kavramını" savunurken, "özgünlük kavramını" yok etmemek adına yüksek eğitim görmüş, birey olarak kendini yetiştirmiş ve zeki kimselerin "temsili demokrasi" kavramı altında çift oy kullanmaları gibi çareler de düşünmüştür (Parkinson, 1993: 204).

SONUÇ

Jeremy Bentham'ın dönemin koşulları neticesinde yerel demokrasi olarak nitelendirdiği bir kavram olmasa da, 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkardığı Faydacılık kuramı doğrultusunda yerel demokrasi kavramına ilişkin yorum yapılabilir. Öncelikle "Türk Belediyeciliği'nde 60.Yıl" adlı derlemede "Klasik Yerel Yönetim Anlayışı" çerçevesinde Jeremy Bentham'ın, yerel yönetimi ve onunla birlikte var olan yerel demokrasiyi merkezi devlete entegre ederek; bu kavamları merkezin bir yerel uzanımı, kuruluşu ya da birimi olarak değerlendiren bir görüşe hakim olduğu belirtilmektedir (Yıldırım, 1990: 14). Bu bilgi çerçevesinde; yorum yapılacak olursa; öncellikle Bentham Faydacılık kuramının kurucusu olarak "tümden-gelim" yöntemi ile yönetim şeklinin olması gereken biçimi genelden özele giden bir formla şekillendirmeye çalışmıştır. O, yönetimde eşitliği savunurken, bu eşitliğin denetim yetkisi ile pekiştirilmesi gerektiği inancındadır. Bu yüzden savunucusu olduğu liberal anlayışın "devletin görünmez eli" fikri ile bütünleştiğine ve bu anlayışın vurgulamış olduğu "temsili demokrasi"nin en etkin aracı olarak görev aldığına inanmıştır. Tasarlamış olduğu Denetleme Evi modelinde de bireylerin mutluluğu ve toplumun huzuru için merkez, güç ve iktidar tarafından yapılan vesayetin üzerinde durmaktadır. Bu fikirler ışığında "temsili demokrasi" ile seçilen merkezi gücün yönetilenlerin huzuru, güvenliği açısından etkin bir araç olduğunu savunmaktadır. Basın özgürlüğüne de inanan Bentham, merkezi gücün, bireyin refahı ve güvenliği için aktif bir şekilde çalışması gerektiğini vurgulamıştır. O, doğal hukukun genel ahlak prensibini oluşturduğunu ve yönetimde etkili bir yeri olduğu düşüncesini reddederken, asıl yasa yapıcının gücünün yönetimde etkili bir araç olduğuna inanmaktadır. Bentham

hapishane tasarımı ile bu düşüncelerini daha da pekiştirmiştir. Bu fikir de daha çok insanın mutluluğu için, birey yaptığı hataların cezasını yasalar doğrultusunda ödemelidir şeklinde oluşmuştur. Bentham, merkezi gücün, hem denetleme hem de yönetimde söz sahibi olması gerektiğine inanırken, eşitliğin getirmiş olduğu "temsili demokrasi" ile seçmenler tarafından seçilen yöneticilerin, yönetilenlerin haklarını daha iyi koruyacağına inanarak, koruyucu demokrasi kavramına da vurgu yapmaktadır. Bu minvalde yerel demokrasinin beşiği olarak adlandırılan yerel yönetimleri Bentham, merkezin uzantısı doğrultusunda işleyen birimler olarak gördüğünü belirtmek, yanlış olmayacaktır.

John Stuart Mill ise Jeremy Bentham'ın Faydacılık kuramını benimserken, yerel demokrasi kavramı ışığında ortaya attığı düşünceleri, Bentham'dan uzaklaşmaktadır. John Stuart Mill'in 19. yüzyılın ortalarında benimsediği düşüncelerin çıkış noktası, insanın özgünlüğü, ilerlemesi ve özgürlüğünü büyük tehlikelere atan merkezileşmiş güç ve zekanın sınırlarını saptamak kaygısı olmuştur. Bu doğrultuda önerdiği çözüm ise verimliliği bozmamak koşulu ile bilgiyi merkezde toplamak ve merkezden yaymak, aynı orantıda gücü en etkin biçimde yaymak, olmuştur. Mill bu görüşleri ile yetkilerin nasıl paylaşılacağını, yerel yönetim örgütlenmesinin de neden gerekli olduğunu gözler önüne sermektedir. O tüm bu görüşleri ile beraber yerel yönetimleri "demokrasinin ilkokulları" olarak tariflemeyi tercih etmektedir. Liberal yerel yönetim kuramı için atılan temel, bu görüşlerle birlikte ortaya çıkmıştır. Mill, merkezileşmiş gücün özgürlüğü ve bilhassa özgünlüğü tehdit ettiği görüşündedir. Devletin etkin gücünün bireyin ilerlemesini durduracağını ve tek tip bir yapı ortaya çıkaracağına inanmaktadır. Mill'e göre yerel yönetimler bu tehditkâr gücü sınırlandırmaya hizmet edecek ve böylece bireylerin özgürlüğünü ve özgünlüğünü güvence altına almaya yardımcı olacaklardır. O bu nedenle yerel yönetimleri, demokrasinin beşiği, temsili demokrasinin kurallarını halka yaşayarak öğreten bir okulu olarak görmektedir. Her ne kadar kişiler arasında eşitlik kavramının gerçekliğine inanmasa da, büyük çaplı yaşam yerleri için temsili demokrasinin, küçük çaplı yaşam yerleri için bireyin doğrudan aktif katılımının gerçekleştiği doğrudan demokrasinin geçerliliğini savunmaktadır. Küçük çaplı yaşam yerleri için doğrudan demokrasi ile bireyin özgünlüğünün, yönetimin gücünü yaşatacağını vurgularken; büyük çaplı yaşam yerleri için temsili demokrasi ile genel oy hakkı sonucunda devletin yetkilerinin sınırlandırılacağına inanmaktadır. Jeremy Bentham'ınki kadar devletin gücünün hakim olduğu bir temsili demokrasiye inanmayan Mill, temsili demokrasilerde devletin gücünün zayıflatılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Tüm bu yorumlamalar ışığında, sonuç olarak; John Stuart Mill, yerel demokrasi kavramını bireyin özgünlüğünü ve eşitliğini yansıtacak şekilde, demokrasinin temel beşiği olarak algılarken, Jeremy Bentham ise "yerel demokrasi"nin merkezin denetleme yetkisi altında onun bir uzantısı olduğunu savunuyordu.

Kaynakça

- BENTHAM J. (1951), Fragment on Government, Oxford University Press: London.
- BOWMAN M. ve HAMPTON W. (1983), Local Democracies: A Study in Comparative Local Government, Longman Cheshire: Melbourne.
- ÇİTÇİ O. (1989), Yerel Yönetimlerde Temsil-Belediye Örneği-, TODAİE Yayınları: Ankara.
- ERTAN B. (2004). Demokrasi ve Yerel Yönetimler, Review of Social, Economic & Business Studies, Vol.2, 204-215.
- FOUCAULT M. (2006), Hapishanenin Doğuşu (Çev.) KILIÇBAY M. A., İmge Kitabevi: Ankara.
- GÖRMEZ K. (1997), Yerel Demokrasi ve Türkiye, Vadi Yayınları: Ankara.
- HAMAMCI C. (1995), Yerel Yönetimler ve Yerel Demokrasi, Yeni Gündem Dergisi, Yerel Yönetimler Eki, Sayı 6, Cilt 4.
- HILL D. M. (1974), Democratic Teory and Local Government, London.
- KELEŞ R. (1992), Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi: İstanbul.
- MILL J. S. (1985), Özgürlük Üstüne (Çev.) ERTAN A., Kayhan Matbaası: İstanbul.
- ÖZER M. A. (2000), Yerel Demokrasi, Demokratik Yerel Yönetimler ve Yerel Yönetimlerin Demokratikleştirilmesi Kavramlarının Analizi Üzerine, Türk İdare Dergisi, Sayı 426.
- PARKINSON N. (1993), Siyasal Düşüncenin Evrimi (Çev.) HARMANCI M., Remzi Kitabevi: İstanbul.

- REDHEAD B. (2001), Siyasal Düşüncenin Temelleri (Çev.) CEYHUN B., ÖZ M., BAYRAKTAR G., BAĞCE H. E., AYKAÇ B., DURGUN Ş., KOÇAK M., AKIN E., SEZAL İ., TURHAN M.,COŞAR S., TÜRKKAHRAMAN M., ÇETİNSAYA G. ve HELVACI A., Alfa Kitabevi: Bursa.
- SABINE G. (1991). Yakın Çağ Siyasal Düşünceler Tarihi (Çev.) Özer Ozankaya, Gündoğan Yayınları: Ankara.
- ŞENEL A. (1995), Çağdaş Siyasal Akımlar, İmaj Yayıncılık: Ankara.
- TORTOP N. (1986), Mahalli İdareler, TODAİE Yayınları: Ankara.
- TUNÇAY M. (1986), Batı'da Siyasi Düşünceler Tarihi-3 Seçilmiş Yazıla-Yakın Çağ**,** Teori Yayınları: Ankara.
- YILDIRIM S. (1990), Yerel Yönetim ve Demokrasi, Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyumu Bildiri ve Tartışmalar, Ankara, 23-24 Kasım 1990.

Presentation ID / Sunum No= 9

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: *0000-0001-8832-0276*

Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarının Uzaktan Eğitimde Öğretmenlik Deneyimleri: Fenomenolojik Bir Araştırma

Dr. Öğr. Üy. Ayten ARSLAN[1]

[1] *Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi ABD*
aytenarslan23@gmail.com

Özet

Araştırmanın amacı fen bilimleri öğretmen adaylarının uzaktan eğitim sürecinde çevrimiçi gerçekleştirdikleri öğretmenlik uygulamaları deneyimlerine yönelik görüşlerini almaktır. Araştırmanın çalışma grubunu bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesi fen bilimleri öğretmenliği 4.sınıfında okuyan 13 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada fenomenoloji (olgubilim) deseni kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada online odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun uzaktan eğitimle öğretmenlik uygulamaları sürecinde kazanımları gerçekleştirmede çeşitli sıkıntılarla karşılaştıkları belirlenmiştir. Ön bilgilerin açığa çıkarılması sürecinde sınırlı yöntem-teknikler kullanabilmiş ve sınırlı etkinlikler yapabilmişlerdir. Öğretmen adayları öğrenme-öğretme sürecinde çoğunlukla sunuş yoluyla öğrenme stratejisine bağlı olarak düz anlatım, soru cevap, tartışma ve örnek olay gibi yöntem-teknikler kullanmışlardır. Öğretmen adaylarının tamamı sonuç odaklı ölçme değerlendirme yapmışlardır. Öğretmen adaylarının ders öncesi hazırlık sürecini genellikle internetten araştırma yaparak ve ders kitabını inceleyerek gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca öğretmen adayları bu süreçte teknoloji bilgisi açısından geliştiklerini ve çeşitli Web 2.0 uygulamalarını öğrendiklerini belirtmişlerdir. Son olarak uzaktan eğitim sürecinde gerçekleştirilen bu uygulamaların öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarına ve mesleki gelişimleri üzerine olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Fen bilimleri öğretmen adayları, öğretmenlik uygulaması, uzaktan eğitim, fenomenoloji

Preservice Science Teachers' Teaching Experience in Distance Learning: A Phenomenological Study

Abstract

This paper investigated preservice science teachers' teaching experience in distance learning. The sample consisted of 13 fourth-year students of the department of science teaching of the faculty of

education of a public university. The study adopted a phenomenological research design. Data were collected through online focus-group interviews using an semi-structered interview form. The data were analyzed using content analysis. As a result of the study, it was determined that most of the preservice teachers encountered various difficulties in achieving the acquisitions in the process of teaching practices with distance learning. They used few methods and techniques and did few activities to reveal prior knowledge. In teaching-learning process, most participants mostly employed only a limited number of methods and techniques, such as direct instruction, case presentation, and Q&A and discussion sessions depend on teaching strategy through presentation. All participants made assessment and evaluation through the methods of result-oriented. They generally did online research and went through the textbooks to prepare for their lectures. They remarked that teaching in distance learning allowed them to learn about technology and Web 2.0 applications. Lastly, teaching in distance learning positively and negatively affected their attitudes towards the teaching profession and their professional development.

Keywords: Preservice science teachers, teaching practice, distance learning, phenomenology

1.GİRİŞ

Tüm dünyada hızla yayılarak küresel bir salgın haline dönüşen koronavirüs bütün ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de sağlık, sosyal yaşam, mesleki çalışmalar ve eğitim-öğretim alanlarında çeşitli düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığına (MEB) bağlı tüm eğitim kurumlarında yüz yüze eğitime ara verilerek uzaktan eğitim uygulamalarına geçilmiştir (Özer, 2020). Uzaktan eğitim, öğrenenlerin fiziksel olarak aynı ortamda bulunma zorunluluğunun olmadığı, öğrenenlerin, eğitim kaynaklarının ve öğreticilerin bir araya gelmesi amacıyla etkileşimli iletişim sistemlerinin kullanıldığı kurumsal tabanlı, örgün bir eğitim olarak adlandırılmaktadır (Schlosser ve Simonson, 2009). Uzaktan eğitim sürecine geçilmesiyle beraber üniversitelerde de hem teorik hem de uygulamalı dersler çevrimiçi olarak verilmeye başlanmıştır. Üniversitelerde çevrim içi olarak verilen uygulama derslerinden biri de öğretmenlik uygulaması dersidir (Koç, 2020). Öğretmenlik uygulaması, 14 haftalık bir program kapsamında, haftada iki saati fakültede teorik, altı saati ise MEB'e bağlı okullarda uygulama şeklinde yürütülen bir derstir. Ayrıca öğretmenlik mesleğine yönelik öğretmen adaylarının çeşitli etkinliklerde bulunarak, mesleki beceri ve deneyim kazandıkları ve görüş ve tutum oluşturdukları hizmet öncesi bir derstir. Öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında yürütülen faaliyetler, öğretmen adaylarının hem edindikleri teorik bilgileri uygulamaya dönüştürmelerini hem de mesleğe ilişkin yeni bilgi ve beceriler kazanmalarını önemli derecede etkilemektedir (Görgen, Çokçalışkan ve Korkut, 2012). Öğretmenlik, yalnızca belli bir zaman dilimini değil aynı zamanda yaşam boyu öğrenme ve işbirliği gerektiren bir meslek olduğu için özellikle teorik ve uygulamalı derslere yönelik sistemli bir eğitimin lisans döneminde verilmesi, öğretmen adaylarının yetişmeleri bakımından oldukça önem arz etmektedir (Pıştav Akmeşe ve Kayhan, 2021). Bu nedenle pandemi sürecinde öğretmenlik uygulaması dersine ilişkin faaliyetlerin aksamaması için uygulamalara uzaktan eğitim ile devam edilmiştir. Teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler, pandemi sürecinin devam etmesi ya da gelecekte farklı afetlerin yaşanması gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda ileride bütün eğitim kademelerinde uzaktan eğitim faaliyetlerinin devam edeceği görülmektedir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının uzaktan eğitim ile gerçekleştirilen öğretmenlik uygulamalarına yönelik algıları, deneyimleri ve değerlendirmeleri hem eğitimciler hem de araştırmacılar için önem arz etmektedir. Ayrıca öğretmen adaylarının yaptıkları uygulamalar sürecinde karşılaştıkları sorunların, uzaktan eğitim ile yürütülen uygulamaların öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarına ve mesleki becerilerine katkılarının belirlenmesi oldukça önemlidir. Böylece öğretmenlik uygulamaları faaliyetlerinin yürütülmesi sürecine yönelik yeni düzenlemeler yapılması sağlanacak ve yapılacak olan diğer çalışmalara kaynaklık edecektir.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Araştırmanın amacı, fen bilimleri öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde çevrimiçi gerçekleştirdikleri öğretmenlik uygulamaları deneyimlerine yönelik görüşlerini almaktır. Araştırmanın amacı doğrultusunda araştırmanın temel sorusu "Fen bilimleri öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde çevrimiçi gerçekleştirdikleri öğretmenlik uygulamaları deneyimlerine yönelik görüşleri nelerdir?" şeklinde belirlenmiştir. Araştırmanın temel sorusu doğrultusunda araştırma soruları şu şekildedir:

1. Öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde çevrimiçi öğretmenlik uygulamaları sürecinde kazanımları gerçekleştirme durumları nasıldır?
2. Öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde çevrimiçi öğretmenlik uygulamaları sürecinde öğrencilerin ön bilgilerini açığa çıkarmada izledikleri yollar hangileridir?
3. Öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde çevrimiçi öğretmenlik uygulamalarında öğrenme-öğretme sürecinde kullandıkları strateji, yöntem ya da teknikler hangileridir?
4. Öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde çevrimiçi öğretmenlik uygulamaları sürecinde kullandıkları ölçme ve değerlendirme yöntem ve teknikleri hangileridir?
5. Öğretmen adayları uzaktan eğitimde çevrimiçi öğretmenlik uygulamalarında derse hazırlık sürecini nasıl gerçekleştirmişlerdir?
6. Uzaktan eğitimde çevrimiçi öğretmenlik uygulamalarının öğretmen adaylarının teknolojik bilgi açısından gelişimlerine katkısı nasıldır?
7. Uzaktan eğitimde çevrimiçi öğretmenlik uygulamalarının öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarına etkisi nasıldır?
8. Uzaktan eğitimde çevrimiçi öğretmenlik uygulamalarının öğretmen adaylarının mesleki gelişimine katkısı nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji (olgubilim) deseni çerçevesinde tasarlanmıştır. Fenomenoloji, insanların deneyimlerini anlamlandırma biçimlerini ve hem bireysel hem de anlamsal deneyimlerini bilince dönüştürme süreçlerini keşfetmeleri üzerine odaklanır (Patton, 2018). Fenomenoloji deseni bireylerin yaşamış oldukları deneyimlere dikkat çekmektedir. Fenomenolojide amaç, bireyin tecrübelerini irdeleyerek neleri deneyimlediğini ortaya koymak ve bu deneyimlere vurgu yapmaktır (Merriam, 2013). Bu araştırmada incelenen olgu öğretmen adaylarının uzaktan eğitimle öğretmenlik uygulaması deneyimleri olduğundan fenomenoloji deseni kullanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesi fen bilgisi öğretmenliği anabilim dalı 4.sınıfında okuyan 13 (10 kadın ve 3 erkek) öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinde ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme, araştırmacı tarafından daha önceden belirlenmiş olan ölçütleri taşıyan kişilerin araştırmaya dâhil edilmesini içeren bir yöntemdir (Creswell, 2017).Bu araştırmada belirlenen ölçütler ise şu şekildedir; çalışma grubunda yer alacak kişilerin fen bilimleri öğretmen adayları olmaları, öğretmenlik uygulaması dersini almış olmaları ve öğretmenlik uygulamaları dersini uzaktan eğitimle yürütmüş olmalarıdır.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanmış ve uzman görüşleri alınarak son şekli verilmiş yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda öğretmen adaylarının uygulama sürecine ilişkin değerlendirmeleri ve bu süreçte yaşadıkları deneyimlere ilişkin sekiz soru yer almaktadır. Araştırma kapsamında çevrimiçi odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmeleri küçük bir grup katılımcı ile belirli bir konu hakkında gerçekleştirilen görüşmelerdir. Gruplar benzer geçmiş deneyime sahip bireylerden oluşur ve grup büyüklüğü genellikle 6-10 kişi ile sınırlıdır. Araştırmada gerçekleştirilen görüşmeler ise bir ya da iki saat sürer (Patton, 2018). Bu araştırmada öğretmen adayları 6 ve 7 kişilik gruplara ayrılmıştır ve her grupla görüşmeler yaklaşık 75 dakika sürmüştür.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde nitel veri analiz yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmada çevrimiçi olarak gerçekleştirilen odak grup görüşmeleri Google Classroom'da gerçekleştirilmiş ve bu sistemde kayıt altına alınmıştır. Görüşmelere ait ses kayıt dökümleri analizleri kolaylaştırmak amacıyla araştırmacı tarafından dinlenerek okunabilir metinler haline dönüştürülmüştür. Elde edilen veriler öncelikle araştırmacı tarafından incelenmiş ve bir kod

listesi oluşturulmuştur. Daha sonra bu kodlar benzer ve ortak özelliklerine göre belirli kategoriler altında sınıflandırılarak temalar oluşturulmuştur. Ardından oluşturulan kodlar ve temalara ilişkin uzman görüşüne başvurulmuş ve oluşturulan kodların sınıflandırılan temalar altında yer alıp almadığına ilişkin uzmandan inceleme yapılması istenmiştir. Uzman incelmesi sonucunda araştırmacıyla bir araya gelinerek kod ve temalar karşılaştırılmış, görüş ayrılıkları olan kod ve temalar üzerinde tartışılmış ve ortak bir karara ulaşılıncaya kadar bu işlem devam etmiştir. Son olarak oluşan kod ve temalar araştırma soruları altında organize edilerek tablolar oluşturulmuş, kod ve temalara ilişkin veriler tablolar altında açıklanmış ve yorumlanmıştır. Ayrıca öğretmen adaylarının görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır ve öğretmen adaylarının gerçek isimleri yerine takma isimler kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın birinci sorusundan elde edilen bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde öğretmenlik uygulamalarında kazanımları gerçekleştirebilme durumları

Tema	Kategori	Kod	Öğretmen Adayı
Gerçekleştirebiliyorum	Olumlu	Soru-cevap tekniği	Elif,
		Etkinlik kâğıtları hazırlama	Elif, Ece, Hazal
		İnternetten araştırma yapma	Elif, Ece
		Günlük hayattan örnekler verme	Elif, Sedef
		Çalışma kâğıtları hazırlama	Elif, Hazal
		Uygulama öğretmeninden destek alma	Ece
		Ders kitabı inceleme	Ece, Hazal
		Ders planı hazırlama	Ece, Hazal
		Görsel hazırlama	Hazal
		Örnek olay yöntemi	Hazal
		Soyutu-somutlaştırma	Sedef
		Deney yapma	Sedef
		Problem çözme	Sedef
Kısmen	Olumlu	Kazanımın niteliği	Sevim
		Video izletme	Sevim, Metin, Yağmur
		Görsel hazırlama	Sevim, Yağmur, Ömer, Nesrin
		İnternetten araştırma yapma	Zehra
		Beyin fırtınası	Metin
		Soru-cevap tekniği	Metin, Ömer
		Dikkat çekme	Ömer
	Olumsuz	Derse katılım yetersiz	Sevim
		Alan bilgisi eksikliği	Zehra
		Uygulama yapamama	Sevim, Yağmur, Ömer
		İnternet kesintileri	Zehra, Metin
		Web 2.0 araçlarında yaşanan sıkıntılar	Metin
		Teknik problemler	Metin
		Materyal eksikliği	Yağmur
		Öğrenciyi denetleyememe	Ömer

		Sınıf yönetiminde yaşanan zorluklar	Ömer
		Sınırlı yöntem-teknik kullanma	Ömer
		İletişim problemleri	Ömer
		Teknolojik bilgi eksikliği	Ömer
		Teknoloji k araç-gereç eksikliği	Ömer
Gerçekleştiremiyorum	Olumsuz	Materyal eksikliği	Nesrin
		İnternet kesintileri	Nesrin, Zümra
		Teknik problemler	Nesrin, Zümra
		Bireysel farklılıklar	Nesrin
		Zaman sıkıntısı	Aytaç, Müjde, Zümra
		İletişim problemleri	Müjde
		Sınırlı yöntem teknik kullanma	Müjde

Tablo 1 incelendiğinde öğretmen adaylarının görüşlerinin "Gerçekleştirebiliyorum", "Kısmen" ve "Gerçekleştiremiyorum" temaları altında toplandığı görülmektedir. Öğretmen adayları gerçekleştirebiliyorum teması "Olumlu" kategorisi altında en çok "Etkinlik kâğıtları hazırlama" koduna vurgu yaparken kısmen teması "Olumlu" kategorisi altında "Görsel hazırlama" ve "Olumsuz" kategorisi altında "Uygulama yapamama" koduna vurgu yapmışlardır. Gerçekleştiremiyorum kategorisi altında ise "Zaman sıkıntısı" öğretmen adaylarının en fazla vurgu yaptığı kod olarak görülmektedir. Öğretmen adaylarının görüşlerinden bazıları şunlardır:

Nesrin: Kısmen gerçekleştirebiliyorum. Materyal eksikliği oluyor genelde. Sadece PowerPoint'te slayt hazırlayabiliyoruz. Materyallerimiz sadece görsel alana hitap ediyor. Eğer öncenin görsel hafızası iyi değilse anlamıyor. İnternet sıkıntısı oluyor bazen dersten kopuyoruz. Kullandığımız Zoom ağır bir sistem ben kendi telefonumdan katılıyorum bu nedenle bazen derslerde sıkıntı yaşıyorum. O yüzden yeterince gerçekleştiremiyorum.

(Gerçekleştiremiyorum, Olumsuz, Zaman sıkıntısı)

Sedef: Kazanımları yeterli bir şekilde aktarabildiğimi düşünüyorum. Öğrencilerimin bilgileri ile günlük hayat arasında bağ kurmayı en temel hedef haline getiriyorum. Öğrencilerimin dikkatini bu şekilde çekmek daha kolay oluyor. Ayrıca soyut kazanımları somutlaştırmaya çalışarak bu süreci desteklemeye çalışıyorum. Fen Bilimleri dersinde özellikle deneylere ve problem çözme durumlarına yer vererek bu somutlaştırmayı gerçekleştirebiliyorum.

(Olumlu, Günlük hayattan örnekler verme, Soyutu-somutlaştırma, Deney yapma, Problem çözme)

Araştırmanın ikinci sorusundan elde edilen bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde çevrimiçi öğretmenlik uygulamaları sürecinde öğrencilerin ön bilgilerini açığa çıkarmada izledikleri yollar

Tema	Kod	Tekrar Eden Öğretmen Adayları
Yöntem ve Teknikler	Soru-cevap	Sevim, Zehra, Ece, Metin, Nesrin, Yağmur, Ömer, Aytaç, Müjde, Sedef
	Düz anlatım	Metin
	Örnek olay	Ömer
	Problem çözme	Sedef, Zümra
	Beyin fırtınası	Müjde

Görsel Araçlar	Resim	Elif, Sevim, Zehra, Hazal, Aytaç
	Fotoğraf	Hazal, Zümra
	Slayt	Elif
	Ders kitabı	Sevim
	Materyal	Zehra, Hazal
	Model	Zehra
Görsel-İşitsel Araçlar	Video	Elif, Sevim, Zehra, Ece, Metin, Sedef, Zümra
Gerçek Hayat Durumları	Günlük hayattan örnekler verme	Nesrin
	Hikâye kurgulama	Elif, Ece, Hazal, Müjde
	Haber yazısı	Hazal

Tablo 2 incelendiğinde öğretmen adaylarının görüşlerinin "Yöntem ve teknikler", "Görsel araçlar", "Görsel-işitsel araçlar" ve "Gerçek hayat durumları" temaları altında toplandığı görülmektedir. Öğretmen adayları yöntem teknikler teması altında en fazla "Soru-cevap" koduna vurgu yaparken görsel araçlar teması altında "Resim" kodunu vurgulamışlardır. Öğretmen adaylarının görsel-işitsel teması altında en çok "Video" ve gerçek hayat durumları teması altında ise "Hikâye kurgulama" koduna vurgu yaptıkları görülmektedir. Bir öğretmen adayının görüşü şekildedir:

Zümra: Soru-cevap, beyin fırtınası gibi teknikleri kullanarak öğrencilerin konu hakkında neler bildiğini öğrenmeye çalışıp süreci ona göre yönlendiriyorum. Ya da konuyla ilgili video, resim ve fotoğraf gibi görseller bulup bu materyaller hakkında öğrencilerin görüşlerini alarak neler bildiklerini açığa çıkarıyorum.

(Yöntem, Teknik, Görsel araçlar, Görsel-işitsel araçlar)

Araştırmanın üçüncü sorusundan elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde çevrimiçi öğretmenlik uygulamalarında öğrenme-öğretme sürecinde kullandıkları strateji, yöntem ya da teknikler

Tema	Kod	Tekrar eden Öğretmen Adayları
Strateji/Model	Sunuş yoluyla	Elif, Zehra, Ece, Hazal, Ömer, Yağmur
	Buluş yoluyla	Ece, Hazal, Aytaç, Müjde, Sedef
	İşbirlikli öğrenme	Sevim
	3E	Sedef
	5E	Aytaç
Yöntem	Düz anlatım	Elif, Sevim, Yağmur, Nesrin, Müjde,
	Gösterip yaptırma	Sevim, Ömer, Müjde
	Örnek olay	Ece, Nesrin, Sedef
	Problem çözme	Metin, Müjde, Sedef
Teknik	Soru-cevap	Elif, Sevim, Zehra, Ece, Hazal, Ömer, Yağmur, Metin, Nesrin, Müjde, Sedef, Zümra
	Gösteri deneyi	Sevim, Ömer, Müjde, Sedef
	Oyun	Zehra
	Tartışma	Hazal, Ömer, Aytaç, Sedef
	Beyin fırtınası	Ömer, Metin, Zümra
	Kavram haritası	Müjde

Tablo 3 incelendiğinde öğretmen adaylarının görüşlerinin "Strateji/Model", "Yöntem" ve "Teknik" temaları altında toplandığı görülmektedir. Öğretmen adayları strateji/model teması altında en fazla

"Sunuş yoluyla" koduna vurgu yaparken yöntem teması altında "Düz anlatım" koduna vurgu yapmışlardır. Öğretmen adaylarının teknik teması altında ise "Soru-cevap" koduna vurgu yaptıkları görülmektedir. Bir öğretmen adayının görüşü şekildedir:

Ömer: Hocam derslerimizde genellikle sunuş yoluyla öğretim stratejisini bir de soru-cevap tekniğini kullandık çünkü uzaktan eğitim bizi buna mecbur kıldı. Bunun dışında bazı konularda beyin fırtınası ve gösterip yaptırma kullandım öğrencileri aktif kılabilmek için. Yöntem tekniklerimi belirlerken de konunun özelliğine göre ve öğrencinin gelişim düzeyini göz önünde bulundurdum.

(Strateji/Model, Yöntem, Teknik)

Araştırmanın dördüncü sorusundan elde edilen bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde çevrimiçi öğretmenlik uygulamaları sürecinde kullandıkları ölçme ve değerlendirme yöntem ve teknikleri

Tema	Kod	Tekrar Eden Öğretmen Adayları
Sonuç Odaklı	Çalışma kâğıtları	Elif, Ece, Zümra
	Çoktan seçmeli test	Elif, Sevim, Zehra, Hazal, Ömer, Aytaç, Müjde, Sedef, Zümra, Nesrin
	Boşluk doldurma testi	Elif, Sevim, Hazal, Metin, Yağmur, Aytaç, Müjde, Zümra
	Soru-cevap	Elif, Sevim, Zehra, Ece, Hazal, Metin, Aytaç, Müjde, Sedef
	Doğru yanlış testi	Elif, Ömer, Yağmur, Aytaç, Müjde, Sedef, Zümra, Nesrin
	Karma test	Elif, Sevim, Ece
	Problem sorusu	Sevim
	Eşleştirme testi	Sevim, Zehra, Hazal, Ömer, Müjde, Sedef, Zümra
	Açık uçlu sorular	Sevim, Ömer, Nesrin
	Konu sonu değerlendirme soruları	Zehra, Ece, Hazal, Metin, Nesrin
	Ev ödevi	Zehra, Hazal
	Konu tekrarı	Ece,
	Konu özetleme	Ece, Hazal, Müjde
	Oyun	Ece
	Resim çizdirme	Hazal, Aytaç
	Web 2.0 araçları	Müjde, Sedef

Tablo 4 incelendiğinde öğretmen adaylarının görüşlerinin "Sonuç odaklı" teması altında toplandığı görülmektedir. Öğretmen adayları sonuç odaklı teması altında en fazla "Çoktan seçmeli test" koduna vurgu yapmışlardır. Bir öğretmen adayının görüşü şekildedir:

Müjde: Bu süreçte çoğunlukla sonuç odaklı değerlendirme yapıyorum. Konu anlatımının hemen ardından çoktan seçmeli, boşluk doldurma, doğru yanlış ya da soru cevap şeklinde etkinlikler yapıyorum. Sonuç odaklı değerlendirmelerde Wordwall adlı uygulamayı kullanıyorum. Uygulamada doğru yanlış, çoktan seçmeli ve eşleştirme soruları bulunmaktadır. Dersin sonunda zamanımız fazla kalırsa çocuklardan derste anladıklarını özet geçmelerini istiyorum. Zamanımız yetmediğinde ise ödev şeklinde değerlendirme yapıyorum.

(Sonuç odaklı, Web 2.0 araçları, Çoktan seçmeli test, Boşluk doldurma testi, Doğru-yanlış testi, Soru-cevap, Eşleştirme testi, Konu özetleme, Ev ödevi)

Araştırmanın beşinci sorusundan elde edilen bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmen adayları uzaktan eğitimde çevrimiçi öğretmenlik uygulamalarında derse hazırlık süreci

Tema	Kod	Tekrar Eden Öğretmen Adayları
Konuyu öğrenmeye yönelik	İnternetten araştırma yapma	Elif, Sevim, Zehra, Hazal, Ömer, Metin, Müjde, Sedef, Zümra
	Örnek ders videosu izleme	Elif, Ömer, Yağmur, Aytaç, Müjde, Zümra
	Ders kitabı inceleme	Elif, Zehra, Ece, Hazal, Ömer, Yağmur, Nesrin, Müjde, Zümra
	Konuyu çalışma	Sevim, Ömer, Yağmur, Metin, Nesrin, Aytaç, Sedef
	Ders notu hazırlama	Metin, Nesrin
	Kazanımları inceleme	Ece, Metin, Zümra
	Akrana danışma	Müjde, Sedef
	EBA	Sedef
Konuyu sunmaya yönelik	Öğrenci seviyesine uygun etkinlik	Elif, Sedef, Zümra
	Günlük hayattan örnekler	Elif
	Ders planlı hazırlama	Elif, Ece, Hazal, Nesrin, Aytaç, Müjde
	Slayt hazırlama	Elif, Sevim, Ömer
	Etkinlik hazırlama	Sevim, Ece, Hazal, Müjde, Sedef
	Uygulama öğretmenine danışma	Ece, Hazal, Müjde, Sedef, Zümra
	Word dosyası hazırlama	Müjde

Tablo 5 incelendiğinde öğretmen adaylarının görüşlerinin "Konuyu öğrenmeye yönelik" ve "Konuyu sunmaya yönelik" temaları altında toplandığı görülmektedir. Öğretmen adayları konuyu öğrenmeye yönelik teması altında en fazla "İnternetten araştırma yapma" ve "Ders Kitabı inceleme" kodlarına vurgu yaparken konuyu sunmaya yönelik teması altında ise "Ders planı hazırlama" koduna vurgu yapmışlardır. Bir öğretmen adayının görüşü şekildedir:

Elif: Dersi anlatmadan önce şuna dikkat ediyorum ben hangi düzeyde hangi cümleyi kullanırsam, konuyu nasıl anlatırsam öğrenci anlar. Çünkü anlatacağım konu onların yaşına uygun olmalı ya da verdiğim görseller ve örnekler günlük hayattan örnekler olmalı ve onların yaşantısına uygun olmalı. Evde o düzeye uygun kitabım olmadığından konuları internetten araştırıyorum, bu konu nasıl anlatılır diye. Youtube'da bazı öğretmenler kendi anlattıkları ders videolarını yüklüyorlar onları izliyorum. Oradan edindiğim bilgilerle slaytlar hazırlıyorum.

(Konuyu öğrenmeye yönelik, Konuyu sınmaya yönelik)

Araştırmanın altıncı sorusundan elde edilen bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Uzaktan eğitimde çevrimiçi öğretmenlik uygulamalarının öğretmen adaylarının teknolojik bilgi açısından gelişimlerine katkısı

Tema	Kategori	Kod	Tekrar Eden Öğretmen Adayları
Olumlu	Web 2.0 Araçları	Zoom	Elif, Sevim, Zehra, Nesrin, Ömer, Müjde, Sedef, Zümra, Ece, Hazal, Yağmur
		Google classroom	Zehra
		Google meet	Zehra, Metin, Nesrin, Ömer, Yağmur
		EBA	Elif, Sevim, Zehra, Metin, Aytaç
		Wordwall	Müjde, Sedef, Ece, Hazal
		Scracth	Sedef
	Office programları	Word	Nesrin, Aytaç, Sedef, Zümra
		PowerPoint	Nesrin, Aytaç, Sedef, Zümra
	Teknolojik araç-gereçler	Telefon	Elif, Sevim, Zehra, Metin, Nesrin, Ömer, Aytaç, Sedef, Ece, Hazal, Yağmur
		Tablet	Metin, Nesrin
		Bilgisayar	Elif, Sevim, Zehra, Nesrin, Ömer, Aytaç, Müjde, Sedef, Zümra, Ece, Hazal, Metin
		Laptop	Nesrin, Yağmur
	İnternet siteleri	Morpa kampüs	Metin, Ömer
		Fen sınıfım	Metin, Ömer
		Eğitimhane	Ömer

Tablo 6 incelendiğinde öğretmen adaylarının görüşlerinin "Web 2.0 araçları", "Office programları", "Teknolojik araç-gereçler" ve "İnternet siteleri" temaları altında toplandığı görülmektedir. Öğretmen adayları Web 2.0 araçları teması altında en fazla "Zoom" koduna vurgu yaparken Office programları teması altında "Word" ve "PowerPoint" kodunu vurgulamışlardır. Öğretmen adaylarının teknolojik araç-gereçler teması altında en çok "Bilgisayar" ve İnternet siteleri teması altında ise "Morpa kampüs" ve "Fen sınıfım" kodlarına vurgu yaptıkları görülmektedir. Bir öğretmen adayının görüşü şekildedir:

Metin: Hocam mesela Zoom 'da ekran paylaşımı nasıl yapılır bunu öğrendim Zoom'u, EBA'yı öğrendim. Bu süreçte gidip kendime tablet aldım. Telefon ve tablet artık elimden düşmüyor. Bu süreçte tablet ve telefon kullanmayı daha iyi öğrendim. Uzaktan eğitim sürecinde çevrimiçi ders vermeyi öğrendim. Bazı uygulamaların nasıl kullanılacağını daha önce hiç bilmiyordum daha doğrusu gerek duymuyordum. Ama bu süreçte birçok programı kullanmış ve uyguluyor olmaktayız. Şuan Zoom'u ve Google Meet'i kullanabiliyorum. EBA'yı telefonuma indirdim ve dersleri oradan takip ediyorum. Birde bazı siteler var dersi anlatmak için. Eğer öğretmenseniz giriyorsunuz ve dersle ilgili video, görsel, soru ve dokümanlara ulaşabiliyorsunuz. Mesela bunlardan bazıları Morpa Kampus ve Fen Sınıfım bunları öğrendim.

(Olumlu, Zoom, EBA, Google meet, Telefon, Tablet, Morpa kampüs, Fen sınıfım)

Araştırmanın yedinci sorusundan elde edilen bulgular Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Uzaktan eğitimde çevrimiçi öğretmenlik uygulamalarının öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları

Tema	Kod	Tekrar Eden Öğretmen Adayları
Olumlu	Sevme	Elif, Sevim, Zehra, Hazal, Yağmur, Nesrin, Aytaç, Müjde, Ece, Sedef
	Mutluluk verici	Elif, Sevim, Metin
	İstekli olma	Sevim, Zehra, Hazal, Nesrin, Müjde, Sedef
	İlgiyi artırma	Sevim, Hazal, Yağmur, Müjde
	Özgüveni artırma	Zehra
	Korkuyu yenme	Zehra
	Önemini kavrama	Metin, Ömer, Nesrin, Aytaç, Müjde, Sedef,
	Heyecan verici	Ömer, Müjde
Olumsuz	Keyifli değil	Sevim
	Zor	Metin, Ömer, Nesrin
	Üzücü	Zümra

Tablo 7 incelendiğinde öğretmen adaylarının görüşlerinin "Olumlu" ve "Olumsuz" temaları altında toplandığı görülmektedir. Öğretmen adayları olumlu teması altında en fazla "Sevme" koduna vurgu yaparken olumsuz teması altında "Zor" kodunu vurgulamışlardır. Bir öğretmen adayının görüşü şekildedir:

Sevim: Benim Tutumlarımı hem olumlu hem de olumsuz etkiledi. Bu süreç öğretmenlik mesleğine olan ilgimi artırdı, mesleği yapmaya hevesliyim. Öğrencilere bir şeyler vermeye çalışıyorum. Uğraşıyorum Ancak bu süreçte öğretmenlik yapmak keyifli mi derseniz hiç keyifli değil. Öğrencileri çok seviyorum eğitmek istiyorum. Bu mesleği ilerde yapacak olmak mutluluk verici Ancak bu süreçteki deneyimlerimle öğrencileri be bu mesleği daha çok sevdim.

(Olumlu, İlgiyi artırma, İstekli olma, Mutluluk verici, Sevme, Olumsuz, Keyifli değil)

Araştırmanın sekizinci sorusundan elde edilen bulgular Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Uzaktan eğitimde çevrimiçi öğretmenlik uygulamalarının öğretmen adaylarının mesleki gelişimine katkısı

Tema	Kod	Tekrar Eden Öğretmen Adayları
Olumlu	Mesleki deneyim	Elif, Sedef, Zümra
	Öğrenci seviyesine inme	Elif, Ömer, Metin, Yağmur, Müjde, Zümra
	Öğrenciye yaklaşım	Elif, Sevim, Ömer
	Öğrenci ile iletişim	Elif, Sevim, Ece, Hazal, Nesrin, Sedef, Zümra
	Konuyu aktarma	Elif, Sevim, Zehra, Hazal, Ömer, Metin, Müjde, Zümra
	Alan hâkimiyeti	Elif, Sevim, Ece, Hazal, Ömer, Metin, Yağmur, Nesrin, Müjde, Sedef, Zümra
	Eksikleri görme	Zehra, Ece, Zümra
	Dersi planlama	Zehra, Aytaç, Sedef
	Ders sürecini yönetme	Ece, Zehra, Hazal
	Sınıf yönetimi	Ece, Hazal, Nesrin, Sedef
	Zaman yönetimi	Ömer
	Teknolojik bilgiyi artırma	Ömer, Metin, Yağmur, Nesrin, Aytaç, Müjde

Olumsuz	Sınıf yönetiminde zorluk	Sevim, Zehra, Yağmur
	Öğrenciyi tanıyamama	Zehra, Metin
	Öğrenci ile iletişim	Metin

Tablo 8 incelendiğinde öğretmen adaylarının görüşlerinin "Olumlu" ve "Olumsuz" temaları altında toplandığı görülmektedir. Öğretmen adayları olumlu teması altında en fazla "Alan hâkimiyeti" koduna vurgu yaparken olumsuz teması altında "Sınıf yönetiminde zorluk" kodunu vurgulamışlardır. Öğretmen adaylarının görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Ömer: İlk önce uzaktan eğitim sürecinde ders süreleri kısa bende zamanı yönetmeyi, neyi nasıl anlatacağımı konuya nasıl girmem gerektiğini öğrendim. İkincisi ise öğrencilerin duygu ve düşünceleri, onların ne hissettiklerini ve öğrenciye bir arkadaş gibi yaklaşmamız gerektiğini düşünüyorum. Kendilerini rahat hissetmeleri ve güvende hissetmeleri gerekiyor. Derse hazırlıklı gitmeyi, karşılaştığımız sorulara cevap verebilmeliyiz o nedenle alan hâkim olmalıyız ve konuyu onların anlayacağı şekilde anlatabilmeliyiz. Bu süreçte daha önce hiç duymadığımız programları öğrendik. Hayat sürekli değişiyor ve bu sürece ayak uydurabilmeliyiz Bu anlamda uzaktan eğitim süreci teknolojik bilgimin artmasını sağladı ve uzaktan ders yapmayı öğrendim.

(Olumlu, Öğrenci seviyesine inme, Alan hâkimiyeti, Konuyu aktarma, Öğrenciye yaklaşım, Zaman yönetimi, Teknolojik bilgi)

Zehra: Bu süreçte konuyu aktarma ve dersi işleyiş tarzını öğrendim. Dersi planına göre işlemeyi önce dikkat çekmeyi direk konuya girmemeyi öğrendim. Sınıf yönetimi konusunda tecrübe kazandırmadı çünkü uzaktan olduğu için sınıfa hâkim olamadım. Bütün öğrencileri derse kaldırmak istiyordum ama bu süreçte öğrencilerin çoğunu öğrencileri tanıyamadığım için zorlanıyordum. Birçok eksik olduğum yanlarımı gördüm bu benim için olumluydu. Bu konuda öğretmenimizden dönütler alıyordum.

(Olumlu, Olumsuz, Sınıf yönetiminde zorluk, Öğrenciyi tanıyamama)

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada fen bilimleri öğretmen adaylarının uzaktan eğitim sürecinde çevrimiçi gerçekleştirdikleri öğretmenlik uygulamaları deneyimlerine yönelik görüşleri incelenmiştir. Bu kapsamda araştırmanın birinci sorusundan elde edilen bulgulardan, fen bilimleri öğretmen adaylarının uzaktan eğitim sürecinde konuya ilişkin kazanımları kısmen gerçekleştirebildikleri sonucuna varılmıştır. Öğretmen adayları uzaktan eğitim sürecinde gerçekleştirilecek kazanıma ilişkin internetten araştırma yapmışlar, kazanımın niteliğine göre slayt, resim ve fotoğraf gibi çeşitli görsel hazırlamışlar ve videolar izletmişlerdir. Ayrıca soru-cevap tekniği ve beyin fırtınası gibi teknikler kullanmışlardır. Ancak bu süreçte birtakım zorluklarla karşılaşmışlar bu nedenle bazı kazanımları gerçekleştirme konusunda problemler yaşamışlardır. Uzaktan eğitim süreci nedeniyle laboratuvar kullanma ve deney yapma gibi uygulama imkanının olmaması, yaşanan internet kesintileri, materyal kullanma konusunda yaşanan sıkıntılar, sınırlı yöntem teknik kullanımı, Web 2.0 araçları ile ilgili yaşanan teknik problemler, teknolojik araç gereç ve teknolojik bilgi eksiklikleri öğretmen adaylarının kazanımları istenilen düzeyde gerçekleştirememe sebepleri arasında yer almaktadır. Alan yazında da öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik becerilere bütünüyle sahip olamadıkları ve yazılım, donanım ve teknolojik becerilere yönelik çeşitli sıkıntılara sahip oldukları ortaya konmuştur (Burke ve Dempsey, 2020). Ayrıca uzaktan eğitimde çevrimiçi gerçekleştirilen derslere yeterli düzeyde öğrencinin katılamaması, öğrencilerin denetlenememesi, sınıf yönetiminde ve öğrenci ile iletişimde yaşanan sıkıntılar da öğretmen adaylarının kazanımları yeterli düzeyde gerçekleştirememe nedenleri arasındadır. Bakioğlu ve Çevik (2020), öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde internet bağlantısı problemleri yaşadıklarını, bilgisayarı ve programlarını nasıl kullanacaklarını bilmediklerini, öğrencilerin derslere katılımlarının ve motivasyonlarının düşük olduğunu belirtmiştir.

Araştırmanın ikinci sorusundan elde edilen bulgulardan, fen bilimleri öğretmen adaylarının ön bilgileri açığa çıkarma sürecinde düz anlatım, soru-cevap ve beyin fırtınası gibi sınırlı yöntem-teknikleri kullandıkları sonucuna varılmıştır. Ayrıca hikâye kurgulama, video izletme, slayt hazırlama, resim ve fotoğraf görselleri gibi çoğunlukla görsel etkinlikler yaptıkları sonucuna varılmıştır. Bu sonucun fen bilimleri dersinin soyut kavramların çoğunlukta olduğu uygulamalı bir ders olması ve uzaktan eğitim sürecinin özellikle uygulama gerektiren dersler için uygun olmamasından kaynaklandığı söylenebilir.

Alan yazın incelendiğinde uzaktan eğitimde eş zamanlı tartışma ve beyin fırtınası yapma imkânının oldukça yüksek olduğu ifade edilmektedir (Erfidan, 2019). Yine uzaktan eğitimde öğretmen adaylarının en çok slayt, video, kısa film ve animasyon gibi görsel ve teknolojiye dayalı içerikleri kullandıkları belirlenmiştir (Koç, 2020).

Araştırmanın üçüncü sorusundan elde edilen bulgulardan, fen bilimleri öğretmen adaylarının öğretim sürecinde çoğunlukla sunuş yoluyla öğretim stratejisine dayalı yöntem ve teknikler kullandıkları sonucuna varılmıştır. Bu sonucun oluşmasında uzaktan eğitimin öğretmeni merkeze alan ve iletişimin çoğunlukla tek yönlü olduğu bir öğretim sürecini kapsamasının etkili olduğu söylenebilir. Alan yazında yapılan çalışmalarda da uzaktan eğitimde öğrenme-öğretme sürecinde en çok soru-cevap, problem çözme ve düz anlatım gibi yöntem tekniklerin kullanıldığı tespit edilmiştir (Bakioğlu ve Çevik, 2020). Uzaktan eğitimde derslerde kullanılan yöntem ve tekniklerin seçiminde pek fazla alternatif olmadığı, süreçten dolayı zorunlu olarak sunuş yoluyla öğrenme stratejisi ve anlatım yönteminin kullanıldığı belirtilmiştir (Yılmaz Özelçi, 2021).

Araştırmanın dördüncü sorusundan elde edilen bulgulardan, fen bilimleri öğretmen adaylarının ölçme değerlendirme sürecinde sonuç odaklı bir değerlendirme süreci gerçekleştirdikleri ve ölçme değerlendirmede genellikle soru-cevap tekniği, çoktan seçmeli, boşluk doldurma, doğru-yanlış, eşleştirme gibi test teknikleri ve ev ödevlerini kullandıkları sonucuna varılmıştır. Bu sonucun oluşmasında uzaktan eğitim sürecinin süreç odaklı ölçme değerlendirme yaklaşımlarını kullanmaya ve alternatif ölçme değerlendirme sürecine elverişli olmamasının etkili olduğu söylenebilir. Yapılan çalışmalarda uzaktan eğitimde ölçme değerlendirmede en sık kullanılan ölçme araçlarının açık uçlu sorular, çoktan seçmeli testler ve ödevler olduğu ortaya konmuştur (Karadağ, 2014). Ayrıca uzaktan eğitim sürecinin ölçme değerlendirme boyutunda oldukça yetersiz kaldığı, öğrencilerin farklı öğrenme stillerine sahip olmalarından dolayı öğrencileri değerlendirmede farklı ölçme yöntem ve tekniklerinin kullanılması gerektiği belirtilmiştir (Al-Smadi, Wesiak, Guetl, Holzinger, 2012; Koç, 2020).

Araştırmanın beşinci sorusundan elde edilen bulgularda fen bilimleri öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde derse hazırlık sürecini konunun öğrenilmesine yönelik ve konunun öğrenme-öğretme sürecinde aktarılmasına yönelik olarak iki aşamada gerçekleştirdikleri sonucuna varılmıştır. Öğretmen adaylarının konuyu öğrenmeye yönelik internetten araştırmalar yaptıkları, örnek ders anlatım videosu izledikleri ve ders kitabını inceleyerek konunun çerçevesini belirledikleri ortaya konmuştur. Konunun sunumuna yönelik ise uygulama öğretmeninden görüşler aldıkları, bu doğrultuda ders planı hazırladıkları ve çeşitli etkinlikler tasarladıkları belirlenmiştir.

Araştırmanın altıncı sorusundan elde edilen bulgularda öğretmen adaylarının teknolojik bilgi açısından geliştikleri sonucuna varılmıştır. Öğretmen adayları uzaktan eğitim sürecinde hem çevrimiçi dersleri yürütmek hem de ders içeriği hazırlamak ve sunmak amacıyla çeşitli Web 2.0 uygulamalarını, fen bilimleri alanına özgü internet sitelerini öğrenmişler ve Office programlarını daha etkin kullanmaya başlamışlardır. Yine bu süreçte bilgisayar, tablet, ve telefonlar öğretmen adaylarının en fazla kullandıkları ve kullanımı konusunda kendilerini geliştirdikleri temel teknolojik araç-gereçler olmuştur. Bu sonucun oluşmasında öğretmen adaylarının uygulamalarını gerçekleştirebilmek için bu tür eğitim teknolojilerini kullanmak ve bu hususta kendilerini geliştirmek zorunda olmalarının etkili olduğu söylenebilir. Alan yazında uzaktan eğitim sürecinin öğretmenlerin çeşitli eğitim teknolojileri kullanımını olumlu yönde etkilediği ve uzaktan eğitim sürecinin yürütülebilmesi için birçok teknolojik yazılımı ve donanımı kullanmak durumunda kaldığı tespit edilmiştir (Baki ve Çevikoğlu, 2020; Mulenga ve Marban, 2020).

Araştırmanın yedinci sorusundan elde edilen bulgulardan uzaktan eğitim sürecinin fen bilimleri öğretmen adaylarının tutumlarına hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin olduğu sonucuna varılmıştır. Öğretmen adayları uzaktan eğitimde yaptıkları uygulamalarla öğretmen olmanın zorluğunu fark etmişler, bu mesleğin ne kadar önemli ve kutsal olduğunu anlamışlardır. Bu nedenle bu mesleği daha çok sevmeye başlamışlar ve mesleği yapmaya yönelik ilgileri artmıştır. Bazı öğretmen adayları uzaktan eğitim sürecinde gerçekleştirilen uygulamalarda öğrenci ile iletişim ve sınıf yönetimi gibi konularda kendilerini daha rahat hissettiklerini bu deneyimin korkularını yenmelerini sağladığını bu sayede özgüvenlerinin arttığını belirtmişlerdir. Bu sonucun oluşmasında uzaktan eğitimin etkileşim ve iletişim gibi konularda gerçek deneyimler sunmaması ve özellikle çevrim içi uygulamalarda kamera

uygulamasının kullanımında esneklik sağlamasının etkili olduğu söylenebilir. Bazı öğretmen adayları ise uzaktan eğitimde öğretmenlik yapmanın üzücü olduğunu, keyifli bir süreç olmadığını ve öğretmenlik mesleğini zor bir meslek olarak algılamaya başladıklarını dile getirmişlerdir. Bu sonucun oluşmasında uzaktan eğitim sürecinde yaşanan zorluklar ve uzun süre ekran başında olmak gibi durumların etkili olduğu kaynaklandığı söylenebilir. Alan yazın da yapılan çalışmalarda uzaktan eğitim sürecinin öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarına olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğu ortaya konmuştur (Bakioğlu ve Çevik, 2020).

Araştırmanın sekizinci sorusundan elde edilen bulgularda uzaktan eğitim sürecinin fen bilimleri öğretmen adaylarının mesleki becerilerine hem olumlu hem de olumsuz katkılarının olduğu sonucuna varılmıştır. Öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde öğretmenlik uygulamaları ile teknolojik bilgi açısından geliştikleri, alan hâkimiyeti, öğrenci ile iletişim, öğrenci seviyesine inme, çevrimiçi ortamlarda ders planlama, konuyu aktarma gibi hususlarda mesleki deneyim kazandıkları belirlenmiştir. Ancak bazı öğretmen adaylarının uzaktan eğitim sürecinde kameraların kapalı olması ve derse yeterli katılım olmaması gibi nedenlerden dolayı öğrencileri yeterince tanıyamadıkları, bağlantı sorunları nedeniyle iletişim kurmakta sıkıntılar yaşadığı ve sınıf yönetiminde zorlandıkları tespit edilmiştir. Alan yazında uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlik uygulaması dersinin öğretmen adaylarının mesleki yeterliliklerine olumlu etkisi olduğu ve mesleki yeterlikleri için iyi bir fırsat olarak algılandığı ancak pandemi dolayısıyla kesintiye uğrayan uygulama sürecinin olumsuz etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Eti ve Karaduman, 2020).

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda şu önerilerde bulunulmaktadır:

Eğitim fakültelerinde uzaktan eğitimde öğretmenlik uygulamalarına yönelik dersler açılabilir. Öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde öğretmenlik uygulamalarını deneyimleyebilecekleri, teknolojik bilgi ve becerileri edinebilecekleri eğitimler gerçekleştirilebilir. Eğitim fakültelerinin farklı branşlarında öğrenim gören öğretmen adayları ile benzer çalışmalar yürütülebilir.

KAYNAKÇA

Al-Smadi, M., Wesiak, G., Guetl, C., ve Holzinger, A. (2012). Assessment for/as learning: Integrated automatic assessment in complex learning resources for self-directed learning. In *Proceedings of the 2012 Sixth International Conference on Complex, Intelligent, and Software Intensive Systems (CISIS)*, 929-934.

Bakioğlu, B., ve Çevik, M. (2020). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri. *Electronic Turkish Studies*, *15*(4).

Burke, J.,ve Dempsey, M. (2020). Covid-19 practice in primary schools in Ireland report. National University of Ireland Maynooth, Ireland. https://www.into.ie/app/uploads/2020/04/COVID-19-Practice-in-Primary-Schools-Report1.pdf.

Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, (çev. Selçuk Beşir Demir). Ankara: Eğiten Kitap.

Erfidan, A. (2019). *Derslerin uzaktan eğitim yoluyla verilmesiyle ilgili öğretim elemanı ve öğrenci görüşleri: Balıkesir Üniversitesi örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.

Eti, İ., ve Karaduman, B., (2020). COVİD-19 Pandemisi Sürecinin Öğretmen Adaylarının Mesleki Yeterlikleri Açısından İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, *49*(1), 635-656.

Görgen, İ , Çokçalışkan, H., ve Korkut, Ü . (2012). Öğretmenlik Uygulaması Dersinin Öğretmen Adayları, Uygulama Öğretmenleri ve Uygulama Öğretim Üyeleri Açısından İşlevselliği . *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (28)* , 56-73. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/musbed/issue/23512/250524.

Karadağ, N. (2014). *Açık ve uzaktan eğitimde ölçme ve değerlendirme: Mega üniversitelerdeki uygulamalar*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Koç, A., (2020). Covid-19 Salgını Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersinin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılması: Örnek Bir Uygulama Modeli. *Milli Eğitim Dergisi*, *49*(1), 851-875.

Merriam, S. B. (2013). Nitel verilerin analizi. S. Turan (Ed.). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, 161-198. Ankara: Nobel Yayın.

Mulenga, E. M., ve Marbán, J. M. (2020). Is COVID-19 the gateway for digital learning in mathematics education?. *Contemporary Educational Technology*, *12*(2), 269.

Özer, M. (2020). Educational policy actions by the ministry of national education in the times of Covid-19. *Kastamonu Education Journal, 28*(3), 1124-1129. doi: 10.24106/kefdergi.722280.

Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri.* (Ed: Bütün, M ve Demir, S.B.), Ankara: Pegem Akademi.

Piştav Akmeşe, P. ve Kayhan, N. (2021). Koronavirüs (Covid-19) salgınında özel eğitimde öğretmenlik uygulaması dersi ve öğretmen deneyimleri. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *22*(1), 73- 104.

Schlosser, L. A., ve Simonson, M. (2009). *Distance education: Definition and glossary of terms* (3rd ed.). Charlotte, NC: Information Age.

Yılmaz Özelçi, S. (2021). Teacher candidates' experience of distance education: A case of Eregli. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 8(1). 178-192.

Presentation ID / Sunum No= 53

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: *0000-0001-8106-3609*

Kırsal Nüfusun Yoksulluk Algısı Üzerine Bir Araştırma

Dr. Bahar ALTUNOK[1]

[1]*Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Email: kayram_bahar@hotmail.com.*

Özet

Yoksulluk, tarihsel süreç içerisinde insanlığın her zaman karşı karşıya kaldığı sosyal bir sorun olmakla birlikte, küreselleşme ve ülkelerin benimsediği ekonomik görüşler nedeniyle bugün dünyanın çoğu ülkesinde daha fazla hissedilmekte ve kendisini göstermektedir. Diğer bir deyişle yoksulluk; artık sadece az gelişmiş ülkelerin bir toplumsal sorunu olmayıp, gelişmekte olan ülkelerin hatta çoğu gelişmiş ülkelerinde ortak bir sorunudur. Yoksulluk en genel anlamıyla kişilerin en temel insani ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olup, yaşanılan bölgeye, zamana hatta kişiden kişiye farklılık gösteren çok boyutlu bir kavramdır. Yoksulluğun çok boyutlu bir kavram olduğu gerçeği yoksulluğu; niteliksel ve niceliksel türlere göre ayrıştırma gereksinimini beraberinde getirmiştir. Ancak yoksulluk, her ne kadar farklı türlerde ve bu türlere verilen farklı kavramlarla karşımıza çıksa da yoksulluk göreceli bir kavramdır dolayısıyla yoksulluğun algılanmasında da farklılıkların olması söz konusudur. Bu çalışmanın amacı; kırsal nüfusun yoksulluk algısını, yoksulluğu nasıl tanımladıklarını ve yoksulluğa ilişkin bakış açılarını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Mersin ilinin Erdemli ilçesine bağlı toplamda 717 kişilik nüfusa sahip Sıraç Köyü'nde, 107 hane ile yüz yüze görüşülmüş ve anket çalışması yapılmıştır. Yapılan anket çalışması sonucu elde edilen bazı bulgulara göre katılımcıların %62,6'sı yaşanılan mekânın yoksulluk üzerinde etkisi olduğunu düşünmekte, %31,8'i kendisini yoksul olarak görmektedir. Ayrıca katılımcıların %42,1'i ise yoksulluğu tanımlayamamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Nüfus, Yoksulluk, Yoksulluk Algısı.

A Research on The Perception of Poverty of Rural Population

Abstract

Poverty is a social problem that humanity has always faced in the historical process, but due to globalization and economic views adopted by countries, it is more felt and manifested in most countries of the world today. In other words, poverty; It is no longer just a social problem of underdeveloped countries, it is a common problem of developing countries and even most developed countries. Poverty, in its most general sense, is the state of being unable to meet the most basic human needs of people and is a multidimensional concept that differs to the living area, to time, even from person to person. The fact that poverty is a multidimensional concept brought along the need to distinction it according to

qualitative and quantitative types. Although poverty is encountered in different types and with different concepts given to these types poverty is a relative concept. Therefore, there are differences in the perception of poverty. The aim of this study; is to reveal the perception of poverty of the rural population, how they define poverty and their perspectives on poverty. For this purpose, face-to-face interviews were conducted with 107 households and a survey was conducted in Sıraç Village, which has a total population of 717 people in Erdemli county of Mersin city. According to the some results of the study; 62,6% of the participants think that the place where they live has an effect on poverty, 31.8% of the participants are seen themselves as poor. In addition, 42.1% of the participants could not define poverty.

Keywords: Rural Population, Poverty, Poverty Perception.

1. GİRİŞ

Yoksulluk, algılanması kolay; ancak tutarlı bir düşünsel dizge içine yerleştirilmesi güç olan bir olgudur çünkü yapısı gereği çoğu sosyal bilimlerin ilgi alanına girmekte ve gerek tanımlanması gerekse de çözümlenmesi noktasında disiplinler arası olma özelliği taşımaktadır (Önder, Şenses, 2006: 3). Bu nedenle de yoksulluğun tek bir tanımı yapılamamakta hatta insanlık tarihi kadar eski olan yoksulluk günümüzde yaşanan küreselleşme ile birlikte farklı görünümler altında daha da karmaşık bir hal almıştır (Benli, Yenihan, 2018: 2). Ancak, yoksulluk en basit tanımı ile ele alındığında kişinin günlük temel ihtiyaçlarını karşılayamaması, karşılayacak gelirinin olmaması durumudur. Bu bağlamda genel tanımı ile yoksulluk, kişilerin asgari yaşam düzeyini yakalayabilmek için gerekli olan gıda, giyinme, barınma gibi ihtiyaçlarını karşılayamamasıdır (Ak, Türk, Bingül, 2018: 17).

Literatürde, yoksulluk kavramına üç farklı biçimde yaklaşılmakta olup bunlar (Arabacı, 2017: 185); "mutlak, göreli ve subjektif" yoksulluktur. Mutlak yoksulluk, "hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması" (TÜSİAD,2000: 96), durumu olup, bu yoksulluk biçiminde asgari refah düzeyini yakalayamayan kişiler yoksul olarak kabul edilmektedir. Göreli yoksulluk ise "temel ihtiyaçların mutlak olarak karşılanabilip; ancak kişisel kaynakların yetersizliği nedeni ile toplumun genel refah düzeyinin yani ortalama refah düzeyinin altında kalma" durumudur. Bir diğer yoksulluk biçimi olan subjektif yoksulluk ise kişinin kendisinin yoksulluğu algılayış biçimi ile ilişkilidir. Bu yoksulluk yaklaşımında asgari temel ihtiyaçların karşılanıp karşılanmamasında kişilerin kendi algılayışları esastır (Arabacı, 2017: 185).

Dünya Bankası ise yoksulluğu şu şekilde tanımlamaktadır (https://www2.gnb.ca/content/gnb/en/departments/esic/overview/content/what_is_poverty.html):

> "*Yoksulluk açlıktır. Yoksulluk barınak eksikliğidir. Yoksulluk hasta olmak ve doktora gidememektir. Yoksulluk okula gidememek ve okuma yazma bilmemektir. Yoksulluk bir iş bulamamak, gelecek korkusu yaşamak, her seferinde o günü kurtararak yaşamaktır. Yoksulluğun mekândan mekâna ve zamana göre değişen birçok yüzü vardır ve birçok şekilde tanımlanmıştır. Çoğu zaman yoksulluk, insanların kaçmak istediği bir durumdur. Bu yüzden yoksulluk, hem yoksullar hem de zenginler için bir harekete geçme çağrısıdır: Çok daha fazla insanın yeterli yiyeceğe, uygun biçimde barınmaya, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişebilmelerine, şiddetten korunmalarına ve kendi topluluklarında neler olduğu konusunda bir sese sahip olabilmesi için dünyayı değiştirme çağrısıdır".*

Yoksulluk tanımlarına bakıldığında mutlak ve göreli yoksulluğun somut kavramlara dayanan yoksulluk olduğu; subjektif yoksulluğun ise "algılanan" bir yoksulluk olduğu görülmektedir. Yoksulluk algısı, yoksulluğun kişiler tarafından nasıl değerlendirildiğidir. Genellikle yoksulluk algısı üç farklı bakış açısına göre algılanmaktadır. İlk bakış açısına göre kişilerin kendi yoksulluklarından kendilerinin sorumlu olması; ikinci bakış açısına göre yoksulluğun algılanmasında toplumsal düzeydeki ekonomik, politik ve kültürel sorunların etkili olması; üçüncü bakış açısına göre ise kaderci bir anlayışa dayalı olmasıdır (Arslan, Ayhan, 2017: 647).

Görüldüğü üzere gerek yoksulluk olgusunun gerekse yoksulluk algısının hem tanımlanması hem de sınırlandırılması oldukça karmaşıktır. Ancak; net olan bir şey vardır oda, yoksulluk nedenlerinin

hemen hemen her toplumda aynı faktörlere dayanmasıdır. Yoksulluğun en temel nedenleri olarak (Gündüz, 2006: 37);

•"*Doğal afetler, iklim ve doğa koşulları,*

• *Hızlı nüfus artışı,*

•*Gelir dağılımındaki eşitsizlikler,*

• *Adaletsiz vergi sistemi ve yüksek faiz,*

• *Piyasada tekelleşmenin olması,*

• *Enflasyon ve işsizlik*"

•*Savaşlar* gibi sorunları göstermek mümkündür.

Yoksulluğun sebeplerine bağlı olarak dünya genelinde gelişmekte olan 107 ülkede yaşayan 1,3 milyar yoksul insanın yaklaşık olarak %22'si çok boyutlu yoksulluk içinde yaşamaktadır. Yoksulluk içinde yaşayanların çoğunu ise 644 milyon ile 18 yaş altı çocuklar oluşturmaktadır. Başka bir deyişle her altı yetişkinden biri yoksulken bu sayı çocuklarda her üç çocukta biri şeklindedir (UNDP, 2020: 3). 2025 yılında ise dünya nüfusunun çoğunluğunun kentlerde; yoksul nüfusun ise yaklaşık olarak %60'ı kırsal kesimde yaşayacağı tahmin edilmektedir (Erdal, Yavuz, 2013: 41). Türkiye özelinde yoksulluk oranı incelendiğinde ise 2020 TÜİK verilerine göre maddi yoksunluk oranı %27,4 iken sürekli yoksulluk oranı %13,7'dir. Ayrıca yoksul nüfus eğitim durumuna göre incelendiğinde %26,7 oranındaki yoksul nüfus okuryazar değil iken; %3,2 oranında ki yoksul nüfus yükseköğretim mezunudur. Bir diğer yoksulluk türü olan göreli yoksulluk ise %15'e yükselmiştir (TÜİK Haber Bülteni, 2021). Bununla birlikte Türkiye'deki yoksulluk olgusuna hangi açıdan bakılırsa bakılsın, yoksulluğun kırsal alanlarda daha fazla ve vahim olduğu görünmektedir (Kartal, Demirhan, 2014: 141, Anlar, 2008: 27). TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2013 verilerine göre kırsalda yoksulluk oranı 21,0'dır. Türkiye'de 2012 yılında yayımlanan ve 30 Mart 2014 seçimlerinde tamamıyla yürürlüğe giren 6360 sayılı Yasa nedeni ile belde belediyelerin ve köylerin tüzel kişiliği kaldırılmış dolayısıyla kırsal yoksulluğa ilişkin veriler, 2013 yılı sonrasından itibaren mevcut değildir. Bu sebeple kırsal yoksulluğun güncel durumunu açıklamaya yönelik bir istatistik veri bulunmamaktadır.

Yoksulluğun mekânsal bir yaklaşımı olan kırsal yoksulluk; kentsel yoksulluktan tarım faaliyeti ile ayrılmaktadır. Kırsal yoksulluk daha çok topraksız ya da toprağı az olan köylüleri, geçici ve mevsimlik tarım işçilerini kapsamaktadır (Öztornacı, Veziroğlu, 2012: 292). Kırsal yoksulluğun belirleyicileri yani ayırt edici özellikleri ise sosyo-ekonomik imkânların yanında sağlık ve eğitim hizmetlerinin, teknolojinin ve ayrıca kamusal hizmetlerin yetersizliği ya da yoksunluğudur (Benli, Yenihan, 2018: 8). Kentsel yoksulluğun en önemli temellerinden biri olan kırsal yoksulluk, kentlere göçü durdurmak, ülke refahını her mekânda sağlamak ve kırsal kökenli kentsel yoksulluğu azaltmak ya da ortadan kaldırmak için kırsalda yoksul hanelerin yoksulluk nedenlerini, yoksulluk özelliklerini ve yoksulluk sınırlarını anlayıp, belirleyip çözüm üretmek gerekmektedir. Bu bağlamda kırsal kesimde yaşayan bireylerin yoksulluğu nasıl tanımladıkları, nasıl algıladıkları ve yoksulluğa nasıl bir anlam yükledikleri önem arz etmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE ANALİZİ

Bu çalışmanın amacı; kırsal nüfusun yoksulluk algısını, yoksulluğu nasıl tanımladıklarını ve yoksulluğa ilişkin bakış açılarını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır. Anket soruları olarak Ayhan'ın (2017), Suğur, vd. (2008) ve Doğan, vd. (2012)'ın çalışmalarından yararlanarak hazırladığı anket formu ile Erdal ve Yavuz'un (2013) "Kırsal Kesimde Yoksulluk Algısı: Tokat İli Zile İlçesi Örneği" adlı çalışmalarında kullanmış oldukları anket formu kullanılmıştır. Bu bağlamda anket formunda toplamda 41 soru ve önerme bulunmaktadır. İlk on soru katılımcıların sosyo ekonomik ve demografik durumlarına ilişkin bilgi edinmek amacı ile hazırlanmış sorulardır. Diğer 31 soru (Cronbach's Alpha: 76,8) ise katılımcıların yoksulluk durumlarına, yoksulluğu algılama ve yorumlama durumlarına ilişkin soru ve önermeleri kapsamaktadır. Anket formları Mersin ili evreninde; maliyet, elaman ve zaman kısıtlılıkları göz önünde bulundurularak erişebilirlik metodu ile Mersin ilinin Erdemli ilçesine bağlı Sıraç Köyü örnekleminde uygulanmıştır. Toplamda 717 kişilik nüfusa sahip olan

(https://www.nufusune.com/182547-mersin-erdemli-sirac-mahallesi-nufusu), Sıraç köyünde basit rassal örnekleme tekniği ile çalışmaya gönüllü katılım sağlayan 107 hane ile yüz yüze görüşülmüş ve anket çalışması yapılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın örneklem grubunu 107 hane oluşturmuş ve gönüllü katılımcıların subjektif yoksulluğa göre yoksulluk durumları, yoksulluğu yorumlamaları ve yoksulluğu nasıl algıladıklarına dair veriler toplanmıştır. Anket formları ile toplanan veriler SPSS 25 Programı (Statistical Package for the Social Sciences) ile analiz edilmiştir.

2.1. Araştırma Bulguları

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Durumu

Cinsiyet	Yüzde	Yaş	Yüzde	Medeni Durumu	Yüzde	Eğitim Durumu	Yüzde	Mesleki Durumu	Yüzde
		15-25	18,7			Okur-Yazar Değil	8,4	Çiftçi	52,3
		26-36	10,3	Evli	77,6	İlkokul Mezunu	45,8	Esnaf	2,8
Erkek	81,3	37-47	20,6	Bekâr	19,6	Ortaokul Mezunu	19,6	Memur	5,6
Kadın	18,7	48-58	23,4	Diğer	2,8	Lise Mezunu	15,0	Ev Hanımı	5,6
		59-69	16,8			Yüksekokul	5,6	İşsiz	2,8
		69 +	10,3			Üniversite ve Üzeri	5,6	Emekli	18,7
								Diğer	12,1

Araştırmaya katılan katılımcıların %81,3'ü erkek; %18,7'si ise kadındır. Katılımcıların çoğunluk olarak 37-58 yaş aralığında olduğu (tablo1'de) görülmektedir. Buna göre katılımcıların %20,6'sı 37-47 yaş aralığında, %23,4'ü 48-58 yaş aralığında olduğunu belirtmiştir. %77,6'sı evli, %19,6'sı bekar, %2,8 ise diğer (dul/boşanmış) olarak medeni durumunu belirtmiştir. %45,8'i ilkokul, %19,6'sı ortaokul, %15'i lise, %5,6'sı üniversite ve üzeri mezunu olup, %8,4'ü ise okuma yazma bilmemektedir. Katılımcıların mesleki durumu incelendiğinde %52,2'sinin çiftçi, %18,7'sinin ise emekli olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Sosyal Güvence Durumu

	Kişi Sayısı	Yüzde
BAĞKUR	48	44,9
SSK	21	19,6
EMEKLİ SANDIĞI	7	6,5
Yeşil Kart	14	13,1
Sosyal güvencem yok	17	15,9
Toplam	107	100,0

Katılımcıların sosyal güvence durumu incelendiğinde; %44,9'u Bağ-Kur, %19,6 oranında SSK, %6,5 oranında Emekli Sandığı, %13,1 oranında yeşil karttır. %15,9 oranındaki katılımcı ise hiçbir sosyal güvencesinin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 3. Hanede Yaşayan Kişi Sayısı

	Kişi Sayısı	Yüzde
1-4	80	74,8
5-8	27	25,2
Toplam	107	100,0

Anket yapılan hanelerin %74,8'inde 1-4 arası kişi yaşamakta iken, %25,2'inde 5-8 arası kişi yaşamaktadır.

Tablo 4. Yaşanılan Evin Mülkiyet Durumu

		Kişi Sayısı	Yüzde
	Kendi evim	95	88,8
	Yakınlarımızın/kira ödemiyorum	12	11,2
	Toplam	107	100,0

Katılımcıların %88,8'i oturdukları evin kendisine ait olduğunu; %11,2'si ise bir yakınına ait evde oturduğunu ve kira bedeli ödemediğini belirtmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Sahip Olduğu Ortalama Arazi Durumu

		Kişi Sayısı	Yüzde
	1-5 Dönüm	38	35,5
	6-10 Dönüm	29	27,1
	11-15 Dönüm	8	7,5
	16-20 Dönüm	6	5,6
	21+ Dönüm	8	7,5
	Arazim yok	18	16,8
	Toplam	107	100,0

Katılımcıların %35,5'i 1-5 arası, %27,1'i 6-10 arası, %7,5'i 11-15 arası, %5,6'sı 16-20 arası %7,5'i 21 üstü dönüm araziye sahip olup, %16,8'i ise arazisinin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 6. Sahip Olunan Arazinin Niteliği

		Kişi Sayısı	Yüzde
	Sulak Arazi	78	72,9
	Kurak Arazi	11	10,3
	Arazim yok	14	16,8
	Toplam	107	100,0

Kırsal kesimde yaşayan nüfus için sahip olunan arazinin büyüklüğünden ziyade arazinin niteliği daha önemlidir. Buna göre katılımcıların sahip oldukları arazinin niteliği incelendiğinde %72,9'u sulak araziye; %10,3'ü ise kurak araziye sahiptir.

Tablo 7. Katılımcılara Göre Kişilerin Giyim Şeklinin Zenginlik Göstergesi Olup Olmama Durumu

		Kişi Sayısı	Yüzde
	Evet	39	36,4
	Hayır	39	36,4
	Kısmen	29	27,1
	Toplam	107	100,0

Katılımcıların %36,4'üne göre kişilerin giyim şekli bir zenginlik imgesi iken aynı şekilde %36,4 oranındaki diğer katılımcılara göre ise değildir. %27,1 oranındaki katılımcıya göre ise kişilerin giyim şekli kısmen bir zenginlik göstergesidir.

Tablo 8. Kırsal Kesimde Zengin Yoksul Ayrımı Hissedilmek Durumu

		Kişi Sayısı	Yüzde
	Evet	70	65,4
	Hayır	17	15,9
	Kısmen	20	18,7
	Toplam	107	100,0

Katılımcıların %65,4'üne göre kırsal bölgelerde de tıpkı kentlerde olduğu gibi zengin yoksul ayrımı hissedilmektedir. %15,9 oranındaki katılımcıya göre ise böyle bir ayrım hissedilmemektedir. %18,7 oranındaki katılımcıya göre ise kısmen kırsal alanda zengin yoksul ayrımı hissedilmektedir.

Tablo 9. Yaşanılan Kırsal Yerin Yoksulluğa Etki Durumu

	Kişi Sayısı	Yüzde
Evet	67	62,6
Hayır	14	13,1
Kısmen	26	24,3
Toplam	107	100,0

Katılımcılara göre yaşanılan yerin yani kırsalda yaşamanın yoksulluk üzerinde etkisi vardır. Buna göre yaşanılan kırsal yerin yoksulluk üzerinde etkisinin olduğunu düşünenlerin oranı %62,6 iken herhangi bir etkisinin olmadığını düşünenlerin oranı ise %13,1'dir. Bu konuda kısmen cevabı vererek kırsal alandan yaşamanın yoksulluk üzerinde etkisini kısmen görenlerin oranı ise %24,3'tür.

Tablo 10. Katılımcılara Göre Zengin İnsanların Yaşadığı Yerler

	Kişi Sayısı	Yüzde
Şehirler	34	31,8
Deniz kenarların	28	26,2
Her yer	44	41,1
Diğer	1	,9
Toplam	107	100,0

Katılımcıların %41,1'ine göre zengin insanlar her yerde yaşabilirken %31,8'ine göre şehirlerde, %26,2'sine göre ise deniz kenarlarında yaşamaktadırlar.

Tablo 11. Katılımcılara Göre Zengin İnsan

	Kişi Sayısı	Yüzde
Parası Çok Olan	57	53,3
Arazisi Çok Olan	4	3,7
Gönlü Zengin Olan	41	38,3
Diğer	5	4,7
Toplam	107	100,0

%53,3 oranındaki katılımcıya göre zengin insan parası çok olan insan iken, %38,3 oranındaki katılımcıya göre ise gönlü zengin olan insan, zengin insandır.

Tablo 12. Katılımcıların Maddi Açıdan Kendilerini Gördükleri Sınıf

	Kişi Sayısı	Yüzde
Alt gelir/Yoksul	34	31,8
Orta Gelir	72	67,3
Üst Gelir	1	,9
Toplam	107	100,0

Araştırma kapsamında ki kırsal nüfusun %31,8'i kendisini alt gelir/yoksul sınıfında görmekte iken %67,3'ü ise kendisini orta gelir sınıfında görmektedir. Sadece bir katılımcı kendisini üst sınıfta görmektedir. Kendisini alt gelir sınıfında görenlerin çoğu yıllık gelir olarak 5-10 bin TL. gelir elde ettiklerini, orta sınıfta olarak görenler ise 20 bin TL. ve üzeri gelir elde ettiklerini belirtmiştir.

Tablo 13. Katılımcıların Herhangi Bir Kurumdan Sosyal Yardım Alma Durumu

	Kişi Sayısı	Yüzde
Evet	9	8,4
Hayır	98	91,6
Toplam	107	100,0

Katılımcıların %8,4'ü herhangi bir kurumdan sosyal yardım alıyorken %91,6'sı almamaktadır. Sosyal yardım alanlar, aldıkları yardımı nitelik olarak yeşil kart ve çocuk yardımı şeklinde belirtmiştir.

Tablo 14. Katılımcılara Göre Yoksul Bir Ailenin Çocuğunun da İlerde Yoksulluğa Mahkûm Olacağı İnancı

		Kişi Sayısı	Yüzde
	Evet	22	20,6
	Hayır	85	79,4
	Toplam	107	100,0

"Yoksul bir ailenin çocuğu da ileri ki yaşamında yoksulluğa mahkûm olacaktır" görüşüne katılmayan katılımcıların oranı %79,4'tür. Bu görüşte olan katılımcıların oranı ise %20,6'dır.

Tablo 15. Katılımcıların Yoksulluğu Tanımlayabilme Durumu

		Kişi Sayısı	Yüzde
	Evet	62	57,9
	Hayır	45	42,1
	Toplam	107	100,0

Katılımcıların %57,9'u yoksulluğu tanımlayabilmiş, %42'1'i ise tanımlayamamıştır. Yoksulluğu tanımlayabilenleri yaklaşık olarak %63'ü kendisini alt gelir grubunda gören katılımcılardır.

Tablo 16. Hane Halkının Mevcut Yoksulluk Durumu ve Yoksulluk Algısının Değerlendirilmesi

Hane Halkının Yoksulluğuna ilişkin Önermeler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Hanemiz düşük gelir grubundadır.	9,3	17,8	36,4	23,4	13,1
Parasal yetersizlikten dolayı eğitim alamadım/alamıyorum	24,3	23,4	12,1	29,0	11,2
Maddi ve sosyal sorunlar nedeniyle sağlığıma özen gösteremiyorum.	24,3	20,6	13,1	29,0	13,1
Hanemizin aylık geliri, giderlerimizi karşılamaktadır.	12,1	19,6	28,0	31,8	8,4
Hayat standartlarımdan memnunum	14,0	16,8	32,7	26,2	10,3
Evimizin genişliği ailemiz için yeterlidir.	14,0	11,2	21,5	41,1	12,1
Faturalarımızı ödemekte zorlanıyoruz.	16,8	21,5	26,2	18,7	16,8
Temiz suya erişirken sorun yaşamıyorum	10,3	9,3	12,1	27,1	41,1

Hane Halkının Yoksulluk Algısına İlişkin Önermeler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Yoksulluk, parasızlığın bir sonucudur.	8,4	6,5	8,4	53,3	23,4
Yoksul, evi barkı olmayan, yiyecek bulamayan kişidir	10,3	7,5	8,4	49,5	24,3
Toplumdan dışlanan, psikolojik olarak ezilen kişi yoksuldur.	17,8	12,1	16,8	41,1	12,1
Yoksulluk, kişinin tembel olmasıyla alakalıdır.	15,0	18,7	28,0	29,9	8,4
Kişinin yoksulluğu ailesinden kaynaklanır.	15,0	33,6	24,3	19,6	7,5
Yoksulluğun sorumlusu zenginlerdir.	20,6	34,6	14,0	22,4	8,4
Zengin olmak için çalışmak gerekir.	11,2	9,3	16,8	35,5	27,1
Yoksulluk, aile içi şiddete sebep olmaktadır.	9,3	12,1	25,2	36,4	16,8
Yoksul kişiler, suç işlemeye daha yatkındırlar.	13,1	18,7	27,1	28,0	13,1
Yaşadığım yöre güvenlidir.	8,4	7,5	13,1	49,5	21,5
Yoksulluk ile ekonomik ve sosyal alanda eşitlik ve adalet sağlanarak mücadele edilebilir	6,5	6,5	21,5	47,7	17,8
Yoksulluk önlenemez bir olgudur.	35,5	35,5	14,0	11,2	3,7
Yoksulluk, toplumun eğitim seviyesi yükselirse azalır.	7,5	11,2	15,9	43,0	22,4
Yoksulluk bazı kişilerin kaderidir	23,4	32,7	17,8	23,4	2,8

Katılımcıların yoksulluk durumlarına ilişkin önermeler incelendiğinde "Hanemiz düşük gelir grubundadır" önermesine katılımcıların %36,4'ü kısmen katıldığını, %23,4'ü katıldığını ve %13,1'i ise kesinlikle katıldığını belirtmiştir. "Parasal yetersizlikten eğitim alamadım" önermesine katılımcıların %29'u katılmakta, %11,2'si ise kesinlikle katılmaktadır. %24,3'ü kesinlikle katılmadığını ve %23,4'ü ise katılmadığını belirtmiştir. "Maddi ve sosyal sorunlar nedeniyle sağlığıma özen gösteremiyorum" önermesine %44,9 oranındaki katılımcı kesinlikle katılmıyorum/katılmıyorum cevabını vermiş; %42,1 oranındaki katılımcı ise kesinlikle katılıyorum/katılıyorum cevabını vermiştir. Katılımcıların %31,8'i aylık gelirlerinin hane giderlerini karşıladığını %8,4'ü ise kesinlikle karşıladığını belirtmiştir. %14 oranındaki katılımcı "Hayat standartlarımdan memnunum" önermesine kesinlikle katılmamakta iken %16,8 oranındaki katılımcı katılmamaktadır. Ayrıca bu önermeye kesimlikle katılanların oranı %10,3 iken katılanların oranı %26,2'dir. Bu önermeye kısmen katılanların oranı ise %32,7'dir. Katılımcıların çoğunluğu evlerinin genişliğinin ailesi için yeterli olduğunu belirtmiştir. Faturalarını ödemekte zorluk çektiğini belirten katılımcıların %18,7'si bu önermeye katılmakta iken %16,8'i kesinlikle katılmaktadır. Katılımcıların %10,3'ü temiz suya erişirken kesinlikle sorun yaşadığını ve %9,3'ü yaşadığını belirtmiştir.

Katılımcıların yoksulluk algısına ve yoksulluğu yorumlamalarına ilişkin önermeler incelendiğinde "Yoksulluk, parasızlığın bir sonucudur" önermesine çoğunluğun kesinlikle katıldığı ve

katıldığı görülmektedir. Buna göre %53,3 oranındaki katılımcı bu önermeye katıldığını, %24,3 oranındaki katılımcı ise kesinlikle katıldığını belirtmiştir. "Yoksul, evi barkı olmayan, yiyecek bulamayan kişidir" önermesine katılımcıların %49,5'i katıldığını, %24,3'ü ise kesinlikle katıldığını belirtmiştir. Yoksulluk algısına ilişkin bir diğer önerme olan "Toplumdan dışlanan, psikolojik olarak ezilen kişi yoksuldur" önermesine %41,1 oranındaki katılımcı katıldığını, %12,1 oranındaki katılımcı da kesinlikle katıldığını belirtmiştir. "Yoksulluk, kişinin tembel olmasıyla alakalıdır" önermesine katılımcıların %29,9'u katıldığını ve %8,4'ü kesinlikle katıldığını belirtmiştir. Bu önermeye kesinlikle katılmayanların oranı %15; katılmayanların oranı ise %18,7'dir. "Kişinin yoksulluğu ailesinden kaynaklanır" önermesine katılımcıların çoğu katılmamıştır. Buna göre %15,0 oranındaki katılımcı kesinlikle katılmadığını %33,6 oranındaki katılımcı katılmadığını belirtmiştir. Katılımcıların çoğu yoksulluğun sorumlularının zenginler olduğu önermesine katılmamışlardır. Ayrıca "Zengin olmak için çalışmak gerekir" önermesine katılımcıların %35,5'i katıldığını, %27,1'i kesinlikle katıldığını belirtmiştir. "Yoksulluk, aile içi şiddete sebep olmaktadır" önermesine de yine katılımcıların çoğunluğu katıldığını belirtmiş; %36,4 oranındaki katılımcı bu önermeye katıldığını, %16,8'i kesinlikle katıldığını belirtmiştir. "Yoksul kişiler, suç işlemeye daha yatkındırlar" önermesine katılımcıların %28'i katıldığını ve %13,1'i kesinlikle katıldığını; "Yoksulluk ile ekonomik ve sosyal alanda eşitlik ve adalet sağlanarak mücadele edilebilir" önermesine 47,7 oranındaki katılımcı katıldığını ve %17,8 oranındaki katılımcı kesinlikle katıldığını belirtmiştir. Yoksulluğun önlenemez bir olgu olduğunu düşünen katılımcıların oranı yaklaşık olarak %14'tür. "Yoksulluk, toplumun eğitim seviyesi yükselirse azalır" önermesine katılımcıların yüksek oranda katıldıkları görülmekte olup bununla paralel olarak "Yoksulluk bazı kişilerin kaderidir" önermesine katılımcıların yarısından fazlası katılmadığını belirtmiştir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kırsal nüfusun yoksulluk durumunu, yoksulluk algısını ve yoksulluğu nasıl yorumladıklarını belirlemek amacıyla yapılan bu çalışma sonucuna elde edilen bulgulara göre:

- %31,8 (tablo 12) oranındaki katılımcı kendisini yoksul olarak görmekte iken %36,5 oranındaki katılımcı ise hanesini düşük gelir grubunda görmektedir.
- Yaklaşık olarak katılımcıların yarısı yoksulluğu tanımlayamamıştır. Yoksulluğu tanımlayanlar ise yoksulluğu evi barkı olmayan kişi, geliri gideri eşit olmayan kişi, borcu çok olan kişi olarak tanımlamıştır. Sadece bir katılımcı yoksulluğu "çocuğuma ayakkabı alamamak" şeklinde mutlak yoksulluğa örnek olarak tanımlamıştır. Katılımcıların genel olarak yoksulluğu evi barkı olmayan kişi olarak belirtmesi kırsal kesimde ev sahibi olmanın onlar için önemini ortaya koymaktadır. Katılımcıların genel olarak oturdukları evin kendilerine ait olması ile kendilerini yoksul görmeme arasında bir ilişki olduğu görülmüştür.
- Katılımcıların "Yoksul bir ailenin çocuğu da iler ki yaşamında yoksulluğa mahkûm olacaktır" görüşüne katılmamaları ve çocuk okursa, çok çalışırsa, yoksulluğa mahkûm olmayacaktır görüşüne hakim olmaları yoksulluğun, çalışmanın gerçekleştiği bölgede bir kısır döngü olmadığını, yoksulluğun bir kültür olmadığını ve yoksulluğun kader olmadığını göstermektedir. Zaten katılımcıların yaklaşık olarak yarısından fazlası yoksulluğun kader olduğunu düşünmemektedirler.
- Katılımcılar yoksulluğun önlemez bir olgu olduğuna katılmamaktadırlar ve yoksulluk ile ekonomik ve sosyal alanda eşitlik ve adalet sağlanarak mücadele edilebileceğine inanmaktadırlar.
- Araştırma sonucu ulaşılan bir diğer bulgu ise katılımcıların yoksulluğun sorumlusu olarak zenginleri görmemeleri ve zengin olmak için çalışılması gerektiğini belirterek; birey çalışmıyorsa, tembelse, parasızlığın bir sonucu olarak yoksulluğun kaçınılmaz olmasıdır.
- Kırsal kesime göre eğitim seviyesi ile yoksulluk arasında negatif yönlü ilişki vardır. Başka bir deyişle eğitim seviyesi yükseldikçe yoksulluk azalacaktır.
- Yoksulluğun somut kavramlarından biri olan temiz su yoksunluğu, bu çalışmada düşük oranda bir katılımcıda görülmüştür. Genel olarak kırsal nüfusun temiz suya erişiminde bir yoksunluk görülmemiştir.
- %28,1 oranındaki katılımcı yoksulluğun nedenini aile kaynaklı görmekle birlikte zenginliğin babadan kaldığı inancına sahip olup, eğer babadan toprak kalmamışsa o çocukta yoksul olacaktır inancı mevcuttur.

- Son olarak katılımcılara göre yaşanılan yerin yoksulluk üzerinde bir etkisi söz konusudur ve katılımcıların büyük çoğunluğuna göre zengin insanlar şehirlerde ya da deniz kenarlarında yaşamaktadırlar.

Bu bağlamda çalışmanın başında belirttiğimiz gibi yoksulluğun algılanmasına yönelik yaygın üç görüş vardır. Buna göre ilk yaklaşım kişinin kendisinden kaynaklı nedenlerle yoksul olması, ikinci yaklaşımda toplumsal düzeydeki ekonomik, politik ve kültürel sorunların etkili olması ve üçüncü yaklaşımda ise kadercilik anlayışının olmasıydı. Bu çalışma özelinde şunu söyleyebiliriz ki araştırma örneklemi olarak seçilen Mersin ili Erdemli ilçesine bağlı Sıraç Köyü'nde yoksulluk bir kültür olmayıp, katılımcıların yoksulluk algılarında kadercilik anlayışı genel olarak hakim değildir. Katılımcıların yoksulluk algılarında hakim olan genel görüş, kişilerin çalışmaması, okumaması, tembel olması gibi kendisinden kaynaklı nedenlerden dolayı yoksul olmasıdır ya da olacağıdır. Dolayısıyla da genel olarak yoksulluğun önlenebilir bir olgu olduğu savunulan düşüncedir.

Ne var ki yoksulluk ve yoksulluk algısı zamandan zamana, mekândan mekâna, toplumdan topluma hatta kişiden kişiye yaşanılan çevreye, kültüre göre değişen bir olgudur. Çalışma kapsamına dahil olan ve toplumun refah seviyesine göre genellikle göreli yoksul olarak görülen kırsal nüfusun çoğunluğu kendilerini orta sınıfta görmekle birlikte genel olarak yoksulluğu "evi barkı olmama" durumu olarak tanımlamaları; yoksulluğu, evsizlik ile sınırlandırmaları yoksulluk algılarının da kentsel yoksulluk algısına göre farklı şekilde yansıdığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Ak, R., Türk A., Bingül, B.A., (2018). Yoksulluğun ölçülmesi. Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla. (Ed.) Gökçe Cerev, Bora Yenihan. Dora Yayınları, Bursa.
2. Anlar, M. H. N. (2008). Türkiye'de Kırsal Nüfusun Sosyo-Ekonomik Önemi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.
3. Arslan, R., & Ayhan, E. E. (2017). Hane Halkı Bireylerinin Yoksulluk Algısı Üzerine Bir Araştırma: Bartın İl Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13*(13), 644-653.
4. Benli, a., Yenihan, B. (2018) Yoksulluğun Kavramsal Çerçevesi. Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla. (Ed.) Gökçe Cerev, Bora Yenihan. Dora Yayınları, Bursa
5. Erdal, G., & Yavuz, H. (2013). Kırsal Kesimde Yoksulluk Algısı: Tokat İli Zile İlçesi Örneği. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, (8), 40-47.
6. Gündüz, A. Y. (2006). Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(15), 34-55.
7. Kartal, N., & Demirhan, Y. (2014). Türkiye'de Kentsel Yoksulluğun Kırsal Nedenleri Ve Çözüm Önerileri Üzerine. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 15(2), 135-154.
8. Önder, H., & Şenses, F. (2006). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi. *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar,* 199-221.
9. Öztornacı, B., & Veziroğlu, P. (2012). Küreselleşme ve Türkiye'de Kırsal Yoksulluk.
10. TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması. 2006-2013.
11. TÜİK Haber Bülteni, (2021). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2020, Yayınlanma Tarihi: 15 Haziran 2021, Sayı: 37404.
12. UNDP, (2020). Global Multidimensional Poverty Index 2020, Charting pathways out of multidimensional poverty: Achieving the SDGs
13. Yüksel Arabacı, Rabihan (2017). "Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", Sosyal Politika, (Ed.) Aysen Tokol ve Yusuf Alper, Dora Basım Yayın, Bursa.
14. https://www2.gnb.ca/content/gnb/en/departments/esic/overview/content/what_is_poverty.html
15. https://www.nufusune.com/182547-mersin-erdemli-sirac-mahallesi-nufusu

Presentation ID / Sunum No= 46

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: *0000-0001-9909-1923*

28 Şubat Edebiyatında '*Öteki*'nin Değer ve Temsilleri

Doç. Dr. Elifhan KÖSE ÇAL

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi. elifhankose@kmu.edu.tr

Özet

28 şubat 1997 askeri müdahalesi iktidar ve İslamcılık ilişkisindeki dönüşümde "milli görüş" hareketinin ve temsil ettiği siyasal değer-ilkelerinin hem iktidardaki hem de kamusal alandaki geri çekilişinin miladı olarak tartışılır. 2000li yıllarda İslamcılığın iktidara gelişi ise siyasetbilimi alanında "muhafazakarlık" başlığı altında başka tartışmalara evrilmiştir. 1970lerden beri İslami kesime hitap eden ve bireysel dindarlıkların izdüşümünü veren *hidayet edebiyatı*nın yaygın popülerliği pek çok akademik çalışmanın konusu olmuştur. Bu minvalde edebiyat; ilgili siyaset çerçevesinde özneleşme projelerini gerçekliğiyle açık eden bu açıdan da her zaman çoğul siyasi ve sosyolojik analizlere kapı açan toplumsal bir okuma olanağı sağlar. Bu çalışmada ise 28 şubat darbesinin politika düzleminde yarattığı çatışma ve dönüşümün; dönemin dindar romanlarında karşılık bulan değer savunu ve ilkeleri üzerinden çözümlemesi, çeşitli yazarlar tarafından dönemin farklı özne ve mekanları içeren edebi metinlerinin okunmasıyla yapılacaktır. Bu çerçeveden 28 Şubat dönemini anlatan romanlar ve hikayelerdeki " öteki" ler kimlerdir? Dindar yazarlar tarafından yazılmış 28 şubat roman ve hikayelerindeki "öteki" hangi değer ve temsillerle kendini göstermektedir? Hem erkek hem de kadın yazarları içeren 28 Şubat dönemi edebiyatı, siyasi ve edebi sürecin cinsiyetçi bir analizini mümkün kılarken; aynı zamanda bu çalışmanın daha yoğun bir şekilde toplumsal cinsiyet analizine odaklanmasına da izin vermektedir.

Anahtar Kelimeler: 28 Şubat, edebiyat, ötekilik, cinsiyet

Values And Representations of *Other* in The Literature of 28 February

Abstract

The military intervention of February 28 was a milestone in terms of the retreat of "milli görüş". With the coming to power of Islamism in the 2000s, it has evolved into discussions under the title of "conservatism" in the field of political science. Since the 1970s, the widespread popularity of the *hidayet* literature, which stated on the Islamic community values and reflects individual religiosity, has been the subject of many academic studies. Therefore literature provides an opportunity that reveals the projects of subjection within the framework of the relevant politics, and always paves the way for plural political and sociological analyzes. In this study, the effect of transformation in politics by the February

28 coup on the religious novels will be examined. The analysis of values, principles and conflicts in the literature of aforementioned period will be analyzed by literal texts that of contains various fictional subject and spatialities. From this framework, who are the "others" in the texts related about the February 28 period? With what values and representations does the "other" appear in the 28 February novels and stories written by pious writers? The 28 February period literature, which includes both male and female writers permit a gendered analysis of the political and literary process while also allowing this study to focus more heavily on gender analysis.

Keywords: 28 February, literature, otherness, gender

1. GİRİŞ : 28 ŞUBAT EDEBİYATI

28 Şubat 1997 tarihinde Başbakan Necmettin Erbakan'ın başbakanlığını yürüttüğü Refahyol hükümetine ve icraatlerine yönelik olarak alınan TSK'nin (Türk Silahlı Kuvvetleri) asıl karar alıcı olarak göründüğü Milli Güvenlik Kurulu "tavsiye kararları"; kamusal alanda özelikle başörtülü kadınların eğitim ve çalışma haklarını elinden alan, ancak erkek "irtica" unsurlarına da yönelik - yine eşlerin başörtülü olması da erkeğin irticai unsur sayılması için yeterliydi- pek çok maddeyi içermekteydi. Kararlar Erbakan'ın istifası ve hükümetin dağılmasıyla son bulsa da, tavsiye kararlarının "irticai" unsurları tanımlamada yarattığı idari, siyasi ve hukuki esneklik siyasi ve toplumsal anlamda büyük bir kırılma ve değişimin işaretçisi de olacaktır. Bu süreç siyaset düzleminde daha sonra muhafazakar partinin oyları likidite etmesini de mümkün kılacak bir retorikle büyük siyaset diline aktarılsa da; sürecin dindar bilinç ve yaşayışta, toplumsal ve cinsiyet rollerinde meydana gelen yarılma ve çatışmaları anlatan, hem dindarların hem de toplumun bu süreçle yüzleşmesine vesile olan dönem edebiyatı olarak analizi sıkça yapılmamıştır. Bir tür olarak 28 Şubat edebiyatının doğuşunun 90lara uzanan "dindar kadın edebiyatı" kadar eski; "28 Şubat edebiyatı" olarak adlandırma girişiminin ve bu tür bir edebiyat türünün oluşması için edebi çabanın ancak 2010lardan sonra başlaması anlamında oldukça yeni bir tür olduğu göze çarpar. 90ların sonlarında başlayan ve çoğunlukla 28 Şubat'ta kamusal alandan dışlanan dindar kadınların yaşam öykülerini anlatan "dindar kadın edebiyatının" bir tür olarak varlık gösterdiği görülebilir (Köse, 2011a, 2011b, 2014); nitekim bu eski dönem öykülerinin ve yazarlarının Kahraman ve Harmancı'nın henüz 2017 basımı olan YİRMİ SEKİZ derlemesinde de karşımıza çıktığını görüyoruz. Bu minvalde "Öykü, şiir ve romanlardan oluşan "ve niceliksel olarak bir sayım yaptırmayı" gerektirecek bir 28 şubat edebiyatının şimdiden bir külliyatının oluştuğunu söylemek gerekir" (Kahraman ve Harmancı, 2017: 9). Yine döneme ilişkin en özgün eserlerden biri sayılacak Murat Kekeç'in *Yağmurdan Önce* eseri dönemin sıcak fırtınası içinde henüz 1999 yılında yazılmıştır, ana karakter olan Murat'ın laik ve diğer dindar faillerle kurduğu ilişkiler çerçevesinde dindar erkekliğe dair güçlü bir eleştiri ve özeleştiri barındırır. Yıldız Ramazanoğlu'nun 2003 te basılan İkna Odası yine edebi değeri yüksek erken dönem örneklerden sayılmalıdır. "Türk romanında açıktan 28 şubat eleştirisi 2010'lardan sonra ağırlık kazanır"(Güneş, 2017). Bu metne konu olan diğer metinlerin tarihi ise kaynakçadan da gözlenebileceği üzere ağırlıklı olarak 2010lar sonrasında yazılmıştır; olay örgüleri açısından Şerife Turhal'in *Bir İnci Meryem: Bir 28 şubat Romanı* ve kısmen Nurgul Yakın'ın *Bir 28 Şubat Romanı: Ergenekonun Çocukları* adlı romanlar karakterlerin İslami dönüşümünü bir aşk örgüsü içerisinde işleyen melodramik kurgusuyla hidayet edebiyatına daha yakın dururlar[1].

Her ne kadar ordu bu tavsiye kararlarının sahibi görünse de, edebiyatta ordunun doğrudan hedef gösterilmediği, özelikle 2010lardan sonraki sivil hükümetin kamuoyundaki meşruluğu düşünülürse bu hedef şaşırtmanın bir korkudan ziyade "sistem ve/ya devlet"in nasıl işlediğini göstermek adına "asker"leşen, asker gibi davranan sivil kamu yaşamı, bilhassa medya ve faillerinin edebiyatta öne çıkarılarak; Türk Siyasal yaşamına ve sosyolojisine dair donemi aşan bilgiler ortaya koyulduğunu 28 Şubat Edebiyatında izleyebilmekteyiz. Romanlarda karakterlerin ve olayların one çıktığı ana kurumlar genel olarak üniversitelerdir; ancak üniversitede özelikle idari amir olan rektör, dekanlar ve hatta Profesör -doçentlerin pozisyonu milli eğitimi de içerecek şekilde eğitim kurumlarının; hergün farklı hedefler gösteren kamusal bir güç olan Medya'nın ve nihayet 28 şubatta one çıkan karar alıcı çekirdek

[1] Metin sınırlaması nedeniyle burada üzerinde durulamayacak Hidayet edebiyatı türü için bkz. K. Çayır (2008). Türkiye'de İslâmcılık ve İslâmi Edebiyat: Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

kurumu olarak Ordunun da dolaylı bir eleştirisi ile asıl olarak bütüncül bir devlet-sistem eleştirisi biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle sivil-askeri failleri ve kamusal mekanlarıyla 28 şubat edebiyatı *sistem*in siyasi ve toplumsal ruhunu ortaya koyması konusunda zengin bir içerik oluştururlar. Edebiyatta süregiden yaptırımların failini salt Ordu(MGK) yerine; bütün sivil ancak sistem içinde -"sistem"i düzen içi pozisyonları ile medya, okul, işyeri, arkadaşlar, babalar, eşler, anneler ve hatta başka dindarlar vb oluşan bir ağ örgütlenmesi olarak gören- bu edebiyat görülüyor ki dönemin ruhunu yansıtmak açısından bir başarı gösterir; örneğin başörtüsü yasağı nedeniyle yurtdışında okuyan kadınlarla yapılan görüşmelerde 28 Şubat failleri benzerlik gösterir (Göçer, 2017): "Dekanlar, amirler, ama daha çok " sistem ve düzen". Bu sistem ve düzenin büyük failleri dışında anne, baba, dindar eşler, arkadaşlardan oluşan en yakın ilişkiler özelikle kadın yazarların öykülerinde çokça merkeze alınacak, daha sonra Türkiye'deki dindar kadınların kimlik mücadelesini güçlendirecek, onları aileden taşırarak güçsüzleşmiş "dindar erkekliği" nin ötesinde bir bilinç kazandıracak sosyolojik bir kırılmanın da göstergesidir[2]. Bu süreçte başörtülü oldukları gerekçesi ile eğitim ve çalışma hakları elinden alınan dindar kadınların ana karakterler olduğu roman ve hikayelerde edebiyatın mekanları 'ev'e de taşar, onlara mücadelesinde bazen destek veren ama daha çok "başlarını açarak okumaları ya da "ev" e dönmeleri konusunda direktifler veren "baba"lar, ikna edici anneler, bazen de mahalle karakterleri (imamlar ve diğer dindar kadın karakterlerin), bazen de kamusal tasfiyenin sürecinde ve sonucunda "İslami" bir ilkeyle evlenilmiş dindar "eş'ler ve onlarla paylaşılan ev'ler zamanla bu edebiyatın konusu ve mekanı haline gelmişlerdir.

Genel olarak hidayet romanlarında olduğu gibi 28 Şubat edebiyatının neredeyse çoğunluktaki erkek yazarlarında başörtüsü mücadelesi gösteren kadınlar sağlam ve çelişkisiz bir dindarlık göstereni olarak yer alırlar. Bu aynı zamanda siyaset alanında laik-dindar kamplaşmasına hizmet eden "başörtüsü söylemi"ni üreten kapalı bir dildir. Oysaki başörtülü kadınların yazdıkları ve çoğu zaman biyografik esintiler taşıyan hikayelerde kadınlar aile, ev, okul ve bireysellikleri arasında Gökdoğan'ın "Güvercinler" hikayesinde olduğu gibi sonuçları eve kapanmak ya da acele evlilikler yapmak olan travmatik salınımlar ve süreçler yaşarlar(2019:26):

Bir hastahane odasında "ağır bir depresyon" içinde şimdi iyiyim. Son bir kaç ayı hatırlamasam da beni buraya düşüren nedenleri mıh gibi hatırımda tutuyorum. Hayır! Size binbir güçlükle geldiğim son sınıftan atılışımı, baba ocağında horlanışımı, komşularımızın ahlı vahlı ziyaretlerini, sobada tek tek yakılan kitaplarımı her aradığımda bir dolap dibinden çıkarabildiğim başörtümü, yasaklanan arkadaş görüşmelerimi ve günde yüz kere başıma kakılan inatçılığımı anlatmayacağım"

Hidayet romanlarından 28 Şubat başörtüsü hikayelerinde diğer Müslüman erkeklerin içinde yer almadığı, dindar kadınların bireyselliğini ve direniş içerisindeki olumsal komünitesini öne çıkaran direnç hikayeleri karşımıza çıkar. Günümüze değin her ne kadar erkekler 28 Şubat döneminin eleştirisini en çok başörtü mücadelesi üzerinden yapıyor olsa da; çelişkisiz, bütüncül ve hakiki hayat hikayelerini gözetmeyen bir "başörtüsü söylemi" kadınlardan çok erkek yazarlar tarafından sahiplenilmekte, sanki en çok dindar erkeklerin kendileri hakkında konuşmamanın bir yolu olarak da bu söylem popülerleşmektedir. Örneğin Harmancı'nın *Örtülü Öyküler* hikayesinde (Kahraman ve Harmancı, 2017:10-11) başörtüsünü çıkarmadan üniversiteye giriş yapan öğretim elemanı "Başını çıkardığı örtüyle bürüdü. Sanki profesör olduk da ne oldu. Rektör olsak ne olacak" diye içinden geçirerek eve geri dönmek üzere niyetlenir: "yıllardır biriktirdiği umutlarını, emeklerini bırakarak. Yıllar önce bıraktığı evine dönmeyi hiç bu kadar istememişti hayatında". Oysaki kadın anlatıcılarda eve dönüş çoğu zaman *evi istemekten* ziyade kamusal bir sürgün ve ihraç neticesinde travmatik duygularla bezeli bir kaybediş ve huzursuzluk hikayesidir.[3] *Yağmurdan sonra ve Düşte Kördüğüm* romanları ise yazarları ve baş karakterleri erkek olan iki metin olarak, süreci yaşayan dindar erkeklerin iç dünyasını açıklıkla veren nadir güçlü hikaye örüntüleri olarak karşımıza çıkar. Yine Suavi Kemal Yazgıç'ın *Öznesiz* hikayesinin itirafları da dindar erkeklik için "Öteki Dindar erkekler: Müslüman Eş" başlığı altında aşağıda incelenecek nadir bir özeleştiri niteliğini taşır. Öykü ve romanların tümünde karşımıza

[2] Analiz için bkz. E. Köse(2014), Dindar Kadın Edebiyatı:Beden ve Cinsiyet", İletişim, İstanbul.

[3]Dindar kadınların ev ile aralarına koydukları mesafenin izleri ayrıca aşağıda "geleneksel kadınlar" başlığı altında izlenebilir.

çıkan karakterler "biz ve onlar" ikilik duygusunu daim tutacak cinsiyet, bedensel ve ruhsal özelliklerle bezenecektir. Aşağıdaki iki ana bölümde diğer ötekiliğin nasıl cinsiyetlendiği, bu cinsiyetlenmenin ötekiyi mesafelendirecek şekilde hangi farklı değer ve temsillerle işaretlendiği ele alınacaktır. Bazen de kimlik kurucu unsur olarak farklı kadın ve erkek karakterleri sınıflandırmada yazarların tasnif biçiminden yola çıkılacaktır. Cinsiyetlenme bu minvalde çeşitli kadın ve erkek karakterlerin makbul olan-olmayan erkeklik ve kadınlık rolleri, değerleri ve temsilleri ile sunuluşunu; biz-öteki ayrımını kuracak şekilde hayata nasıl geçirildiğini anlamak üzere bir cinsiyet analizi yapmayı anlatmaktadır.

2. ÖTEKİ KADINLAR:

Dönem yazarlarının pek çoğu için edebi karakterler sistemin başörtüsü üzerinden yaptığı açık-örtülü; laik-dindar vb ikiliklerinin kendilerindeki bir aksi olarak hayat bulur; ancak iyicil değerlerin pek çoğunu bu sefer örtülü kesim üstlenmiştir. Fakat bu edebiyatta aynı zamanda -belki de kendilerini yine "geleneksel/ çağdaş olmayan" şeklinde kodlayan sisteme mesafeli olmak için- farklı bir kategori olarak "geleneksel kadınları" da ötekileştirirler.

2.1. Geleneksel Kadınlar:

Geleneksel kadınlar, başörtülü kadının kendi bağımsız bireyselliğini göstermek adına, 'ev'le tanımlanan, ev işleri etrafında dönen , çoğu zaman geleneksel dindarlık özellikleri de gösterse dahi yeterince din bilgisi olmadığı ima edilen "ev kadınlarıdır". Örneğin Şerife Turhal'ın *Bir İnci Meryem* adlı romanında baş karakter başörtülü Meryem, evin dini vazifelerini yerine getiren ama okuduğu surelerin anlamını bilmeyen halasını eleştirir ve ona gerçek dini bilgiye sahip olması konusunda kitaplar vererek hidayete ermesine vesile olur (2019:46). Ancak doksanlar sonrası dindar kadın edebiyatı ile paralellik gösterecek şekilde asıl mesafe koyulan geleneksel kadınlık modeli, başörtülü ya da seküler; ancak dini veya seküler herhangi bir entelektüel bilgisi ve arayışı olmayan , gündelik şeylerin ve mutlulukların peşinde olan ev kadınlarıdır (Köse, 2014). 28 Şubat yaptırımlarından pay alan dindar kadın edebiyatı yazarlarının başörtülü kadın özneliğini kurmak adına, kadınları sınıflandıran benzer yaklaşımlarla hikaye örgülerini kurguladığı görülebilir. Bu kategorileştirme erkek yazarlarda da aynılık gösterir. Yağmurdan Sonra romanı karakteri Murat başörtülü ev kadını eşinin "araba" isteği konusundaki inadını, içinde bulunduğu geleneksel akrabalık ilişkilerini ve en önemlisi bu yaşam içerisindeki "mutluluğunu" küçümser: Romanda sık sık küçümseyici bir şekilde " düpedüz mutlu bu kız" diye düşünür (1999). Ancak diğer roman ve öykülerde de başörtüleri nedeniyle eğitim ve çalışma hakkını kaybedip eve donmek zorunda kalan kadınlara yönelik de dindar kocaların yavaş yavaş benzer küçümseyiş ve uzaklaşma içine girdiği görülür. Dindar kadınlar biraz da mecburiyetten düştükleri ve İslami evlilik tahayyülleri nedeniyle tahmin edemedikleri evlilik ve ev yaşamı içinde "özgürlüklerini ve bireyselliklerini" yitirmelerine neden olan[4] geleneksel ilişkiler içine hapsolmanın korkusunu taşırlar.

"hangi hemcinsine baksa rutin bir çemberin hapsinde yuvarlanıyor görüyordu. Bitip tükenmeyen ev işleri, çocuk bakımı, alış-veriş zincirleri, ev ziyaretleri, dantel-örgü motifleri, yemek tarifleri ve çıkmayan çamaşır lekeleri ekseninde sürüp gidiyordu hayat…çaylı pastalı kabul günlerini eskiden beri sevmezdi…onun ruhuna hitap etmeyen bu 'gün'lerde ortaya dökülen uçuk-kaçık, yerli yersiz söylemler, rötuşlanmış tavırlar ve çoğu kez " dedikodu olmasın ama" vurgusuyla perçinleşen çekiştirmelerdi" (Gökduman, 2019:52)

Genel olarak geleneksel ev kadınlığı rolünün ev hanımı annelerde cisimleştiğini görebiliriz. Gerçek örtülü hayat hikayelerinde annelerin kızları için evini satarak yurtdışına okumaya gönderdiği büyük destekler söz konusu olabilirken (Göçer, 2008); annelik modeli ev kadını ya da çalışan olsun statükocu bir geleneksellik içinde gösterilir. İyi annelik halinin hayat bulduğu ender metinlerden biri *Saklı Kitap*'tır (Eraslan, 2013:89): "Anne ne kadar güzel bir kelimeydi, metanetti, dayanaktı, toparlayan, kırık parçaları birleştiren…Sanırım o zor günleri annelerimiz olmasa atlatamazdık." Ancak 28 Şubat edebiyatındaki genelinde durum farklıdır: Üniversiteli örtülü kadınlar eğitim hakları için mücadele ettiklerinde ve eve dönmek zorunda kaldıklarında annelerini yanlarında bulamazlar, çoğu zaman anneler babaların

[4] Dindar kadınların 28 Şubat edebiyatını da içeren 90 sonrası öykülerinde örtü; kendilerini aileden, cemaatlerden ve diğer yapılardan bağımsız olarak ancak Allah-Kul ilişkisi içinde seçtikleri öznelik oluşturucu bir kapanma olarak, özgürlük, bireysellik gibi değerler taşır. Ayrıntılar için Köse, 2014, Köse, 2011.

karşısında suspus ve onların direktiflerini uygulayıcı, yargılayıcı failler olarak kızları üstünde yaralayıcı etkiler yaratırlar:

"Annesi şu halini görse eskiden de böyleydin , derdi şüphesiz. Kendine ait bir dünyan vardı,…,bayramlarda el öpmeyi sevmedğini, yemek ayrımı yapmadığını, üstünü başını temiz tutmadığını, sıralardı peşpeşe. ve ne yapar eder, tüm bunları bunca yıl odudun ama… diye biten bir cümle eklemeyi başarırdı…bunca yıl evinde oturmak için okumadığını , buna mecbur edildiğini çevresindeki hiç kimse anlamak istemezdi. (Gökduman, 2019:52)

Yine Fatma Barbarosoğlu'nun Dazlak hikayesi şöyle devam eder (Kahraman ve Harmancı, 2017:34):

"Anne ne vakittir okulunu bırakanların ruh hallerini arkadaşlarının kızlarından biliyordu kilo kaybedenler, hayata küsenler, agresif olanlar…Baba "bu fikirden vazgeçmeli, sen vazgeçirmelisin" der gibi bakıyordu. Kadın" Her işte bir hayır vardır. O şimdiye kadar hep iyi kararlar verdi" demek istedi, fakat bunun lüzumsuz bir tartışmanın başlangıcından korkarak sessizliği tercih etti"

Yine *Öz Yurdunda Garipsin* adlı romanda dindar-tüccar Hacı Kamil Bey karşısında annesi Hacı Ayşe Hanım tümüyle arabulucu ve pasif konumundadır. *Bir İnci Meryem*'de ise annelik konusunda daha radikal bir durum vardır. Meryem zaten annesiz büyümüştür, romanın ilerleyen kısımlarda kendisine annelik eden dini bütün kişilik olarak ona İslamiyeti öğreten Hatice Hanım "Hatice Anne"ye dönüşür (2018). *Bir 28 Şubat Romanı: Ergenekonun Çocukları* adlı romanda ise iki ailenin çalışmayan ev annesi dini vazifelerini de evde yerine getirebilirken daha huzurludur ancak romanda yok gibidir; solcu ailedeki çalışan anne ise "mutsuz, yorgun asabi hırslı", hem ev işlerine hiç yardım etmeyen eş hem de yoğun çalışmaktan adeta tükenmiş halde sürekli şikayet eden bir karekterdir. Romanın devamında ise Eylemin ciddi sağlık sorunlarına bile sırt çeviren, babasıyla hastahaneye ziyarete gitmeyen bir tür "eksik" annelik figürüne de evrilir. Solcu ailenin başörtüsü örten kızı Eylem tatlı dille ve sürekli barışçıl politikalarla babasını annesinin yorulduğunu ve emekli olarak eve dönmesi konusunda ikna edecektir (2018). Yakın'ın romanın sonunda Eylem ve solcu Alpaslan evlenecek, ancak Alpaslan'ın gençken meydana gelen ve sorumluluğunu üstlenmediği bir olay nedeniyle Eylem ilke olarak boşanıp, kendi çocuğunu büyütmeyi tercih edecektir. Ancak hidayet romanlarındaki melodramları yansıtan şekilde ciddi bir hastalık neticesinde ölecek olan Eylem'in vasiyetinde oğlu için yazdıkları Yakın'ın Türkiye gelecek nesilleri için dileği şeklinde yer bulacaktır(2018:185):

"Oğlumu çok sevin, onu yargılamayın olur mu? Fikirlerini rahatça söylesin, kendini güvende hissetsin. Akşamları eve dönerken korku ve tedirginlik yaşamasın. Sevildiğini bilsin"

2.2. Kamusal Alanda "Açık"lar:

Edebiyatta kamusal alandaki kadınların diğer kısmı ise sıkça kısa kol, mini etek-döpiyes, ojeli tırnaklar, "rahat tavırlar" gibi bir bedensel habitus içerisinde tarif edilirler. Bu bedenselleştirme biçimi Turhal'ın *Bir İnci Meryem* adlı eserinde olduğu gibi çoğunlukla hidayet türünde karşılık bulsa da; kadınların bedensel "açık"lığı ahlaki "açıklığı" da anıştıracak bir şekilde bir kategori olarak dönem edebiyatında da yer alırTurhal'ın romanında Meryem yurt müdüresinin uyarılarına uymadığı için yurttan atılınca elinde bavulla bir banka oturur: " Her çeşit her boy geçiyordu önünden. Mini etekliler, daracık kot pantolonlular, simsiyah gözlüklü, erkek gibi traş edilmiş genç kızlar, kızlar gibi erkekler..Allahım bunlar gibi olmadığım için mi toplumdan soyutlandım "(Turhal, 2019: 127). Çoğunca da sarışınlık bu açıklığı ve dişiliği kuvvetlendirmek için kullanılır: "Meryem'in dekanlığa çağrılması sırasında örtüye düşman olduğunu açıklayan sarışın bir bayan-hoca girer" (2019:147). Açık kategorisinin aslında sistem tarafından "modern-çağdaş/türbanlı-kapalı" gibi ikili bir kadın kategorisi yaratmasının sonucu olduğu bir tarafa; iki tarafın da bu kategoriye uygun olarak diğer tarafı ötekileştirmesi bütün metinlerde göze çarpar: Diğer başörtülü kadınlar gibi Eylem de açık üniversite hocaları tarafından giysisinin sadece giysi olmadığını hatırlatacak şekilde, moda-zevk ve beden disiplini de içeren bir habitus üzerinden sürekli gözden geçirilirler: " Bu çağda halen nasıl giyinmesi gerektiğini bilmeyenler var, insanda zevk olmalı, aynaya bakmalı" der Eylemin hocası. (Yakın, 2018:86)

İkna odalarındaki karşılaşmaları anlatan metinlerde ise iki kadın kategorisinin sert çarpışmalarına tanık olunur. Başörtüsü yaptırımlarını yaşayan ve sonrasında üçü de farklı yollara gitmek zorunda

kalanlardan Nermin; başörtüsünü açmadığı için üniversiteden atılacak olandır: Üniversitede kurulan ikna odasında "bir oda dolusu döpiyesli kadın"(Ramazanoğlu, 2021:30) karşısında şöyle düşünür: "İki kadın iki dünya. Çocukları, eşleri, işleri ve sorumlulukları var…Hayatımın bütün yüzyıllarına yayılacak darbeyi indirdikten sonra birden bir toplantıları gelecek akıllarına ya da çocuklarının okul taksitleri"(2021:28). Burada üniversitedeki erkek idareci ve hocalara yönelik küçümseyiş ve dirençten farklı olarak; kadın hocaları ve diğer "açık" kadınları bedenselleştiren ve cinsiyetlendiren çeşitli ifadeler kullanılır (2021:19):

> "Gerçeğin hoş bir kadın suretinde olduğunu henüz bilmiyorduk. Pek zayıf sayılmazdı. Kadınların artık kilolu olmaya hak kazandıkları bir yaştaydı. Buna rağmen sporla tedip edilmiş esnek bir vücuttu karşımdaki. Sabah kahvaltısında önem veren, bütün vitaminleri dengeleyecek şekilde doğal ve estetik kaygıları göz önünde bulundurarak beslenen bir üniversite öğretmeni…hafif makyajlı, bakımlı bir yüz. Pahalı kremler işe yaramış, onu olduğundan bir daha genç göstermişti muhtemelen."

Bir İnci Meryem'de ise Hidayet romanlarına uygun şekilde, kamusal alandaki açıklar iyi-kötü dikotomisine uygun olarak bütün bedensel ve ruhsal çirkinlikleri üstüne toplayan, ahlaken çökmüş varlıklar olarak çizilir. Tıp Fakültesini birincilikle bitirdikten sonra hidayete ererek kapanmamış olan Meryem; dekanlık odasına çağırarak örtüsünü açması konusunda kendisini ikna etmeye çalışan dekan ve hocalarına İslam Tarihinden ilim dersi verir; onların çağdaşlık derslerine karşı çıkar: " İsterseniz beyler bayanlar bundan sonra da Japonları taklit edelim. Belki daha çabuk çağı yakalarız. Biraz batıdan, biraz doğudan, biraz içki, eroin, eşcinsellik, mini kot, bira, kimono, harakiri Biraz Japonca biraz İngilizce"(2019: 151). Başka bir yerde ise Meryem "manevi bir katliam işlenirken, kıyafetinden ötürü pak-temiz vatan evladı zorlanırken, sokakta binlerce kız, verilen yanlış terbiye sonucu evlerden kaçıyor, artist olma umuduyla genelevlere düşüyordu" (2019:169) diye düşünür. Turhal'in ifade ve ötekileştirme tarzı edebi ilkelere uymayı pek de gözetmeyen- ki kitapta bazı bölümler kendisinin diğer kitaplarından değiştirilmeden aynen kopyalanmıştır -; uzun manifestolar, tebliğlerle olandan çok olması gerekeni gösteren hidayet romanı tarzına daha çok uyar. 28 şubat edebiyatında açık olan kadınlar bunca olumsuz ahlaki yüke tabi olmasalar da, "çıplak, sarışın, salt bedensel iyiliği gözeten seküler" haleriyle yine de başörtülülerin ötekisi *iğrenç*[5] bedenselleşmiş özeliklerle edebiyatta yer alır.

Bu çirkinliğe doğru meyleden ötekileştirmenin en uç örneği ise Mustafa Kutlu'nun *Karakoncolo*s hikayesinde karşımıza çıkar. Diğer siyasi ve bürokrat kişilerle katıldığı bir vakıf toplantısında çocukların söylediği ilahilerden rahatsız olan kadın karakterin öykünün sonuna doğru geçirdiği bedensel metamorfozla gerçek bir cadıya dönüşmesi söz konusudur. Kadın ilahi duydukça " tüyleri diken diken olur, dudağını kaplayan kırmızı rujun rengi mora döner"(2017:12), otobüste başörtülü kız gödüğünde aniden ellerindeki "kırmızı ojeli tırnakları uzamış ve kıvrılmış" gibi gelir ve nihayet bir gece gerçek bir cadıya dönüşür (Kahraman ve Harmancı, 2017:15) :

> " Geceliğinin eteklerini sürüyerek boy aynasına yürüdü…aynadaki silüet ağır ağır belirginleşti. Dağınık, siyah, süpürge saçlar her yanı patlak siyah bir şapkanın altından çıkıverdiler. Kanlı gözler karanlıkta çakmak gibi parladı. İncelmiş, uzamış, ucu sivrilip gagaya dönmüş burun yerine oturdu. Kuruyup kemiğe yapışan yanakların üzerinden seyrek kara tüyler sarkmaya başladı. Gecelik siyah bir siyah pelerin oluvermişti. Geniş kollarından çıkan iskelet gibi eller, kırmızı ve uzun tırnakları ile birer pençeye dönüşmüştü… Sonunda yüreğini sıkıştıran basınç ile çıngıraklı bir kanka patlattı. Karanlık bir kuyuyu andıran ağzın ortasında kırmızı ve sivri bir dil sallanıyor, iki sarı ve çürük diş alt çenede sırıtıyordu…Elbise dolabının kenarına dayanmış Elektrik süpürgesinin sapını tuttu. Bütün gücü ile sıktı. Öyle ki elinden alete boşanan enerji onu bir çalı süpürgesine benzetti. Zaferini kutlayan bir kahkaha daha savurdu. Süpürgenin sapına ata biner gibi atladı."

2.3. Öteki Kadınlığın Işığında " Biz"

"Sahte olandan kaçınmak, samimi bir tebessüm, nezaket, ikram, başkasını fark ediş, duyarlılık, diğerine saygı, iyilik, umut, dostluk, fedakarlık…bunlardı aradığım sanırım. Kalbimdeki saklı kitap, bunları

[5] Burada İğrenç kavramı Julia Kristeva'nın "abjection" (iğrenç) tanımının ötekileştirmeye yaptığı katkı biçimiyle kullanılıyor. BKZ. "Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme", Ayrıntı Yayınları.

fısıldıyordu bana."(Eraslan, 2013:48). Devletin tutuklama ve hapis cezalarını da içeren başörtüsü yaptırımlarına direnişle oluşan bir *kızkardeşlik cemaat* halinin hem dindar edebiyatta ve hem de 28 Şubat edebiyatında bu şekilde karşılık bulduğunu görürüz; dindar, saf, iyicil, siyasal-ideolojik olmayan bir cemaat. Sanki onlar, bütün kadın ve erkek *ötekilerin* yalnız bıraktığı ve birbirine iyicil değerlerle tutunmaya çalışan bir "kesik saçlı kızlar çetesi"dir (Eraslan, 2013:68). *Öteki*lere rağmen ve aslında tam da *ötekil*er olduğu için "biz" makbul kadınlığın bütün değerlerini edebi metinlerde üstlenmektedir. Saklı Kitaptaki ana karakter İkna odasında adını vermediği Süreyya'yı şöyle tanımlar: "Kız" kelimesinde o denenmemişliğe, el değdirilmemişliğe, dokunulmamışlığa, kendini henüz ifşa etmemişliğe, arı duruluğa ne varsa, Sryy'de bunlar… tecessüm ederdi"(Eraslan, 2013:74) Eraslan'ın aşağıdaki satırları "biz"in makbul kadın değerleriyle oluşturulduğu güzel bir örnektir (2013:71):

"Masumdular.Tertemizdiler. Naziktiler. Alçakgönüllüydüler. İkram eden, bayır eden, her şart altında gülümseyen, yufka yürekli, merhametli, gözleri içtenlikle doluveren, hayret eden, merak eden, hal hatır sorandılar. Vefalıydılar. Haya sahibiydiler. Onurluydular. Selamla gelip selamla giderlerdi. Bölüşür, paylaşırlardı. Çocukları, kedileri, ağaçları, kuşları, yıldızları, fakirleri, buğdayları, yağmur tanelerini, hastaları, bacası tütmeyen evleri, ayakta dikilenleri,…, alınterini, inşallah demeyi, bismillahı, gayreti, sözünde durmayı ve sabrı".

3.ÖTEKİ ERKEKLER:

90lar sonrası dindar kadın edebiyatı çoğunca Anadolu'dan büyükşehirlere üniversite eğitimi için gelen başörtülü genç kadınları anlatıyorken; Güneş'in *Yağmurdan Sonra* romanında analizinde belirttiği gibi, 28 şubat edebi metinleri "1980 hatta 1970 sonrası dindar eğitimli aydın olma yolunda ilerleyen neslin trajedisidir" (Güneş, 2017:451). Güneş'e göre :"muhafazakâr, yoksul Anadolu çocuklarının bu trajedisi daha önce Mustafa Miyasoğlu tarafından *Kaybolmuş Günler* ve *Bir Aşk Serüveni* romanlarında, Rasim Özdenören tarafından *Ansızın Yola Çıkma*k kitabındaki hikâyelerde işlenmiştir. Kekeç, Yağmurdan Sonra romanında yer yer öz eleştiri yapsa da aydın/entelektüel olma yolunda ilerleyen ve metropolde kabul görmeye/yer edinmeye çalışan Anadolu çocuklarının yaşadıkları trajedi/travmanın sosyolojik boyutunu gözler önüne serer"(Güneş, 2017:451). Güneş'in biraz da masumane şekilde belirttiği "metropolde kabul görmeye çalışan Anadolu çocukları"; 28 Şubat edebiyatında özelikle kadın yazarların metinlerinde, kendilerini de "sistem"in bir parçası yani başörtüsü mücadelesi veren kadınların "ötekisi" haline getiren hırs ve bencillikle yüklü "dindar eşler" rolünde sıkça anılacaktır. Ayrıca *edebi öteki*ler arasında nerdeyse *sistem*in sahibi olma anlamına gelen tüm erkeklik biçimleri yer alır: Geleneksel olan babalar, aile erkekleri, en yüksek idari amirinden yetkisiz mahalle bakkalına kadar farklı karakterler ve ayrıca dini liderler, mahalle hocaları; başörtülü kadınları ucuza ve perde arkasında kendi büyük firmalarında çalıştıran dindar patronlar; onları bazen yobazlıkla suçlayan bazen de eylemlerine destek veren devrimci solcu erkekler.

3.1. Geleneksel -Erkeklik

Geleneksel erkek figürleri 28 şubat roman ve hikayelerinde toplumsal iktidar ilişkileri içerisinden elde ettikleri ve maddi /manevi beslendikleri muktedir pozisyonları çeşitlilik gösteren babalar, idari -erkek- amirler, mahalle hocaları, cemaate yol gösteren dini liderler vb. şeklinde çoğulluk gösterir. Erkeğin geleneksel toplumlarda iktidarını sağlayan asıl meşruiyet kaynağı; karar alıcılığı sadece doğruyu temsil ettiğini iddia eden "komuta"cı vazifesiyle değil aynı zamanda emri halkında ki komünitesinin (aile, okul, bölüm, cemaat, mahalle vb) sorumluluğunu alabilme kapasitesiyken; bizler 28 şubat roman ve hikayelerde muktedir durumdaki erkek karakterlerin çıkarlarını korumak uğruna alamadıkları sorumluluklar nedeniyle meşruluklarını yitirdiklerini ve hatta ciddiye alınamayacak gülünç karakterler haline geldiğini görebiliriz. Burada bu gülünçleştirmenin en açık örneklerinden biri Mehmet Zeren'in *Öz Yurdunda Garipsin* romanında görülür. Dindar-Tüccar Hacı Kamil Bey romanda kızının doktor olması için onu başörtüsünü çıkarma yönünde bazen de mahalle hocalarını yanına alarak ikna etmeye çalışır. Ancak Mercedes arabası, hocayla girilen ve hocanın da memnun kaldığı dini bir refah payı biçimi olan "zekat" adı altındaki yazarın ahlaki olarak sorguladığı zenginlik aktarımı ; zenginliğine rağmen cimrice para hesaplarının gülünçlülüğü ile Hacı Kemal Bey muktedir bir baba figüründen uzakta; hem geleneksel dindarlığın hem de ataerkil "baba" figürünün eleştirisi niteliğindedir (2014). Yakın'ın romanında solcu babanın kızı Eylem'in başörtüsüne verdiği tepki de aynıdır, anne baba birbirini suçlarken kimse Eyleme " kızım neden yaptın. Niye böyle bir ihtiyaç duydun?" diye soru

sormaz (2018:43). *Saklı Kitap* ise iyi babalık açısından nadir ve farklı bir örnektir: Solcu bir cumhuriyetçi ve kızı okusun diye geceleri taksicilik yapacak kadar cefakar olan öğretmen baba, kızının başörtüsünü onaylamasa da daha çok çocuğunun üzülmesinden korktuğunu belirtir (2013, 43). *Bir İnci Meryem* romanında Meryem profesör babası için "koskoca profesör olmuş, ömrünü dünyanın en küçük yaratıkları olan böcekleri incelemek için için geçirmiş ama kendini yaratan Allah'ı tanıyamamıştır" diye düşünür (Turhal, 2019: 44). Zaten okulunda ilk kez başörtüsü takarak varlık mücadelesi verdiği mezuniyet töreninde de babası onu "bunlarla uğraşmaya gücüm yok" diyerek yalnız bırakır. Ancak Meryemin yol göstericiliğinde baba doğru dini bilgiyi elde edecek, kızlarının yol gösterciliğinde ilimle dinin buluşmasını ruh hafifliğini yaşayacaktır.

28 şubatta asıl gündem haline gelen başörtüsü konusunda devletin, kurumlarının ve bizzat erkek faillerinin nasıl keyfi kararlar verebildiği ve buna karşı eğitim hakkı elinden alınan kadınların süreç içerisinde direnç yolarını deneye deneye kollektif özne haline gelmeleri dönem roman ve hikayelerinde izlenebilir. Yeşil'in "Lebdeğer" öyküsünde belirttiği gibi devletin üniversite gibi yetişkin bireylerin yer aldığı bir kurumda bile günlük değişebilen bedene "aç-kapa" müdahalesine kadınların yarattığı duruş; süreç içerisinde hem "bazen *babacan* öğütler bazen de cezalarla kendilerine yaklaşan siyasal -eril muktedirlere (rektörler, dekanlar, idari amirler, üniversite hocaları) hem geleneksel ataerkil muktedirlere (baba, eş , nişanlı, mahalle hocaları) ister istemez *direnç* haline gelecektir (Kahraman ve Harmancı, 2017:98):

> "Her istediklerini kolaylıkla yaptırabileceklerini düşünen ve bunu başörtüsüne kadar genişletebilen , kendilerinde bu bu gücü vehmedenelre gösterilen bu direnç, emir sahiplerinin sadece saygınlıklarını elinden almamış; güçsüz olduklarını da yüzlerine haykırmıştı. Çünkü sivilliğin, direnmenin, direnerek sonuç almanın ne demek olduğunu biliyordu onlar ve böyle böyle rektör, dekan, bakan vs olmuşlardır. şimdi bir şeye benzetemedikleri şu saçları uzun, akılları kısa kızlar da mı aynı yolu kullanacaklardı? İşte buna dayanamıyorlardı"

Bu dönem edebi metinlerinin hepsinde sistemle en önemli hesaplaşma mekanı üniversiteler, bilhassa dekan ve rektör odalarıdır. Ancak Mehmet Kara'nın *Düşte Kördüğüm* romanının ana karakteri erkek, bir taşra üniversitesi hocasıdır ve kitap, kendisinin de ağır 28 şubat yaptırımlarına uğrayacağı ve "cadı kazanı" dediği taşra üniversitesinin politik bir eleştirisinden ziyade, bazen de siyasi görünüm alan küçük eril iktidarlar ve basit çıkarlar çatışmasının eleştirisidir (2012). Alver'in *Saklı Yar İnce Sızı* adlı üniversiteden ayrılış sürecini anlattığı hikayesi (Kahraman ve Harmancı, 2017:89) yine üniversitenin küçük iktidar pozisyonları yaratan haline eleştiri niteliğindedir: "İntihalleri, gammazlığı, yeteneksizliği ve yetersizliğiyle meşhur olanlar da tıpkı bana yaptığınız gibi muamelelere muhatap oldular… Kimse ne siz ne de hocalarınız, durun bu yalanı artık sürdürmeyelim…demedi…siz de biz de bu yalanın gönüllü köleleri olup memnun ve mesrur yaşamayı seçtik" . Ancak bu eleştiri üniversite "sistem"inde muktedir olan ya da olma şansını yitirmek istemeyen herkesi; öğrencileri ve hatta "bizi" de kapsar. Kendisi de nihayetinde " Her gün yeni cakalarla koridorlarda..Bilimsel teori ve tartışmalardan çok taksitlerle boğuşmaktan bitap düşmüş halde amfi arşınlamaktadır" . Alver'in üniversitedeki öğrencilere yönelik eleştirisi de toplumun siyasal davranışlarını analiz etmede inceliklidir(Kahraman ve Harmancı, 2017:90):

> "Toplumsal genetik burada da kendini belli etti. Hayat atıldığınızda bizden farklı davranmayacaksınız demek ki: yalan bir hayata gömülme akıbeti sizi bekliyor. Sizin bir görünüp bir kaybolmanız gibi, kenar gezmeleriniz gibi olacak emriniz altındakiler. Yüzünüze sizi ululayan cümlelerle konuşacaklar, içlerinde hangi kıyamet kopacak kimbilir?..Elinize saygıyla uzanacaklar ama içlerinden ne geçtiğini bilmeyeceksiniz"

3.2. Solcu-Liberal Erkekler

28 şubat edebiyatında solcu-liberal erkekler üniversitede yönetici olan "laikçi"ler, *Yağmurdan Sonra* romanında olduğu gibi "68li" solcular ya "Mülkiye"liler, *açık* öğretmen kadınlarla makam odasında bile ahlaksız ilişkilere giren (Kahraman ve Harmancı, 2017); bazen rüşvet almaya ve genel olarak jurnalciliğe açık, kendi çıkarları için her türlü sağ-sol ittifakı kullanan erkekler olarak gösterilir (Kara, 2012; Kekeç, 1999; Zeren, 2014). Solcu erkeklerin babalığı da Yakın'ın romanında görüldüğü gibi kumar ve içki alışkanlıkları, eşine karşı acımasızlığı nedeniyle bencil ve yanlış babalıktır(2018). Aynı romanda üniversitede solcu olan ülkücü-milliyetçi ailenin oğlu Alpaslan'ın, hukuk fakültesini

kazandığında "saçı başı birbirine karışmış, aykırı bir kişilik" ile tanışıp " onun ateşli konuşmaları, eşitlik, hak ve özgürlük. İsyanlarından çok etkilendiği" belirtilir(Yakın, 2018: 30). Yaz tatili boyunca arkadaşlarıyla gezer, bir kaç gösteriye katılarak tartaklanır, tutuklanır, babasıyla arası iyice açılır ve onun hakaretlerine maruz kalır(2018: 80) Solcu olduktan sonra da annesinin deyişi ile "kibirli ve nefret" doludur; kardeşleriyle de sürekli çatışır. Aynı romanda Eylem ise başörtülü olduktan sonra iyiliksever ve yardımsever halleriyle boşanmak üzere olan ailesini ilişkilerini düzeltecek, öfkeli ve sorunlu solcu baba daha ılımlı kişiler haline gelecektir.Yakın'ın romanında aslında başörtüsüyle üniversiteye gelen Eylem "solcu gençlerin, hocaların, örümcek kafalılar, geri kafalılar, yobazlar" gibi sataşmaları ile karşılaşır. Başörtülü Eylem'in Solcu öğretmen babası da tipik "solculuk" özelikler gösterir: okuldaki arkadaşlarına öfkelidir, "benim annem de örterdi başını. Emekli olun örtünün. Hem para kazanıp hem dindar olunmaz" der; onları sürekli bakışlarıyla sözleriyle rahatsız eder (2018: 44). Laikçi özelikler gösteren solcu erkekler çoğunca üniversitede ya da eğitim kurumlarında, aynı zamanda mahallede ve aynı apartmanda karşımıza çıkar (Kekeç, 1999). Gerçek 28 şubat hikayeleri ise bu yaşananları bir yandan doğrulurken, diğer yandan edebiyatta pek karşılık bulmayan gerçek anlatılarda "devrimci solcuların" kendilerine hak ve mücadele desteği verdiklerini gösterir (Göçer,2017).

3.3.1. Öteki-Muktedir Dindar Erkekler:

28 şubat edebiyatında yaptırımlardan etkilenen erkekler olduğu gibi; bürokrasi ve ekonomide dindar erkeklerin patronaj ilişkilerine bağlı yükselişinin yarattığı erezyon ve kaybetmeyen dindar erkekler de yer alır. Kadın yazarların metinlerinde kariyer ve hırsla donanmış bu yeni dindar erkekliğin eleştirisi bir sonraki başlıkta tartışıldığı üzere evlilik içindeki "dindar eşler" üzeriden yapılır. Yine başörtülülerin dezavantajlı konumu nedeniyle kendilerini tehlikeye sokmamak için onları işe almayan ya da arka odalar göstererek yarı fiyata çalıştıran İslami firmalar da söz konusu edilecektir. *Yağmurdan Sonra* romanında İslami çevreyi, erkekleri kendi zayıflıklarını da içerecek biçimde ifşa edebilen Murat'la karşılaşırız. Muratın temsil ettiği şey *öteki*nin bireysel çıkarı değil, kamusal çıkarlara hitap eden bir ideolojik kimliktir: Romanda görünen o ki Refahyol hükümeti Murat'ın bir zamanlar tanıdığı dindar erkeklerin bürokrasi içinde hızlı yükselişini sağlamış ve onlar için Murat tutarlı ve değişmeyen ideolojik kimliği ile kendisi farkında olmasa bile yakın akrabası ticaretle uğraşan Remzi için ısrarla kullanmak istediği olumlu bir referans haline gelmiştir. Devlete ait bir vakıf arazisinin kiralamak için Murat'ın artık tanıdık olan yüksek bürokrasi ile ilişki kurmasını sürekli talep eden Remzi'yle ilişkisine bakacak olursak Murat maddi kazançlar için - hatta belki de kendi Ceza davası dosyasını etkileyecek ve hapis cezasını önleyecek hayati bir karar için bile- üst makamlarla kendisine rant yaratacak bir ilişki içine girmeyi reddeder (1999). Kendisi de bir yayıncı olan ve çevirdiği ve hiç kar etmediği bir İslami metin için hapis cezası alan 28 Şubat mağdurlarındandır. Diğer yandan eleştirdiği sadece laikçi hakimler ve sistem değildir (1999,145):

"Süreç sert işliyorsa, yalnızca süreci başlatanlar değil, senin gibi vaktiyle dindar çoğunluğu azdırıp bu sonucu hazırlayanlarda da aramak gerekir. …Beş para etmez hidayet öykülerini roman kılıfı geçirip satarken neden aklına gelmedi mi cık cık cık?' İmam Gazali'yi otuz ayrı parçaya bölüp, otuz ayrı kapak içinde sunup tatlı paralar kazanırken neden düşünmedin?".

Muktedir olan dindar erkekliğin açık eleştirisi ise İslamcılığın maddi manevi sermaye ağlarına kavuştuktan sonra kariyer ve güçlerinin kaybını önlemek için başörtülü eşlerini bile geriye atan ve sistemin değerleriyle itibarsızlaştıran dindar eşlere gelmektedir.

3.3.2. Öteki Dindar Erkekler: Dindar Eş

Hidayet romanları istisna olmak üzere; dindar kadınların öykü ve romanlarında, dönemin adı konulsun yada konulmasın 28 Şubat yaptırımları olduğunu tahmin ettiğimiz, örtüsünü çıkarmayan başörtülü kadınlarla mücadele birliği içerisinde tanışılan ve fakat kendileri okullardan ve kamusal yaşamdan açık "irticai" belirtiler taşımadıkları sürece tasfiye edilmedikleri ,bu süreçte de kariyer sahibi olan dindar eşler vardır. Evlilik ilişki içisinde yaşadıkları çelişki ve hayal kırıklıkları bu dönem olay örgülerinde ağırlıklı olarak yer alır. İslami ve tevhidi bir emelle -ki İslami düşüncede evlilik kadın ile erkeğin fıtrati varlıklarını hayata geçiren ve dünyanın yaratılışını tekrarlayan kutsal bir birleşmedir- evlilikler içinde, başörtüleri nedeniyle kamusal alandan "eve" kapanan dindar kadınların eşlerinin de giderek *ötekil*eştiği bir durum yaşanmaktadır. Bu tema, bu çalışmanın dışında kalacak şekilde doksanlarlar sonrası edebi metinler üreten dindar kadın edebiyatının da odağında da yer alır (Köse, 2014)

Çoğu zaman kızkardeşlik cemaati içerisinde ve kızkardeşlerce paylaşılan bireysellik ve başörtüsü üzerinden güçlenen özgürlük vurgusu;bununla birlikte eğitim için çoğu Anadolu'dan gelen, çoğu emekçi babaların kendilerini okutmak konusunda cefakarca davrandığı görülen bir eğitim ve meslek vurgusu evlilik konusunda çoğu zaman geleneksel bir mutluluk ve aşk beklentisini kapsamaz. Eraslan "nişanlılık, kız arkadaşların arasına giren kara kedi gibiydi hepimiz için" der (2013:129); Gökduman'ın mutsuz evlilik içindeki kadın karakteri okulda başörtüsü tasfiyesi yaşamadan önce hayalinin, evlenmeden önce çalışıp, tek yaşamak olduğunu anımsar (Gökduman, 2019). Güçlü olan başörtülü kadınların çoğu zaman da mecburen ancak yine de İslami tahayyülle yaptıkları evlilikler içinde dindar erkekler babalık, kocalık gibi geleneksel sorumluluklarının bile gerisine düşmekte; çoğu zaman dönemin kendilerine açılan rant- yükseliş ve kariyer hırslarıyla bazen de *Yağmurdan Sonra* eserinde olduğu gibi Murat'ın kişisel -keyfi-ancak belli ki başına gelen siyasi yaptırımlarının ruhsal bunalımları ile evlilik dışı yaşadığı duygusal savrulmalar yaşamaktadır.

Cihan Aktaş'ın *Basamaklar* adlı öyküsünde (Kahraman ve Harmancı, 2017) açılışlara giderken kendisine haber vermeyen "kaymakam"ın eşidir, "hanımefendinin" eve çamurlu çizmeleri ile girmesine izin vermediği için eşinden gördüğü şiddet şöyle anlatılır: "Suratıma şakkkk diye vurdu eli ve başörtüm öteki elinde, dikişleri sökülen bonemle birlikte parça parça" (Kahraman ve Harmancı, 2017: 23). Evi terken eden kadın ""bensizliğe katlanıyor, hatta bensizliği bir istikbal meselesi sayıyor, her küçük ilçe bir basamak; hızla tırmanmak istiyor merdivenleri." diye düşünür (Kahraman ve Harmancı, 2017: 23). Hikaye terk ettiği evdeki eşyaları almak üzere eve dönerken yolculuk sırasında kafasından geçen düşünce ve hesaplaşmadan meydana gelir; eve geldiğinde "eşyalarını kolilere yerleştirilmiş olarak bulacağına "emindir; Aktaş'ın başörtülü kadınları kamusalda yükselen dindar eşleriyle yaşadıkları hikayelerin sonunda, tıpkı diğer dindar kadın öyküleri gibi bir uzlaşı noktası bulamaz, genelde kötümserdir (Köse, 2014). Yine Ramazanoğlu'nun *Son Leylek* hikayesinde başörtüsü nedeniyle okuldan atılan kadın karakter henüz yapılmamış bir evlilik için bile beklentisizdir. Evlilik için kendisiyle tanışmak adına görüşme ayarlanmış tanımadığı erkeği beklerken şöyle düşünür: "Eve mi dönsem. Çalışmayı bırakıp baba ocağına mı sığınsam. Başörtülü çalışabileceğim başka yerlere mi başvursam. Öteki seçenekleri mi denesem. Eve yeni bir arkadaş mı alsam. Kapıya üçlü kale kilit mi yaptırsam. Karşıma çıkan ilk kişiye evet mi desem artık.. bir erkeğin kanatları beni içine alıp ısıttığında ruhum huzur bulur da durulur mu. Kaldı mı böyle sarıp sarmalayacak adam bu dünyada" (Kahraman ve Harmancı, 2017:53).

Gökduman'ın " Tatile Çıkalım mı" öyküsü ise mutsuzluk nedenleriyle benzer bir evlilik öyküsünü erkeğin olumlu değişimi ve mutlu bir uzlaşıyla sonuçlandıran nadir hikayelerdendir. Başörtüsü eylemleri sırasında siyasi ve romantik bir rastlaşmayla başlayan evlilik öyküsü şöyle anlatılır (2019: 60):

"Başörtüsü eylemleri sırasında bayan polislerden biri başörtüme mi asılmıştı işte öyle bir hengamede yere saçılan çantamı toplamaya çalışırken gördüm onu. Kanayan yüzümü silmem için bir kağıt mendil uzatmış ve gözden kayboluncaya kadar koşmama yardım etmişti….ilk anda ısınmış, niyeti ciddiymiş…Bu acelecilik sanki pazardan ayna tarak, basma çorap beğenir gibi bir ironiyi çağrıştırmıştı bende. ..yaşamı boyunca ruh birlikteliği edemeyeceği biriyle evlenmekten korkarmış hep. Fakat bendeki ışık , mücadeleci kimlik şişmiş bütün tasalarını."

Ancak biyoloji bölümünde okuyan genç kadın başörtüsü nedeniyle eğitim hakkını yitirirken erkek destek amacıyla katıldığı eylemlere rağmen okulu bitirip doktor olur ve nişanlanırlar; ancak örtüsüyle eğitim hakkı için mücadele eden kadına "bırak okulu gel, eve dön" çağrısı kadının ailesine de saklı tuttuğu polisiye durumları, gözaltıları haber veren doktor nişanlı tarafından yapılmaktadır. " Ben bir biyologla evlenmek istemiyorum üstelik. Sen benim yaşama tutunuş umudumsun… diploma dediğin nedir ki birinci hamura öylesine sıralanmış birkaç yıldızlı harf" (2019: 60). Evlendiklerinde ise doktor eş başörtüsü nedeniyle eşinin hastane ziyaretinden rahatsız olan, kariyer için evdeki babalık ve kocalık gibi geleneksel rolleri bile yerine getiremeyen bencil bir insana dönüşür. Hatta " bu gidişle içinde şöyle onbeş-yirmi yaşlarında ihtiyar bir hizmetçinin bulunduğu çalışmak için yeni bir ev araması gerekeceğini" belirten şakalar da yapar. Giderek kadının ev dışındaki hayatına basit bir bilgisayar kursuna gitmesini bile "ahlaki gerekçeler" öne sürerek kısıt getirmeye, kursa gittiğinde ise "pilavı şehriyesini fazla kavurduğu, yemeklere eskisi gibi özenmediği, ütülediği gömleklerin buruşuk olduğu"nu dile getirerek eksik bıraktığı ev görevlerine eve çağırır. Ancak evlilikteki büyük çözülme

erkeğin yıllar önce kadının ona yaptığı eleştiri, erkeğin 28 şubat doneminde yazıp sakladığı defterleri yeniden bulması, ağlaması ve yaptığı özeleştiriyle birlikte uzlaşıyla tamamlacaktır.Suavi Kemal Yazgıç'ın *Öznesiz* hikayesi ise idamlarla yargılanan dindar erkek eşi için şöyle düşünür (2017:133):

" Yurt dışında okumuş, üniversitede doçentliğe kadar yükselmişti. Başörtüsü onun kariyerinin sonu oldu. Bense bütün kariyerimi onun önüne çıkan engeller sayesinde yaptım. Onun önüne konan engeller beni yükselten basamaklar oldu. Benim için iş, siyaset ve kariyer kapılarını açan bir kartvizit oldu o. Her basamakta eşime bir daha ihanet ettim aslında…Gizliden gizliye benim adam yerine konulmamı sağlayan yasaklara teşekkür ettim.

Dinime sahip çıktım.

Başörtülü eşime de.

Hepsi benimdi."

4. Sonuç:

28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu kararları sonucu "irticai unsurlar" olarak tespit edilen faillerin kamusal alandan tasfiyesine varan süreç, kamu otoriteleri ve kişilikleri ve bunlardan en önemlileri olan YÖK /Üniversiteler Arası Kurulunun ayrıksı ve bazen de keyfi uygulanan yetkilerine tanıklık eder. 28 Şubat edebiyatında da buna bağlı olarak başörtüsü yasağının ve bunu yasağa bağlı tasfiyelerin gerçekleştiği ana mekan üniversiteler ve kısmen de diğer Milli Eğitime bağlı eğitim kurumlarıdır. Ancak edebi anlatılar göstermektedir ki toplumun sürece ses çıkarmayan ya da hevesle ayrımcılık yapan failleri sadece dönemin muktedirleri değil, aynı zamanda hem en yakınlar (babalar, anneler, dindar eşler, İslami firmalar, akrabalar, mahalle imamları, yakın sınıf veya çalışma arkadaşları, üniversite hocaları, idareciler vs) ve hem de beklenmedik şekilde e*mir eri*-en güçsüzlerdir (araştırma görevlileri, hademeler, güvenlik görevlileri vb.). Bu *öteki*ler çoğulluğu büyük bir çember olarak - gerçek anlatılarda birbirinden habersizce işaret edilen- "sistem"i meydana getirirler. 28 Şubat Edebiyatının odağında daha çok bu *sistem*in dışına atılmaya çalışılan başörtülü kadınların yaşadıkları yer almakta, ender olarak da dindar erkeklerin döneme ilişkin yaşadıkları baskılar yer almaktadır. 28 şubat Edebiyatında *ötekilik,* objektif ve subjektif pek çok değer üstelenen erkek ve kadın karakterlerle karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

GÜNEŞ, M. (2017). "28 Şubat Darbesine Giden Süreci Yağmurdan Sonra Romanından Okumak", *1. Uluslararası Dil, Sanat ve İktidar Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Giresun, 449-462.

ERASLAN, S.(2013). Saklı Kitap, Timaş, İstanbul.

GÖKDUMAN, N.A.(2019). Şubat Ayazı, Ensar, İstanbul.

GÖÇER, G.D.(2017).28 Şubat Sürgünleri: Başörtüsünün Sınırları Aşan Yolculuğu ve Tanıklıklar, Ekin, İstanbul

KAHRAMAN, M ve HARMANCI A.(eds) (2017).YİRMİ SEKİZ: 28 Şubat'a 28 öykü, İz, İstanbul.

KARA, M. (2012). Düşte Kördüğüm: Bir 28 Şubat Romanı, Nesil, İstanbul.

KEKEÇ, A.(1999). Yağmurdan Sonra, Şehir Yayınları, İstanbul.

KÖSE, E.(2011a). "Dindar Kadınlığın Kurulumunda Tesettür: Beden, Yazın ve Özneleşme",

Birkaç Arpa Boyu :21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar. (ed) S. SANCAR, 1. CİLT, Koç Üniversitesi Yayınları., İstanbul.

—— —-(2011b). "Hidayet Romanlarından Dindar Kadın Edebiyatına Doğru: Beden, Mekân ve Özneleşme", Toplum ve Bilim, 122, s. 100-123

——— -(2014). Dindar Kadın Edebiyatı,:Cinsiyet ve Beden, İletişim, İstanbul.

RAMAZANOĞLU, Y. (2021). İkna Odası, İz, İstanbul. (İlk basım 2003)

TURHAL, Ş. (2018). Bir İnci Meryem: Bir 28 Şubat Romanı, Yasemen Kitap, İstanbul.

YAKIN, N. (2018). Bir 28 Şubat Romanı: Ergenekonun Çocukları, AZ yayıncılık, İstanbul.

ZEREN M. (2014). Öz Yurdunda Garipsin, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

Presentation ID / Sunum No= 28

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: *0000-0003-2789-6380*

Yaşanabilir Şehirler Düzleminde Yürünebilir Çevre ve Peyzaj Analizi; Nevşehir Kent Merkezi Tarihi Dokusu Çevresi

Dr. Öğr. Üyesi Esra ÖZHANCI[1]

[1]Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 50300, Nevsehir, Türkiye, e-mail: eozhanci@nevsehir.edu.tr

Özet

Özellikle son yüzyılda meydana gelen hızlı ve sağlıksız kentleşme, beraberinde getirdiği sorunlarla göze çarpmaktadır. Bu tür kentleşmenin yalnızca doğa ve ekolojik denge üzerinde yarattığı baskı ve zararlar değil, insan yaşamı ve yaşam kalitesine etkileri önemli bir psikofiziksel konudur. Tarihi ve kültürel miras alanları ise kentsel değişim ve dönüşüm içinde aktif olarak yer almakta, çoğu zaman odak unsurlar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu nedenle, bu alanların yaşadığı dönüşümler, üzerinde ve çevresinde kurgulanan mevcut ve yeni alanlar incelenmeli, yaya yürünebilirliği ve peyzaj kalitesi açısından analiz edilmelidir. Bu çalışmanın amacı ise; Nevşehir kent merkezi bölgesinin, kültürel peyzaj özellikleri ve tarihi sivil mimari değerler açısından öne çıkan, araç ve özellikle yayalar tarafından en yoğun kullanılan bölümünün, yaşanabilir şehirler düzleminde yürünebilir çevre ve peyzaj açısından değerlendirilmesidir. Kentsel gelişim süreci çok eskiye gitmeyen Nevşehir kenti, çepeçevre kuşatan, barındırdığı ve her geçen gün yenisi keşfedilen antik ve kültürel değerleri ile özgün karakteristiklere sahiptir. Bu yapının çok çeşitli açılardan ele alınması gerekliliği tartışılmazdır. Kentin ulaşım yapısı da böylesi bir önem taşımakta, yeni alan kullanımları, ulaşım sistemleri ve peyzaj düzenlemeleri kalıcı dokular oluşturmaktadır. Bu bağlamda; sağlıklı yaya-araç dolaşımının sağlanması açısından analizler yapılmıştır. Çalışma alanının ulaşım yapısı taşıt ağırlıklı yollar, taşıt-yaya birliktelikli yollar, yaya alanlarından oluşmaktadır. Çalışma kapsamında alanla ilgili literatür araştırması ve saha çalışmaları ile Kale ve çevresi tarihi kent dokusunun doğal ve kültürel yapısı ortaya konmuş, Nevşehir kent merkezi tarihi dokusu ulaşım yapısı caddeler bazında sınıflandırılarak, yol tiplerine göre analiz edilmiştir. Kent merkezi tarihi dokusu içinde yürünebilir çevre analizi gerçekleştirilmiş, güzergâhlar ayrıntılı biçimde incelenmiş, yaya standartları ve algısı açısından olumlu ve olumsuz yönler ortaya konarak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Kültürel miras, tarihi çevre, yürünebilirlik.

Walkable Environment in Line with Livable Cities and Landscape Analysis; Nevsehir City Center Historical Environment

Abstract

Especially in the last century, rapid and unhealthy urbanization stands out with the problems it brings. This type of urbanization is an important psychophysical issue, not only the pressure and damage it creates on nature and ecological balance, but also its effects on human life and quality of life. Historical and cultural heritage sites are actively involved in urban change and transformation and often appear as focal elements. For this reason, the transformations experienced by these areas, existing and new areas constructed on and around them should be examined and analyzed in terms of pedestrian walkability and landscape quality. The aim of this study is to evaluate the part of Nevşehir city center, which stands out in terms of cultural landscape features and historical civil architectural values, and is most used by vehicles and especially pedestrians, in terms of walkable environment and landscape on the plane of livable cities. The city of Nevşehir, whose urban development process does not go back to ancient times, has unique characteristics with its ancient and cultural values that surround it, and which are discovered every day. It is indisputable that this structure should be addressed from many different angles. The transportation structure of the city is of such importance, new land uses, transportation systems and landscape arrangements create permanent textures. In this context; analyzes were made in terms of ensuring healthy pedestrian-vehicle circulation. The transportation structure of the study area consists of vehicle-dominated roads, vehicle-pedestrian joint roads, and pedestrian areas. Within the scope of the study, the natural and cultural structure of the historical urban texture of Kale and its surroundings were revealed with literature research and field studies related to the area, and the transportation structure of the historical texture of Nevşehir city center was classified on the basis of streets and analyzed according to road types. Walkable environment analysis was carried out in the historical texture of the city center, the routes were examined in detail, positive and negative aspects in terms of pedestrian standards and perception were presented and suggestions were made.

Keywords: Cultural heritage, historical environment, walkability.

1.GİRİŞ

Kentleşme ve kentsel alanlarda artan sorunlar, yalnızca doğal çevre üzerinde olumsuz etkilere neden olmamış, insanın fiziksel ve mental açıdan ihtiyacı olan yaşamsal çevre standartlarının da kan kaybına uğramasına neden olmuştur. Yani günümüzde yaşanabilirlik olarak ifade edilen kavram, kentsel baskı ve bozulmalardan dolayı daha çok gün yüzüne çıkmış, kentle ilgili bilimsel literatüre (Appleyard et al., 1981; Jacobs, 1992; Lennard, 1995;1997 vb.) çok uzak olmayan bir zamanda dahil olmuştur.

Birleşmiş Milletler Habitat II (UN, 1996) toplantısında *yaşanabilirlik kavramı* şöyle tanımlanmıştır; "Yaşam kalitesi, vatandaşların temel gereksinimlerini karsılamanın ötesinde, onların farklılık taşıyan ve büyüyen beklentilerini karşılayan vasıfları ifade eder. Yaşanabilirlik, insanın bireysel ve toplu refahına ile o yerleşimin sakini olduğu için yaşayacağı tatmine katkıda bulunacak mekansal, sosyal ve çevresel özelliklere ve kaliteye karşılık gelir".

Kentler verdiği hizmetler nedeniyle sahip olduğu işlevler açısından sınıflandırılmaktadır(Göney, 1995). Bu sınıflandırma genel ve özel işlevler olarak ikiye ayrılmaktadır. Genel işlevleri iktisadi, idari-siyasi, kültürel-sosyal işlevler olarak sınıflandırılırken, ulaşım faaliyetleri ise sanayi ve ticaret işlevleri ile birlikte, kentlerin sunduğu hizmetler kapsamında iktisadi işlevler arasında yer almaktadır.

Kentsel Ulaşım Hiyerarşisi (Urban transport hierarchy) ya da Düşük Karbon Ulaşım Hiyerarşisi; özel araçların, toplu taşımanın ve bisiklete binmenin yerine yürümeye öncelik verme konusunda genel olarak kabul edilmiş bir yapıdır (Şekil 1). Alan, taşıt yolları, bisiklet şeritleri, kaldırımlar ve sınırlar arasında paylaştırılmalıdır. Zaman, geçişlerde motorlu taşıtlara ve yayalara gibi modlar arasında paylaştırılmalıdır. Kentsel ulaşım hiyerarşisi ciddiye alınmalı ve kasabalar ve şehirler içinde yürüme ve bisiklete binmeye alan tahsisine gerçekten öncelik verilmelidir. Sokakları yürüyüş ve bisiklet için daha

çekici ve daha güvenli hale getirmek için ağaçlar, çalılar, çitler, hendekler, çiçek tarhları ve çimlere yer açılmalıdır. Kanallar, şiddetli yağmurlarda kanalizasyonun boğulmasını önlemeye yardımcı olur. Ağaçlar yazın serin tutar ve kirleticileri emer. Çevresel, ekolojik ve sağlık nedenleriyle, bu unsurların her zamankinden daha fazla kentsel ulaşım hiyerarşisine dahil edilmeleri gerekir (Anonim, 2019a).

Şekil 1. Düşük Karbon Ulaşım Hiyerarşisi(Anonim, 2019b)

Jane Jacobs (1961), "Büyük Amerikan Kentlerinin Ölümü ve Yaşamı" isimli kitabında, ideal mahallenin yürümeyi kolaylaştırmak için tasarlandığını belirtmiş, suçların azaltılması ve sosyal sermaye oluşturulması gibi bazı özel yararları ile yaya trafiğine uygun bir mahalle olmasını sağlayan özelliklerini vurgulamıştır. Kitabın bir baskısında, insanları "ayak insanları" ve "araba insanları" şeklinde sınıflandırmış ve kitabının ayak insanları için yazılmış olduğunu belirtmiştir. *Çok yönlü erişim veya tam caddeler* adıyla ifade ettiği yürüyüş seçimini sağlayan mahallelerin gelişmesine izin verilmesinin yararlarını anlatmıştır (Gilderbloom et al., 2015; Özhancı, 2018).

Ulaşım ağları içerisinde yer alan yol ağları, dolaşım sistemlerinin kentsel dokular üzerinde uygulanması ile ortaya çıkmaktadır. Kentsel doku; temel biçimlenmede yer alan, özdeş birimlerden oluşan dolaşım sistemini, yol ağı ise; hareketin gerçekleştiği fiziki altyapı olarak tanımlanmaktadır (Zorlu, 2008).

Kentlerin iktisadi fonksiyonlarından biri olan ulaşım sistemi, kullanıcı etkinliklerinin ilişkilerine, kullanım şekli, hızı, zamanı ve amaçlarına göre şu şekilde sınıflandırılır(Brambilla and Longo, 1977):

- ***Taşıt Ağırlıklı Yollar;*** kentler arası ulaşım yolları(otoyol, ekspres ve devlet yolları gibi), kent içi taşıt yolları (taşıt öncelikli ve kent içi trafiğin dışa sevk edildiği yollar) ve yaya-toplu taşıma yolları(toplu taşıma ve yayaların aynı sistemi kullandığı, yaya ulaşımının kolaylaştırılması amaçlı yollar)
- ***Taşıt -Yaya Yolları;*** özel araç trafiğinin yer aldığı, hız ve saat sınırlandırılması uygulanan tek şeritli yollardır.
- ***Yaya Ağırlıklı Yollar;*** yayalaştırılmış/yaya sokakları (araçların acil ve özel durumlarda girebildiği yaya sokakları, doğrusal meydan nitelikli donatılarla düzenlenmiş sokaklar), yaya alanları (doğrusallık taşımayan, alışveriş, tören, koruma, dinlenme, eğitim vb. işlevine bağlı olarak yer verilmiş rekreasyonel çekiciliği olan yaya öncelikli alanlar) ve kapalı sokaklar (tamamen yayaya ayrılmış, emniyet kontrollü ve alışverişi içeren çarşı tipi kapalı mekanlar)

Son yıllarda yapılı çevreler, bireylerin yürüme eğilimini etkileyen bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle araştırmacılar yürümede etkili çevresel faktörleri belirlemeye çalışmaktadır. Yapılı çevre ise; insanların günlük olarak yaşadığı, çalıştığı ve yenilendiği insan yapımı alanlardır (Habibian and Hosseinzadeh, 2018).

Bu çalışmanın amacı; Nevşehir kent merkezi bölgesinin, kültürel peyzaj özellikleri ve tarihi sivil mimari değerler açısından öne çıkan, araç ve özellikle yayalar tarafından en yoğun kullanılan bölümünün (kale çevresi), yaşanabilir şehirler düzleminde yürünebilir çevre ve peyzaj açısından değerlendirilmesidir. Kentsel gelişim süreci çok eskiye gitmeyen Nevşehir kenti, çepeçevre kuşatan, barındırdığı ve her geçen gün yenisi keşfedilen antik ve kültürel değerleri ile özgün karakteristiklere sahiptir. Bu yapının çok çeşitli açılardan ele alınması gerekliliği tartışılmazdır. Kentin ulaşım yapısı da

böylesi bir önem taşımakta, yeni alan kullanımları, ulaşım sistemleri ve peyzaj düzenlemeleri kalıcı dokular oluşturmaktadır. Bu bağlamda; sağlıklı yaya-araç dolaşımının sağlanması açısından analizler yapılmıştır.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

Kent merkezi nüfusu 150.267 kişi olan Nevşehir kenti (TÜİK, 2020), küçük ölçekli bir İç Anadolu kentidir. Merkezi kent yapısı bahsedildiği gibi kale kent tipindedir. Çalışma materyalini oluşturan Kale çevresi çarşı dokusu, kentin sosyal ve ekonomik yapısının küçük bir mozaiği niteliğindedir (Şekil 2). Bu yapı içerisinde; yeme-içme, alış-veriş, resmi kurum, sivil toplum merkezi, ofisler, kuaför salonu, tamir ve onarım vb. gibi çok sayıda fonksiyona sahip yapılar yer almaktadır.

Çalışma kapsamında; ilk aşamada alanla ilgili literatür araştırması ve saha çalışmaları ile Kale ve çevresi tarihi kent dokusunun doğal ve kültürel yapısı ortaya konmuştur. Daha sonra Nevşehir kent merkezi tarihi dokusu ulaşım yapısı caddeler bazında sınıflandırılarak, yol tiplerine göre (Brambilla and Longo, 1977) analiz edilerek kent merkezi tarihi dokusu içinde yürünebilir çevre analizi gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Kale ve çevresi tarihi kent dokusunun doğal ve kültürel yapısı

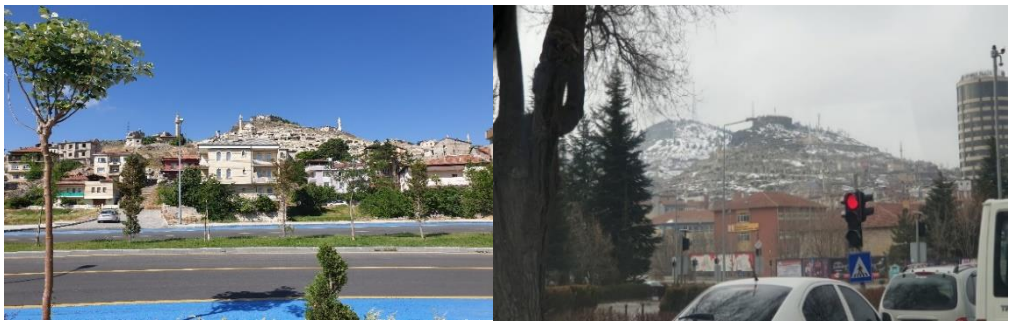
"Güzel Atlar Ülkesi' anlamına gelen Kapadokya Bölgesinin merkezinde yer alan Nevşehir ilinin tarihi M.Ö. 7000 yıllarına kadar uzanır. Bu bölgede sırası ile Hititler, Frigler, Asurlar, Persler, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar hüküm sürmüşlerdir. Kapadokya Bölgesi M.S. 3. yüzyıldan sonra Hristiyanlığın önemli merkezlerinden biri olmuştur. 11. ve 12. yüzyıllarda Selçuklu egemenliğine girmiştir. Malazgirt Zaferinden (1071) sonra bölgede Türk köyleri kurulmaya başlanmış, şehre 'Muşkara' ismi verilmiştir (Anonim, 2021a).

Şekil 2. Çalışma alanı ve kent içindeki konumu

Nevşehir'de, 192'si arkeolojik sit alanı, 18'i kentsel sit alanı, 45'i doğal sit alanı, 9'u karma sit alanı olmak üzere toplam 264 sit alanı ve 1960 taşınmaz kültür varlığı mevcuttur (Anonim, 2021a). Bilindiği üzere; il sınırlarında bulunan Göreme ve Kapadokya ise UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almaktadır.

Nevşehir kenti, merkezinde kale bulunan kent yapı karakterine sahip kentlerdendir. Kale, kent merkezine hakim bir tepe üzerinde, kenti güneyden gören bir konumda yer almaktadır (Şekil 3). Güneyde Kahvecidağı Tepesi, batıda Aksaray Caddesi ve doğuda Nevşehir-Niğde yoluyla komşudur (Aklıbaşında ve Özhancı, 2020).

Şekil 3. Nevşehir Kalesinin kent yapı karakteri üzerindeki etkisi

Nevşehir kent mimarisinin ve gelişiminin iki ana karakteri, yukarıdaki kaleyle etrafındaki yerleşim birimleri ve aşağıdaki iskândır. Bu iki faktörü yapı veya yapılar grubu meydana getirir (Bayrakal, 2011). Ancak son yıllarda gerçekleştirilen kentsel dönüşüm çalışmaları sonucunda; kale çevresinde antik bir yeraltı şehri ortaya çıkarılmış, alanın yerleşim yapısı değişmiş, kale ve çevresi, görünürlük ve silüet etkisi açısından daha etkin bir unsur haline gelmiştir(Şekil 4). Uzun dönemlerden beri sürekli yerleşim yeri olan, halen de yerleşim yeri olma özelliği taşıyan ve yeraltında ve yer üstünde yerleşimin farklı dönemlerine ait izlerini taşıyan kentler, çok katmanlı kentlerdir (Altınöz, 2002).

Nevşehir kalesi ve çevresi Kentsel dönüşüm projesi 2012 yılında başlamıştır. Dönüşüm Projesi kapsamında hazırlanan, 11.07.2014 tarihli Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ekinde belirtildiği üzere planlama alanı içerisinde toplam 70 adet tescilli taşınmaz kültür varlığı tespit edilmiştir. Bunlardan 31 tanesi anıtsal nitelikte olup 39 tanesi konuttur (Bayrakal, 2011). Kale ve çevresi, Kapadokya'nın çok kültürlü ve zengin karakterini yansıtan bir model özelliğindedir. Kent merkezi dokusunun özgünleşmesine neden olan bir katkı sağlamıştır.

Şekil 4. Kentsel dönüşümle birlikte yıllar içinde Kale ve çevresi değişimi (2004-2020/ Google Earth)

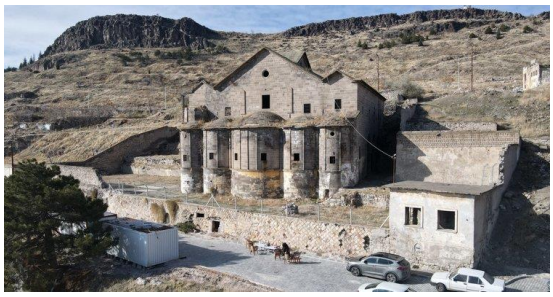
Nevşehir Kalesi ve Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi için, 09.10.2009 tarihinde tescilli yapıları da içine alan 1/5000 Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planları hazırlanmıştır (11.07.2014 tarihli Nevşehir Kül. ve Tab. Var. Kor. Bölge Kurulu Raporu). Raşitbey, Memişbey, Dere, Eskili, Cami Cedit, Cami Atik, Tahta Cami, Bektik, Cumhuriyet, Kapucubaşı ve Musa Paşa mahalleleri ve 2403 konutun kentsel dönüşüme dâhil edilmiştir (Halaç ve Eranıl, 2018).

Ayrıca Kahvecidağı Tepesinin eteklerinde bir de Osmanlı dönemi eseri olan Damat İbrahim Paşa Külliyesi yer almaktadır(Şekil 5). Sadrazam oluşundan sonra, doğduğu Muşkara köyünü, imar ve iskan ederek "Nevşehir" haline getiren Damat İbrahim Paşa'nın, Nevşehir'de yaptırttığı en önemli eser kendi adını taşıyan külliyesidir. Nevşehir kalesinin bulunduğu tepenin eteğinde, ovaya hakim bir mevkide kurulan külliye cami, medrese, imaret, mekteb-i sıbyan, hamam ve kervansaraydan meydana gelir (Kuran, 1971; Aklıbaşında ve Özhancı, 2020).

Şekil 5. Damat İbrahim Paşa Külliyesi konumu (Anonim, 2019c) ve kent içindeki görünümü

Alanda bulunan anıtsal yapılardan bazıları şunlardır; Nevşehir Kalesi, Damat İbrahim Paşa Külliyesi, Kaya Cami, Tahtalı Cami, Kara Cami, Orta Bettik Cami, Meryem Ana Kilisesidir (Şekil 6). Halaç ve Eranıl (2018)'e göre Kale ve Çevresindeki sivil mimarlık örnekleri dönüşümden büyük hasar görmüştür. 39 adet tescilli sivil mimarlık örneğinden 18 tanesi yıkılmamış durumda ve kentsel dönüşüm kaynaklı hasar görmemişlerdir. 18 envanter nolu yapının daha önceden yıkıldığı, diğer 20 adet yapı ise kentsel dönüşümde hasar görmüş yapılardır. Hasarlar 2 yapıda üst çatı örtüsü, kapı ve pencere doğramaları olmayan, duvarların bir kısmı yıkılmış durumda olan yapılar, 6 âdet yapıda büyük kısmı yok olmuş durumda molozlar ve duvar izleri mevcut olan yapılar olup, 13 âdet yapı ise tamamen yok olmuştur. 11.07.2014 Tarihli, Nevşehir Kalesi ve Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi Kapsamındaki Kültür Varlıklarının İrdelenmesine İlişkin Raporda; Nevşehir Kalesi'nin hemen çevresindeki alan I. derece arkeolojik sit alanı olmakla birlikte bu zonu çevreleyen daha geniş bir zon ise III. derece arkeolojik sit alanı olarak belirlenmiştir.

Şekil 6. Meryem Ana Kilisesi (Anonim, 2020)

Kale yakınlarında bulunan 1715 ve 1716 tarihli Kaya cami ve Kara cami, halen yeraltı şehrinin zirvesinde yer almaktadır (Şekil 7). Kaynaklara göre (Anonim, 2018); Kaya cami ilk etapta kayadan oyma yapılmış, 1955'de bu caminin önüne tek kubbeli taş bir cami inşa edilmiştir.

Şekil 7. Kale eteklerinde bulunan 1715 ve 1716 tarihli Kaya cami ve Kara cami, halen yeraltı şehrinin zirvesinde yer almaktadır

Bütün bu tarihi miras ile bir tarafı kuşatılmış merkezi bölgenin, hem değerlerin korunması ve sürdürülebilirliği hem de kentin merkezi dokusunun sağlıklı yaya standartları ve yürünebilirlik açısından doğru planlanması önem arz etmektedir.

3.2. Kent Merkezi Tarihi Dokusu İçinde Yürünebilir Çevre Analizi

- **Nevşehir kent merkezi tarihi dokusu ulaşım yapısı**

Alanın odağını, Belediye binasını arkasına alan Belediye Meydanı oluşturmaktadır. Bu meydandan kuzeybatı doğrultusunda ayrılan Belediye Caddesini dik kesen doğudan batıya sırasıyla Lale, Gazhane, Tahmis ve Keçeciler caddeleri, Kale yönünde güneyde Hafız İncekara Caddesi ve güneydoğuda Şehit Şahin Gökmen Caddesi ana arterleri oluşturmaktadır. Daha üst arterler halen dönüşüm alanı içerisinde yer almakta, aktif bir kullanım niteliği göze çarpmamaktadır. Kent içi ana ulaşım yolu olan Atatürk Bulvarı alanın üst sınırıdır.

Kale ve yeraltı şehri silueti dışında bölgenin önemli referans noktaları; Damat İbrahim Paşa Külliyesi ve Kurşunlu Camii, Alışveriş Merkezi (Nissara Avm) ve Belediye Binasıdır. Çalışma alanının ulaşım yapısı taşıt ağırlıklı yollar, taşıt-yaya birliktelikli yollar, yaya alanları ve kapalı sokaklardan oluşmaktadır.

- **Taşıt ağırlıklı yollar**

Alan içerisinde taşıt ağırlıklı yollar; Hafiz İncekara Caddesi, Belediye Meydanı, Gazhane Ara Caddesi -Bekir Efendi Camii Arkası Ücretli Otopark Kesimidir.

Hafiz İncekara Caddesi dönüşüm alanının kente doğru bağlandığı üst kesimde yer almaktadır. Bölgenin özgün değerleri ve kentsel modern alanlar arası ilişkinin nasıl oluşturulacağı henüz görülememektedir. Günümüz itibariyle bölge ıssızlığını korumakta, tel örgülerle çevrelenmiş dönüşüm alanı, terk edilmiş konutlar, yol kenarı araç parkları izlenmektedir. Yaya faaliyetleri yer tutmamaktadır (Şekil 8).

Şekil 8. Hafiz İncekara Caddesi

Belediye Meydanı, Nevşehir Belediyesi Başkanlığı ve bağlı kurumların bulunduğu belediye binası ve bahçesinin etkin olduğu bir meydandır. Meydanın ortasında döner kavşak (lale-peri bacaları ve at figürlü), iki üçgen refüjle tamamlanmaktadır. Kurşunlu Camii ve Damat İbrahim Paşa Külliyesi ise meydanın kuzeybatısında güçlü bir fon olarak göze çarpmaktadır. Meydan çevresinde kaldırımlar

yer almakta ancak yayalar trafikte ikinci derecede rol alabilmektedir. Yollar boyu araç parkları, yaya geçidi yokluğu, park engelleyici dubalar yaya dolaşımında olumsuz unsurlardır (Şekil 9).

Kavşağın güneydoğu kaldırımı köşesinde ahşap sebil çeşme donatısı yer almaktadır. Tam karşı cephede, Lale caddesi bağlantısında ticari amaçlı kullanılan yapılar ve ön kesiminde ise kavşak kıyısı kaldırımlarda billboardlar yer almaktadır. Kısaca yayalar öncelikle taşıtlar ve alan kullanımları ile kuşatılmıştır.

Şekil 9. Belediye Meydanı

Gazhane Ara Caddesi-Bekir Efendi Camii Arkası Ücretli Otopark Kesimi bölge içine konumlandırılmış bir araç otopark alanı ve cami, mağaza vb. çevre kullanımlardan oluşmaktadır. Birbirine dik iki dörtgen parselden oluşan otopark alanın tek bir kıyısında bina önü yaya kaldırımı yer almakta, kalan bölümde yaya yönlendirmesi izlenmemektedir. Aynı zamanda iki caddeyi (Tahmis-Gazhane) birbirine bağlayan bu alan yayalar için güzergah olarak kullanılmakta, ancak yaya geçişi açısından elverişsiz bir ortam sunmaktadır (Şekil 10).

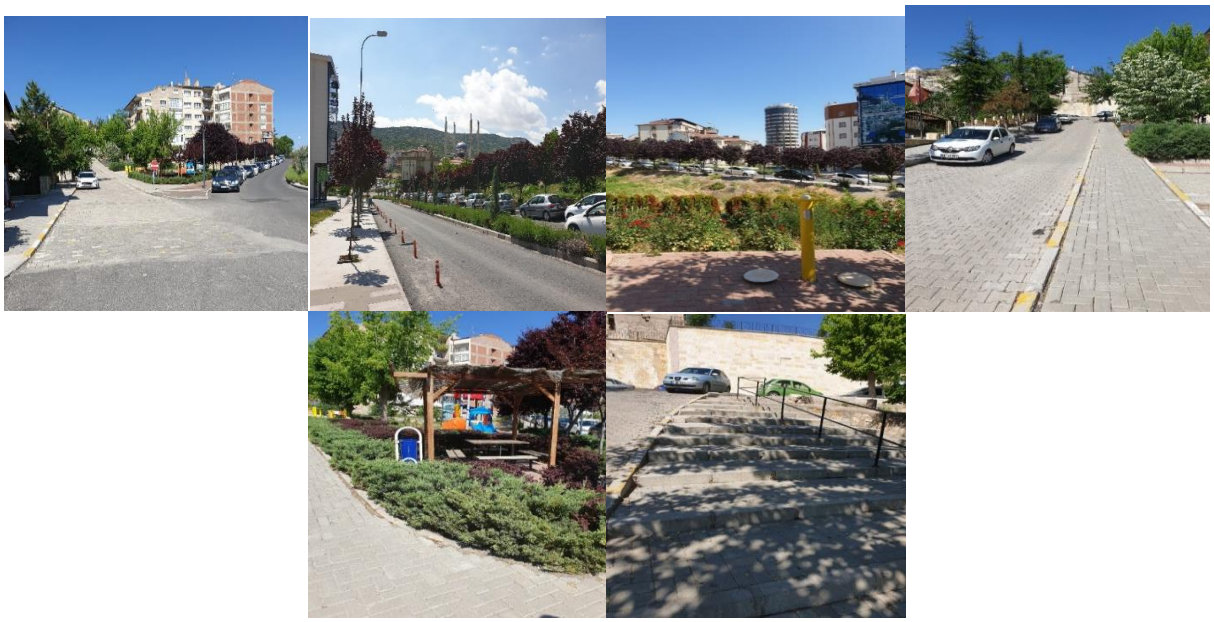
Şekil 10. Otopark alanı yaya sirkülasyonunda baskı oluşturmaktadır

- **Taşıt-yaya birliktelikli yollar**

Taşıt-yaya birliktelikli yollar; Şehit Şahin Gökmen Caddesi ve Paraleli, Lale Caddesi, Belediye Caddesi Gazhane Caddesi üst, Tahmis Caddesi Üst, Keçeciler Caddesi Alt Üst, Atatürk Bulvarı Üzerinden Tahmis İkinci Alt Ve Hastane Caddesi, Gazhane Caddesi Alt yoludur.

Şehit Şahin Gökmen Caddesi ve Paraleli, alana girişte önemli ana güzergâhlardandır. Nevşehir-Niğde yolu ile bağlanan bölge, tarihi tepe ve çevresine doğru hissedilir eğimin olduğu iki yoldan oluşmaktadır. Belediye meydanına bağlanan Şehit Şahin Gökmen Caddesi, bir kıyısında araç park edilen, diğer kıyısında park engelleyici dubaların yer aldığı, kaldırım ve refüjlerin bitkilendirildiği

bölünmüş yol niteliğindedir. İki tarafta da kaldırımlarla yeterli yürüyüş alanı sağlanırken, yaya geçidi gözlemlenmemekte, araç yolları ile bu fonksiyon sağlanmaktadır. Caddenin paralelindeki yol ise; doğrudan kale ve çevresi bölgeye ulaşan daha sakin bir güzergâhtır. İki tarafında konutlar yer alan yol, araç parkı baskısından uzaktır. Ayrıca çift şeritli refüşsüz yol düzenine sahip olması, yaya oturma alanları, bitkilendirme çalışmaları ve üst kesimde eğimi çözen merdivenler yolun yaya standartlarını yükseltmektedir (Şekil 11).

Şekil 11. Şehit Şahin Gökmen Caddesi ve Paraleli

Lale ve Belediye caddeleri alandaki ana arterlerdir. Lale caddesi, kent merkezinden Kayseri Caddesi kavşağının tarihi çevreye ulaştığı ilk ve en belirgin caddedir ve cadde sonunda ise Belediye Meydanı yer almaktadır. Kentin yakın zamanda açılan ve en yoğun kullanılan büyük alışveriş merkezinin ve bir yaya girişinin de yer aldığı cadde, çok yönlü bir taşıt yaya alanıdır. Cadde boyunca her çeşit ticari ve sosyal yapı (optik, çiçekçi, büro, yeme-içme, giyim, stk, vb.) yer almaktadır. Çift şeritli yol aynı zamanda araç park yeri olarak da kullanılmaktadır. Yaya geçişleri yer yer geçitlerle düzenlemiş, yol-yaya ayrımı bitkisel düzenlemelerle(ağaç-çalı-yer örtücü) sağlanmıştır. Yaya yolları üzerinde hissedilir yüzeylerle engelli alanları oluşturulmuş, yaya inişleri rampalarla desteklenmiştir. Yol üzerinde yer alan yapılar çoğunlukla az katlı, en çok 5 katlı özellikte iken, yer yer eski, bakımsız konutlarda izlenmektedir. Bunun yanında düşük kotlu doğu kıyısında yer alan başıboş parsellerde, yolun algısal niteliğini olumsuz etkilemektedir. Bu kıyıdan alt kota inişler yer yer merdivenlerle sağlanmakta, kullanıma ayrı bir perspektif kazandırmaktadır (Şekil 12).

Şekil 12. Lale Caddesi

Belediye caddesi, alanın batıdaki ana uzun güzergâhıdır. Yolun her iki tarafında ortalama 2 m genişliğinde yaya yolları, bunlara eşlik eden bitki parterleri ve yer yer kasalar kaldırımları yer almaktadır. Taşıt yolu ise çift şeritli bir yol niteliğinde olmasına rağmen şeritlerin güneydeki bölümü araç park etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu durumda araç trafiğini zaman zaman ağırlaştırmaktadır (Şekil 13). Ayrıca çok sayıda ticari unsurun yer aldığı güzergâhta, bu mağaza ve lokantalara ait çeşitli eşya ve masalar gibi donatılarda görülebilmektedir. Alanda konu ettiğimiz yollarda bu duruma rastlansa da en bariz biçimde bu güzergâhta görüldüğü söylenebilir. Bu durumun yaya yürüyüşü ve görsel bütünlük açısından etkileri ve yürüyüş algısı üzerinde oluşan baskılar önemli bir konudur.

Yolun kuzey ve batı doğrultusunda Gazhane, Tahmis ve Keçeciler caddelerine ayrılan kollar yer almaktadır. Güneybatı yaka ise yamaçlara doğru yükselen yollar şeklindedir ve bu taraf halen dönüşümün devam ettiği pasif alan durumundadır. Belediye meydanında da etkin bir yapı olan Kurşunlu Camii ve Damat İbrahim Paşa Külliyesi ile külliye bitişiğindeki park önemli peyzaj alanlarıdır.

Şekil 13. Belediye caddesi

Belediye binası ve bahçesinin bulunduğu noktadan kuzeye doğru uzayan Gazhane caddesi üst kesimi de taşıt –yaya birliktelikli özelliğe sahip bir yoldur. Bu ara güzergah, Belediye Caddesine bağlanan tek şeritli bir taşıt yolu ve iki taraflı yaya yolundan oluşmaktadır. İki tarafta da alışveriş imkanı sağlayan çeşitli ticari unsurlar yer almaktadır. Yaya yollarında kare biçimli çanaklara sahip ağaçlarla alleler yer almakta, bunun dışında yol üstünde bariz ticari unsurlar sergilenmemektedir. Yani Gazhane üst kesimi genel itibariyle düzenli ve simetrik bir algı yaratmaktadır. Ancak döşemelerde deformasyonlar görsel açıdan olumsuzluklara neden olmaktadır (Şekil 14).

Şekil 14. Gazhane Caddesi üst

Cami Kebir alt ve Tahmis Caddesi üst kesimi, belediye caddesinden dönüşüm alanına yamaca doğru yönelen güneybatı yollarıdır. Çok uzun olmayan bu iki benzer yol, hem taşıt hem yaya yolu taş döşenmiş yollardır. Cami Kebir alt kesiminin bir tarafı Damat İbrahim Paşa Külliyesi parkına bitişik iken diğer tarafı otopark alanına bitişiktir. Tahmis Caddesi üst kesimi ise aynı otoparkın diğer tarafı ve diğer tarafta ticari unsurlar ile çevrilidir. Bu iki yolda çoğu zaman pasif ve sakin yollardır. Bu özellikleri yayalar açısından daha olumlu bir ortam doğurmaktadır. Cami Kebir Caddesi arkasında yer alan kale ve çevresi görüntüsü ve park tarafında yer alan kademeli duvarlarla farklı görsel alanlar sergilemektedir. Duvar düzenlemesi Tahmis Caddesinde de var olmakla birlikte, görsel açıdan daha zayıf olduğu görülmektedir (Şekil 15).

Şekil 15. Cami Kebir alt ve Tahmis Caddesi Üst

Kent merkezinin ana ulaşım hattı olan Atatürk Bulvarına paralel Keçeciler Caddesi alt ve üst kesimi, uzun ve etkin bir taşıt-yaya birliktelikli yol özelliğindedir. Tek şeritli bir araç yolu ve karşılıklı kaldırımların yer aldığı cadde, Bekir Efendi Camiinden başlayarak güneybatıya doğru yükselmektedir. Camii ve devamında Tahmisin insan ölçeği ve algısına uygun sistemi bu yolda hissedilememektedir. Belediye caddesinin dik kestiği güzergâhta kaldırımda yer yer basamaklarla kot düşüşleri olduğu görülmektedir. Yolun ilk bölümünde kaldırımlarda dubalarla park edilmesi engellenmekte, ancak devamında araçların park ettiği gözlemlenmektedir. Diğer yollara göre binaların kat sayısının biraz daha fazla olması ve yolun darlığı, doğal ışığı zayıflatmaktadır. Ayrıca bu yol üzerinde bitkisel düzenleme çalışması yapılmamıştır. Bütün bu özellikleri ile sert ve katı bir kentsel alan algısı öne çıkmaktadır (Şekil 16).

Şekil 16. Keçeciler Caddesi Alt-Üst

Hastane Caddesi, alışveriş merkezine paralel bir ara güzergahtır. Yayaların avm çıkışında yönlenebildiği Tahmis ikinci altla bağlanan bu güzergah, alanın en çok kullanılan aktif bölümüdür. Yine tek şeritli yol ve kaldırımların yer aldığı yol aydınlatma ve ağaç alleleri ile düzenli bir yapıdadır. Bekir Efendi Camiine uzanan Tahmisin alt kesimi, kaldırım üzerinde mağaza taşmalarının yer aldığı başka bir yoldur. Bu iki cadde kesimi aydınlık ve algılanabilir özelliktedir. Hastane caddesi üzerinde tek yönlü kullanımı sağlamak amacıyla yol kapanı kullanılmıştır (Şekil 17).

Şekil 17. Atatürk Bulvarı Üzerinden Tahmis İkinci Alt ve Hastane Caddesi

Gazhane caddesinin alt kesimi, Hastane caddesinden güneye yönelen bir başka güzergahtır. Üst Gazhane ile benzer tiptedir. Ancak ücretli otopark alanı bu caddeyi bariz bir biçimde ikiye bölmektedir. Otoparkın paralelinde araç park cepleri de yer almaktadır (Şekil 18).

Şekil 18. Gazhane Caddesi Alt

3. Yaya Ağırlıklı Yollar

3.1. Yayalaştırılmış Sokaklar - Yaya Sokakları - Yaya Yolları

Tahmis-Gazhane Bağlantısı (Görgünler Pasajı) ve Tahmis Caddesi Alt, yaya sokağı nitelikli yollardır. Bu iki sokak birbirine bağlanmakta, doğu-batı doğrultulu Görgünler Pasajı Sokağı, Gazhane caddesinden Tahmis Caddesine bağlanmaktadır. Görgünler Pasajı Sokağı büyük ölçüde tekstil mağazası ağırlıklı, çok geniş nitelikte olmayan ve oldukça sakin bir alandır. Sokak daha çok bağlantı yolu görünümündedir. Tahmis Caddesi Alt kesimi ise, düzenlenmiş bir yaya alanı niteliğindedir. Bitki

kasaları ve oturma elemanları yer alan sokakta, büyük ölçüde yeme-içme alanı yer almamakta, dükkan önü alanların işgal edilmediği görülmektedir. Yolun güneybatı ufku açıktır ve kale bölgesini görmektedir. Aksi yön ise yayaları çarşının aktif alanlarına doğru yönlendirmektedir. Bu iki ayrı dinamik, sokağın önemli bir zenginliğidir (Şekil 19).

Şekil 19. Tahmis-Gazhane Bağlantısı (Görgünler pasajı) ve Tahmis Caddesi Alt

3.2. Yaya Alanları

Atatürk Bulvarı Toplu Ulaşım Durağı Çevresi ve Gazhane alt-Tahmis kesişimi yaya alanı niteliğindedir. Toplu ulaşım durağı arkasında yer alan yaya alanı, kademeli bir peyzaj düzenleme alanıdır. Su ve bitki gösterileri ve oturma alanı yer alan alan, yayalar için mini bir soluklanma alanıdır. Çevresinde farklı tip ticari kullanımlar yer almakta, çarşı içinde yaya olarak dolaşımın önemli bir uğrak noktası olarak öne çıkmaktadır (Şekil 20).

Gazhane alt-Tahmis kesişimi ise, vasıfsız bir yaya alanıdır. Daha çok Bekir Efendi camiinin dış avlu alanı niteliğindeki alan, bir merkezi gözlem ve dağılma alanıdır (Şekil 20).

Şekil 20. Atatürk Bulvarı Toplu Ulaşım Durağı Çevresi ve Gazhane alt-Tahmis kesişimi

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Yaya kullanım alanlarının varlığı ve nitelikleri, kentlerin modern bir anlayışla tasarlanıp tasarlanmadıklarına işaret eden önemli bir göstergedir. Elbette Bir kentin ticari, kamusal ve sosyal beklentileri karşılayan kapalı mekanlarının olması, taşıtların dolaşımı ve park edilmesinin mümkün olması temel gerekli işlevlerdir. Ancak açık alanlarda da yaya dolaşımının ve yürünebilirliğinin sağlanması, güvenli, konforlu ve cazip dış mekanlar oluşturulması ile mümkündür. Bu yol ve alanlar dolaysız, sürekli, güvenli, görsel açıdan çeşitli ve güzel olmalıdır.

Çalışmaya konu tarihi koruma bölgesi çevresi, içinde bulunduğu kentin kentsel dış mekan kalitesi açısından çok önemli bir bölgedir. Sergilediği kimlik özellikleri, kullanıcılara imaja dair ipuçları vererek, yürümeyi daha keyifli ve anlamlı hale getirmelidir. Bölgenin bir bütün olarak ele alınması gerekliliği en önemli tespittir. Genel anlamda temiz ve düzenli olan ve halen kentsel dönüşümün devam ettiği bir çevrede yer alan bu bölge için çeşitli tespitleri sıralayacak olursak;

- Eski ve yeninin, kimlikli ve kimliksizin, geleneksel ve modernin birlikteliklerinin birlikte var olmaya çalıştığı bölgede, bu karakteristiklerin uygun olanından yana tercih yapılmalıdır. Bu bağlamda tüm yaşayan özel ve tüzel hak sahipleri bu bilinçte tavır göstermelidir.

- Kent merkezinin kısıtlı olduğu bariz biçimde hissedilen, tüm kentsel yapı ve alanların dar bir çevreye sıkıştığı kentte yayanın kendini güvende hissettiği alanların planlanmasının daha da önemli olduğu görülmüştür.
- Alışveriş merkezi büyük ve baskın silüeti ile hem merkezin bütününde görsel bir güç olarak kendini göstermekte, hem de araç ve yaya yoğunluğunu artırmaktadır. Çalışma alanı da bu durumun etkisi altındadır. Yaya giriş kapılarının bir tanesi Lale Caddesi üzerinde yer almaktadır. Günümüzün kapalı çarşıları olan avm'lere akış, o açık alanlarda belli bir yaya kitlesinin de ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu kitle, alanın tarihi ve yerel sokaklarına yönlendirilmeli, bu yönde çeşitli işaret ve tabelalandırmalar ile sokak düzenlemeleri yapılarak bütüncül bir yaya tasarımı düşünülmelidir.
- Taşıt ağırlıklı yol ve meydan çevrelerinde, yaya geçidi varlığının ve yaya yönlendirmelerinin trafik tekniği açısından zayıf ve sorunlu olduğu görülmektedir. Bu en temel yaya beklentilerinin karşılanması gereklidir.
- Yine özellikle taşıt ağırlıklı yollarda görsel, fiziki ve ekolojik unsurlar kuvvetli olsa dahi yayalar bazı kesimlerde dükkanların kaldırıma taşan donatıları ve ürünleri ile karşılaşmaktadır. Bu tarz taşmaların (gerekli ise) daha minimal ve estetik bir bütünlük içinde yapılması sağlanmalıdır.
- Kaldırımlar zaman zaman araç parkı olarak kullanılmakta, yayalar bu baskıyı da yaşamaktadır. Bu da yine kontrol sağlanması gereken bir başka noktadır.
- Bölgenin genelinde aydınlatma elemanları hem yüksek aydınlatma hem alçak aydınlatma şeklinde yer almaktadır. Ancak yaya sokaklarında bu durum görülememektedir. Yapay aydınlatma elemanlarına yer verilmeli, gün içinde ise güneşin seyri dikkate alınarak yaya sokakları ve alanları gözden geçirilmeli, donatıların sayı ve konumları belirlenmelidir.
- Bölgede yaya ağırlıklı alanların sayısı artırılmalıdır. Örneğin; Damat İbrahim Paşa Külliyesi parkı pasif bir alan halindedir. Bu alanlar ve dönüşüm alanının dış çeperleri yayalar için değerlendirilmesi gereken alanlardır. Yaya kullanıcı üzerinde bu dar çevre içerisinde daha rahat ve özel hissettirebilmek özelleştirilmiş yaya alanlarının artırılması ile mümkün olacaktır. Ancak bu tarz alanlar açılırken genellikle yaşanana perakende ticari ve yeme/içme yapılarının da cazibe merkezi haline gelmesinden kaçınılmalıdır.
- Yapı adaları üzerinde yapılar farklı yükseklik ve görsel özelliklere sahiptir. Bunun katı bir yaklaşımla yeniden yapılandırılması zor bir seçenek olduğundan, en azından yapıların yola bakan yüzlerinin yörenin mimari tarzını yansıtacak biçimde giydirilmesi, tabela ve çeşitli yazıların ortak bir düzene sahip olması gibi düzenlemeler yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

Aklıbaşında, M., Ozhanci, E., 2020. Sürdürülebilir Kent Düzleminde Nevşehir Kenti'nin Kimliksel Çözümlemesi. Kapadokya Araştırmaları İnsan Ve Mekân, 11-30, Edit.Doç. Dr. Şenay Güngör, Öğr. Gör. Fatih Adıgüzel, ISBN 978-605-337-267-7

Altınöz, A. G. B. 2002. Assessment of Historical Stratification in Multi-layered Towns as a Support for Conservation Decision-Making Process; a Geographic Information Systems (GIS) Based Approach Case Study: Bergama (Doctoral dissertation, Middle East Technical University. Department of Architecture).

Anonim, 2018. http://www.muskarahaber.com/nevsehir-haber/

Anonim, 2019a. What's at the top of the urban transport hierarchy? Edward Leigh 14 May 2019. Cambridge Independent, https://www.cambridgeindependent.co.uk/news

Anonim, 2019b. Promoting Active Modes of Transport , A Policy Brief from the Policy Learning Platform on Low-carbon economy . AB Avrupa Bölgesel kalkınma fonu, February 2019

Anonim, 2019c. https://www.haberturk.com/nevsehir-haberleri/72889309-kursunlu-cami-2020

Anonim, 2020. https://www.sabah.com.tr/kultur-sanat/2020/12/26/tarihi-meryem-ana-kilisesi-restore-ediliyor

Anonim, 2021a. T.C. Nevşehir Valiliği. İl Brifingi, http://www.nevsehir.gov.tr/kurumlar/nevsehir.gov.tr/Dosyalar/2020_-Brifingi.pdf Erişim:9.4.2021

Appleyard, D., Gerson, M. S. ve Lintell, M., 1981. Livable Streets, University of California Press, Berkeley.

Bayrakal, S. (2011). Nevşehir Kalesi ve Cevresindeki Osmanlı Mimari Dokusu. Erdem , 59, 84-106 .

Brambilla R & Longo G (1977) For Pedestrians Only. New York: Whitney Library of Design

Gilderbloom JI, Riggs WW, Meares WL, (2015). Does walkability matter? An examination of walkability's impact on housing values, foreclosures and crime. Cities 42, 13–24.

Göney S., 1995. Şehir Coğrafyası. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Habibian Meeghat, Hosseinzadeh Aryan 2018. Walkability index across trip purposes Sustainable Cities and Society 42 , 216–225

Jacobs, J., 1992. The Death and Life of Great American Cities, Vintage Books, New York.Lennard, S.H.C. ve Lennard, H.L., 1995. Livable Cities Observed: A Source Book of Ideas and Images. Gondolier Press, California.

Halaç H.H., Eranıl, E., 2018. Turkish Studies Social Sciences, 13/18, Summer 2018, 757-780.

Kuran, A. (1971). Orta Anadolu'da Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye. Vakıflar Dergisi, IX, Ankara: 239-249.

Lennard, S.H.C., Ungern-Sternberg, S. ve Lennard, H.L.,1997. Making Cities Livable:Wege zur Menschlichen Stadt. International Making Cities Livable Conferences, California.

Özhancı, E., 2018. Yürüyüş güzergahlarında mekânsal-görsel niteliklerin Algı ve aktivite üzerindeki etkileri; Nevşehir örneği. Journal of Bartın Faculty of Forestry, 20(1), 32-42.

TÜİK, 2020. Türkiye istatistik Kurumu Nüfus verileri.

UN United Nations, 1996. Report of the United Nations Conference on Human Settlements (Habitat II), İstanbul, 3-14 Haziran 1996.

Zorlu F, 2008. Kentsel doku-ulaşım sistemi ilişkileri. METU JFA, 1(25:1), 81-104.

Presentation ID / Sunum No= 33

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: *0000000236474828*

İlkokul Fen Bilimleri Ders Kitabındaki Ünite Sonu Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi

Doç. Dr. Evrim URAL[1], Betül GÜRLER GÖBEKLİ[2]

[1] *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitimi A.B.D, evrimural@gmail.com*
[2] *Fen Bilimleri Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, bgurlergobekli@hotmail.com*

Özet

Eğitim-öğretim sürecinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan ders kitapları öğretmen ve öğrencilerin en kolay ulaşabildikleri ve en sık başvurdukları öğretim materyalleridir. Öğretim programlarında hedeflenen kazanımların öğrenciler tarafından ne ölçüde edinildiğinin belirlenebilmesi için ders kitaplarında bulunan ünite sonu değerlendirme soruları önem arz etmektedir. Gerçek yaşam problemlerine araştırarak sorgulayarak çözüm arayabilen, bilimsel bakış açısıyla yaratıcı ürünler ortaya koyabilen, bilgiye ulaşırken aktif olan ve fiziksel çevreyi eleştirel bakış açısıyla irdeleyebilen bireylerin yetiştirilmesi için öğrencilere üst düzey düşünme becerilerini zorlayan soruların yöneltilmesi gerekli görülmektedir. Bu çalışmada 2018 öğretim programına göre hazırlanmış ilkokul 3 ve 4. sınıf fen bilimleri ders kitaplarında bulunan ünite sonu değerlendirme soruları, yenilenmiş Bloom Taksonomisinin (YBT) bilgi ve bilişsel süreç boyutuna göre incelenmiş ve bu soruların düzeyleri hakkında yorum yapılmıştır. Çalışma nitel bir araştırma olup verilerin toplanmasında doküman inceleme yöntemi kullanılmış ve içerik analizi yapılmıştır. Bulgular; 3. sınıf fen bilimleri ders kitabındaki ünite sonu değerlendirme sorularının %51'inin olgusal bilgi-hatırlama basamağında, %17'sinin kavramsal bilgi-hatırlama basamağında, %17'sinin kavramsal bilgi-anlama basamağında, %14'ünün olgusal bilgi-anlama basamağında, %1'inin kavramsal bilgi-uygulama basamağında yer aldığı görülmüştür. 4. sınıf fen bilimleri ders kitabındaki ünite sonu değerlendirme sorularının %63'ünün olgusal bilgi-hatırlama basamağında, %23'ünün kavramsal bilgi-hatırlama basamağında, %8'inin olgusal bilgi-anlama basamağında, %5'inin kavramsal bilgi-anlama basamağında, %1'inin işlemsel bilgi-uygulama basamağında yer aldığı tespit edilmiştir. Her iki sınıfın ders kitaplarındaki ünite sonu değerlendirme sorularında üst düzey düşünme becerilerini ölçen bilgi boyutunda üst bilişsel bilgiye, bilişsel süreç boyutunda ise çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamaklarında soruya rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yenilenmiş Bloom Taksonomisi, ilkokul fen bilgisi kitapları, ünite değerlendirme soruları

The Evaluation of End of Unit Questions in Primary School Science Textbook According to The Renovated Bloom Taxonomy

Abstract

Textbooks, one of the most indispensable elements of the education process, are the teaching materials that teachers and students can access easily and apply most frequently. To determine which of the students' targeted learning outcomes in the curriculum are acquired, the end-of-unit evaluation questions in the text boks are considered critical. It is considered necessary to ask students questions that challenge their higher-level thinking skills to raise individuals who can search for solutions to real-life problems by questioning, producing innovative products from a scientific point of view, playing an active role in accessing information, and critically analyzing information examine the physical environment. In this study, the end-of-unit evaluation questions in the primary school 3rd and 4th grade science textbooks prepared according to the 2018 curriculum were examined according to the knowledge and cognitive process dimensions of the renewed Bloom Taksonomy, and the levels of these questions were commented on. The study is a qualitative research and document analysis method was used to collect data and contend analysis was made. Results; 51% of the end-of-unit evaluation questions in the 3rd-grade science textbook were at the factual information-remembering level, 17% at the conceptual information recall level, %17 at the conceptual information-understanding level, 14% at the factual information-comprehension level, it was observed that 1% of them took part in the conceptual knowledge-application step. 63% of the end-of-unit evaluation questions in the 4th-grade science textbook were at the factual information-remembering level, 23% at the conceptual information recall level, 8% at factual information-understanding level, 5% at the conceptual information-comprehension level, it has been determined that 1% of them are in the procedural knowledge-application step. In the and-unit evaluation questions in the textbooks of both classes, no questions were found in the metacognitive knowledge dimension in the knowledge dimension, which measures higher level thinking skills, and in the analysis, evaluation and creation steps in the cognitive process dimension.

Keywords: Renovated Bloom Taxonomy, elementary school science books, unit assessment questions

Giriş

İnsanlık tarihi ile başlayan bilimsel ve teknolojik gelişmeler çeşitli milletlerin katkısıyla günümüze kadar gelişerek ulaşmıştır. Günümüzde çok hızlı bir şekilde gerçekleşen bilimsel ve teknolojik ilerlemelere ayak uydurmak ve gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmamak için devletler önemli çabalar göstermektedir (Şahin, 2014). Bu gelişmeyi takip edebilmenin en yaygın yöntemi eğitimdir. Okullarda verilen eğitimin düzenli ve planlı bir şekilde uygulanabilmesi için her derse özel öğretim programlarına ihtiyaç duyulmaktadır (Güneş ve Çeliker, 2008). Bu öğretim programlarıyla problemlere eleştirel bakış açısıyla yaklaşan, bilimsel süreç becerilerini kullanarak bilgiye aktif ulaşan, doğayı sorgulayarak anlamaya çalışan, edindikleri bilgileri gerçek hayata aktaran, fen okuryazarı bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (Demirel, 2004). Öğretim programlarının amaçları doğrultusunda ders kitapları hazırlanmaktadır. Eğitim-öğretim ortamlarının vazgeçilmez araç-gereçlerinden biri olan ders kitaplarının içeriğinin öğrencilerde eleştirel, sorgulayıcı bakış açısını, mantık-muhakeme becerisini güçlendirecek özellikler taşıması gerekmektedir. Bunun için ders kitaplarında bulunan değerlendirme sorularının sayısal çokluğundan ziyade niteliği, yani bilişsel seviyesinin yüksek olması önemlidir (Çetin ve Çakır, 2013). Ders kitaplarındaki değerlendirme sorularının öğretim programlarında hedeflenen kazanımları ve fen eğitiminde önem verilen bilgi düzeylerini karşılama durumu analizler yoluyla belirlenebilmektedir. Bu analizler sayesinde eğitim-öğretim unsurlarının belli bilişsel alan basamaklarında yığılmasının önüne geçilebilmektedir ya da oluşmuş yığılmalar tespit edilebilmektedir (Arı, 2013). Bilişsel alan sınıflandırmasında Bloom taksonomisi yaygın olarak kullanılmaktadır. Bloom taksonomisi değişen ve gelişen eğitim ortamlarına uyum sağlamak amacıyla 2001 yılında Anderson ve Karlworth tarafından güncellenmiştir (Tuğrul, 2002). Güncellenen taksonomi bilgi birikimi ve bilişsel süreç basamaklarını içerecek şekilde iki boyutlu hale getirilmiştir.

Bilgi Birikimi Boyutu

Olgusal Bilgi: Bir alanda uzmanlaşmış kişilerin iletişim kurarken kullandıkları, alanları ile ilgili bilgileri ifade eden temel ögeler, simgeler ya da bilgi parçacıklarıdır. Olgusal bilgiye bilimsel terimler, müzik simgeleri ve başlıca doğal kaynaklar örnek olarak verilebilir. Olgusal bilgi; terimlerin bilgisi, özel ayrıntı ve ögelerin bilgisi olmak üzere iki alt gruba ayrılmaktadır.

Kavramsal Bilgi: Belli bir alandaki temel ögelerin arasındaki sistematik ilişkinin ve alanla ilgili bilgi parçacıklarının bütünleştirilme şeklinin bilgisidir. Kavramsal bilgi konu alanında bilimsel bir yaklaşım geliştirir ve konu alanı uzmanlarının düşünme doğrultusu hakkında bilgi verir. Mevsimlerin oluşması, DNA bilgisi kavramsal bilgiye örnek olarak verilebilir. Kavramsal bilgi; sınıflamalar ve sınıfların bilgisi, ilkeler ve genellemelerin bilgisi, kuram, model ve yapıların bilgisi olmak üzere üç alt gruba ayrılmaktadır.

İşlemsel Bilgi: Bir konu alanındaki problemlerin çözüm aşamaları, yapılması gereken işlemler ve düşünme teknikleri ile ilgili bilgilerdir. İşlemsel bilgiye örnek olrak denklem çözümünde yararlanılan algoritmalar, problem çözümünde kullanılan teknikler verilebilir. İşlemsel bilgi; alana özel beceri ve algoritmaların bilgisi, alana özel teknik ve yöntemlerin bilgisi, uygun yöntemlerin hangi durumlarda kullanılacağının belirlenmesine ilişkin ölçütlerin bilgisi olmak üzere üç alt gruba ayrılmaktadır.

Üst Bilişsel Bilgi: Bireylerin kendi bilişinin ve düşüncelerinin farkındalığını içeren bilgilerdir. Bir konunun öğrenilmesinde tekrar yapmanın akılda tutmada yararlanılan yollardan biri olduğu bilgisi, özet çıkarmak, şema ile göstermek gibi stratejilerin bilgisi üst bilişsel bilgiye örnek olarak verilebilir. Üst bilişsel bilgi; stratejik bilgi, uygun bağlam ve koşullarla ilgili olanlar da dahil olmak üzere bilişsel görevlerle ilgili bilgi, kendi kendisi hakkında bilgi olmak üzere üç alt kategoriye ayrılmaktadır.

Bilişsel Süreç Boyutu

Hatırlama: Bilginin uzun süreli bellekten çağrılmasıdır. Mıknatısın kutuplarının hatırlanması, duyu organlarını görevleriyle eşleştirme hatırlamaya örnek olarak verilebilir. Hatırlama; tanıma ve hatırlama olarak iki alt gruba ayrılmaktadır.

Anlama: Sözlü, yazılı, görsel ya da grafiksel olarak verilen eğitim mesajlarından anlam çıkarılmasını ifade eder. Mitoz ve mayoz bölünmeyi karşılaştırma, geri dönüşümün ülke ekonomisine katkısını açıklama anlamaya örnek olarak verilebilir. Anlama; yorumlama, örneklendirme, sınıflama, özetleme, sonuç çıkarma, karşılaştırma, açıklama olarak yedi alt kategoriye ayrılmaktadır.

Uygulama: Verilen bir probleme daha önceden edinilen bilgiyi uygulama ya da bu bilgiden yararlanmadır. Newton'un ikinci yasasından uygun bir problemde yararlanma, kütle ile hacmi kullanarak yoğunluğu hesaplama uygulamaya örnek olarak verilebilir. Uygulama; yapma ve yararlanma olarak iki alt gruba ayrılmaktadır.

Çözümleme: Bir materyalin parçaları arasındaki ilişkinin neden-sonuç açıklaması yapılarak belirlenmesi ya da verilen bütünün parçalarına ayrılmasıdır. Bir konunun ilişkili-ilişkisiz, önemli-önemsiz yönlerinin belirlenmesi, bir makaledeki yanlılıkların, değerlerin, görüşün belirlenmesi çözümlemeye örnek olarak verilebilir. Çözümleme; ayrıştırma, örgütleme ve irdeleme olmak üzere üç alt kategoriye ayrılmaktadır.

Değerlendirme: Verilen bir bilgi, beceri veya materyal ile ilgili ölçüt göz önünde bulundurarak yargıya varmayı ifade eder. Bilim insanının elde ettiği sonuçlar ile topladığı verilerin uygunluğunu ortaya koyması, bir problemi çözmede verilen iki yöntemden hangisinin etkili olduğunu meydana çıkarma değerlendirmeye örnek olarak verilebilir. Değerlendirme; denetleme ve eleştirme olarak iki alt gruba ayrılmaktadır.

Yaratma: Verilen parçaları bir örüntüye göre bütünleşik hale getirme, işlevsel bir ürün ortaya koymadır. Hipotez kurma, araştırma raporu hazırlama, ürün icat etme yaratmaya örnek olarak verilebilir. Yaratma; oluşturma, planlama, üretme olmak üzere üç alt gruba ayrılmaktadır.

Alanyazın İncelemesi

Alanyazın incelendiğinde öğretim programlarının (Değirmenci, 2018; Eş, 2005; Şimşek, 2019; Özdemir, 2020; Cangüven, 2019), sınavların (Toksoy, 2018; Güleryüz, 2016; Kala, 2015; İskamya,

2011; Topçu-sesli,2007; Çiftçi, 2017; Akyürek, 2019; Sezer, 2018) ve ders kitaplarının (Güneş ve Çeliker, 2008; Girgin, 2012; Kahramanoğlu, 2013; Dündar, 2019) incelendiği ve bilişsel seviyelerinin araştırıldığı görülmüştür. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Güneş ve Çeliker (2008) çalışmalarında Bloom Taksonomisinin altı bilişsel düzeyi ile ilgili anahtar kelimeler içeren bir form oluşturmuşlardır. Anahtar kelimelerin fen bilimleri ders kitaplarında kullanılma sıklığını belirlemek üzere bu ders kitaplarını 100 fen bilgisi öğretmenine inceletmişlerdir. Çalışmanın sonucunda ders kitaplarının taksonominin ilk üç basamağına kısmen uygun olduğu son üç başmağına uygun olmadığını belirlemişlerdir.

Dündar (2019) çalışmasında 3. sınıf fen bilimleri ders kitabının ünite değerlendirme sorularının yenilenmiş Bloom Taksonomisine göre düzeylerini ve soruların kapsam geçerliliğini araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda soruların bilgi boyutunda olgusal bilgi, kavramsal bilgi; bilişsel süreç boyutunda alt düzey bilişsel basamaklarda yoğunlaştığı ve soruların kazanımlara dengeli dağılmadığını tespit etmiştir.

Akçay, Akçay ve Kahramanoğlu (2017) yaptıkları çalışmada 1926 ile 2013 yılları arasında yedi farklı programa göre hazırlanmış fen bilimleri ders kitaplarını Bloom taksonomisinin bilişsel alan basamaklarına göre incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda fen programlarının değişimine bağlı olmaksızın tüm kitaplardaki soruların alt düzey düşünme becerilerine yönelik olduğunu ortaya koymuşlardır.

Çakıcı ve Girgin (2012) çalışmalarında, ilköğretim ikinci kademedeki fen ve teknoloji ders kitaplarındaki ünite sonu değerlendirme sorularını Bloom Taksonomisine göre incelemişler ve öğretmen, öğrenci görüşlerini belirlemişlerdir. Çalışmanın sonucunda soruların büyük oranda bilgi basamağında, az oranda kavrama basamağında, yok denecek kadar az oranda uygulama, analiz, sentez değerlendirme basamaklarında bulunduğunu tespit etmişlerdir. Öğrenciler bilgi basamağındaki soruları sevdiklerini ve soruların öğrendiklerini pekiştirmeye, sınava hazırlamaya yönelik olması gerektiğini belirtmişlerdir. Öğretmenler ise soru sayısının artırılması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, 2018 öğretim programına göre hazırlanan, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında MEB tarafından 3 ve 4. sınıflarda okutulması uygun görülen ders kitaplarındaki ünite sonu değerlendirme sorularının yenilenmiş Bloom Taksonomisinin bilgi ve bilişsel süreç boyutuna göre incelenmesidir.

Problem Cümlesi

İlkokul fen bilimleri ders kitaplarında yer alan ünite sonu değerlendirme sorularının yenilenmiş Bloom Taksonomisine göre dağılımı nasıldır?

Alt Problemler

1. 2020-2021 eğitim-öğretim yılında MEB tarafından 3. sınıflarda okutulması uygun görülen fen bilimleri ders kitabındaki ünite sonu değerlendirme sorularının yenilenmiş Bloom Taksonomisinin bilgi boyutuna ve bilişsel süreç boyutuna göre dağılımı nasıldır?
2. 2020-2021 eğitim-öğretim yılında MEB tarafından 4. sınıflarda okutulması uygun görülen fen bilimleri ders kitabındaki ünite sonu değerlendirme sorularının yenilenmiş Bloom Taksonomisinin bilgi boyutuna ve bilişsel süreç boyutuna göre dağılımı nasıldır?

Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın deseni, kullanılan dokümanlar, verilerin toplanma aşamaları, geçerlilik-güvenirlik ve sınırlılıklar ile ilgili bilgi verilmiştir.

Araştırmanın Deseni

Talim Terbiye Kurulu tarafından onaylanarak, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında okutulan, 3 ve 4. sınıf fen bilimleri ders kitaplarındaki ünite sonu değerlendirme sorularının yenilenmiş Bloom Taksonomisinin bilgi ve bilişsel süreç boyutuna göre değerlendirildiği bu çalışmada doküman incelemesi ve içerik analizi yapılmıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak tercih edilen doküman inceleme yönteminde Foster (1995)'in önerdiği aşamalar takip edilmiş olup bu aşamalar: 1. Dokümanlara ulaşma, 2. Dokümanların orijinalliğini kontrol etme, 3. Dokümanları anlama, 4. Verileri analiz etme, 5. Verileri kullanmadır.

Dokümanlara Ulaşma ve Dokümanların Orijinalliğini Kontrol Etme

Bu çalışmada veri kaynağı olarak Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulunun 18.04.2019 gün ve 8 sayılı kararıyla onaylanan 3. sınıf fen bilimleri ders kitabı, 28.05.2018 gün ve 78 sayılı kararıyla onaylanan 4. sınıf fen bilimleri ders kitabı kullanılmıştır. Bu ders kitaplarına www.eba.gov.tr adresinden erişilmiş, asılları araştırmacının okulundan temin edilmiş ve seri numaralarına bakılarak orijinalliği teyit edilmiştir. İncelenen ders kitapları aşağıda listelenmiştir.

1. Demiray, K. ve Köker, Ö. (2020). İlkokul Fen Bilimleri Ders Kitabı 3. Devlet Kitapları, Tuna Matbaacılık San. ve Tic. AŞ, Ankara.
2. Yaman, E., Akan, R., Doğan, M. ve Sarı, Ö. (2020). İlkokul Fen Bilimleri Ders Kitabı 4. Devlet Kitapları, Çağlayan Matbaası, İzmir.

Dokümanları Anlama, Verileri Analiz Etme ve Kullanma

Çalışmanın veri toplama sürecinin ve analiz aşamasının ilk adımında alanyazın taranmıştır, Anderson ve Krathwohl, 2001/2018 incelenmiştir. Çalışmanın analizi için ölçüt olarak kullanılan kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. İkinci adımda; ünite sonu değerlendirme sorularının ve yenilenmiş Bloom Taksonomisinin (YBT) bilgi-bilişsel süreç boyutunun yer aldığı tablo hazırlanmıştır. Tablonun birinci sütununa sorular, ikinci sütununa yenilenmiş Bloom Taksonomisinin boyutları yerleştirilmiştir. Soruların, yenilenmiş Bloom Taksonomisinin bilgi-bilişsel süreç boyutundaki düzeyi kavramsal çerçeve ölçüt alınarak tablo üzerinde işaretlenmiştir. Üçüncü adımında soruların düzeyinin belirlenmesi için araştırmacı ve uzmanın yaptığı ayrı analizlerin karşılaştırılması yapılmıştır. Karşılaştırma sonucunda fikir ayrılığının yaşandığı durumlarda yeniden değerlendirme yapılmış ve ortak karara ulaşılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlilik, araştırılan olgunun olduğu şekliyle, yansız ve doğru olarak verilmesidir. İç geçerlik (inandırıcılık), verilerin toplanması, analizi, yorumlanması sürecindeki tutarlılıktır. Dış geçerlik (aktarılabilirlik), verilerin benzer durumlara ve ortamlara genellenebilmesi, transfer edilebilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016; Creswell, 2016/2019). Yapılan çalışmada geçerliliği sağlamak için literatür taraması sonucunda kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Dokümanlar, veri toplama süreci, yapılan analizler ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Soruların düzeyi kavramsal çerçeve ölçüt alınarak belirlenmiş ve YBT tablosuna yerleştirilmiştir. Yapılan çalışmalar uzman incelemesine sunulmuş ve gerekli düzeltmeler yapılarak iç geçerlilik artırılmıştır. Çalışmanın tüm aşamaları açıklanmış, soruların düzeyini gösteren YBT tabloları verilmiş ve dış geçerliliği sağlanmıştır.

Güvenirlik, araştırma sonuçlarına aynı verilerle her araştırmacı tarafından ulaşılmasını yani sonuçların tekrar edilebilmesini ifade eder. İç güvenirlik (tutarlılık), çalışmanın tüm aşamalarının tutarlı olup olmadığının dışarıdan bir gözle ortaya konulmasıdır. Dış güvenirlik (teyit edilebilirlik), bir uzmanın araştırmacının kullandığı ham verileri, yorumları, analiz aşamasında yararlanılan kavramsal çerçeveyi, tutulan notları incelemesi dış güvenirliliği artırmaktadır (Merriam, 2009/2018; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Yapılan çalışmada iç güvenirliliği sağlamak için kapsamlı bir literatür taraması yapılmış, kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Ünite değerlendirme sorularının YBT'deki düzeyi araştırmacı tarafından aralıklı zamanlarda belirlenmiştir. Çalışmalar belli zaman dilimlerinde uzman görüşüne sunulmuş, eksik ve hatalı kısımlar düzeltilmiştir. Dış güvenirlilik için ise yapılan çalışmalar detaylı, yorum katmadan betimlenmiş, kavramsal çerçeve, analizler, tablolar çalışma içerisinde verilmiştir. Soruların YBT'deki yeri uzman ve araştırmacı tarafından yapılmış ve analizler karşılaştırılmıştır. Miles ve Huberman (1994)'ün "Görüş Birliği/ (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)" formülü güvenirlik hesaplamasında kullanılmış ve güvenirlik katsayısı 0.95 olarak hesaplanmıştır.

Sınırlılıklar

Bu çalışma 2020-2021 yılında okutulan, Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulunun 18.04.2019 gün ve 8 sayılı kararıyla onaylanan ilkokul Fen Bilimleri ders kitabı 3, 28.05.2018 gün ve 78 sayılı kararıyla onaylanan ilkokul Fen Bilimleri ders kitabı 4 ile sınırlıdır.

Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi olan "MEB tarafından ilkokul 3. sınıflarda okutulması uygun görülen fen bilimleri ders kitabındaki ünite sonu değerlendirme sorularının yenilenmiş Bloom Taksonomisinin bilgi boyutuna ve bilişsel süreç boyutuna göre dağılımı nasıldır?" sorusuna yanıt olan bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. 3. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabındaki Ünite Sonu Değerlendirme Sorularının Taksonomisinin Yüzdeleri

	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU						
BİLGİ BOYUTU	Hatırlama	Anlama	Uygulama	Çözümleme	Değerlendirme	Yaratma	Toplam
	%	%	%	%	%	%	%
Olgusal Bilgi	50,79	13,49	-	-	-	-	64,29
Kavramsal Bilgi	17,46	17,46	0,80	-	-	-	35,71
İşlemsel Bilgi	-	-	-	-	-	-	-
Üst Bilişsel Bilgi	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	68,25	30,95	0,80	-	-	-	100

3.sınıf fen bilimleri ders kitabındaki ünite sonu değerlendirme soruları toplam olarak 126 sorudan oluşmaktadır. Bilişsel süreç boyutu açısından incelendiğinde bu soruların 86'sı (%68,25) hatırlama, 39'u (%30,95) anlama, 1'i (0,80) uygulama düzeyindedir. Çözümleme, değerlendirme ve yaratma düzeyinde sorulara rastlanmamıştır. Bilgi boyutunda incelendiğinde ise 126 sorudan 81'inin (%64,29) olgusal bilgi, 45'inin (%35,71) kavramsal bilgi düzeyinde yer aldığı görülmektedir. İşlemsel ve üstbilişsel bilgi düzeyinde soruya rastlanmamıştır.

Bilgi ve bilişsel süreç boyutu açısından birlikte incelendiğinde 126 sorunun 64'ünün (%50,79) olgusal bilgi-hatırlama, 17'sinin (%13,49) olgusal bilgi-anlama, 22'sinin (%17,46) kavramsal bilgi-hatırlama, 22'sinin (%17,46) kavramsal bilgi-anlama, 1'inin (%0,8) kavramsal bilgi-uygulama düzeyinde olduğu görülmektedir.

Araştırmanın ikinci alt problemi olan "MEB tarafından ilkokul 4. sınıflarda okutulması uygun görülen fen bilimleri ders kitabındaki ünite sonu değerlendirme sorularının yenilenmiş Bloom Taksonomisinin bilgi boyutuna ve bilişsel süreç boyutuna göre dağılımı nasıldır?" sorusuna yanıt olan bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. 4. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabındaki Ünite Sonu Değerlendirme Sorularının Taksonomisinin Yüzdeleri

	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU						
BİLGİ BOYUTU	Hatırlama	Anlama	Uygulama	Çözümleme	Değerlendirme	Yaratma	Toplam
	%	%	%	%	%	%	%
Olgusal Bilgi	63,08	7,53	-	-	-	-	70,61
Kavramsal Bilgi	22,94	5,02	-	-	-	-	27,96
İşlemsel Bilgi	-	-	1,43	-	-	-	1,43
Üst Bilişsel Bilgi	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	86,02	12,55	1,43	-	-	-	100

4. sınıf ders kitabındaki ünite sonu değerlendirme soruları toplam olarak 279 sorudan oluşmaktadır. Bilişsel süreç boyutunda incelendiğinde bu soruların 240'ı (%86,02) hatırlama, 35'i (%12,55) anlama, 4'ü (%1,43) uygulama düzeyindedir. Çözümleme, değerlendirme ve yaratma boyutlarında sorulara rastlanmamıştır. Bilgi boyutunda incelendiğinde ise 279 sorudan 197'sinin (%70,61) olgusal bilgi, 78'inin (%27,96) kavramsal bilgi, 4'ünün işlemsel bilgi düzeyinde yer aldığı görülmektedir. Üst bilişsel bilgi düzeyinde soruya rastlanmamıştır.

Bilgi ve bilişsel süreç boyutu açısından birlikte incelendiğinde 279 sorunun 176'sının (%63,08) olgusal bilgi-hatırlama, 21'inin (%7,53) olgusal bilgi-anlama, 64'ünün (%22,94) kavramsal bilgi-hatırlama, 14'ünün (%5,02) kavramsal bilgi-anlama, 4'ünün (%1,43) işlemsel bilgi-uygulama düzeyinde olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın sonucuna göre 2018 öğretim programına göre hazırlanan, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında MEB tarafından okutulması uygun görülen ilkokul 3 ve 4. sınıf fen bilimleri ders kitaplarındaki ünite sonu değerlendirme sorularının alt düzey düşünme basamaklarında yer aldığı görülmektedir. Üst düzey düşünme basamaklarını içeren soruya rastlanmamıştır.

3. sınıf fen bilimleri ders kitabında bilişsel süreç boyutunda, %68 oranında hatırlama, %31 oranında anlama, %1 oranında uygulama düzeyinde soru bulunduğu tespit edilmiştir. Üst düzey düşünme basamaklarını içeren çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamaklarında soruya rastlanmamıştır. Bilgi boyutunda ise %64 oranında olgusal bilgi, %36 oranında kavramsal bilgi içeren soruların bulunduğu görülmüştür. İşlemsel bilgi ve üst bilişsel bilgi türüne rastlanmamıştır.

Bilgi ve bilişsel süreç boyutunun kesiştiği noktalarda %51 oranında olgusal bilgi-hatırlama, %14 oranında olgusal bilgi-anlama, %18 oranında kavramsal bilgi-hatırlama, %18 oranında kavramsal bilgi-anlama, %1 oranında kavramsal bilgi-uygulama düzeyinde soruların bulunduğu tespit edilmiştir.

4. sınıf fen bilimleri ders kitabında bilişsel süreç boyutunda, %86 oranında hatırlama, %13 oranında anlama, %1 oranında uygulama düzeyinde soru bulunduğu tespit edilmiştir. Çözümleme, değerlendirme ve yaratma düzeylerini içeren soruya rastlanmamıştır. Bilgi boyutunda bakıldığında ise, %71 oranında olgusal bilgi, %28 oranında kavramsal bilgi, %1 oranında işlemsel bilgiyi içeren soruların olduğu görülmüştür. Üst bilişsel bilgi içeren soru türüne rastlanmamıştır.

Bilgi ve bilişsel süreç boyutunun kesiştiği noktalarda %63 oranında olgusal bilgi-hatırlama, %8 oranında olgusal bilgi-anlama, %23 oranında kavramsal bilgi-hatırlama, %5 oranında kavramsal bilgi-anlama, %1 oranında işlemsel bilgi-uygulama düzeyinde soruların bulunduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak 3 ve 4. sınıf fen bilimleri ders kitapları birlikte değerlendirildiğinde ünite sonu değerlendirme sorularının bilişsel süreç boyutunda; hatırlama ve anlama basamaklarında, bilgi boyutunda ise olgusal bilgi ve kavramsal bilgi basamaklarında yığıldığı görülmektedir. Uygulama basamağı ve işlemsel bilgi basamağı yok denecek kadar azdır. Öğrencileri düşünmeye zorlayan, hayal gücünü geliştiren üst düzey düşünme becerilerini içeren çözümleme, değerlendirme, yaratma basamaklarında ve üşt bilişsel bilgi basamağında soruya rastlanmaması ders kitapları için olumsuz bir durumdur. Soru sayısının üçüncü sınıf ders kitabında 126 iken, dördüncü sınıf ders kitabında 279 olarak artması olumlu olarak değerlendirilmektedir. Ancak soru sayısının artması soruların niteliğinde herhangi bir çeşitlenme sağlamamıştır. 21.yy çağdaş eğitim anlayışına göre öğrencilerin eleştirel düşünmesi, günlük yaşam problemlerini belirleyip özgün çözümler üretmesi, argümanlar sunması, argümanlarını gerekçelerle desteklemesi, araştıran-sorgulayan bireyler olarak yetişmesi küresel rekabette önemli görülmektedir. 2004 yılı itibariyle Türkiye'nin de eğitim sisteminde uygulamaya koyduğu yapılandırmacı öğretim anlayışının yukarıdaki bulgulara göre ders kitaplarına yansımadığı düşünülmektedir. Eğitim-öğretim sürecinde yapılan değişikliklerin, ders kitapları aracılığıyla öğrencilere aktarılmasının etkililiği düşünüldüğünde içeriğinin daha nitelikli olması beklenmektedir. Bu bağlamda ders kitaplarında ezberlemeyi, tekrar yapmayı destekleyen alt düzey düşünme becerilerini ölçen sorular yerine eleştirel düşünme ve sorgulama yeteneğini geliştiren soruların bulunmasının anlamlı öğrenmeye katkı sağlayacağı öngörülmektedir. 2018 yılı ve sonrasında uygulanan liselere giriş sınavları (LGS), üniversite sınavları (AYT, TYT) ve diğer sınavlarda beceri temelli sorulara yer verilmektedir. Bu sınavlara temel oluşturabilmek için de ilkokuldan başlayarak ders kitaplarındaki soruların standardının artırılması gerekmektedir.

Kaynakça

Akçay, B., Akçay. H. ve Kahramanoğlu. E. (2017). "Ortaokul Fen Bilimleri Ders Kitaplarının Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi" Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30 (2), 521-549.

Akyürek, G. (2019). LGS ve TEOG Sınavlarının Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ve Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Arı, A. (2013). "Bilişsel Alan Sınıflamasında Yenilenmiş Bloom, SOLO, Fink, Dettmer Taksonomileri ve Uluslararası Alanda Tanınma Durumları", Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6/2, 259-290.

Cangüven, H. D. (2019). 2013 ve 2018 Fen Bilimleri Öğretim Programlarının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Creswell, J. W. (2019). Nitel Araştırmacılar İçin 30 Temel Beceri, (Çev.) ÖZCAN, H., Anı Yayıncılık, Ankara. 2. Baskı (Orijinal eserin yayın tarihi 2016).

Çetin, S. ve Çakır, M. (2013). "2007 Biyoloji Öğretim Programındaki Ölçme ve Değerlendirme Anlayışının Ortaöğretim Ders Kitaplarına Yansımasının Değerlendirilmesi", Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 104-113.

Çiftçi, M. (2017). Farklı Tür Okullarda Görev Yapan Fizik Öğretmenlerinin Sınavlarında Sordukları Soruların Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Sınıflandırılması -(Van İli Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.

Değirmenci, T. (2018). İlköğretim 4.Sınıf Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Üstbilişşel Açıdan İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Demirel, Ö. (2004). Eğitimde Program Geliştirme, Pegem Akademi, Ankara.

Dündar, H. (2019). İlkokul Üçüncü Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabındaki Ünite Sonu Değerlendirme Sorularının Revize Edilmiş Bloom Taksonomisi Bağlamında Kapsam Geçerliliği, Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı, Giresun.

Eş, H. (2005). Liselere Giriş Sınavları Fen Bilgisi Soruları İle İlköğretim Fen Bilgisi Dersi Sınav Sorularının Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Girgin, E. (2012). İlköğretim II. Kademe Fen ve Teknoloji Ders Kitaplarındaki Ünite Sonu Değerlendirme Sorularının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.

Güleryüz, H. (2016). 5., 6., 7., 8. Sınıfların Fen ve Teknoloji Dersine Ait Sınav Sorularının Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Muş Alpaslan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Muş.

Güneş, M. H. ve Çelikler, D. (2008). "İlköğretim 6. , 7. Ve 8. Sınıf Fen Bilgisi Ders Kitaplarının Bloom Taksonomisine Göre Öğretmenler Tarafından Değerlendirilmesi", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Journal Of The Institute Of Social Sciences Sayı Number 2, Sonbahar Autumn, 137-147.

İskamya, U. (2011). Fen ve Teknoloji Öğretmen Adaylarının Soru Sorma Tercihleri İle Ortaöğretim Kurumları Giriş Sınavlarında Sorulan Soruların Bloom Taksonomisine Göre Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Kahramanoğlu, E. (2013). İlköğretim Fen ve Teknoloji Ders Kitaplarının Bloom Taksonomisi Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kala, A. (2015). Kpss Biyoloji Alan Bilgisi Sorularının Alan Bilgisi Yeterlikleri Çerçevesinde Yenilenmiş Bloom Taksonomisi İle Analizi:2013 Yılı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Merrim, B. S. (2018). Üçüncü Basımdan Çeviri: Nitel Araştırma, Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber, (Çev.) TURAN, S., Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara. (Orijinal eserin yayın tarihi 2009).

Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis. Thousand Oaks, CA: Sage.

Özdemir, Y. (2020). 2018 Lise Fizik, Kimya ve Biyoloji Öğretim Programlarının Yeni Bloom Taksonomisine Göre Karşılaştırmalı Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Sezer, A. (2018). Fen Bilimleri Dersi Sınav Soruları ve Merkezi Sınav Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi, Tımss Ve Pisa Açısından Analizi (Kırıkkale İli Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kırıkkkale.

Şahin, H. (2014). "Yapılandırmacı Yaklaşım Modelinin Fen Öğretimine Yansımaları", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Mart, Sayı 29, 151- 170.

Şimsek, G. (2019). 2017 Taslak Fizik Öğretim Programının ve 2016 ÖABT Fizik Öğretmenliği Sınavının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Toksoy, S. A. (2018). Ortaöğretim 9. 10. ve 11. Sınıf Kimya Yazılı Sınav Sorularının Bloom Taksonomisi'ne Göre Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Topçu-Sesli, A. (2007). Biyoloji Öğretmenlerinin Yazılı Sınav Soruları İle Öss Sorularının Bloom Taksonomisi'ne Göre Karşılaştırmalı Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Tuğrul, B. (2002). "Bloom'un Taksonomik Süreçlerine Etkileşimci Taksonomi Açısından Bir Bakış", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23, ss. 267-274.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, 11. Baskı, Ankara.

Presentation ID / Sunum No= 6

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-0161-5862

Gıda Güvenliği Endeksi Bileşenlerinin Önemlilik Analizi: Entropi Ve Crıtıc Tabanlı Swara Yöntemi İle Bir Uygulama

Dr. Furkan Fahri ALTINTAŞ

Jandarma Genel Komutanlığı

Özet

Ülkelere göre gıda koruma bileşenlerinin önemlilik derecelerinin analizi büyük önem arz etmektedir. Çünkü ülkeler, gıda güvenliği bileşenlerinin önemlilik derecelerini analiz ederek genel olarak hangi gıda güvenlik bileşenine veya bileşenlerine önem verilmesi gerektiğinin tespitini yapabileceklerdir. Dolayısıyla ülkeler bu sayede gıda güvenlik performanslarını arttırmalarına yönelik tedbirler alabilecektir. Bu kapsamda araştırmada 133 ülkenin en son ve güncel olan 2020 Küresel Gıda Güvelik Endeksi bileşenlerine ait veriler üzerinden söz konusu bileşenlerin önemlilik dereceleri ENTROPİ ve CRITIC tabanlı SWARA yöntemi ile analiz edilmiştir. Bulgulara göre, ülkelerin gıda güvenlik performansını belirleyen bileşenlerin önemlilik dereceleri ENTROPİ yöntemi kapsamında erişilebilirlik (GFSI1), kalite ve güven (GFSI3), bulunabilirlik (GFSI2) ve doğal kaynaklar ve dayanıklılık (GFSI4) olarak sıralanmıştır. CRITIC yöntemine göre bu sıralama GFSI3, GFSI1, GFSI2, GFSI4 olarak gerçekleşmiştir. ENTROPİ ve CRITIC tabanlı SWARA yöntemine göre ise söz konusu bileşenlerin nihai sıralaması ENTROPİ yöntemi sıralaması ile tutarlılık göstermiştir. ENTROPİ ve CRITIC tabanlı SWARA yöntemine göre, GFSI3 ve GFSI4 bileşenlerinin diğer bileşenlere kıyasla önemli önemlilik derecelerinin az olması açısından diğer bileşenlerle farklılıkların çok olduğu tespit edilmiştir. GFSI3 ve GFSI4 bileşenlerinin diğer bileşenlere göre önemlilik derecelerinin az olması, ülkeler arasında GFSI3 ve GFSI4 bileşen performansın sağlanması açısından diğer bileşenlerin kıyasla ülkelere göre farklılıkların az olduğunu belirtmektedir. Özellikle GFSI1'in ise diğer bileşenlere kıyasla önemlilik derecesi fazla olması açısından GFSI1'in diğer bileşenler ile belirgin farklılıkların olduğu gözlenmiştir. GFSI1 bileşeninin önemlilik derecesinin diğer bileşenlere göre fazla olması, ülkeler arasında GFSI1 performansın sağlanması bakımından diğer bileşenlere kıyasla farklılıkların daha fazla olduğunu göstermiştir. Bu kapsamda ülkeler gıda koruma performanslarını artırmaları için GFS1 bileşeninin sağlanmasına yönelik stratejiler ve faaliyetler yapması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Gıda Güvenliği, Küresel Gıda Güvenliği Endeksi, ENTROPİ, CRITIC, SWARA

Importance Analysis of Food Security Index Components: An Application With Entropy And Critic Based Swara Method

Abstract

Analysis of the importance levels of food preservation components by country is of great importance. Because countries will be able to determine which food safety component or components should be given importance by analyzing the importance of food safety components. Therefore, countries will be able to take measures to increase their food safety performance. In this context, the importance levels of these components were analyzed using the ENTROPY and CRITIC-based SWARA method based on the data of the latest and up-to-date 2020 Global Food Security Index components of 133 countries. According to the findings, the importance levels of the components that determine the food security performance of the countries are listed as affordability (GFSI1), quality and safety (GFSI3), availability (GFSI2) and natural resources and resilience (GFSI4) within the scope of the ENTROPY method. According to the CRITIC method, this ranking was realized as GFSI3, GFSI1, GFSI2, GFSI4. According to the ENTROPY and CRITIC based SWARA method, the final ranking of the said components was consistent with the ENTROPY method ranking. According to the ENTROPY and CRITIC based SWARA method, GFSI3 and GFSI4 components were found to differ significantly from other components in terms of less importance significance compared to other components. GFSI3 and GFSI4 components have less importance than other components, indicating that there are less differences between countries compared to other components in terms of GFSI3 and GFSI4 component performance. It was observed that GFSI1 has significant differences with other components, especially in terms of GFSI1 being more importance compared to other components. GFSI1 component importance is higher than other components, showing more differences between countries compared to other components in terms of GFSI1 performance. In this context, it has been concluded that countries should carry out strategies and activities to ensure the GFS1 component in order to increase their food security performance.

Keywords: Food Security, Global Food Security Index, ENTROPI, CRITIC, SWARA

1. GİRİŞ

1974 yılında yapılan Dünya Gıda Zirvesi'nde gıda güvenliği, gıda tüketiminin sürekli olarak gelişmesini sürdürmek ve üretim fiyatlarındaki dalgalanmaları dengelemek için temel gıda maddelerinin her zaman yeterli olması olarak tanımlanmıştır. 1996 yılında ise Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), gıda güvenliği anlayışını fiziksel ve ekonomik erişim içerecek şekilde genişletmiştir (Kassama, 2012:9). FAO bu kapsamda gıda güvenliğini, tüm insanlara aktif ve sağlıklı bir yaşam için besin ihtiyaçlarının ve tercihlerinin karşılanması kapsamında insanların yeterli besleyici gıdaya fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak erişime sahip olmaları olarak tanımlamıştır (FAO, 2010:8; Chen vd, 2019: 688). Ayrıca dünya üzerinde çoğalan nüfus ile birlikte insanların beslenme sorunu, söz konusu gıda güvenliği kavramının önemli bir konu ve çalışma alanı olmasına neden olmuştur (Marx, 2008: 8-9; Prosekov vd., 2018: 73; Güneş ve Turmuş, 2020: 126). Gıda güvenliği konusunda Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization – WHO), FAO'nun tanımına ek olarak gıda üretiminin sürdürülebilirliğini sağlanması kapsamında sosyal değerlere ve gıdaya erişimde insan onurunun zedelenmemesinin öneminden bahsetmiştir (Hatık, 2015:8).

Dünya üzerinde üretimi yapılan tüm tarımsal ürünlerde üretim, paketleme ve pazarlama tartışılmasız gıda güvenliğinin önemini daha çok pekiştirmiştir. Özellikle sanayileşmiş ülkelerde gıda güvenliği ile ilgili uygulamalar, tarım ve gıda ürünleri için pazarlara erişimi ve gıda güvenliği performansını etkilemektedir (Oraman, 2014:132). Günümüzde gıda güvenliğinin denetimi kapsamında uluslararası anlamda birçok uygulamalar bulunmaktadır. Buna göre gıda ticaretinde Beslenme Komisyonu El Kitabı (Codex Alimanterius Comission) gıda güvenliği konusunda kabul edilebilir uygulamalar konusunda merkezi bir rol oynamaktadır (Koç vd., 2008: 85).

Gıda güvenliğini sağlamaya yönelik uygulamalar arasında iyi tarım uygulamaları (Good Agricultural Practice), iyi temizlik uygulamaları (Good Hygienic Practice), iyi laboratuvar uygulamaları (Good

Laboratory Practice) ve Tehlike Analizi ve Kritik Denetim Noktaları (Hazard Analysis and Critical Control Points – HACCP) olarak sayılabilir. Gıda güvenliği kalite yönetim sistemi olarak ise ISO-9000 Kalite Yönetim Sistemi (ISO-9000 Quality Management System), ISO-14000 Çevre Yönetim Sistemi (ISO-14000 Environmental Management System), ISO-22000 Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi (ISO-22000 Food Security Management System) olarak belirtilebilir (Çukur vd., 2016: 88).

Gıda güvenliği ülkelerin ulusal güvenliğinin sağlanmasında önemli bir bileşendir. Bu kapsamda ülkelerin gıda güvenliği performanslarının ölçülmesi ve ülkelere göre gıda güvenlik bileşenlerinin analizi büyük önem arz etmektedir (Irtyshcheva, 2019:58; Frantsisko, 2020:60). Ayrıca ülkeler kendilerinin gıda güvenlik performanslarını sürekli olarak takip etmektedir. Dolayısıyla ülkeler bu sayede gıda güvenliği konusunda eksikliklerinin, yeterliliklerinin ve üstünlüklerinin gıda güvenliği bazında tespitini yapabilmektedir. Bu kapsamda ülkeler, mevcut ve sonraki dönemler için gıda güvenliği konusundaki eksikliklerini gidermek ve yeterliliklerinin ve üstünlüklerinin tespitini yapabilmek amacıyla hangi gıda güvenliği bileşenine veya bileşenlerine daha fazla önem vermesi gerektiğinin analizini sağlar. Buna göre ülkeler, gıda güvenliği konusunda stratejiler, yöntemler, yönetimler ve uygulamalar sağlayıp kendi gıda güvenlik performanslarını artırabilir. Ülkeler ayrıca birbirlerinin gıda güvenlik performanslarını da analiz etmektedir. Bu kapsamda ülkeler, mevcut gıda güvenliği bileşenlerin performanslarını artırmak için diğer ülkeler ile işbirlikleri ve ortaklıklar sağlayabilmektedir. Ayrıca ülkelere göre gıda güvenliği bileşenlerinin önemlilik derecelerinin ölçülmesi de önemlidir. Çünkü ülkeler genel anlamda hangi bileşene veya bileşenlere önem verilmesi gerektiğine yönelik gıda güvenliği konusunda stratejiler ve politikalar geliştirerek gıda güvenlik performanslarını artırabilmektedir. Dolayısıyla ülkelerin gıda güvenliği performanslarının ölçümü büyük önem taşımakta olup, ülkeler her zaman kendi gıda güvenliği bileşen performanslarını ölçen metriklere ihtiyaç duymaktadır.

Uluslararası alanda ülkelerin gıda güvenliğini ölçen çeşitli endeksler geliştirilmiştir. Söz konusu endekslerden bir tanesi uluslararası alanda dikkate alınan ve gıda güvenliği ile ilgili araştırmalarda sıklıkla faydalanılan The Economist Intelligence Unit tarafından geliştirilen ‘‘Küresel Gıda Güvenliği Endeksi (Global Food Security Index – GFSI)’dir (Brankov ve Milovanović, 2015). GFSI kapsamında ülkeler, 0 ve 100 değeri arasında gıda güvenliği performansı açısından puanlandırılmaktadır. Buna göre gıda güvenliği konusunda; 80 ile 100 puan aralığındaki ülkeler ‘‘çok iyi’’, 60-79,9 puan aralığındaki ülkeler ‘’iyi’’, 40-59,9 puan aralığındaki ülkeler ‘’orta’’, 20-39,9 puan aralığında olan ülkeler ‘’zayıf’’ ve son olarak 0-19,9 puan aralığında olan ülkeler ise ‘’çok zayıf’’ olarak nitelendirilmiştir. GFSI temel olarak ‘’karşılanabilirlik’’, ‘’bulunabilirlik’’, ‘’kalite ve güvenlik’’, ‘’doğal kaynaklar ve dayanıklılık’’ olmak üzere toplamda dört bileşenden oluşmaktadır. GFSI bileşenleri ise alt bileşenlerden oluşmuştur (https://foodsecurityindex.eiu.com). Buna göre GFSI bileşenleri ve alt bileşenleri Tablo 1’de açıklanmıştır.

Tablo.1 GFSI Bileşen ve Altbileşenleri

Bileşenler	**Alt Bileşenler**
Karşılanabilirlik	Gıda Maliyetlerindeki Ortalama Değişim
	Küresel Yoksulluk Sınırının Altında Kalan Nüfus Oranı
	Kişi Başına Düşen GSYİH
	Tarım İthalat Tarifeleri
	Gıda Güvencesi Programları
	Çiftçiler İçin Finansman İmkânı
Bulunabilirlik	Arz Yeterliliği
	Tarımsal AR-GE Faaliyetleri için Gıda Harcaması
	Tarımsal Altyapı
	Tarımsal Üretim Miktarındaki Değişkenlik

	Politik İstikrar Riski
	Yolsuzluk
	Kentleşme Potansiyeli
	Gıda Kaybı
Kalite ve Güvenlik	Beslenme Çeşitliliği
	Beslenme Standartları
	Mikro Besin Bulunabilirliği
	Protein Kalitesi
	Gıda Güvenliği
Maruz Kalma	Su
	Arazi
	Okyanuslar
	Duyarlılık
	Uyarlanabilir Potansiyellik
	Demografik Etkiler

Kaynak: Akdoğan Gedik, 2020: 196'dan uyarlanmıştır.

GFSI'nın veri kaynakları Ekonomist İstihbarat Birimi (Economist Intelligence Unit - EIU) veri tabanının yanında Dünya Bankası (World Bank – WB), FAO ve Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization – WTO) veri tabanlarından sağlanmaktadır. GFSI kapsamında ülkeler için tespit edilen değerler kâr amacı gütmeyen ve kamu sektöründe çalışan uzmanlar tarafından hesaplanmıştır (Thomas vd., 2017: 5).

Literatürde gıda güvenliği ile ilgili olarak birçok araştırmaya rastlamak mümkündür. Bu durum, gıda güvenliliğinin küresel anlamda en önemli konularından biri olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda gıda güvenliğiyle ilgili çalışmalar çerçevesinde Ometesho vd. (2007), Nijerya'daki başlıca gıda üreticileri olan hane halklarının gıda güvenlik belirleyicilerini diskriminant analizi ile belirlemişlerdir. Araştırmada, gıda güvenlik belirleyicilerinin hane halkının sağlık kurumlarına erişim düzeyi, hane halkına ait tarım alanlarının büyüklüğü ve gıda harcamaları olduğu tespit edilmiştir. Sağdıç vd. (2020), coronavirüsün bir çeşidi olan SARS-COV-2 virüsün gıda güvenliği üzerindeki etkisi araştırılmışlardır. Araştırmada, söz konusu virüsün sindirim sisteminde canlı kaldığı, virüslerden korunmak için gıda üreticilerinin ve tüketicilerinin genel hijyen kurallarını mutlaka uymaları gerektiği ifade edilmiştir. Liefert (2004), Rusya'nın gıda güvenliği durumunu analiz etmişlerdir. Araştırmacılar, Rusya ülkesinin gıda güvenliği sorunun gıda yetersizliğinden değil, belirli sosyo-ekonomik grupların gıdaya olan erişiminden kaynaklı olduğunu ifade etmiştir. Özellikle Rusya'nın 1999'dan bu yana göstermiş olduğu makro ekonomik performans, gıda güvenliğini yükselttiği işaret edilmiştir. Kumar vd. (2015), karbon emisyonunun ve sosyo-ekonomik faktörlerin ülkelerin GFSI kapsamında gıda güvenliğine olan etkilerini hiyerarşik regresyon yöntemi ile analiz etmişlerdir. Araştırmada, kişi başı karbon emisyonu ile sosyo-ekonomik faktörler kapsamında hızlı nüfus artışının ve yüksek bebek ölümlerinin gıda güvenliği arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ustaahmetoğlu ve Toklu (2015), 155 kişiden elde ettiği veriler ile kişilerin sağlık bilinci ve gıda güvenliği algısının kişilerin organik gıda satın alma niyetleri üzerindeki etkisini doğrusal regresyon yöntemi ile incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, gıda güvenliğinin kişilerin organik gıda alma niyetini sağladığını, buna karşın sağlık bilincinin gıda güvenliği ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Candler vd. (2017), 40 ülkeden yaş aralığı 12-18 olan 61603 kız çocuğunun beden boyları ile söz konusu ülkelerin gıda güvenliği performansları arasındaki ilişkiyi doğrusal regresyon yöntemi ile incelemişlerdir. Araştırma sonucuna göre, çocukların beden boyları ile ülkelerin gıda güvenliği performansları arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. de Moraes Sá vd. (2017), Güney Amerika ülkelerinin düşük karbon emisyonlarının gıda güvenliğine olan etkisini doğrusal regresyon analizi ile

belirlemişlerdir. Araştırmada, düşük karbon salınımının küresel iklim değişimini azalttığı ve buna göre gıda güvenliğini artırdığı gözlenmiştir. Singh (2018), 103 ülkenin sosyo-ekonomik ve iklim faktörlerinin GFSI kapsamında ülkelerin gıda güvenliği performanslarına olan etkisini doğrusal regresyon yöntemi ile belirlemişlerdir. Araştırmada, iklim faktörleri çerçevesinde ülkelerin ortalama sıcaklıkları ülkelerin gıda güvenliğine olan performanslarına anlamlı ve negatif yönde bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyo-ekonomik faktörler çerçevesinde ise kişi başı tahıl üretiminin, nüfus artış hızının ve tüketici fiyat enflasyonunun ülkelerin gıda güvenliğine yine anlamlı ve negatif etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Savary ve Willocquet (2020), mahsul hastalıklarının küresel gıda güvenliğine olan etkisini incelemişlerdir. Araştırmacılar bazı bitki patolojilerinin bitkilere zarar verdiğini, buna karşın söz konusu patolojilerin bitkileri zararlı radyasyonlardan koruduğunu ifade etmişlerdir. Bu kapsamda araştırmacılar bitki patolojilerinin etkin, etkili ve verimli kullanılmasıyla gıda üretiminin ve ülkelerin gıda güvenlik performanslarının artabileceğini belirtmişlerdir. Can Tunçelli ve Erkan (2021), gıda güvenliği kapsamında insan tüketiminde yer alan mikro plastiklerin sucul kirlilikten kaynaklı ve işleme süreçlerinden kaynaklı olup olmadığını dair herhangi bir araştırmaya rastlanılmadığını ifade etmişlerdir. Buna göre araştırmacılar, mikro plastiklerin gıda güvenliğini tehdit eden bir unsur olması açısından mikro plastiklerin analizinin insan sağlığı açısından risklerinin ve tüketilen gıdaların mikro plastiklerin bulaşma kaynaklarının araştırılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Gıda güvenliği literatürü değerlendirildiğinde, gıda güvenliği ile ilgili pek çok araştırma yapılmıştır. Fakat literatürde gıda güvenliğinin bileşenlerinin önemlilik derecelerini herhangi bir sayısal yöntem ile tespit eden bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla ülkelerin gıda güvenliğini performanslarını artırmaları için hangi bileşene ya da bileşenlere önem vermesi gerektiğinin tespitinin ayrıntılı olarak analizinin yapılmasının gerekliliği kapsamında ülkelerin gıda güvenliğini belirleyen bileşenlerin önemlilik analizlerini yapan araştırmalara gereksinim duyulduğu değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu araştırma, literatürdeki bu eksikliği kapattığı düşünülmektedir. Buna göre araştırmanın yöntem bölümünde araştırmanın amacı, veri seti ve verilerin analizi ile ENTROPİ, CRITIC ve SWARA yöntemleri açıklanmıştır. Tartışma ve sonuç bölümünde ise bulgular kapsamında tespit edilen nicel değerlere istinaden çıkarımlar sağlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı, Veri Seti ve Verilerin Analizi

Araştırmanın amacı, en son ve güncel olan 2020 yılı için 133 ülkenin GFSI bileşenlerine ait değerler üzerinden bileşenlerin önem derecelerini ENTROPİ ve CRITIC tabanlı SWARA yöntemi ile tespit etmektir. Araştırmanın veri setini GFSI bileşenleri oluşturmuştur. Buna göre araştırmada kolaylık sağlaması açısından veri setini oluşturan GFSI bileşenlerinin kısaltmaları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. GFSI Bileşenleri ve Bileşenlerin Kısaltmaları

Bileşenler	**Kısaltma**
Karşılanabilirlik	GFSI1
Bulunabilirlik	GFSI2
Kalite ve Güvenlik	GFSI3
Doğal Kaynaklar ve Dayanıklılık	GFSI4

ENTROPİ ve CRITIC yöntemi kriterlerin önemlilik derecelerinin tespiti objektif özelliğe sahip olmasına rağmen ENTROPİ ve CRITIC ile ilgili araştırmalarda karar alternatiflerinin performans değerleri ile performans değerlerinin sıralamalarının birbirlerinden farklı olduğu gözlenmiştir. Bu kapsamda bütünsel olarak çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri değerlendirildiğinde, ENTROPİ ve CRITIC yönteminin birbirlerinden farklı sonuçlar çıkarması bakımında sübjektif, fakat söz konusu yöntemler kendi içinde objektif niteliğe sahiptir. Buna göre, birbirlerinden farklı olarak bileşenlerin önem derecelerini ölçen ENTROPİ ve CRITIC yöntemleri ile elde edilen kriterlerin önem dereceleri, bütünleşik olarak SWARA yöntemi kapsamında karar vericilerin (uzman görüşler) oluşturacağı değerler gibi düşünülebilir (Altıntaş, 2021:262). Bu araştırmada da, araştırmaya konu olan ülkelere göre GFSI bileşenlerinin önemlilik derecelerinin tespitinde objektif niteliği bulunan sırasıyla CRITIC ve ENTROPİ

yöntemi uygulanmıştır. Devamında kriterlerin önemlilik derecelerin tespitinde sübjektif özelliği olan SWARA yöntemi ile söz konusu ülkelere göre bileşenlerin nihai önemlilik dereceleri ölçülmüştür.

2.2. ENTROPİ Yöntemi

ENTROPİ yöntemi, birçok bilim dalında kullanılan bir kavram olup, genel anlamda bir sistem içindeki düzensizlik olarak belirtilmektedir. Bilgi kuramında ise ENTROPİ, 1948 yılında Claude E.Shannon tarafından bir iletinin bilgi içeriğini hesaplamada yararlanılan bir kavram olarak tanımlanmaktadır. ENTROPİ yöntemi ÇKKV literatüründe ise bir objektif ağırlıklandırma yöntemi olarak belirtilmektedir (Dinçer, 2019:36). ENTROPİ yönteminde sağlanan ağırlıklar, i ve j gibi herhangi iki kriterin ağırlık oranının (w_i/w_j), bir yada birkaç kriter eklendiğinde hemen hemen hiç değişmeme özelliğine sahiptir. ENTROPİ yönteminde bir kritere ilişkin en yüksek değerlendirmenin en düşük değerlendirmeye oranı büyük olduğunda söz konusu kriterin önemlilik derecesi de büyük olmaktadır (Ecer, 2020:55). Bu kapsamda ENTROPİ yönteminin uygulama adımları aşağıda belirtilmiştir (Ayçin, 2019: 122-124; Dinçer, 2019:36-37; Arslan, 2020a:22-25; Ecer, 2020:57-58; Öztel ve Alp, 2020: 22-24; Uludağ ve Doğan, 2021: 395-396; Ulutaş ve Topal, 2020: 15-16).

A_i: i. karar Alternatifi (i=1,2,…..m).

C_j: j. değerlendirme kriteri (j=1,2, …..n).

x_{ij}: j. değerlendirme kriterine göre i. alternatifin aldığı yer.

p_{ij}: j. değerlendirme kriterine göre i. alternatifin aldığı normalize değer.

k: Entropi katsayısı

e_j: Entropi değeri

d_j: Farklılaşma derecesi

w_j: j. Değerlendirme kriterinin ağırlığı (j=1,2,…..n).

1. Adım: Karar Matrisinin Oluşturulması

$$D=\begin{matrix}A_1\\A_2\\\vdots\\A_m\end{matrix}\begin{bmatrix}x_{11} & x_{12} & x_{1n}\\x_{21} & x_{22} & x_{2n}\\\vdots & \vdots & \vdots\\x_{m1} & x_{m2} & x_{mn}\end{bmatrix} \quad (1)$$

2. Adım: Karar Matrisinin Normalizasyonu

$$p_{ij}=\frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^{m} x_{ij}} \quad \forall\, i, j \quad (2)$$

3. Adım: Kriterlerin ENTROPİ Değerlerinin Bulunması

$$e_{ij}=-k.\sum_{j=1}^{n} p_{ij}\ .\ \mathrm{In}(p_{ij})\ \ i=1,2…..m;\ j=1,2,…..n \quad (3)$$

$$k=(\mathrm{In}(m))^{-1}\ \ 0\leq e_j\leq 1 \quad (4)$$

4. Adım: Farklılaşma Derecelerin Hesaplanması

$$d_j=1-e_j\ \ j=1,2,…..n \quad (5)$$

5. Adım: ENTROPİ Kriter Ağırlıklarının Tespiti

$$w_j=\frac{d_j}{\sum_{j=1}^{n} d_j} \quad (6)$$

2.3. CRITIC Yöntemi

CRITIC yöntemi (The Criteria Importance Through Intercritia Correlation) 1994 yılında Diakoulaki vd. (1994) tarafından geliştirilmiştir. Kriterlerin ağırlıklarının hesaplanmasında CRITIC yöntemini diğer yöntemlerden ayıran özelliği, söz konusu yöntemin kriterler arasında ilişkilere dayanmasıdır (Dinçer, 2019:42). Ayrıca CRITIC yönteminde her bir kriterin kendi içinde standart sapma değerleri de analize dâhil olmaktadır. Kriterler arasındaki ilişkiler ile kriterlerin zıtlıkları hesaplanabilmekte ve standart sapma ile söz konusu zıtlıklar ağırlıklandırılabilmektedir. Buna göre herhangi bir karar vericiye veya uzman görüşe gerek kalmadan kriterlerin önem dereceleri CRITIC yöntemi ile hesaplanabilmektedir (Arslan, 2020b: 120). Bu kapsamda CRITIC yönteminin uygulama adımları aşağıda açıklanmıştır (Diakoulaki vd., 1994; Ayçin, 2019:76, Dinçer, 2019:42; Arslan, 2020:120-122, Ecer, 2020:87; Öztal ve Alp, 2020: 32-33; Ulutaş ve Topal, 2020: 9-10, Uludağ ve Doğan, 2021: 371-373).

A_i: i. karar alternatifi

C_j: j. değerlendirme kriteri

x_{ij}: j. değerlendirme kriterine göre i. alternatifin değeri

x_j^{maks}: j. kritere göre karar alternatiflerinin maksimum değeri

x_j^{min}: j. kritere göre karar alternatiflerinin minimum değeri

r_{ij}: j. değerlendirme kriterine göre i. alternatifinin aldığı değer

p_{jk}: herhangi bir j kriteri ile k kriteri arasındaki ilişki katsayıları

σ_j: j. kriterin standart sapma değeri (j= 1,2,…,n)

w_j: j. değerlendirme kriterinin ağırlığı (j= 1,2,…,n)

1. Adım: Karar Matrisinin Oluşturulması

$$X=\begin{matrix}A_1\\A_2\\\vdots\\A_m\end{matrix}\begin{bmatrix}x_{11} & x_{12} & x_{1n}\\x_{21} & x_{22} & x_{2n}\\\vdots & \vdots & \vdots\\x_{m1} & x_{m2} & x_{mn}\end{bmatrix} \quad (7)$$

2. Adım: Karar Matrisinin Normalizasyonu

Fayda Yönlü Kriterler İçin

$$r_{ij}\ \frac{x_{ij}-x_j^{min}}{x_j^{maks}-x_j^{min}}\ \ldots\ldots\ldots j=1,2,\ldots,n \quad (8)$$

Maliyet Yönlü Kriterler İçin

$$r_{ij}\ \frac{x_j^{maks}-x_{ij}}{x_j^{maks}-x_j^{min}}\ \ldots\ldots\ldots j=1,2,\ldots,n \quad (9)$$

3. Adım: İlişki Katsayı Matrisinin Sağlanması

$$p_{jk}=\frac{\sum_{i=1}^{m}(r_{ij}-\bar{r}_j).(r_{ik}-\bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^{m}(r_{ij}-\bar{r}_j)^2.(r_{ik}-\bar{r}_k)^2}}\ j,\ k=1,2,\ldots,n \quad (10)$$

4. Adım: C_j değerlerinin hesaplanması

$$\sigma_j=\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{m}(r_{ij}-\bar{r}_j)^2}{m-1}} \quad (11)$$

$$C_j=\sigma_j.\sum_{k=1}^{n}\left(1-p_j\right)\ j=1,2,\ldots,n \quad (12)$$

5. Adım: Kriter Ağırlıkların (Önemlilik Derecelerinin) Hesaplanması

$$w_j = \frac{C_j}{\sum_{k=1}^{n} C_j} \quad (13)$$

2.4. SWARA Yöntemi

SWARA yöntemi (Stepwise Weight Assessment Ratio Analysis) yöntemi Kersueline vd. (2010) tarafından geliştirilmiştir. Söz konusu bu yöntemle diğer kriter ağırlıklandırma yöntemlerine göre daha az sayıda (n-1) ikili karşılaştırma gerektirmesi nedeniyle yaygın olarak kullanılmaktadır. Yöntemi sağladığı diğer avantajlardan biri, yöntemde önem ölçeğinin kullanılmasına gerek duyulmamasıdır (Bardakçı, 2020:4). Yöntemin en iyi avantajı, yöntemin matematiksel olarak basit ve işlem adımlarının az olması kapsamında diğer ÇKKV yöntemlerine göre daha kolay uygulanabilmesidir. Ayrıca karar verme adına bu yöntem ile kriter öncelikleri şirketlerin stratejilerine, planlarına ve ülke politikalarına göre belirlenebilmektedir (Atan ve Altan, 2020:275). Buna göre SWARA yönteminin uygulama adımları aşağıda gösterilmiştir (Çakır, 2017:45; Yurdoğlu ve Kundakcı, 2017: 258-259; Ayçin, 2019:224-225; Dinçer, 2019:34; Atan ve Altan, 2020: 278-280, Ecer, 2020:95; Uludağ ve Doğan, 2021: 350-351).

1. Adım: Kriterin ve Karar Vericilerin Tespiti

n tane kriter ve m tane karar vericin oluşturulur.

2. Adım: Kriterlerin Önemlilik Sırasının Tespiti

Karar vericilerin kriterler hakkındaki değerlendirmelerini en iyiden en kötüye doğru oluşturur.

3.Adım: Kriterlerin Göreli Önemlilik Derecelerin Tespit

Kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesinde kriterler kendi içinde mukayese edilir. j'inci kriterin j'den bir sonraki kriterin hangi düzeyde önemli olduğu tespit edilir. Tespit edilen değer s_j ile gösterilir.

4. Adım: k_j Katsayısının Hesaplanması

$$k_j = \begin{vmatrix} 1 & j=1 \\ s_j+1 & j>1 \end{vmatrix} \quad (14)$$

5. Adım: q_j Katsayısının Hesaplanması

$$q_j = \begin{vmatrix} 1 & j=1 \\ \frac{q_{j-1}}{s_j} & j>1 \end{vmatrix} \quad (15)$$

6. Adım: Kriterlerin Göreli Ağırlıkların Hesaplanması

$$w_j = \frac{q_j}{\sum_{k=1}^{n} q_k} \quad (16)$$

Alternatif Adım: Kriterlerin Göreli Ağırlıkların Geometrik Ortalama Hesabı

Eğer karar vericiler birden fazla ise karar vericilere göre tespit edilen kriterlerin kriter ağırlıklarının geometrik ortalamaları hesaplanarak kriterlerin nihai ağırlıkları belirlenir.

$$\text{Nihai } w_j = \sqrt[n]{w_j . w_{j+1} \ldots . w_n} \quad (17)$$

3. BULGULAR

Araştırmada ilk olarak ENTROPİ yönteminin birinci adımı kapsamında eşitlik 1 ile karar matrisi sağlanmış olup, eşitlik 2 ile normalize karar matrisi değerleri hesaplanmıştır. Yöntemin devamında eşitlik 3 ve eşitlik 4 ile kriterlerin (bileşenlerin) entropi değerleri (ej), eşitlik 5 ile kriterlerin farklılaşama dereceleri (d_j) ve son olarak eşitlik 6 ile kriterlerin önemlilik dereceleri ölçülmüştür. Bu kapsamda kriterlerin ej, dj ve wj değerleri Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. GFSI Bileşenlerinin ENTROPİ Kapsamında Önemlilik Dereceleri

Entropi Değerleri	**GFSI1**	**GFSI2**	**GFSI3**	**GFSI4**
e_j	0,9884	0,9955	0,9921	0,9966
Farklılaşma Dereceleri	**GFSI1**	**GFSI2**	**GFSI3**	**GFSI4**
d_j	0,0116	0,0045	0,0079	0,0034
Önemlilik Dereceleri	**GFSI1**	**GFSI2**	**GFSI3**	**GFSI4**
w_j	0,4214	0,1647	0,2891	0,1248
Sıralama	**1**	**3**	**2**	**4**

Tablo 3 incelendiğinde, GFSI bileşenlerinin ENTROPİ yöntemine göre önemlilik dereceleri GFSI1 (w_{GDSI1}=0,4214), GFSI3 (w_{GDSI3}=0,2891), GFSI2 (w_{GDSI2}=0,1647) ve GFSI4 (w_{GDSI4}=0,1248) olarak sıralanmıştır. Yine Tablo 3 incelendiğinde, bileşenlerin önemlilik derecelerinin çok olması açısından GFSI1'in diğer bileşenler arasında, bileşenlerin önemlilik derecelerinin az olması açısından ise GFSI2 ve GFSI3 bileşenlerinin diğer bileşenler arasında belirgin farklılıkları bulunmaktadır.

CRITIC yöntemi kapsamında birinci adım olarak eşitlik 7 ile karar matrisi oluşturulur. Yöntemin ikinci adımında ise karar matrisi değerlerinin normalizasyon işlemleri eşitlik 8 ile sağlanmıştır. Yöntemin üçüncü adımında bileşenler arasındaki ilişki katsayısı değerleri eşitlik 10, dördüncü adımında C_j değerleri ise eşitlik 11 ve eşitlik 12 ile hesaplanmıştır. Yöntemin son aşamasında ise eşitlik 13 ile CRITIC yöntemi kapsamında bileşenlerin önemlilik dereceleri (w_j) tespit edilmiştir. Buna göre bileşenler arasındaki ilişki katsayısı değerleri, bileşenlerin C_j değerleri ve bileşenlerin önemlilik dereceleri (w_j) Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. CRITIC Kapsamında GFSI Bileşenlerinin Önemlilik Dereceleri

p Değerleri				
Bileşenler	**GFSI1**	**GFSI2**	**GFSI3**	**GFSI4**
GFSI1	1	0,752	0,869	0,478
GFSI2	0,752	1	0,739	0,398
GFSI3	0,869	0,739	1	0,55
GFSI4	0,478	0,398	0,55	1
1-p değerleri				
Bileşenler	**GFSI1**	**GFSI2**	**GFSI3**	**GFSI4**
GFSI1	0	0	0,131	0,522
GFSI2	0,248	0	0,261	0,602
GFSI3	0,131	0,261	0	0,45
GFSI4	0,522	0,602	0,45	0
Standart Sapma	0,282	0,213	0,297	0,218
cj	0,874	0,615	0,938	0,529
wj	**0,2956**	**0,2082**	**0,3173**	**0,1789**
Sıralama	**2**	**3**	**1**	**4**

Tablo 4'e göre bileşenlerin önemlilik dereceleri CRITIC yöntemi kapsamında GFSI3 (w_{GDSI3}=0,3173), GFSI1 (w_{GDSI1}=0,2956), GFSI2 (w_{GDSI2}=0,2082) ve GFSI4 (w_{GDSI4}=0,1789) olarak sıralanmıştır. Bileşenlerin önemlilik derecelerinin az olması açısından GFSI2 ve GFSI4 bileşenlerinin diğer bileşenler arasında belirgin farklılıkları mevcuttur.

SWARA yönteminin birinci adımında bileşenler ve karar vericiler belirlenir. Araştırmada karar vericilerin değerleri, öncesinde ENTROPİ ve CRITIC yöntemi kapsamında tespit edilen birbirinden farklı bileşenlerin objektif önemlilik dereceleri oluşturmuştur. Yöntemin ikinci adımında ise kriterlerin önem sırası ENTROPİ ve CRITIC yöntemleri kapsamında belirlenmiştir. Üçüncü adımda bileşenlerin göreli önem düzeyleri (s_j) belirlenmiştir. Bileşenlerin s_j düzeyleri, ENTROPİ ve CRITIC yöntemi çerçevesinde bileşenlerin önemlilik değerleri açısından bir bileşenin diğerine göre yüzde (%) olarak ne kadar fazla önemli olduğunu göstermektedir. Örneğin Tablo 6'da GFSI1'in ENTROPİ yöntemine göre önemlilik derecesi 0,4214'dür. GFSI3'ün ise önemlilik derecesi 0,2891'dir. GFSI1 ve GFSI3 bütünsel olarak düşünüldüğünde, GFSI1 toplam önemliliğin %59'unu (0,4214/(0,4214+0,2891), buna karşın GFSI3 ise toplam ağırlığın %41'ini (0,2891/(0,4214+0,2891) oluşturmaktadır. Buna göre GFSI1 ile GFSI3 arasındaki yüzde olarak önemlilik farkı GFSI1'in GFSI3'e göre ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (%59-%41=%18 veya 0,18). Yöntemin dördüncü adımında eşitlik 14 ile bileşenlerin k_j, beşinci adımda ise eşitlik 15 ile q_j katsayısı belirlenmiştir. Buna ilişkin olarak bileşenlerin önem sıralamaları, göreli önem düzeyleri, k_j ve q_j katsayıları Tablo 5'de açıklanmıştır.

Tablo 5. Bileşenlerin Önem Sıralamaları, Göreli Önem Düzeyleri, k_j ve q_j Katsayıları

ENTROPİ	Değerler	Önem Sıralaması	Bileşenler	Sıralama	s_j	k_j	q_j	w_J
GFSI1	0,4214	1	GFSI1	1	---	1	1	0,320455
GFSI2	0,1647	3	GFSI3	2	0,18	1,18	0,84746	0,271572
GFSI3	0,2891	2	GFSI2	3	0,26	1,26	0,67259	0,215533
GFSI4	0,1248	4	GFSI4	4	0,12	1,12	0,60052	0,19244
CRITIC	**Değerler**	**Önem Sıralaması**	**Bileşenler**	**Sıralama**	s_j	k_j	q_j	w_J
GFSI1	0,2956	2	GFSI3	1	---	1	1	0,28899
GFSI2	0,2082	3	GFSI1	2	0,02	1,02	0,98039	0,283324
GFSI3	0,3173	1	GFSI2	3	0,18	1,18	0,83084	0,240105
GFSI4	0,1789	4	GFSI4	4	0,28	1,28	0,64909	0,187582

Yöntemin son adımında ise eşitlik 16 ile bileşenlerin göreli önemlilik dereceleri hesaplanmıştır. Bu göre bileşenlerin SWARA yöntemine göre önemlilik dereceleri Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. SWARA Yöntemine Göre Bileşenlerin Önemlilik Dereceleri

Bileşenler	ENTROPİ(w)	CRITIC (w)	GO (w)	Sıralama
GFSI1	0,320455	0,32045	0,320455	**1**
GFSI2	0,215533	0,2401	0,227487	**3**
GFSI3	0,271572	0,28899	0,280146	**2**
GFSI4	0,19244	0,18758	0,189996	**4**

GO: Geometrik Ortalama

Tablo 6'ya göre bileşenlerin önemlilik dereceleri GFSI1 (w_{GFSI1}=0,320455), GFSI3 (w_{GFSI3}=0,280146), GFSI2 (w_{GFSI2}=0, 0,227487) ve GFSI4 (w_{GFSI4}=0,189996) olarak sıralanmıştır. Tablo 6 değerlendirildiğinde, bileşenlerin önemlilik derecelerinin fazla olması açısından GFSI1'in diğer

bileşenlerle, bileşenlerin önemlilik derecelerinin az olması açısından ise GFSI4'ün ve GFSI3'ün diğer bileşenler arasında belirgin farklılıkları bulunmaktadır.

4. SONUÇ

Gıda güvenliğinin sağlanması, dünyada sağlıklı bireylerin yetişmesine ve hastalıkların azalmasına sebep olabilmektedir. Bu kapsamda ülkelerin gıda güvenliği performanslarını artırmalarına yönelik stratejilerin ve yöntemlerin belirlenmesi için gıda güvenliği bileşenlerinin önem derecelerinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda araştırmada en son ve güncel olan 2020 yılı için GFSI'da bulunana toplam 133 ülkenin GFSI bileşenlerine ait değerler üzerinden söz konusu bileşenlerin önemlilik dereceleri ENTROPİ ve CRITIC tabanlı SWARA yöntemi ile tespit edilmiştir.

Bulgulara göre, GFSI bileşenlerinin önemlilik dereceleri ENTROPİ yöntemine göre GFSI1, GFSI3, GFSI2, GFSI4, CRITIC yöntemine göre GFSI3, GFSI1, GFSI2, GFSI4, ENTROPİ ve CRITIC tabanlı SWARA yöntemini kapsamında tespit edilen sıralama ise ENTROPİ yönteminde olduğu gibi GFSI1, GFSI3, GFSI2, GFSI4 olarak sıralanmıştır. Ayrıca ENTROPİ ve CRITIC tabanlı SWARA yöntemine göre bileşenlerin önemlilik derecelerinin fazla olması açısından GFSI1'in diğer bileşenlerle, bileşenlerin önemlilik derecelerinin az olması açısından ise GFSI4'ün ve GFSI3'ün diğer bileşenler arasında belirgin farklılıklar bulunduğu gözlenmiştir. Ülkelere göre GFSI1'nin diğer bileşenlere göre önemliliğinin fazla olması, GFSI1 tüketicilerin gıdaya ulaşma seviyelerini göstermesi açısından GFSI1'in diğer bileşenlere göre temel bir gösterge olmasından kaynaklandığı değerlendirilebilir. Dolayısıyla GFSI1 bileşenini en önemli gösterge olması, ülkelerin temel anlamda gıda tedarik etmede ülkeler arasında belirgin farklılıklar olduğunu göstermektedir. GFSI3 ve GFSI4'ün araştırma kapsamında önemlilik derecesinin az olması ise genel olarak ülkeler arasında gıda güvenlik performans gayreti ve ulusal gıda arz potansiyelleri açısından belirgin farklılıkların diğer bileşenlere göre daha az olduğunu açıklamaktadır.

Literatür değerlendirildiğinde bu çalışma, konu açısında literatürde ülkelerin gıda güvenliği performanslarının önemlilik derecelerin belirleyen herhangi bir araştırmaya rastlanılmamış olması açısından özgün bir nitelik taşımaktadır. Yöntem açısından ise bu araştırma Altıntaş (2021)'ın çalışmasına benzerlik göstermiştir. Çünkü Altıntaş (2021) Şanghay İşbirliği Örgütü grubu ülkelerin girişimcilik performanslarını ENTROPİ ve CRITIC tabanlı SWARA yöntemi ile ölçerek SWARA yönteminin bütünleşik olarak uzman görüşüne veya görüşlerine dayanmadan ölçülebileceğine yönelik çıkarımda bulunmuştur.

Ülkeler özellikle GFSI1 bileşenine önem vererek gıda güvenlik performanslarını artırabilirler. Bu kapsamda ülkeler, GFSI1 kapsamında bireylerin gıda elde etme kapasitelerini, gıda konusunda fiyat artışlarında bireylere olan desteklerini ve politikalarını oluşturmalıdırlar. Bunun yanında ülkeler, GFSI1'in diğer GFSI bileşenleri tamamlayacak, ilgilendirecek, ilişkilendirecek, geliştirecek veya sağlayacak, stratejiler, yöntemler, yönetimler, planlar ve faaliyetler gerçekleştirerek gıda koruma performanslarını da artırabilirler. Böylelikle ülkeler, gıda erişimi sağlayarak dünya insanlarının beslenme kalitesi konusundaki farklılıkları ortadan kaldırabilecektir. Bu durum, ülkelerin yaşam standartlarının, yaşam kalitelerinin, refah seviyelerinin ve insani gelişme düzeylerinin artmasına, hastalıkların ve ülkelerin sağlık harcamalarının azalmasına neden olabilip küresel anlamda sağlıklı toplumlar oluşabilecektir. Gelecek çalışmalar için ülkelerin gıda koruma performanslarının daha gerçekçi ölçülmesi ve GFSI'nın daha açıklayıcı olması açısından bileşen sayısı artırılabilir ya da her ülkenin gıda koşullarına göre kendilerine özgü bileşenler oluşturulabilir. Ayrıca ülkelerin gıda performanslarını belirleyen bileşenlerin önemlilik dereceleri CILOS, IDOCRIW, ROC, FANMA, LİNMAP, DEMATEL, SIMOS, LBWA, SMART, BWM, FUCOM, DELPHI gibi yöntemler ile ölçülerek yöntemler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar analiz edilebilir. Bunun yanında ülkelerin gıda koruma performanslarının ölçümünde sübjektif ve objektif ağırlıklandırmanın bütünleşik olarak kullanılması açısından ENTROPİ ve CRITIC yöntemleri dışında objektif ağırlıklandırma yöntemlerinden olan ROC, FANMA, LİNMAP, CILOS ve IDOCRIW tabanlı SWARA yöntemleri kullanılarak ülkelerin gıda koruma performanslarının ölçümü daha geniş olarak sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Akdoğan Gedik, M. (2020). "Küresel Kamusal Mal Olarak Gıda Güvencesi: OECD Ülkeleri İçin Bir Değerlendirme", Sosyoekonomi, 28(46): 187-210.

Altıntaş, F. F. (2021). "Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Üye Ülkelere Göre Küresel Girişimcilik Endeksi Bileşenlerinin ÖnemliliK Analizi", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 12(29), : 252-271.

Arslan, R. (2020). Critic Yöntemi, H. Bircan içinde, Çok Kriterli Karar Verme Problemlerinde Kriter Ağırlıklandırma Yöntemleri, Nobel Yayıncılık, Ankara, 120-122.

Atan, M. ve Altan, Ş. (2020). Örnek Uygulamalarla Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, Gazi Kitapevi, Ankara.

Ayçin, E. (2019). Çok Kriterli Karar Verme, Nobel Yayın, Ankara.

Brankov, T. P., and Milovanović, M. (2016). "Measuring Food Security in The Republic of Serbia, Economics of Agriculture", 62(3): 801-812.

Can Tunçelli, İ. ve Erkan, N. (2021). "Gıda Güvenliği Açısından Su Ürünlerinde Mikroplastik Riski ve Araştırma Yöntemleri", Aquatic Research, 4(1): 73-87.

Candler, T., Costa, S., Heys, M., Costello, A., and Viner, R. M. (2017). "Prevalence of Thinness in Adolescent Girls in Low- and Middle-Income Countries and Associations With Wealth, Food Security, and Inequality", Journal of Adolescent Health, 60: 447-454.

Chen, P.-C., Yu, M.-M., Shih, J.-C., Chang, C.-C., and Hsu, S.-H. (2019). "A reassessment of the Global Food Security Index by Using a Hierarchical Data Envelopment Analysis Approach",European Journal of Operational Research, 272: 687–698.

Çakır, E. (2017). "Kriter Ağırlıklarının SWARA - Copeland Yöntemi ile Belirlenmesi: Bir Üretim İşletmesinde Uygulama", Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(1): 42-56.

Çukur, F., Yücel, B., ve Demirbaş, N. (2016). "AB ve Türkiye'de Arıcılık Faaliyetine Yönelik Gıda Güvenliği Uygulamaları: Sorunlar ve Öneriler", Tarım Ekonomisi Dergisi, 22(2): 87-95.

de Moraes Sá , J. C., La, R., Cerri, C. C., Lorenz, K., Hungria, M., and Carvalho, P. (2017). "Low-carbon Agriculture in South America to Mitigate Global Climate Change and Advance Food Security",Environment International, 98: 102–112.

Demircioğlu, M. ve Coşkun, İ. T. (2018). "CRITIC-MOOSRA Yöntemi ve UPS Seçimi Üzerine Bir Uygulama", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27(1): 183-195.

Diakuolaki, D., Mavrotas, G., and Papayannakis, L. (1994). "Determining Objetive Weights in Multipl Criteria Problems: The CRITIC Method", Computer Ops Res, 27(1): 763-770.

Dinçer, S. E. (2019). Çok Kriterli Karar Alma, Gece Akademi, Ankara.

Ecer, F. (2020). Çok Kriterli Karar Verme, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

FAO. (2010). The State of Food Insecurity in the World 2010:Addressing Food Insecurity in Protracted Crises, Rome.

Frantsisko, O., Ternavshchenko, K., Molchan, A., and Ostaev, G. (2020). "Formation of an Integrated System for Monitoring the Food Security of the Region", Enero, 9(25): 59-70.

Güneş, E. ve Turmuş, E. (2020). "Dünyada ve Türkiye'de Gıda Güvenliği/Güvencesinin Hububat Sektörü Yönüyle Değerlendirilmesi",Türkiye Biyoetik Dergisi, 7(3): 124-143.

Hatık, S. (2015). İklim Değişikliğinin Gıda Güvenliğine Etkileri; Türkiye, AB ve Uluslararası Örgütler Nezninde (BM Kuruluşları) Atılan Adımlar, AB Uzmanlık Tezi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ankara.

Irtyshcheva, I., Ponomarova, M., and Dolzhykova, I. (2019). Conceptual Fundamentals of Development The Food Security System, Baltic Journal of Economic Studies, 5(2): 57-64.

Kassama, A. M. (2012). Das Spannungsfeld Klimaveränderung-Ernährungssicherheit , Titel der Diplomarbeit, Universität Wien, Wien.

Kersuliene, V., Zawadskas, E. K., and Turskis, Z. (2010). "Selection of Rational Dipute Resolotion Method by Applying New Stepwise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA)", Journal of Business Economics and Management, 11(2): 243-258.

Koç, G. ve Uzmay, A. (2019). "Küresel Gıda Güvencesinin İzlenmesi ve Haritalanması Üzerine Bir Değerlendirme", Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Dergisi, 16(2): 237-244.

Kumar, A., Ahmad, M. M., and Sharma, P. (2015). "Carbon Emission and Global Food Security: A Cross Country Analysis", PENCIL Publication of Agricultural Sciences, 2(1): 7-24.

Liefert, W. (2004). "Food Security in Russia: Economic Growth and Rising Incomes are Reducing Insecurity", Food Security Assessment, 15: 35-43.

Marx, M. (2008). Welthunger und Ernährungssicherheit im Spiegel der Presse - Berliner Geographische Blätter, Freie Universität, Berlin.

Omotesho, O. A., Adewumi, M. O., and Fadimula, K. S. (2017). Food Security and Poverty of the Rural Households In Kwara State, Nigeria, 92nd Annual AAAE Conference & Exposition, Las Vegas, 571-575.

Oraman, Y. (2016). Dış Ticarette Gıda Güvenliğinin Önemi ve Güven İnşa Etmenin Çözüm Yolları. XII Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Ajans Özüm, Isparta, 132-138.

Öztel, A. veAlp, İ. (2020). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi Seçiminde Yeni Bir Yaklaşım, Kriter Yayınevi, İstanbul.

Prosekov, A., and Ivanova, S. A. (2018). Food Security: The Challenge of the Present. Geoforum , 91: 73–77.

Sağdıç, O., Kayacan , S., Dertli, E. ve Arıcı, M. (2020). "Gıda Güvenliği Açısından COVID Etmeni SARS CoV 2'nin Değerlendirilmesi ve Korunma Yöntemleri, Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi(18): 927-933.

Savary, S., and Willocquet, L. (2020). "Modeling the Impact of Crop Diseases on Global Food Security", Annual Review of Phytopathology, 58: 313–341.

Singh, A. K. (2018). "Influence of Climate and Non-Climatic Factors on Global Food Security Index: A Cross-Sectional Country-Wise Analysis", Socialsci Journal, 1(1): 22-35.

Uludağ, A. S. ve Doğan, H. (2021). Üretim Yönetiminde Çok Kriterli Karar Verme, Nobel, Ankara.

Ulutaş, A. ve Topal, A. (2020). Bütünleştirilmiş Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Üretim Sektörü Uygulamaları, Akademisyen Kitapevi, Ankara.

Ustaahmetoğlu, E. ve Toklu, İ. T. (2015). "Organik Gıda Satın Alma Niyetinde Tutum, Sağlık Bilinci ve Gıda Güvenliğinin Etkisi Üzerine Bir Araştırma", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(1): 197-211.

Yurdoğlu, H. ve Kundakcı, N. (2017). "SWARA ve WASPAS Yöntemleri ile Sunucu Seçimi", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(38): 253-269.

İnternet Kaynakları:

https://foodsecurityindex.eiu.com (Erişim Tarihi: 14.06.2021)

Presentation ID / Sunum No= 14

Oral Presentation / Sözlü Sunum

İlkokul 4. Sınıf Çevre Ölçme Konusunda Kukla Destekli Öğretim Yapılmasının Öğrencilerin Tutum ve Kaygı Düzeylerine Etkisi

Dr. Öğr. Üyesi Galip GENÇ[1], Nurdan Elif ALTINOK[2]

[1]*Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi galipgencc@gmail.com*
[2]*Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü nelif.ea@gmail.com*

Özet

Bu araştırmada, ilkokul 4.sınıf öğrencilerine, online eğitim sürecinde çevre ölçme konusunun kukla destekli öğretim ile aktarılmasının öğrencilerin tutum ve kaygı düzeylerine etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmada ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desen araştırma modeli kullanılmıştır. 3 haftalık bir süre boyunca deney grubu ile yapılan matematik derslerinde, çevre ölçme konusu, kukla destekli öğretim ile işlenmiş, kontrol grubunda ise yürürlükte olan program takip edilmiştir. Araştırmada, veri toplama aracı olarak, Mutlu ve Söylemez tarafından geliştirilmiş 3 faktörlü 13 maddelik 'İlkokul 3. ve 4. Sınıf Çocukları için Matematik Kaygı Ölçeği' (Cronbach Alpha= .75) kullanılmıştır. Birinci faktörde yer alan maddeler, çekinme-endişenme yönelik negatif duyguları, ikinci faktörde yer alan maddeler matematiğe dair olumlu duyguları ve üçüncü faktörde yer alan maddeler matematiğe dair tutumu ifade etmektedir. Deney ve kontrol gruplarına, araştırmaya başlamadan 1 hafta önce, eş zamanlı olarak ön test uygulanmış ve araştırmanın hemen bitiminde son test uygulanmıştır. Araştırmada toplanan veriler normal dağılım göstermediğinden Wilcoxon ve Mann-Whitney U testleri uygulanmıştır. Gruplar arası kaygı düzeylerini karşılaştırmak için de Bağımsız Gruplar t testi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda; 'Çevre Ölçme konusunu kukla destekli öğretim ile öğrenen deney grubu öğrencileri ile kukla destekli öğretimin uygulanmadığı kontrol grubu öğrencilerinin son test tutumları arasında istatistiksel düzeyde deney grubu lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bunun yanında kukla destekli "Çevre Ölçme" konusunun öğretimi ile deney grubunda kaygı düzeyleri kontrol grubuna göre artış göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Ölçme, Eğitimde Kukla, Matematik Öğretiminde Kukla, Matematik Eğitimi.

The Effect of Puppet Supported Education on Environmental Measurement in Primary School 4th Grade on Students' Attitudes and Anxiety Levels

Abstract

In this research, it is aimed to reveal the effect of transferring the subject of environmental measurement to primary school 4th grade students in the online education process with puppet-supported teaching on the attitudes and anxiety levels of the students. A quasi-experimental design research model with pretest-posttest control group was used in the research. In the mathematics lessons

held with the experimental group for a period of 3 weeks, the subject of measuring the environment was handled with puppet-supported teaching, while the program in force was followed in the control group. In the research, the 3-factor, 13-item 'Mathematics Anxiety Scale for Primary School 3rd and 4th Grade Children' (Cronbach Alpha= .75) developed by Mutlu and Söylemez was used as a data collection tool. The items in the first factor express negative feelings towards shyness-worry, the items in the second factor express positive feelings about mathematics, and the items in the third factor express the attitude towards mathematics. A pre-test was applied simultaneously to the experimental and control groups 1 week before the start of the research, and the post-test was applied immediately at the end of the study. Since the data collected in the study did not show normal distribution, Wilcoxon and Mann-Whitney U tests were applied. Independent Groups t-test was also used to compare the anxiety levels between groups. As a result of the research; There was a statistically significant difference in favor of the experimental group between the post-test attitudes of the experimental group students who learned the subject of Environmental Measurement with puppet-assisted instruction and the control group students who did not receive puppet-supported instruction. In addition, with the teaching of the subject "Measurement of Environment" with puppet support, the anxiety levels in the experimental group increased compared to the control group.

Keywords: Environmental Calculation, Puppet in Education, Puppet in Teaching Mathematics, Mathematics Education.

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze değişen gelişmeler, bireylerin bilgiye olan ulaşımlarını kolaylaştırmakla birlikte bilgi düzeylerinde de artışa neden olmuştur. Günümüzde gelinen noktada geleneksel eğitim anlayışlarının yerini bireysel farklılıkların dikkate alındığı, öğrenci merkezli eğitim anlayışının benimsendiği yöntem ve teknikler tercih edilmektedir. Günümüz eğitim sisteminde yapılandırmacı eğitim yaklaşımı şeklinde bilinen eğitim yöntemi, bireylerin yaparak ve yaşayarak öğrenmeleri esas alınmaktadır. Bu durum eğitim programlarına da yansımış ve etkinlik temelli öğrenme süreçlerine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra yapılandırmacılık bakış açısı altında bakıldığında eğitimde kukla yönteminin önemli ve bu bakış açısına uygun kriterler taşıdığını söylemek mümkündür.

Kuklalar, eğitim alanı da dahil olmak üzere pek çok alanda karşımıza çıkmakla birlikte, kelimenin insanlarda ilk uyandırdığı çağrışımlar arasında oyun ve eğlence kavramları bulunmaktadır. Oyun ile öğrenilen bilgiler hafızada daha fazla kalır ve etkili öğrenme gerçekleşmiş olur. Oyunlarda kullanılan materyaller yanında somut örneklerden biri de kuklalardır. Kuklalar farklı çeşitleri olmakla birlikte yapım aşamasından başlamak üzere çocukların kendi yaratıcılıklarını ortaya koymalarına ve kendi oyun materyallerini yaratmalarına imkan sağlar. Ayrıca, çocuklardan bir tercih yapılması istendiğinde ve bu tercihin kukla ile oyuncaklar arasında yapılması gerekliliği belirtildiğinde, çocukların kendi karakterlerini yaratarak oyun kurmayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir (Korošec, 2012).

Kuklalar her yaş grubuna hitap etmekle birlikte eğitimin de her alanında kullanılabilmektedir. Eğitimde kukla destekli öğretim yapılırken, kazanımların aktarılması sürecinde gerek dersin dikkat çekme aşamasında gerekse güdüleme aşamasında kullanılması sırasında öğrencilerin derse olan tutumlarını olumlu yönde etkileyeceği ve kaygı düzeylerini azaltacağı düşünülmektedir. Eğitimde kuklanın kullanılmasının öğrencilerin akademik, sosyal, duygusal gelişimlerini ve kinestetik becerilerini olumlu yönde desteklediği bu yüzden kukla ile gerçekleştirilecek öğretim faaliyetlerinin etkililiğinin belirlenmesinin ve yaygınlaştırılmasının eğitim açısından oldukça önemli olduğu ve ilkokul döneminde işlenen derslerde öğrencilerin derse karşı olan olumsuz tutum ve kaygı durumları üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir.

Kaygı sözcüğü; bir tehlikeden dolayı tedirginlik duyma durumu ve bu durumun oluşturduğu bunaltı ve korku (Budak, 2009; Gürün, 2000) olarak tanımlanmaktadır. Kaygı, bir olayın sonucunun tahmin edilemediğinde veya bu olayın sonucunun istenilen gibi olacağından emin olunamadığında ortaya çıkan gergin duygusal bir durum olmakla birlikte çocuklar en iyi koşullarda bile biraz kaygı ve kaygı taşıyabilmektedirler. Bu durum birçok etmenin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır (Chansky, 2009). Bu noktada eğitim siteminin rehberi konumunda bulunan öğretmenlerimizden teknolojik

gelişmelerin yanında yaparak ve yaşayarak öğretimin temelleri içerisinde yer alan kuklaları da aktif olarak ders süreçlerine katmaları beklenilmektedir (İlhan, 2004).

Kuklaların öğrencilerin bakış açısından oyun olarak görülmesi, özellikle eğitim sürecinde onların daha aktif olmasını ve eğlenerek derse olan tutumlarını geliştirmelerini sağlayabilir. İlkokul döneminde matematik dersinin temel derslerden biri olduğu göz önüne alındığında kuklaların kullanımının öğrenciler için daha faydalı olunabileceği söylenebilir. Öğrencilerin dersle ilgili kaygı ve tutumları açısından da düşünüldüğünde, derste eğlenme durumları ve bilgiyi yapılandırmaları onların kaygılarını da olumlu yönde etkileyebilir.

Matematik eğitiminde kaygı düzeyinin ilkokul döneminde öneminin fark edilerek öğrencilerde matematik kaygısına neden olacak etmenlerin belirlenmesi aynı zamanda matematiğe karşı olumlu tutumları oluşturmaları için gerekli önlemlerin alınması ve önerilerin sunulması çalışmanın önemini belirtmektedir. Bunun yanında eğitimde kuklaların pek çok ders kapsamında kullanılması ancak matematik dersleri için kullanılmamış olması açısından çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede çalışmanın temel problemi 'İlkokul 4.sınıf öğrencilerine Çevre Ölçme konusunun kukla destekli öğretim ile öğretilmesinin öğrencilerin tutum ve kaygı düzeylerine etkisi nedir?' şeklinde belirlenmiştir. Çalışmanın temel problemine dayalı olarak araştırmanın amacı 'İlkokul 4.sınıf öğrencilerine Çevre Ölçme konusunun kukla destekli öğretim yöntemi ile aktarılmasının öğrencilerin matematik tutumlarına ve kaygı düzeylerine etkisini incelemek' olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın alt problemleri ise:

- İlkokul 4. sınıf matematik dersinde çevre ölçme konusunun kukla destekli öğretimin yapıldığı deney grubu öğrencileri ile mevcut müfredat işlenen kontrol grubu öğrencilerinin, ön tutum testi ve son tutum testi puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- İlkokul 4. sınıf matematik dersinde çevre ölçme konusunun kukla destekli öğretimin yapıldığı deney grubu öğrencileri ile mevcut müfredat işlenen kontrol grubu öğrencilerinin, ön kaygı testi ve son kaygı testi puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

1.1. Kuklanın Eğitimde ve Matematik Öğretiminde Kullanımı

Kukla kullanımı ve canlandırılması pek çok ülkede güncel bir alan olarak değerlendirilir ve eğitim alanında da kullanılır. Örneğin, diğer Asya ülkelerine göre kukla sanatının daha fazla geliştiği Japonya'da yaratılan kukla teknikleri dikkat çekicidir. Japonya'da kukla sanatının yaygınlaşması sürecinde, televizyonların eğitim programlarında kuklalara yer vermesi etkili olmuştur. Bu yüzden Japonya'daki tüm kanallar kukla oyunlarına yer vermektedir. Kuklacılığın eğitim sistemine alınmasıyla ilgili Japonya'da herhangi bir girişim gerçekleşmese de öğretmenlerin kuklayı sınıfta materyal olarak kullandıkları bilinmektedir. Japonya'da kuklalar öğrenme güçlüğü bulunan öğrencilerin eğitiminde kullanılmaktadır (McCaslin, 2016). Bazı Asya ülkelerinde, kuklalar eğitim açısından değerli görülmez ve kullanılmazken; Hindistan ve Çin'de kuklalar, sınıflardan eksik edilmeyen materyaller arasında yer almaktadır (Peck vd., 2006).

Bunun yanı sıra kuklaların eğitim süreçlerinde kullanılmalarının öğrencilerin akademik başarılarına ve derse karşı tutumlarına da olumlu yönde katkı sağladığı görülmektedir (Yılmazer, 2013; İrkin, 2012; Naylor ve ark., 2007). Yaşanan pandemi süreci nedeniyle, online ders süreçlerinde eğitimlerine devam eden öğrenciler ile çevre ölçme konusunda kuklalar ile çalışılması uygun görülmüştür. Matematik derslerinde, programda yer alan bilgi ve beceriler doğrultusunda öğrencilerin geometrik şekilleri tanımaları ve problem çözümlerinden onları tanıyarak gerekli ölçmeleri yapabilmeleri amaçlanmaktadır. Geometrik şekillere ilişkin kavramların, öğrencilerin zihinlerinde canlandırmaları ve öğrencilerin ezbere yönelmelerine engel olarak çevre ölçme konusunun soyut konular içermesi göz önünde bulundurulduğunda uzun süreli bir öğrenmenin gerçekleşmesi için öğrencilerin sürece aktif katılımlarını sağlamak amacıyla kuklaların kullanılması ön görülmüştür. Kuklaların eğitim süreçlerine dahil olmaları hem öğrencilerin yaparak ve yaşayarak öğrenmelerine hem de sürece aktif olarak katılarak konuları içselleştirmelerine olanak sağlayacaktır.

1.2. Amaç

Çevre ölçmesi yapmak, öğrenciler için şekillere ait anlamsız özellik ve formüllerden oluşan bir konu olarak görülmektedir (Çelik, 2001). Dolayısıyla öğrencilerin zihinlerinde bazı kavramlara ilişkin yeterli düzeyde bilgiler ile canlandırmalar yapmalarının sağlanması, öğrencilerin şekillere ve hesaplamalara anlam yüklemeleri süreçlerinde farklı öğretim yöntem ve tekniklerin kullanılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu nedenle çevre ölçme konusunda öğrencilere, ezberletilen formüllerin ve şekil özelliklerinin yerini daha çok yaparak ve yaşayarak sürece aktif katılımlarını sağlayacak yöntemlerden biri olarak görülen kukla destekli eğitim ile verilmesi, araştırma kapsamında seçilmiştir.

Mullis ve arkadaşları (2000)' na göre geometri, soyut yapılar üzerine inşa edildiğinden anlaşılmasında bazı zorluklarla karşılaşılabilmektedir. Bu soyut yapılar öğrencilerin yaşamlarına doğrudan hitap etmediğinden beraberinde anlama zorluklarına neden olmaktadır (Akt: Durmuş, Toluk ve Olkun, 2002). Bu anlama zorlukları ile öğrencilerde matematik dersine karşı kaygı duyma ve olumsuz tutumlar geliştirme gibi durumlar meydana gelmektedir. Meydana gelebileceği ön görülen bu durumlara ilişkin, öğrencilere çevre ölçme konusunda verilecek olan kukla destekli öğretimlerin, hem öğrencilerin derse katılımlarını ve içselleştirmelerini kolaylaştırarak derse karşı tutumlarına etki edeceği hem de matematiğe karşı gelişen kaygı durumlarını azaltacağı düşünüldüğünden, araştırmada ilkokul 4.sınıf öğrencilerine çevre ölçme konusunun kukla destekli öğretim ile verilmesi ve bu öğretimin öğrencilerin derse karşı tutum ve kaygı düzeylerine olan etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2.YÖNTEM

Bu araştırmada deneysel desenlerden ön test - son test kontrol gruplu yarı deneysel araştırma modeli kullanılmıştır. Bu model hem deneysel desen hem de nicel verilerin istatistiksel analizine dayalı sonuçlarından oluşmuştur. Bu araştırma kapsamında aynı ilkokulda bulunan 4. sınıflardan biri deney biri de kontrol grubu olarak seçilmiş ve seçkisiz örneklem alma yoluyla atanmışlardır. Araştırmada kullanılan kaygı ölçeği hem deney hem kontrol gruplarına ön test ve son test olarak uygulanmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu İzmir ili Konak İlçesi'nde yer alan bir devlet okulunda öğrenim görmekte olan ilkokul 4. Sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçsal örnekleme yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırmacının uygulama yapmasına elverişli olması bakımından mevcut pandemi koşulları dikkate alınarak amaçsal örnekleme yöntemi seçilmiş olup, İzmir ili Konak ilçesi örneklem alanı olarak belirlenmiştir.

Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin cinsiyet dağılımları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Deney Grubu ve Kontrol Grubundaki Öğrencilere Ait Betimsel İstatistikler

	Kız		Erkek		Toplam
	n	%	n	%	n
Deney	13	54.17	11	45.83	24
Kontrol	18	66.67	9	33.33	27

Tablo 1 incelendiğinde deney grubunda 13 kız ve 11 erkek bulunurken; kontrol grubunda 18 kız ve 9 erkek bulunmaktadır.

Deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin "Çevre Ölçme" konusunda uygulama öncesi puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını bulmak için Wilcoxon testi yapılmıştır. Bu testi yapmadan önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine bakılmıştır.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Ön test Son Test Puanlarına Ait Normallik Analizi Sonuçları

Testler	Basıklık	Çarpıklık
Ön Tutum	-,822	,382
Son tutum	-.502	-1.036
Ön kaygı	.182	-1.470
Son kaygı	-.554	-.966

Testlerin basıklık ve çarpıklık katsayılarına bakıldığında ön tutum testleri ve son kaygı tutum testleri normal dağılım göstermekte iken, son tutum ve ön kaygı testlerinin değerlerine bakıldığında testler normal dağılım göstermemektedir. Buna göre grupların uygulama öncesi tutum ve kaygı test puanlarının karşılaştırılması aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 3. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Ön Tutum Test Puanlarının Karşılaştırılması

	Grup	N	x̄	S	p
Ön Tutum	Deney	24	8,83	2,83	,237
	Kontrol	27	9,88	3,45	

Deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin ön tutum puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir (p>0,05). Bu bulgu deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön tutum test puanları arasında herhangi bir farklılığın olmadığını ortaya koymuştur.

Tablo 4. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Ön Kaygı Test Puanlarının Karşılaştırılması

	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	MWU	z	p
Ön Kaygı	Deney	24	25,44	610,50	310,500	-0.256	,798
	Kontrol	27	26,50	715,50			

Deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin ön kaygı puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir (z=-0.256, p>0,05). Bu bulgu deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön kaygı test puanları arasında herhangi bir farklılığın olmadığını ortaya koymuştur.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin 'Çevre Ölçme' konusuna yönelik kaygı ve tutumlarını ölçmek için Mutlu ve Söylemez (2018) tarafından geliştirilmiş 3 faktörlü 13 maddelik 'İlkokul 3. ve 4. Sınıf Çocukları için Matematik Kaygı Ölçeği' (Cronbach Alpha= .75) kullanılmıştır. Ölçeğin güvenirlik çalışması tekrardan yapılmış ve güvenirlik katsayısı (Cronbach Alpha=.83) bulunmuştur. Ölçeğin birinci faktöründe yer alan maddeler, çekinme-kaygılanmaya yönelik negatif duyguları, ikinci faktöründe yer alan maddeler matematiğe dair olumlu duyguları ve üçüncü faktöründe yer alan maddeler matematiğe dair tutumu ifade etmektedir. Araştırma kapsamında incelenecek olan derse karşı tutum, ölçek içerisinde yer alan 5 madde ile ölçülmüştür.

2.3. Uygulama

Araştırmacının İzmir ili Konak ilçesinde yer alan bir devlet okulunda 4.sınıf okutan 2 sınıf öğretmeni ile görüşmesi üzerine, araştırmanın belirlenen çalışma grupları olan deney ve kontrol gruplarına çalışma öncesi kaygı ölçeği ön test olarak uygulanmıştır. Daha sonra, yaşanan pandemi süreci nedeniyle, araştırmacı uygulamayı canlı ders eğitim sürecinde gerçekleştirmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan toplam 6 ders planı, kukla destekli öğretim yöntemi aracılığıyla 3 hafta süresinde her hafta 2

ders saati (60 dk) olmak üzere deney grubunda yer alan öğrencilere aktarılmıştır. Bu süre boyunca kontrol grubu mevcut müfredata göre konuları işlemeye devam etmiştir. Süreç sonucunda deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilere kaygı ölçeği son test olarak uygulanmıştır.

3. BULGU VE YORUMLAR

Araştırmada deney ve kontrol grubu öğrencilerinin kaygı ve tutum puanlarının normal dağılım göstermediği ve varyanslarının eşit olmamasından dolayı analizler nonparametrik testler aracılığıyla yapılmıştır. Deney grubundaki öğrencilerin Çevre Ölçme konusundaki tutumlarının uygulama öncesi ile sonrası arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını tespit etmek için yapılan Wilcoxon testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 5. Deney Grubu Öğrencilerinin Uygulama Öncesi ve Sonrası Tutum Ön test – Son test Puanlarının Karşılaştırılması

Grup	Ön tutum/Son tutum Toplam	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Deney Grubu	Negatif Sıra	1	1,50	1,50	-4,166	,000
	Pozitif Sıra	22	12,48	274,50		
	Eşit	1				

Tablo 5'e göre deney grubu öğrencilerinin ön tutum ve son tutum testi sıra ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre deney grubu öğrencilerinin ön tutum ve son tutum puanlarının farklılaştığı belirlenmiştir [$z=-4,166$; $p<0.05$]. Buna göre 'Çevre Ölçme' konusunun öğrencilere kukla destekli öğretim ile aktarılmasının anlamlı bir farklılık oluşturduğu ve tutumlarını olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Araştırmada kontrol grubundaki öğrencilerin Çevre Ölçme konusundaki kukla destekli öğretimin kullanılmadığı mevcut müfredat ile öğretimin uygulama öncesi ile sonrası tutumları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı için yapılan Wilcoxon testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 6. Kontrol Grubu Öğrencilerinin Uygulama Öncesi ve Sonrası Tutum Ön test – Son test Puanlarının Karşılaştırılması

Grup	Ön tutum/Son tutum Toplam	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Kontrol Grubu	Negatif Sıra	13	8,69	113,00	-1,20	,227
	Pozitif Sıra	5	11,60	58,00		
	Eşit	9				

Tablo 6'ya göre kontrol grubu öğrencilerinin ön tutum ve son tutum testi sıra ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Buna göre kontrol grubu öğrencilerinin ön tutum-son tutum puanlarının farklılaşmadığı belirlenmiştir [$z=-1,20$; $p>0.05$]. Buna göre 'Çevre Ölçme' konusunun öğrencilere mevcut müfredat ile aktarılmasının anlamlı bir farklılık oluşturmadığı ve tutumlarına olumlu yönde etki etmediği söylenebilir.

Deney grubundaki öğrencilerin Çevre Ölçme konusundaki kaygı düzeylerinin uygulama öncesi ile sonrası arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını ispatlamak için yapılan Wilcoxon testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 7. Deney Grubu Öğrencilerinin Uygulama Öncesi ve Sonrası Kaygı Ön test – Son test Puanlarının Karşılaştırılması

Grup	Ön kaygı/Son kaygı Toplam	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Deney Grubu	Negatif Sıra	2	4,25	8,50	-3,94	,000
	Pozitif Sıra	21	12,74	267,50		
	Eşit	1				

Tablo 7'ye göre deney grubu öğrencilerinin ön kaygı ve son kaygı testi puanlarının sıra ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre deney grubu öğrencilerinin ön kaygı ve son kaygı puanlarının farklılaştığı belirlenmiştir [z=-3,94; p<0.05]. Bu durumda 'Çevre Ölçme' konusunun öğrencilere kukla destekli öğretim ile aktarılmasının anlamlı bir farklılık oluşturduğu görülmüştür ancak bu fark olumsuz yöndedir. Öğrencilere 'Çevre Ölçme' konusunun kukla destekli öğretim ile aktarılmasının öğrencilerin kaygı düzeylerini artırdığı söylenebilir.

Araştırmada kontrol grubundaki öğrencilerin Çevre Ölçme konusundaki kaygı düzeylerinin kukla destekli öğretimin kullanılmadığı mevcut müfredat ile öğretimin uygulama öncesi ile sonrası arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını ispatlamak için yapılan Wilcoxon testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 8. Kontrol Grubu Öğrencilerinin Uygulama Öncesi ve Sonrası Kaygı Ön test – Son test Puanlarının Karşılaştırılması

Grup	Ön kaygı/Son kaygı Toplam	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Kontrol Grubu	Negatif Sıra	8	7,44	59,50	-,442	,658
	Pozitif Sıra	6	7,58	45,50		
	Eşit	13				

Tablo 8'de kontrol grubu öğrencilerinin kaygı ön ve son test sıra ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Buna göre kontrol grubu öğrencilerinin ön kaygı ve son kaygı puanlarının farklılaşmadığı belirlenmiştir [z=-,442; p>0.05]. Buna göre 'Çevre Ölçme' konusunun öğrencilere kukla destekli öğretimin kullanılmadığı mevcut müfredat ile öğretilmesinin anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür.

Araştırmada kontrol ve deney gruplarındaki öğrencilerin uygulama sonrası Çevre Ölçme konusundaki tutumlarının arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını ispatlamak için yapılan Mann Whitney U testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 9. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Uygulama Sonrası Tutum Son test Puanlarının Karşılaştırılması

	Gruplar	N	Sıralar Ortalaması	Sıra Toplamı	MWU	z	p
Son Test	Deney	24	36,10	866,50	81,500	-4,626	,000
	Kontrol	27	17,10	459,50			

Tablo 9'da görüldüğü gibi kontrol ve deney grubunun tutum son test puanları için yapılan Mann Whitney U testi sonucunda gruplar arasındaki fark tutum açısından istatistiksel olarak deney grubu lehine anlamlı bulunmuştur (z=-4,626, p<0,05). Bu bulgu, 'Çevre Ölçme' konusunu kukla destekli öğretim ile öğrenen deney grubu öğrencileri ile, okullarımızda kukla destekli öğretimin kullanılmadığı mevcut müfredat kapsamında geçerli olan öğretim yönteminin kullanıldığı kontrol grubu öğrencileri arasında istatistiksel olarak deney grubu lehine anlamlı bir farklılığın olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmada kontrol ve deney gruplarındaki öğrencilerin uygulama sonrası Çevre Ölçme konusundaki kaygı düzeylerinin arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını ispatlamak için yapılan t testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 10. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Uygulama Sonrası Kaygı Son test Puanlarının Karşılaştırılması

Gruplar	N	x̄	S	Sd	p	Cohen's d
Deney Grubu (son test)	24	20,79	1,99			
				49	,000	2
Kontrol Grubu (son test)	27	14,25	4,10			

Tablo 10'da görüldüğü gibi kontrol ve deney grubunun kaygı son test puanları için yapılan t testi sonucunda gruplar arasındaki fark kaygı açısından istatistiksel olarak deney grubu lehine anlamlı bulunmuştur (p<0,05). Bu bulgu, 'Çevre Ölçme' konusunu kukla destekli öğretim ile öğrenen deney grubu öğrencileri ile, okullarımızda kukla destekli öğretimin kullanılmadığı mevcut müfredat kapsamında geçerli olan öğretim yönteminin kullanıldığı kontrol grubu öğrencileri arasında istatistiksel olarak deney grubu lehine anlamlı bir farklılığın olduğunu ortaya koymaktadır. Deney grubunda yer alan öğrencilerin kaygı düzeylerinde artış olduğu söylenebilir.

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada kukla destekli matematik öğretimi ile işlenen "Çevre Ölçme" konusunun öğrencilerin tutumları üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmüştür. Bu durum kukla destekli öğretimin yapıldığı deney grubu lehine anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır. Aynı zamanda Öcal (2014)'ın Fen ve Teknoloji dersi kapsamında, insan bedenindeki sistemlerin öğretiminde drama yöntemi ve kukla uygulamalarının öğrenci başarısına ve tutumuna etkisi adlı çalışmada da kukla destekli öğretimin öğrencilerin ders başarısı ve tutumu olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Bu çalışmanın sonucuna benzer olarak Yılmazer (2013)'in çalışmasında kukla modeli ile 8. Sınıflarda işlenen dersin öğrencilerin ders başarısının ve tutumunun olumlu etkilendiği görülmüştür. Bu farklılığın nedenleri olarak, öğrencilerin kuklaları kullanarak kendilerini daha rahat ifade etmeleri, motivasyon düzeylerinin artmasından kaynaklı olarak matematiğe karşı oluşan tutumlarının olumlu yönde artması ve online eğitim süreçlerinde yürütülen kukla destekli öğretimin, öğrenciler için diğer derslere göre farklılık yarattığı düşüncesi ile ilgili olabileceği düşünülebilir. Bu anlamlılığın nedeni; eğitimde kullanılan drama uygulamalarının, öğrenciyi merkeze alan ve yaparak yaşayarak öğrenmelerine olanak sağlayan bir anlayışa sahip olmasıdır. Drama uygulamaları oyunsal süreçleri içinde bulundurduğundan öğrenme ortamlarını eğlenceli hale getirmektedir. Olası öğrenmelerin daha keyifli kılınması ve içselleştirilmesi açısından eğitimde kullanılması önemlidir (Bertiz,2005). Hem bir yaşam becerisi hem de matematik programının yeterlikleri içerisinde yer alan eleştirel düşünme, etkili şekilde mantık yürütme, farklı bakış açılarını dikkate alarak problem çözme gibi becerilerin kazanılması açısından da çok boyutlu düşünme gerektiren yöntem ve yaklaşımlar arasında drama yer almaktadır. Öğretmen ve öğrencilerin etkileşimli grup etkinlikleri ile problem çözme süreçlerine dahil oldukları drama, eleştirel düşünmenin gelişmesine olanak oluşturmaktadır (Philbin ve Myers, 1991). Bu drama etkinliklerinde özellikle okul öncesi ve ilkokul döneminde kullanılan araçlardan biri olan kukla sanatı, öğrencilerin ilgilisini çeken ve merak uyandıran tekniklerden biridir. Tüm bu nedenlerin, deney grubunda uygulanan kukla destekli

öğretimlerin, öğrencilerin matematik dersine karşı olumlu tutum sergilemelerine olanak sağladığı düşünülmektedir.

Yapılan uygulamalar sonucunda, kukla destekli matematik öğretimi ile öğrencilerin matematiğe karşı kaygı düzeyleri üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Bu etki kukla destekli öğretimin yapıldığı deney grubu lehine anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır. 'Çevre Ölçme' konusunda öğrencilere uygulanan kukla destekli öğretimler sonucunda, deney grubunda yer alan öğrencilerin kaygı düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılık gösterdiğinin görülmesi ancak bu etkinin öğrencilerin kaygı düzeylerinin artması yönünde olmasının nedenleri arasında, öğrencilerin kukla destekli öğretim sırasında, yaparak ve yaşayarak öğrenme ortamlarında bulunmaları gerektiği ancak pandemi koşulları nedeniyle uzaktan eğitim süreçlerinde sürdürülen uygulama süreçlerinde öğrencilerin daha az etkili olmaları ve ölçek uygulaması sırasında velilerin devreye girme durumları göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Peterman ve Kenedyy (2003), yaptığı çalışma sonucunda dört temel stratejinin kullanılması durumunda etkili öğrenmenin gerçekleşeceği sonucuna ulaşıp bu stratejileri; i) öğrencilerin ilgisini çekmek, ii) öğrencilerin katılımına olanak sağlamak, iii) günlük hayattan örnekler kullanmak, iv) uygulanabilir aktiviteler sağlamak şeklinde tanımlamıştır. Kukla destekli öğretim bu dört temel stratejiye de uyum sağlamaktadır ancak pandemi sürecinde öğrencilerin katılımına yeterli düzeyde olanak sağlanamaması nedeniyle, kaygı düzeyinde artış olmuş olabileceği yorumu yapılabilir. Bieling (1998)'in çalışmasında belirtmiş olduğu, öğrencilerin not endişesi taşımalarının, derse olan kaygı düzeylerinde artışa neden olabileceği ve El-Anzi (2005)'nin araştırma sonucunda, öğrencilerin notlandırılacaklarını bilerek derse odaklanmaları sırasında, dersten kopmaların ve kaygı düzeylerinde artışın yaşandığı belirtilmiştir. Araştırma sürecinde sınıf öğretmeninin, öğrencilere araştırmacı tarafından uygulama sonucunda sınav uygulanacağını iletmesi nedeniyle, mevcut araştırma sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin not kaygısı duydukları ve bu nedenle mevcut kaygı düzeylerinde artış olduğu yorumu yapılabilir.

Araştırmada elde edilen bulgu ve sonuçlara dayanarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

Kukla destekli öğretim için sınıfın fiziki koşulları uygun hale getirilebilmesi gerekebilir. O yüzden okullarda varsa eğer dersler drama sınıflarında işlenebilir. Öğrencilerin derse karşı motivasyonları ile tutumları arasında paralellik olduğu düşünülürse ders ve çalışma kitaplarına kuklalar ile ilgili etkinlikler ve senaryoların ilave edilmesi olumlu katkılar sağlayabilir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin 'Eğitimde Kukla Kullanımı' eğitimlerine katılımları teşvik edilebilir. Eğitim fakültelerinde yer alan drama dersleri içerisinde kukla kullanımına ve eğitim süreçlerin hakkındaki bilgilendirmelere daha fazla yer verilerek öğretmenlerin eğitim hayatları içerisinde kuklaları kullanma ve öğrencileri teşvik etme konusunda donanımları artırılabilir. Matematik derslerinde, kukla destekli öğretim yönteminin uygulanabileceği öğrenme alanları belirlenerek çalışmalar artırılabilir. Matematik derslerinde, kuklaların kullanılmasındaki eksiklikler ya da okulların ve öğrencilerin yaş gruplarının kukla destekli öğretime ne kadar elverişli olduğu üzerine özellikle ilkokul dönemi açısından çalışmalar yapılabilir. Öğrencilerin kukla destekli öğretim yönteminin kullanılması açısından hazırbulunuşluk düzeylerinin incelenmesi konusunda çalışmalar yapılabilir.

5. KAYNAKÇA

BERTİZ, H. (2005). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Yaratıcı Dramaya Yönelik Tutumları ve Öyküleme Çalışmalarına İlişkin Görüşleri, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

BİELİNG, P. J., ANTONY, M. M., ve SWİNSON, R. P. (1998). "The State--Trait Anxiety Inventory, Trait version: structure and content re-examine". Behaviour Research and Therapy, *36*(7), 777- 788.

BUDAK, S. (2009). Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

CHANSKY, T. E. (2009). Çocuklarda Kaygı, (Çev.) KANDEMİR, E., İstanbul, Kuraldışı.

ÇELİK, D. (2001). Matematik Öğretmenlerinin Grafik Hesap Makineleri İle Geometri Öğretimine Bakışları, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

DURMUŞ, S., TOLUK, Z. ve OLKUN, S. (2002). Matematik Öğretmenliği 1. Sınıf Öğrencilerinin Geometri Alan Bilgi Düzeylerinin Tespiti, Düzeylerin Geliştirilmesi İçin Yapılan Araştırma Ve Sonuçları. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, 16-18 Eylül, Ankara.

EL-ANZİ, F. (2005). "Academic Achievement and Its Relationship with Anxiety, Self-Esteem, Optimism, and Pessimism In Kuwaiti Students". Social Behavior and Personality, *33*(1), 95- 104.

GÜRÜN, O. A. (2000). Psikoloji Sözlüğü, İnkılâp Kitapevi, Ankara.

HACKLİNG, M., SMİTH, P., ve MURCİA, K. (2011). "Enhancing classroom discourse in primary science: The puppets Project". Teaching Science, *57*, 2.

İRKİN, A. Ç. (2012). "Çocukların Gelişim Süreci ve Televizyonun Etkileri". Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. http://www.eyuboglu.k12.tr/dosyalar/akademik-hayat/yayinlarimiz/rehberlik-postasi/2018120701.pdf 20.07.2021

JESUS, S. N., & LENS, W. (2005). "An Integrated Model For The Study Of Teacher Motivation". Applied Psychology*: an International Review, 54*(1), 119–134.

PETERMAN, N.E. ve KENNEDY, J. (2003). "Enterprise education: Influencing students'perceptions of entrepreneurship. Entrepreneurship". Theory and Practice, 28, 2, 129-144.

KOROŠEC, H. (2012). "Playing With Puppets İn Class—Teaching And Learning With Pleasure". The Power of the Puppet, *29*.

MCCASLİN, N. (2016). *Yaratıcı Drama: Sınıf İçinde ve Dışında*. (Çev.) Ed. ŞİMŞEK ÖZDEMİR P., Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

MCLEOD, D. B. (1993). Research on Affect in MathematicsEducation: A Reconceptualisation. Macmillan Publishing Company, New York.

NAYLOR, S., KEOGH, B., BRİGİD, D., MALONEY, J. ve SİMON, S. We Talk More, We Listen More, We Think More, We Learn More; Changing The Culture İn Primary Science Classrooms. Paper presented at the Australasian Science Education Research Association Conference Freemantle, Australia, 2007.

ÖCALl, E. (2014). Vücudumuzdaki Sistemler Ünitesinin Öğretiminde Drama Yönteminin Ve Kukla / Karagöz Uygulamalarının Öğrenci Başarısı Ve Tutumuna Etkisi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

PECK, S. M., & VİRKLER, A. J. (2006). "Reading İn The Shadows: Extending Literacy Skills Through Shadow-Puppet Theater". The Reading Teacher, *59*(8), 786-795.

PHİLBİN, M. ve MYERS, J. S. (1991). "Classroom Drama: Discourse As A Mode Of İnquiry İn Elementary School Social Studies". Social Studies, 82(5), 179 – 182.

ÜZEL, İ . (2004). "Kitap İncelemesi". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,*59* (02).

YILMAZER, Z. (2013). Geometri Öğretiminde Bir Kukla Modeli Tasarlanması Ve Kukla Modeli İle Geometri Öğretilmesinin Matematiğe Yönelik Tutuma Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

Presentation ID / Sunum No= 7

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-6325-6009

Türk İnanç Sisteminde Koçlar ve Koçbaşlı Mezar Taşları İkonografisi

Dr. Öğretim Üyesi Hülya KALYONCU

[1]*Işık Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, e-posta:hulya.kalyoncu@fideltus.com*

Özet

Türk inanışlarında totemleştirilen koç tasvirleri, Türklerin doğa ve hayvanlar ile ilişkisinin ve inançlarının, korkularının, duygu ve düşüncelerinin, amaçlarının, kaygılarının birer göstergesidir. Erkekliğin, üretkenliğin, bolluğun, bereketin, gücün, yiğitliğin, koçaklığın, savaşçılığın, vefa ve fedakârlığın sembolü sayılan koçları bu özellikleri nedeniyle kendileriyle özdeşleştiren Türkler, figüre epigrafi, dil, edebiyat, kültür sanat alanları yanında, mezar taşlarında da genişçe yer vermişlerdir. MÖ dönemlerde petroglif alanları çizimlerinden, arkaik dönem örneklerinin dahi erken dönem Türk dünyasında görülmeye başlandığını anlaşılmaktadır. Bilinen en eski koç heykelli mezar taşlarına, günümüz Tuva Özerk Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan Yenisey Kırgızlarının yaşadıkları bölgelerde rastlanılmış, eski Türk yaşayış ve inanç sisteminin devamı niteliğindeki koç heykelli mezar taşları Anadolu'ya yerleşen Türkler vasıtasıyla Anadolu'ya taşınmıştır. Anadolu'da da pek çok örneği bulunan bu heykeller önceleri tamamen sade ve bezemesiz olarak yapılmış, üzerlerine zamanla tasvir ve damga yapma ve yazı yazma geleneği yerleştirilmiştir. Bu çalışmada koç heykelli mezar taşları Türk kültür tarihi içerisindeki yeri, ikonografik ve sosyolojik boyutları ile ele alınmaya çalışılmış ve taşların süsleme özellikleri ve ifadesel anlatımları ikonografik anlamda irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk kültürü, Mezar taşları, Koç heykelleri, İnanç, ikonografi

Rams in Turkish Belief System and Iconography of The Headstones with Ram head Sculpture

Abstract

The ram depictions that made totems in Turkish beliefs indicate the relationship of Turks with nature and animals, and their beliefs, fears, emotions, thoughts, purposes and worries. The Turkish people who identified themselves with the rams for their symbolization of masculinity, productivity, wealth, abundance, power, bravery, pluckiness, combativeness, fidelity and self-sacrifice used them in figure epigraph, language, literature, culture-art fields and headstones. It is understood that even the archaic examples among the drawings in petroglyph areas which date back to B.C. were just seen in early period of the Turkish world. The areas where Yenisei Kyrgyz live within the boundaries of Tuvan Autonomous Republic host the oldest headstones with ram sculpture known. The headstones with rams sculpture which represent the ancient Turkish living and belief system were carried to Anatolia via the Turks who

settled in there. Such sculptures that can be found in numbers in Anatolia were previously designed as basic and plain. Later, depictions, marks and writings were included in them.In this study, the headstones with ram sculpture were addressed from the aspect of their place in Turkish cultural history and from iconographic and sociological aspects.

Keywords: Turkish culture, headstones, ram sculptures, belief, iconography

Giriş

Arapça 'ziyaret etmek' anlamına gelen *mezar*, ziyaret edilen yer anlamına geldiği gibi bir kimsenin öldükten sonra gömüldüğü yer, *kabir* (Kubbe Altı Lügatı, 2011:818) anlamına da gelmektedir.

Türkler ölenlerin mezarını kurganlara gömmüşler, gömüldükten sonra üzerine taşlar yığarak bir höyük yapmışlar ve kurban edilen koyun ve koçbaşlarını höyüğün önüne dikilen bir direğe asmışlardır. Türk inanışlarında totemleştirilen koç tasvirleri, Türklerin doğa ve hayvanlar ile ilişkisinin ve inançlarının, korkularının, duygu ve düşüncelerinin, amaçlarının, kaygılarının birer göstergesidir. Erkekliğin, üretkenliğin, bolluğun, bereketin, gücün, yiğitliğin, koçaklığın, savaşçılığın, vefa ve fedakârlığın sembolü sayılan koçları bu özellikleri nedeniyle kendileriyle özdeşleştiren Türkler, figüre duvar resimlerinde, epigrafi, dil, edebiyat, kültür sanat alanları yanında, mezar taşlarında da genişçe yer vermişlerdir. MÖ dönemlerde petroglif alanları çizimlerinden, arkaik dönem örneklerinin dahi erken dönem Türk dünyasında görülmeye başlandığını anlaşılmaktadır (Alyılmaz ve Alyılmaz,, 2017:309).

Görsel 1. Abakan / Hakasya Tarih Müzesi, Koçbaşlı duvar resimlerinden örnekler.

7.ve 9. yüzyıllara ait olan Uybat ve Kapçal kurganlarında ağaç malzemeden yapılmış olan koyun heykellerine ve MÖ.5.yüzyıla tarihlendiği düşünülen Issık kurganından koçbaşı şeklinde tasvir edilmiş ahşap ve altından malzemelere rastlanmıştır. Kapçal kurganları muhariplere ait mezarlardır ve mezarlarda koyunlar da ölülerle birlikte gömülmüşlerdir.

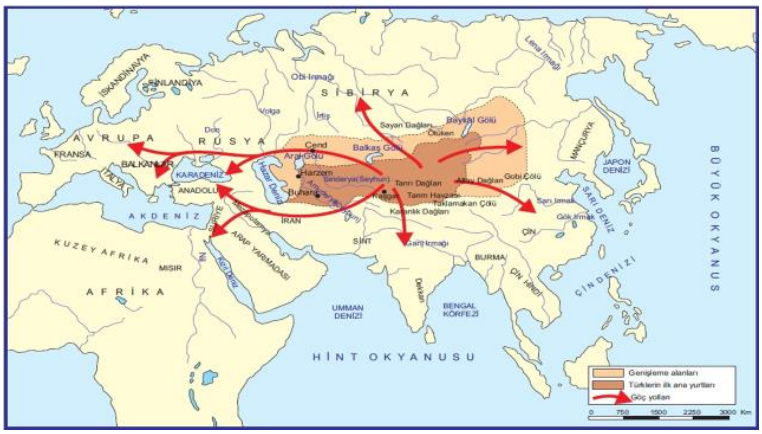
Görsel 2. Altın Elbiseli Adam ile birlikte Issık Kurganı'ndan çıkartılan koçbaşı şeklinde tasvir edilmiş obje (Astana Müzesi/Kazakistan).

Mezar taşları, ölüm ve yaşam arasında bir bağ kuran, ölünün yerini ve kim olduğunu, ölüm tarihini gösteren ve üzerlerinde sembolik ve inançsal anlamlar taşıyan taşlardır. Bu mezar taşları kadim Türk medeniyetlerinden itibaren, Türk kültürü içerisinde önemi son derece büyük olan sosyolojik olgulardır.

Türk inanç sisteminde koçlar ve koç heykelleri mezar taşları ikonografisinin ve bu mezar taşlarının Türk geleneksel sanatlarındaki ve sosyo-kültürel yapısı içerisindeki yeri ve öneminin anlaşılmasının amaçlandığı bu çalışmada, çalışma yöntemi olarak; konu ile ilgili kaynakların dizinsel taramaları yapılmış, görsel araştırmaları yapılmış ve ulaşılabilen kaynaklar üzerinden alt başlıklar dâhilinde konu irdelenmeye çalışılmıştır.

1.1. Eski Türk Devletlerinde Koç Başlı Mezar Taşları

Türk geleneğinde ölü gömme ritüelleri gerçekleştirildikten sonra mezarlara yerleştirilen mezar taşlarından en ilginç olanlarından bir bölümü, koç, koyun biçimli, hayvansal figürlü mezar taşlarıdır. Mezar taşlarında görülen Koç'un, kadim Türk Devleti Hunlarda tanrılara kurban edilen adak hayvanı olduğu bilinmektedir. Bilinen en eski koç heykelli mezar taşlarına, günümüz Tuva Özerk Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan Yenisey Kırgızlarının yaşadıkları bölgelerde, Hakasya Özel Cumhuriyeti, Krasnoyarskiy Kray Özerk Cumhuiyetleri ve Moğolistan'da bulunmuştur ((Alyılmaz, C, Alyılmaz, S, 2017:314).

Görsel 3. Kadim Türk Devletlerinin kurulmuş olduğu topraklar.

Borisenko ve Khudhakov tarafından Sibiya'da Eski Eserler konusundaki vermiş oldukları bildiride; insan ve koç, koyun gibi taştan yontulmuş heykellerin Türklerin temel eserlerinden olduğunu belirtmişler, Çin kaynaklarında da koç, koyun heykellerinin M.Ö. 1000 ile M.S. 1000 yılları arasına tarihlendirildirilerek, bu eserlerin eski Türklere ait olduğu belirtilmiştir. Bu anıtsal heykeller ilk olarak 1722 yılında D.G.Messerschmidt ve F.I.Strahlenberg tarafından Minusinsk bölgesinde bulunmuştur (Aksoy, 2012).

Görsel 4. Moğolistan, Bulgan Aimag- Şivet Ulan Mezar külliyesi koçbaşlı mezar taşları.

Hun kurganlarından çıkan buluntulara göre dağ koyunu, koç ve keçinin, kendisinden oldukça korkulan yer tanrısına, toprağa kurban edildikleri anlaşılmaktadır. İnanışa göre kötü bir ruha sahip olduğuna inanılan yer tanrısının, içerisindeki kötü ruhlardan arınmasının en önemli yolunun kendisine bu hayvanları kurban etmenin olduğuna inanılmıştır (İgit, 2012: 230).

Görsel 5. Hun Türklerine ait Pazırık Kurganları.

Ayrıca kurban edilmiş koçlar ölen kişiyle de birlikte gömülmüştür. Örneğin, Altaylar'da yapılan kazılarda 8. ye 10. yüzyıllara ait bir mezarda, kadın cesedinin yanında koç olduğu tespit edilmiştir (Yılmaz, 2011: 47-48). Bu inanç sistemine göre ölen kişinin koçla korunmasının sağlanması amaçlandığını söylemek mümkündür. Toprağın yani cesedin üzerine bu heykeller yapılarak ölünün ruhunun korunması amaçlanıyordu. Burada Mısır'da da olduğu şekilde (Bulut, 2019:21) ölen kişinin ruhu taşa geçiyor ve hem mezar taşının hem de ruhun imgesel bir göstergesi olan koç'un, iki varlık arasında bir benzeşim ve iletişim kurma nesnesi görevi görmesi amaçlanıyordu.

Aynı şekilde Göktürk inancında da koç kutsal bir varlık kabul edilmiştir. Bilge Kağan'ın anıt mezarının önünde mermerden yapılmış, oturur biçimde ongun olarak tanınan (Esin, 2006:230) iki adet koç heykeli bulunmaktadır. Aynı şekilde koçbaşları bu döneme ait bengü taşlarında da sıkça görülmektedir (Çay, 1983:230). Özellikle Alaşa Kağan bengü taşı ile Kültigin bengü taşında koyun, koç ve dağ keçisi motiflerinin bezeme olarak işlendiği görülmektedir.

Koçların adak yapılarak gömülmesinin Göktürkler'de ki inancı, atalar ruhu totemine/ongunlara dayanmaktadır. Bu inanca göre, insan ruhu, özellikle atalar ruhu hastaya, cesede ve ongunlara geçebilirdi. Bu nedenle de totem/ongunlar kadim Türk inançlarında kutsal sayılmış, Hunlar tarafından

'Kun' adı verilen ongun, koyun ve koç hayvanlarına bütün Türk boylarında bu nedenle kutsiyet atfedilmiştir (Esin, 2006:230).

Ölen kişinin ruhunu korumak ve öteki dünyada rahat edebilmesini sağlamak için bu kutsal hayvanları kurban ederek ve mezar taşında imge olarak kullanmak da bu inanç düşüncesinden kaynaklanmaktadır. İnanışa göre, bu mezar taşları aracılığı ile ruhun öteki dünyaya, rahat bir şekilde ve kusursuzca geçmesi sağlanmaktadır (Bulut, 2019:23). Bu inançlar ve ritüeller ölenin Mısır inancındaki gibi tekrardan dirileceğine ve mezarında gömülen nesnelerin de kullanacağı düşüncesine dayanmaktadır.

Türk mezarlarının İslami dönemdeki ilk örneklerine Karahanlılar'dan (992-1211) itibaren başlanmış ve İslamiyet'in Türkler arasında yayılmaya başlaması ile mezar anlayışı ve geleneği de kısmen değişmeye başlamıştır. Aslında kişilerin ölümsüzleştirilmesi ve mezarlarını anıtlaştırması İslami anlayışa ters bir düşüncedir. İslami inanca göre bir mezarın tapınma mahalline dönüşmesi yasaklanmıştır. Buna rağmen İslami dönemdeki Türklere ait mezarların anıt mezarlar veya anıtsal nitelikler taşıyan mezar taşları şeklinde yapılması devam etmiştir.

1.2. Anadolu Topraklarında Koç Başlı Mezar Taşları

7.yüzyılda Doğu Anadolu'yu gezen tarihçi Moisey Kagankatvasi bölge hakkında yapmış olduğu araştırmalarda, bu bölgedeki koç heykeli yapan topluluklardan söz etmiştir (İgit, 2012:41). Bu bilgiler bize Anadolu'da çok eski zamanlardan beri bu kültürün var olduğunu ve bu bölgelerde varlık gösteren insanların günümüze değin bu kültürü yaşatmış olduklarıdır.

Özellikle koç-koyun heykellerine Doğu Anadolu'da, Bitlis, Erzurum, Diyarbakır, Van, Kars, Tunceli illerinde oldukça fazla rastlanılmaktadır. Ertuğrul Danık; Anadolu'da bir kısmı halen mezarlıklarda institü halinde olan, bir kısmının ise resmi devlet kurumlarının bahçe ve girişlerinde ve müzelerde koruma altında bulunan, toplamda 258 adet koç heykeli tespit etmiştir (Danık, 1993).

Mezar taşlarına yapılmış olan süslemelerin de, ölen kişiye ait şahsi bilgileri ve kişinin toplum içerisindeki statüsünü simgeleyen motifler olduğu görülmektedir. Örneğin erkek cinsiyetine ait mezar taşlarında çoğunlukla kılıç, kama kalkan motifleri bezenmiş olmasına rağmen, kadın cinsiyetine ait mezar taşlarında ise genellikle dokuma tezgâhı motifleri, çeyiz, çatal, ibrik, fincan, kandil, iğne tasvirlerinin yer aldığı görülmüştür (Yılmaz, 2011:48-49).

Anadolu'da bulunan koç-koyun mezar taşlarının 13.yüzyıldan itibaren Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmenlerinin hâkim oldukları bölgelerde görünmeleri, bu tip mezar taşlarının Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenlerine ait bir gelenek olduğu düşüncesini yaratmıştır. Bu devirde varlık göstermiş olan Türkmenlerdeki din ve düşünce toleransı, inançların güçlü mevcudiyeti, Türklerdeki bu eski milli geleneği tekrar canlandırmıştır. Bu geleneğin tekrar ortaya çıkışında devrin örf, adet ve dini inançları kadar, Türkmenlerin iktisadi ve sosyal yapılarının da etkili olmuş olduğu kabul edilmektedir (Çay, 1983:36-37).

Görsel.6. Bostan Mezarlığı Koç şeklindeki mezar taşı.

Sayıları sınırlı olmakla birlikte Akşehir'in Maruf, Afyon'un Kümbet ve Hayranveli, Seyitgazi'nin Ayvalı köylerinde de birer koç heykeli bulunmaktadır. Koç, koyun ve at şeklindeki mezar taşlarına Türkiye dışında Kafkasya'da da rastlanmıştır. Anadolu'da koç koyun heykelleri genellikle ayakta ve çökmüş şekilde tasvir edilmişlerdir ve bu heykellerin çoğu sade olarak bezenmiştir (Yılmaz, 2011:50).

Tunceli bölgesinde yapılan araştırmalar sonucunda çok fazla koç koyun mezar taşlarına rastlanmıştır. Tunceli ve Iğdır bölgesinde yaşayan halkın ölen kişinin mezarlarının üzerine erkekse koç, kadınsa koyun şeklindeki mezar taşları diktiklerini belirtilmektedir. Bu nedenle bölge, bu geleneği günümüze taşımış olmaları bakımından da önemlidir. Tunceli'de bulunmuş olan mezar taşlarından bir tanesi Selçuklu döneminden, 62 tanesi Osmanlı geriye kalan 18 tanesi de Cumhuriyet döneminden kalmadır (İgit, 2012: 224).

Görsel 7. Tunceli, Pülümür Sağlamtaş Köyü Mezarlığı.

Tunceli civarlarında bulunmuş olan koç-koyun heykellerinin bir özelliği de bazılarının boyun kısımlarının ince ve uzun olarak yontulmuş olmasıdır. Heykellerinin bazıları ise tersine kalın ve kısa olarak şekillendirilmişlerdir. Bu görüntüde olan benzer mezar taşlarına ayrıca Erzurum ve Erzincan çevresinde de rastlanılmıştır. Ölümü hatırlatan ve ölene dair hatırayı içerisinde saklayan, ölüm ve yaşam arasındaki bağı gösteren mezar taşları, inançlar ve sembolik bir düşünceden hareketle üzerinde farklı motifler içermektedirler. Mezar taşları üzerine yapılan motiflerden Tunceli bölgesinde tespit edilen kılıç, hançer, bıçak, tüfek, tabanca, barutluk, mermi kütüklü, atlı motifler, mezardaki şahsın erkek olduğunu belirtmenin yanında bu kişinin yiğitliğine de işaret etmektedirler. Yine ibrik, tepsi, kahve takımı motifleri ise kişinin ahiret inancı ile ilişkilendirilir ve kişinin cömertliğini sembolize etmektedir. Yine zikzak kuşakları, çarkıfelek, gülce, gülbezek motifleri de insanın inancı ve kültürüne dair anlamlar içermektedirler (İgit, 2012:238).

Görsel 8: Tunceli, Pülümür Sağlamtaş Köyü Mezarlığı.

Çayırlı ve Üzümlü ilçeleri başta olmak üzere, Erzincan çevresinde bulunan pek çok sayıda ilçe ve köy mezarlığında, (Başköy, Sarıgüney, Çamurludere, Ozanlı, Çaykent Köyü mezarlıklarında) bu tipte koç-koyun heykelli ve bezemeli mezarlarla karşılaşılmaktadır.

Görsel 9: Iğdır, Koçbaşlı mezar taşı.

Bu bölgedeki koç koyun ve mezar taşlarının ortak noktaları ise ayakta dik bir duruş sergileyen heykeller olmalarıdır. Heykellerin gövde kısımları tamamen bezemesiz bırakılmış ya da alçak kabartma olarak işlenmiştir. Bazı örneklerde ise yalnızca karın bölgesi konturlanarak, plastik bir etki yaratılmaya çalışılmıştır. Bu tarz koçbaşlı heykel örneklerine İran, Azerbaycan ve Güney Kore'de de rastlanmış olması oldukça ilginçtir (İgit, 2012:235-236).

Görsel 10. Nahçıvan, Koçbaşlı heykelli mezar taşı.

Sonuç

Yapılan bu çalışma ile Türk mezar taşlarının, ölen kişi hakkında dünyevi bir hafıza yaratmayı amaçlayan ve İslamiyet'te yasaklanmış olan yontu sanatının en güzel örneklerinin icra edilmiş yegâne nesneler olduğu anlaşılmıştır. Ölen kişinin kişiliğinin ve bu dünyada yapmış olduklarının ve inançlarının taşlara bezenmiş olan sembolik desenler ve motiflerle betimlendiği bu mezar taşlarının, geleneksel Türk tipi heykelciliğinin şaheserleri olduklarını da söylemek mümkündür.

Araştırması yapılan mezar taşlarının üzerinde kullanılan motiflerin, desenlerin de ölen kişinin inançları doğrultusunda ölüm ötesi dünyasına huzurla ulaşması ve arkasında bıraktığı kişiler tarafından da mirasının sürdürülmesini amacıyla yapıldığı anlaşılmıştır. Bu bağlamda koçbaşlı mezar taşlarının da, yiğitliği ve güzel karakterleri ile anılan kişilere ait olduğu ve aynı zamanda koçbaşlı mezar taşlarının

plastik değerlerinin de oldukça önemli olduğu görülmüştür. Bahsi geçen bu mezar taşları yapılmış oldukları dönemlere göre farklılıklar yansıtmış olsalar da koçbaşlarının ruhani kıymetlerinin yanında, üzerlerine uygulanmış olan süslemeleri ile de hat, sanatı, taş oymacılığı ve mermer işçiliğinin e güzel örneklerinin verildiği anlaşılmıştır.

Günümüzde ise bu anlayışla yapılan, koçbaşlı mezar taşlarımız yok olmakta ve geleneksel taş oymacılığı sanatlarımızın ince işçilikle verildiği örnekler ise gittikçe azalmaktadır. Atalarımız ile ruhani bir bağ kuran ve plastik sanatlar anlamında önemi büyük olan, ince taş işçiliği ve koçbaşlı mezar taşlarında görüldüğü üzere derin sembolik anlamlar içeren mezar taşlarının üretiminin yeniden yapılması için, yapılacak çalışmalarla ile eğitim kalitesi arttırılmış teknik okullarda nitelikli taş işçiliği ustalarının yetiştirilmesi ve kültürümüzün en nadide alanlarından biri olan taş işçiliğinin ve geleneksel mezar taşı yapımının desteklenerek güçlenmesi en temel arzumuzdur.

Kaynakça

1. ALYILMAZ, C. ve ALYILMAZ, S. (2017). Iğdır ve Çevresindeki Koç Heykelli Mezar Taşlarının Üzerlerindeki Arap Harfli Yazıtlar, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 43:305-345.

2. AKSOY, M. (2012). Kazakistan'da Koç-Koyun Heykelli Mezarlar, Türk Dünyası Tarih Kültür, 302 (51): 29-31.

3. BULUT, Y. (2019). Sosyo-Politik Olaylar Üzerinden Ölüm Kavramının Sanat'ta İmgesel Göstergeleri, Yüksek Lisans Eser Metni, T.C. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, İstanbul.

4. ÇAY, A. (1983). Anadolu'da Türk Damgası Koç Heykel-Mezar Taşları ve Türklerde Koç-Koyun Meselesi, Ankara.

5. DANIK, E. (1993). Koç ve At Şeklindeki Tunceli Mezar Taşları, Ankara.

6. ESİN, E. (2006). Türklerde Maddi Kültür Oluşumu, İstanbul.

7. İGİT, İ. (2012). Tunceli'deki Mezar Taşları, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van.

8. KARAMAĞARALI, B. (1972). Türk Mimari Eserlerinde Ahlat Mezar Taşları, Güven Matbaası, Ankara.

9. KUBBE ALTI LUGATI. (2011). Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Mezar, Biltur Basım Yayın ve A.Ş, İstanbul.

10. YILMAZ, S. (2011). Ölüm Olgusu Olarak Türk Mezar Yapılarının Plastik Açıdan Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Heykel Anasanat Dalı, Kayseri.

Presentation ID / Sunum No= 49

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-2671-3768

Me‘Âlimü’l-Yakîn’de (Siyer-i Bâkî) İsrâ-Mi‘Râc Hâdisesi

Prof. Dr. İdris KADIOĞLU

[1]*Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, ikadoglu@gmail.com*

Özet

Bu çalışmada Me‘âlimü’l-Yakîn adlı eserin bir bölümü üzerinde durulmuştur. Me‘âlimü’l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi’l-Mürselîn, Şihâbüddîn Ahmed b. Hatîb el-Kastallânî’nin el-Mevâhibü’l-Ledünniyye bi’l-Minahi’l-Muhammediyye (899/1494) adlı mensur siyer kitabının tercümesidir. Şair Bâkî, Kastallani’inin Arapça eserini Sokullu Mehmed Paşa’nın emri/isteği üzerine 976/1568 yılında Türkçeye tercüme etmiştir. Bâkî, eserin mukaddimesinde “Delil ve burhanlarının hepsi, *Kur’ân-ı Mübîn*’in ayetleri ve Resûl-i Güzîn’in hadisleri olduğu için *Me‘âlimü’l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi’l-Mürselîn (Resullerin efendisinin ahlâk ve davranışları hakkında kesin bilgi yolunun işaretleri)* diye isimlendirilip on maksat üzerine tertip olundu.” diyerek eserin adını değiştirdiğini yüze yakın kaynağa müracaat ederek esere telif özelliği kazandırdığını vurgulamıştır. Toplam on bölümden oluşan Siyer-i Bâkî’nin beşinci bölümünde Hz. Peygamber’in hayatının önemli bir kesiti olan İsra-Mirac hadisesine yer verilmiştir. Kur’ân-ı Kerim’in on yedinci suresi olan İsra suresi ile elli üçüncü suresi olan Necm suresinde İsra-Mirac (gece yolculuğu) olayı teyit edilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber bu gecede yaşadıklarını ve gördüklerini bizzat kendisi haber vermektedir. Bu çalışmada *Me‘âlimü’l-Yakîn’in* beşinci bölümü üzerinde durulmuştur. Şair Bâkî hem ayetleri hem de başta “İsra” hadisi olmak üzere konuyla ilgili diğer rivayetleri bir araya getirmek suretiyle bu büyük hadiseyi zaman, mekân, olay örgüsü ve şahıslar bağlamında ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bâkî’nin Divanı dışındaki eserleri hep dinî konulardadır ve genellikle Arapçadan tercümedir. Bâkî bu eseriyle hem sade hem süslü nesirdeki gücünü ortaya koymuş hem de Arap diline ve İslâmî ilimlere vâkıf olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Baki, siyer, isra-miraç, yolculuk, mekân

The Isra-Mirac Event in “Mealimu’l-Yakîn”

Absract

In this study, a part of the work called “Me‘âlimü'l-Yakîn” was emphasized. Me‘âlimü'l-Yakîn is the translation of el-Kastallânî's prose book called el-Mevâhibü'l-Ledünniyye (899/1494). Poet Bâkî translated Kastallani's Arabic work into Turkish in 976/1568 upon the order/request of Sokullu Mehmed Pasha. Bâkî, in the introduction of the work, was named as “Me'âlimü'l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn (The signs of the way of knowledge about the behavior of the master of the Messengers) since

all of its evidences are based on the verses of the Qur'an and the hadiths of the Prophet, and it was arranged for ten purposes. ” He applied to nearly a hundred sources, emphasizing that it gave the work a copyright feature rather than a translation. In the fifth chapter of Siyer-i Bâkî, which consists of ten chapters in total, there is the Isra-Mirac event, which has an important place in the life of our Prophet. The Isra-Mirac (night journey) event is confirmed in the seventeenth sura of the Qur'an, Surah Isra, and the fifty-third sura, Najm. Also, St. The Prophet himself reports what he experienced and saw on that night. Poet Bâkî dealt with this great event in detail in the context of time, place, plot and persons by bringing together both the verses and other narrations on the subject, especially the hadith of "Isra". Except for Bâkî's Divan, his works are always on religious subjects and are usually translated from Arabic. With this work, Bâkî showed his power in both plain and ornate prose and showed that he was well-versed in the Arabic language and Islamic sciences.

Keywords: Bâkî, siyer, isra-miraj, journey, place

Giriş

Siyer, Hz. Peygamber’in hayatını ve şahsiyetini, tebliğ faaliyetlerini, siyasî ve askerî mücadelelerini konu alan bilim dalının adıdır. Resûl-i Ekrem’in hayatını kronolojik olarak anlatan çok sayıda Arapça/Farsça manzum veya mensur eser kaleme alınmıştır. Türkçedeki en eski örnekleri daha çok tercümeye dayanan bu teliflerin ilki, Erzurumlu Mustafa Darîr’in (14. yy) 790/1388’de Ebu’l-Hasan el-Bekrî el-Kasasî’nin (ö. 7./13. yüzyılın sonları [?]) Arapça kitabından hareketle manzum/mensur karışık olarak yazdığı *Sîretü’n-Nebî* adlı eserdir. Türkçe siyer ve mevlid literatürü üzerinde derin izler bırakan bu eserden sonra birçok telif/tercüme kitap kaleme alınmıştır. Niyâzî, Lâmiî Çelebi, Bâkī, Karaçelebizâde Abdülazîz, Abdülbâkī Ârif Efendi, Veysî, Nâbî, Nev‘îzâde Atâ’î, Altıparmak Mehmed Efendi ve Eyüp Sabri Paşa siyer konusunda mensur eser veren en tanınmış kişilerdir. **Miraciye/Mirac-nâme**, İslâm edebiyat ve sanatlarında Hz. Peygamber’in mi‘râcını konu alan manzum eserlerin genel adıdır. Bu bölümde Kastallânî (ö. 923/1517) ve onun siyer türünde kaleme aldığı meşhur eseri *el-Mevâhibü’l-Ledünniyye bi’l-Minahi’l-Muhammediyye* adlı eseri hakkında özet bilgi verilmiş, eseri Türkçeye tercüme eden 16. yüzyıl divan şairi Bâkī’nin (ö. 1008/1600) *Me‘âlimü’l-Yakīn fî Sîreti Seyyidi’l-Mürselîn* adlı eseri şekil ve muhteva açısından incelendikten sonra eserin beşinci bölümü olan Mirac faslı üzerinde etraflıca durulmuştur.

Kastallânî’nin hac için gittiği Mekke’de 898/1492 başlayıp yirmi ay sonra 899/1494’te tamamladığı ve kısaca *el-Mevâhibü’l-Ledünniyye* diye tanınan bu eser, “maksad” adı verilen ve çeşitli alt başlıklara ayrılmış olan on ana bölümden oluşmaktadır. Eser birçok defa basılmıştır (Kahire 1281, 1317, 1326; nşr. Sâlih Ahmed eş-Şâmî, I-IV, Beyrut 1412/1991). *el-Mevâhibü’l-Ledünniyye*’ye Şebrâmellisî bir hâşiye, Muhammed b. Abdülbâkī ez-Zürkānî de bir şerh yazmıştır. Zürkānî’nin şerhi sekiz cilt halinde basılmıştır (Bulak 1278, 1291, 1325; Beyrut 1393/1973). Eser Osmanlı dünyasında da sevilerek okunmuş, özellikle şair Bâkī’nin Vezîriâzam Sokullu Mehmed Paşa’nın teşvikiyle akıcı bir üslûpla yaptığı çeviri Türk halkı arasında onun daha çok ilgi çekmesini sağlamıştır. Bâkī, yazdığı mukaddimede kitabın büyük şöhretinden bahsettikten sonra konuların anlatılış tarzını cennet bahçelerinde gezinmeye benzetir ve aslı Arapça olduğu için onu herkesin okuyamadığını belirterek “bu ay çehrelinin önündeki perdeyi kaldırıp” aydınlığından çok kişiyi yararlandırmak istediğini söyler.

Bâkī eseri sadece tercüme etmemiş, içinde geçen ayetlerin tefsirini, hadislerin tahkikini ve diğer rivayetlerin yer yer tenkidini yapmış, bu arada Kastallânî’nin Şâfiî olduğu için kaydettiği kendi mezhebine ait meseleleri Hanefî mezhebinin görüşüne göre yeniden ele almış ve değerlendirmiştir. Böylece yüzden fazla kaynağa müracaat edilerek genişletilen eser hem hacim bakımından büyümüş hem de ilmî açıdan değer kazanmıştır. Bâkī’nin *Meâlimü’l-Yakīn fî Sîreti Seyyidi’l-Mürselîn* adını verdiği bu tercümenin elliden fazla yazma nüshası bulunmaktadır.

Siyer-i Bâkī adıyla da bilinen Me‘âlimü’l-Yakīn fî Sîreti Seyyidi’l-Mürselîn’in mütercim nüshasından çoğaltıldığı anlaşılan en eski tarihli üç nüshası (TSMK Ahmed III. 489, TSMK Emanet Hazinesi 1150, Süleymaniye Ktp. Halet Efendi 65) tarafımızdan tespit edilmiş, bu çalışmada A kısaltması ile TSMK Ahmed III. 489 nüshası istimal edilmiştir. Me‘âlimü’l-Yakīn birkaç defa İstanbul’da eski harflerle basılmıştır (1261, 1313-1316, 1322-1326). Ayrıca Necip Fazıl Kısakürek

tarafından Gönül Nimetleri (İstanbul 1967), İhsan Uzun Güngör tarafından *Mevâhib-i Ledünniyye* (İstanbul 1972) adlarıyla sadeleştirilerek yayımlanmıştır.[6]

Kastallani'nin kısaca *Mevâhibü'l-Ledünniyye* olarak bilinen siyerini Bakî, *Meâlimü'l-Yakîn*'in dibacesinde sanatkarane bir üslupla tarif/tavsif etmiştir. Bâkî'nin adı geçen eser hakkındaki mülahazaları orijinali ve günümüz Türkçesiyle şöyledir:

> *"*…el-*Mevāhibü'l-Ledüniyye bi'l-Minaḥi'l-Muḥammediyye* birle mevsūm olan kitāb-ı nefīs-i maṣdūḳa-i "انه خير قرين و جليس"[7] *İnnehū ḫayrun ḳarīnun ve celīsun*, ki beyne'l-enām mezīd-i faẕl u meziyyet-i kemālle iştihār-ı nām ve iʿtibār-ı mā lā-kelām bulmışdur. Ve ḥüsn-i edā ve ʿuẕviyet-i lafẓ-ı maʿnayla maḳbūl-i ʿulemāʾ-i ʿaṣr ve fużalāʾ-i eyyām vāḳiʿ olmışdur. El-ḥaḳ ol kitāb-ı müsteṭāb bir semen-i ruḫsār-ı müşgīn-niḳābdur ki elfāẓ-ı ābdārı güftār-ı şīrīn-suḫenān-ı nādire-gūy gibi cān-fezā ve meʿānī-i leṭāfet-şiʿārı ḫande-i gül-ʿiẕārān-ı güşāde-rūy mānende rūḥ-baḫş u revān-āsādur. Ve bir çemenzār-ı cennet-cenāb ve ravża-i ʿanberīn-türābdur ki aġṣān-ı şecere-i edā-yı bülend ü maʿnī-i dil-pesendi yādına sāye-nişīnān-ı Ṭūbā ve sükkān-ı Sidretü'l-müntehā ﴿طُوبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ﴾[8] diseler sezāvār ve aḥrādur…" [A2b]

Şair Bâkî, eseri Sokullu Mehmed Paşa'nın isteği ve emriyle tercüme ettiğini eserin mukaddimesinde belirtmektedir. Yine aynı bölümde mütercim, Şâfiî mezhebine bağlı olan Kastallani'nin çeşitli münasebetlerle bu mezhebe dayalı olarak yaptığı fıkhî izahları tercüme sırasında Hanefî mezhebinin görüşlerine çevirdiğini, çeşitli ilâve ve çıkarmalarla kitap üzerinde telif denecek derecede değişiklikler yaptığını ifade etmektedir. En eski tarihli nüshaların istinsah kaydına göre *Me'âlimü'l-Yakīn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn* 976/1568'de tercüme edilmiş ve tercüme Zilhicce ayının başlarında tamamlanmıştır.

Kastallânî'nin el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye ve Bâkī'nin Türkçeye çevirisi Me'âlimü'l-Yakīn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn üzerinde bugüne kadar yapılmış olan yayınlardan (kitap, makale, ansiklopedi maddesi, bilimsel çalışma) bazıları şunlardır: ez-Zurkânî, el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye'ye geniş hacimli bir şerh yazmış, bu şerhi Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî (Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkī b. Yûsuf, Şerhu'l-Allâmeti'l-Zurkânî ale'l-Mevâhıbi'l-Ledünniyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1996) tashih ederek yayımlamıştır. Me'mûn b. Muhyiddîn el-Cennân ve Sâlih Ahmed eş-Şâmî (Kastallânî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr eş-Şâfi'î, el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996; el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût 2004) tarafından tahkikli neşirleri yapılmıştır. Eseri el-Mevâhibü'l-Ledünniyye Tercümesi Meâlimü'l-Yakīn adıyla, sırasıyla Necip Fazıl Kısakürek / Adıdeğmez, (İstanbul 1967), İhsan Uzun Görgün (İstanbul 1972) ve H. Rahmi Yananlı (İstanbul 1983-2008) sadeleştirerek yayımlamıştır. Ali Arslan "Kastallânî'nin el-Mevâhibü'l-Ledünniyye'sinin Bâkī Tercümesi: Me'âlimü'l-Yakīn, Tercüme ve Rivâyet Tercihi Yöntemi Açısından İncelenmesi" (Haziran 2019), Yakup Poyraz ve Ayhan Tergip "Bâkī'nin Me'âlimü'l-Yakīn Adlı Mensur Eseri" (2010) adlı makale kaleme almıştır. İsmail Hakkı Turhan, Bâkī'nin Mevâhibü'l-Ledünniyye Tercümesinde Karmaşık Birleşik Cümle Tipleri (İstanbul 1992), Ruşen Deniz ise, Bâkī'nin Meâlimü'l-Yakīn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn Adlı Eserindeki Tümleme Birleşik Cümleler (İstanbul 1993) başlıklı yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Ayhan Tergip Bâkī'nin Me'âlimü'l-Yakīn Adlı Eseri Üzerinde Dil İncelemesi (Metin-Sözlük) (İstanbul 2010) başlıklı bir doktora tezi hazırlamış, Abdülkadir Şenel "Kastallânî" (DİA, C 14) ve Hüseyin Algül "el-Mevâhibü'l-Ledünniyye" (DİA, C 29) başlıklı birer ansiklopedi maddesi kaleme almıştır.

Me'âlimü'l-Yakīn'i "Gönül Nimetleri" ismiyle, şair Bâkī çevirisinden kendi üslubuna dökerek günümüz diline aktaran Necip Fazıl (ö. 1983) kitaba yazdığı takdimde: "Okuyucuların Kainatın Efendisine ait bu eseri, benzerleri arasında en eminlerden biri tanımalarını diler ve bu mukaddes mevzu karşısında haşyetle susmaktan ve eseri tatmaya çalışmak tavsiyesinden başka söz olmadığını bildiririz." diyerek dikkatleri bizzat esere çekmek istemiştir. Me'âlimü'l-Yakīn, Necip Fazıl Kısakürek'in Büyük Doğu Dergisi ve Gazetesinin yazı işleri müdürlüğü görevlerini de yapmış olan H. Rahmi Yananlı (ö.

---

[6] Kastallânî'nin bu eseriyle ilgili bilgi için bk. Hüseyin Algül, "el-*Mevâhibu'l-Ledunniyye", DİA*, C 29, s. 421.

[7] "Şüphesiz o (Kitap) hayırlı bir dost ve arkadaştır."

[8] "(İman edip iyi işler yapanlara ne mutlu!) Varılacak güzel yurt da onlar içindir." (Ra'd, 13/29)

2013) tarafından 1261/1845 tarihli matbu nüsha esas alınarak sadeleştirilmiştir. Divan yayınları tarafından ilk baskısı 1983'te yapılan ve ikinci baskısı 2008 yılında iki cilt halinde basılan Mevahib-i Ledünniyye'nin sadeleştirilmiş metni ayrıca Türkçe ve Arapça olarak elektronik ortamda mevcuttur.[9]

Mütercimin Tercüme Yöntemi

Ali Arslan yazmış olduğu "Kastallânî'nin el-Mevâhibu'l-ledünniyye'sinin Bâkî Tercümesi: Meʿâlimü'l-yakîn Tercüme ve Rivâyet Tercihi Yöntemi Açısından İncelenmesi" başlıklı makalesinde eseri tercüme ve rivayet tercihi açısından incelemiş (2019/1, 51: 181-205) ve şu sonuçlara ulaşmıştır:

"Bâkî bazı bilgilere hiç yer vermemiştir. Bunların bir kısmı onun dîbacede de işaret ettiği üzere fuzûlî veya söylenmesi insanı üzecek şeyler olarak gördükleridir. Bir kısmı da teferruât olarak gördüğü bilgiler olabilir. Hatta ilavelerden fazla kısaltma yaptığı söylenebilir. Yaptığı ilaveler ise genelde manayı güzelleştirmek içindir. Bu ilaveler bazen kısa bazen biraz daha uzundur. Bu ilavelerde Bâkî çoğu zaman kaynağını gösterme ihtiyacı hissetmemiştir. Bâkî eserin aslındaki bilgilerde takdim-tehirler de yapmıştır. Bâkî eserine kendi kültür ögelerini ve halk dilindeki ifadeleri de katmıştır. Bâkî dîbâcede "Senedi meçhûl ve isnadı âlimlerce makbul olmayan münker sözlerden ve itibar edilmeyen nakillerden kaçınmak vacip olduğundan, din imamlarının tayin buyurdukları üzere gelen rivâyetlerin za'f, kuvvet, fesâd ve sıhhatlarına işaret edilmesi" amacını açıkça belirtmiştir. Fakat eserin incelenen kısımlarında senedle veya râvîlerin halleriyle ilgili olarak bu tarz bir değerlendirmeye rastlanmamıştır. Eserin aslında aktarılan rivâyetler hakkında Kastallânî tarafından za'fına işaret edilenlere, Bâkî genel itibariyle yer vermemiştir. Muhtemelen girişte işaret edilenler de bunlar olsa gerektir. Bâkî tarafından rivâyetler -özellikle incelenen birinci kısım göz önüne alındığında- ayrıca bir sened ve tenkidine tabi tutulmamıştır. Hatta rivâyetin geçtiği kaynak eserler dahî çoğu zaman zikredilmemiştir. Tercümede rivâyetler tenkitten daha ziyade tercih edilmiştir. Bu tercihte öne çıkan hususlar ise daha çok çoğunluk görüşü istikametinde olmaktadır. Ayrıca ihtilaflı konulara fazla girmeme, okuyucunun ihtiyacı kadar olan kısmını verme anlayışı da ön plandadır. Okuyucu olarak da bu konuda bilgi sahibi olmak isteyen kimseler düşünüldüğü anlaşılmaktadır, âlimler arasında tartışılması gereken bilgiler buraya aktarılmamıştır." Detaylı inceleme ve bilgi adı geçen makaledeedir.

Mütercim Bâkî eserin dibacesinde sanatlı bir üslupla ve:

> "Ve'l-ḥāṣıl nüsẖa-i şerîfe mutażammın olduġı āyāt-ı kerime, tefāsîr-i meşhûrede mesṭûr olan eṣaḥḥ-ı aḳvâl üzre evżaḥ-ı ʿibārātla tefsîr olınduḳdan ṣoñra, mevāżiʿ-i mühimmede taṣdîri vācib olan mesāʾil-i fıḳhiyye-i Ḥanefiyye ki -Şeyẖ-i müşārün-ileyh kendü meẕhebi riʿāyetin iltizām itmegin ihmāl itmiş ola- anlar tedārik olınup kütüb-i fetāvādan naḳl-i ṣarîḥle yerlü yerince taḥrîr ve tasṭîr ḳılındı. Ve eḥādîs ü āsārdan ol ki miʿyār-ʿayār ve meḥekk-iʿtibār-ı eʾimme-i kibārda ṣıḥḥat bulmışdur, ṣaḥîfe-i beyāna sebt olınup senedinde mechûl ve isnādı beyne'l-ʿulemā nā-maḳbûl olan ḳavl-i münker ve nakl-i nā-muʿteberden iḥtirāz vācib olmaġın eʾimme-i dîn taʿyîn buyurduḳları üzre vārid olan rivāyātuñ żaʿf u ḳuvvet ve fesād u ṣıḥḥatlerine işāret ḳılındı. Ve îrādı mūcib-i melāl olan fużûl-i aḳvâl ve tefāṣîl-i bî-meʾālden tecrîd ḳılınup şürūḥ ve ḥavāşî-i muʿteberede mevcûd olan kelimāt-ı ehl-i taḥḳîḳden baʿżı muḳaddimāt-ı nāfiʿa ve ecvibe-i dāfiʿa ilḥāḳ ve iżāfet olındı…" (Dibace)

ifadeleriyle okuyucu için tercüme tekniği hakkında uzunca bir malumat takdim etmiş, izlediği tercüme yöntemini yazdığı Türkçe beyitlerle şöyle özetlemiştir:

Zevāʾidden ḳılup tenfîḥ ü tehẕîb
Fevāʾid birle ḳıldum naḳş u teẕhîb

İdüp müşkillerin altun gibi ḥall
Beyān evrāḳını ḳıldum mücedvel

[9] http://www.islamilimleri.com/Ktphn/Kitablar/17/005/Turkce/Kitab.htm
http://www.islamilimleri.com/Ktphn/Kitablar/17/005/Arapca/Kitab.htm

Taḫayyül ābına zer gibi çökdüm

Zer-efşān yirine göz nūrı dökdüm

"Fazlalıklardan arıtıp temizledim. Faydalarla süsleyip yaldızladım. Zorluklarını altın gibi erittim. Söz sayfalarını sapasağlam ettim. Tahayyül suyuna altın gibi çöktüm. Altın yaldız yerine göz nuru döktüm." şeklinde günümüz Türkçesine aktarabileceğimiz Türkçe beyitlerin ardından "Fevāżıl-ı aṣḥāb-ı fażīlet ve mekārim-i erbāb-ı faḍl u maʿrifetden istidʿā olınur ki maḥall-i iltifātda ẓāhir olan hefevātına ḳalem-i aġmāż çeküp vāḳıf olduḳları ḫabṭ u ḫaṭāyı ṣafḥa-i ṣafḥ u aʿrāża naḳl buyuralar." ifadeleriyle özür beyan eden ve hatalarının müsamahayla karşılanmasını isteyen mütercim sonunda yazdığı ve "Allah'ım, ağır söz sahipleri pusudadır, bana bir sığınak nasip et ki sözümü görmesinler. Söz, iyi ve kötüsüz olmaz. Herkes iyi istiyor, bu ise kendi kendine olmaz." mealindeki Farsça dua beyitleriyle dibaceyi tamamlamıştır.

Bâkī, eserin bölümleri ve muhteviyatı hakkında bilgi verdikten sonra Birinci Maksad'dan başlayarak toplam on bölüm olan eseri kendi üslubu üzere tercüme etmeye başlamıştır.

Me'âlimü'l-Yakīn'in Maksatları (Bölümleri)

Kastallânînin on maksat üzere bina ettiği eserini Bâkī, aynı şekilde on bölüm olarak tercüme etmiştir. Bâkī'nin önsözündeki orijinal metnin [A nüshası] çeviri yazısı, on maksat (bölüm) ve içerikleri şöyledir:

Maḳṣad-ı Evvel: Sultān-ı Enbiyā "علیه من الصلوات ازکاها ومن التحیات اصفاها" ʿaleyhi mine'ṣ-ṣalavāti ezkāhā ve mine't-taḥiyyāti aṣfāhā Ḥażret[ler]inüñ ezel-i āzālda tāc-ı ibtihāc-ı risāletle ser-efrāz olup nigīn-i engüşterīn-i nübüvveti naḳş-ı Ḫātemü'n-Nebiyyīn birle tezyīn ḳılınduġınuñ beyānındadur. [A3b]

Maḳṣad-ı Sānī: Ol Ḥażret'üñ Ḳurʾān-ı ʿAẓīm'de ve Tevrāt ve İncīl'de ve Zebūr'da ve sāʾir ṣuḥuf-ı semāviyye ve eḥādīs-i Nebeviyye'de vāḳiʿ olan esāmīsi beyānındadur. Ve evlād-ı kirāmı ve ezvāc-ı ṭāhirātı ve ʿammleri ve ʿammeteleri rıżāʿan ḳarındaşları ve ceddeleri ve ḫidmetkārları ve ḳulları ve muʿtaḳları ve ḥārisleri ve kātibleri ve ehl-i İslām'a irsāl itdügi mektūb-ı şerīfleri ve mülūk-i eṭrāfla vāḳiʿ olan mürāselātı ve ālāt-ı ḥarbi ve devābbı ve ḫidmet-i şerīflerine gelen elçiler bunda meẕkūrdur. [A3b]

Maḳṣad-ı Sālis: Ol Ḥażret'üñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem kemāl-i ḫilḳati ve cemāl-i ṣūreti ve aḫlāḳ-ı rażiyyesi ve ḫıṣāl-i marżiyyesi beyānındadur. [A3b]

Maḳṣad-ı Rābiʿ: Ol Ḥażret'üñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ṣıdḳ-ı nübüvvet ve sübūt-ı risāletine dāll olan muʿcizāt-ı bāhire ve ḫaṣāʾiṣ-i āyāt ve bedāyiʿ-i kerāmāt-ı ẓāhiresi beyānındadur. [A4a]

Maḳṣad-ı Ḫāmis: Ol Ḥażret'üñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem pāye-i Miʿrāc'la ser-efrāz olup pīşgāh-ı Ḥażret-i ʿİzzet'de envāʿ-i teşrīfāt-ı mükāleme ve müşāhede birle şeref-i imtiyāz bulduġınuñ beyānındadur. [A4a]

Maḳṣad-ı Sādis: Ol Ḥażret'üñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem, Ḳurʾān-ı ʿAẓīm ve Kitāb-ı Kerīm'de ṣıdḳ-ı nübüvvet ve sübūt-ı biʾsetine şehādet iden āyāt-ı kerīmenüñ beyānındadur. Ve taḥḳīḳ-ı risālet ve ʿulüvv-i menzilet ve mekāneti üzre vāḳiʿ olan ḳısımlar ve ittibāʿ-ı sünnet ve vücūb-ı ṭāʿatine müteʿallıḳ olan delāʾil ve anuñ ḥaḳḳında enbiyā ʿaleyhimü's-selāmdan aḫẕ olınan ʿahd u mīsāḳlar ve Tevrāt ve İncīl'de ve sāʾir kütüb-i āsmānīde envāʿ-ı taʿẓīm ve tebcīl birle ẕikr-i cemīli cereyān itdügi bunda meẕkūrdur. [A4a]

Maḳṣad-ı Sābiʿ: Ol Ḥażret'üñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem vücūb-ı maḥabbet ve ittibāʿ-ı sünneti beyānındadur. Keẕālik Āl ve Aṣḥāb ve etbāʿına maḥabbet vācib idügi ve ṣalāt u selām itmenüñ aḥkāmı bunda beyān olınur. [A4a]

Maḳṣad-ı Sāmin: Ol Ḥażret'üñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem emrāż u ʿilel ṣāḥiblerine ʿilācı ẕikrindedür ve taʿbīr-i rüʾyāsı ve muġayyebātdan aḫbārı beyānındadur. [A4a]

Maḳṣad-ı Tāsiʿ: Ol Ḥażret'üñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ṭāʿāt ü ʿibādātı ve eẕkār u edʿiyesi beyānındadur. [A4a]

Maḳṣad-ı ʻĀşir: Ḥaḳḳ sübḥānehū ve teʿālā ol Ḥażret'i [sav.] ḥaẓīre-i Ḳuds ve civārına daʿvetle itmām-ı niʿmet ve ikmāl-i ʿizzet itdüginüñ beyānındadur. "و الله تعالى ملهم الصواب و اليه المرجع و المعاب" vallāhu teʿālā mülhimü'ṣ-ṣavābi ve ileyhi'l-merciʿi ve'l-meʾāb. [A4a]

Eserin İsra/Mirac Bölümü

Bâkî, eserin dibacesinde Selmân-ı Savecî'nin "Ey sonsuzluğun zirvesi, mekân senindir. Meleklerin miracı ancak senin eşiğindir." ve Nizâmî-i Gencevî'nin "Yüce arşın sahibine gittin. Yetmiş bin basamak kat ettin." mealindeki iki Farsça beytini tazmin ederek yazdığı şiirde Fahr-i Kâinat efendimizin mülk ve melekut alemlerindeki seyahatine dikkat çekmektedir. Meâlimü'l-Yakīn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn'in beşinci bölümünde "Peygamber Efendimiz'in Mi'râcı" ana konu başlığı altında İsrâ ve Mi'râc mucizeleri etraflıca ele alınmış ve işlenmiştir.

Başlık: Maḳṣad-ı Ḫāmis "Ol Ḥażret'üñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem pāye-i Miʿrāc'la ser-efrāz olup pīşgāh-ı Ḥażret-i ʿİzzet'de envāʿ-i teşrīfāt-ı mükāleme ve müşāhede birle şeref-i imtiyāz bulduġınuñ beyānındadur." [A4a]

Beşinci Bölüm: "O Hazret'in (sav.) Mi'râc pâyesi ile benzerlerinden üstün olup Allah (cc.) katında türlü konuşma ve müşahede hediyeleriyle seçkinlik şerefi bulduğunun beyanındadır."

Eserin beşinci bölümünde İsra/Mirac hadisesi baştan sona kadar etraflıca ele alınmış, en ufak teferruatına kadar titizlikle araştırılmış ve anlatılmıştır. Önce hadisenin başladığı mekân üzerinde durulmuş bu bağlamda üç farklı rivayeti *Fethü'l-Bâri* sahibi İbn-i Hacer'in birleştirerek: "Resûlullah Efendimiz Ümmü Hânî'nin evinde yatmıştı. Onun evi Ebû Tâlib oymağının yanındadır. O gece orada evin çatısı yarıldı; oradan melek inip Fahr-i Kâinat Efendimiz hazretlerini evden alıp çıkardı. Mescid-i Haram'a iletti. Orada yanı üzerine yatırdı. Henüz Efendimiz hazretleri uyuklama halindeydi. Mescid-i Haram'dan da alıp çıkardı, Burak'a bindirdi" buyurduğuna işaret edilmiştir. Böylece hadisenin başlangıç yeri ve şekli meselesi rivayetler birleştirilerek açıklığa kavuşturulmuştur.

Üç aşamada gerçekleşen Mirac'ın ilk aşaması mülk âleminin arz semtinde Mescid-i Haram ile Mescid-i Aksa arasında vuku bulmuş ve bu olaya gece yürüyüşü anlamında "İsra" denmiştir. Yolculukta ilk durak Mescid-i Aksa'dır. Bundan sonra uruc (göğe yükseliş) evresinde yedi kat semada cereyan eden hadiseler, mükaleme ve müşahedeler anlatılmaktadır. Sema âlemlerindeki seyahat bittikten sonra Sidretü'l-Münteha'ya erişilmiş ve burası mülk aleminin son durağı olarak kabul edilmiştir. Buradan yolculuğun ikinci ve daha gizemli evresi olan mülk aleminden melekut (gayb) âlemine geçiş ele alınmıştır. Burada Kab-ı Kavseyn makamında iki dostun mükalemesi gerçekleşmiştir. Cenab-ı Hak bütün âlemlerin Rabbi unvanıyla kendisine en yakın olan kulu ve ümmetin elçisi Resul-i Ekrem'ini Arş-ı Â'lâ'da huzuruna almış tabir caizse en güzel bir şekilde ağırlamış, çeşitli hediye ve müjdelerle onu ümmetine geri göndermiştir. Bu arada melekut âleminde ilginç mükaleme ve müşahedeler (cennet ve cehennemin seslerinin işitilmesi, kelemlerin sesinin işitilmesi gibi) Bâkî (mütercim) tarafından tasvir edilmiş, açık ve anlaşılır bir dille siyer okuyucusuna aktarılmıştır.

Beşinci bölümün giriş cümlesinde "Şöyle malûm olsun ki, bu hâdise, Peygamber Efendimiz hazretlerinin mucizelerinin en meşhuru, delil ve burhanlarının en açık seçiğidir." denildikten sonra İsrâ (gece yolculuğu, mirac) hususunda âlimlerin ihtilâf ettiklerine değinilmiştir. Miracın geceleyin olmasının hikmeti üzerinde durulmuştur. Bazıları dedi ki: "Geceler sevgililere mahsus olan zamandır. Dost dostun sohbetine geceleyin gider. Bu da onun için böyle vâki oldu." denilerek miracın niçin gece vakti gerçekleştiği izah edilmiştir.

Eserin İsra/Mirac bölümünde Bâkî (mütercim) okuyucu ve dinleyicilerin aklına gelebilecek bütün soruları sormuş uygun cevaplarla müşkil meseleleri açığa kavuşturmak istemiştir. Mesela:

Eğer sual olunup:

"İsrâ (mirac) gecesi mi daha üstündür, yoksa kadir gecesi mi?" denirse bunun cevabı, Şeyh Ebû Umâme bin Nakkaş'ın buyurduğu gibidir ki: "İsrâ gecesi, Fahr-i Âlem Efendimiz hazretleri hakkında daha üstündür. Kadir gecesi de ümmeti hakkında daha üstündür." Cevabından sonra mesele daha geniş bir bakış açısıyla açıklanmıştır.

Eğer sual olunup:

"Peygamberlerden daha başka peygamberlere İsrâ (Mirac) vâki oldu mu? Yoksa bu, Fahr-i Âlem hazretlerine mahsus mudur?" denirse Şeyh Arif Abdülaziz Mehdevî (Allah ona rahmet etsin) buna cevap verip: "O mertebeye cismiyle geceleyin yürütülmek (yâni mirac etmek) Fahr-i Âlem hazretlerinden başka bir peygambere vâki olmadı" diye buyurmuştur.

Eserin bu bölümünde Cenab-ı Hak mekândan münezzeh olduğu için miracı maddi bir sefer olarak düşünmenin doğru olmayacağı vurgulanmaktadır. "Hak teâlâ hazretlerinin huzuru ilmi, iradesi ve kudretiyle hazır olmasıdır. Başkalarının huzuru gibi değildir. Şerefli zâtını mekânlara nispet etmeye imkân yoktur. O'nun şerefli zâtını göklerde bir mekânda tasavvur ederek oraya doğru maddî bir sefer şeklinde miracı düşünmek mümkün değildir." denilmiştir.

Yine aynı bölümde on mertebe yükseliş ve yolculuktaki on duraktan bahsedilmiştir. Hak teâlâ hazretleri mekândan münezzeh olup Peygamber'i gökler üzerine çıkarmasının, sırf O'nu şereflendirmek, yüceltmekle beraber mülkünün ve melekûtunun bazı acayiplerini seyrettirmek için olduğu malûm olduktan sonra buyurmuşlardır ki: "O gecede on mertebe uruc vâki olmuştur. Yedisi gökler üzerine varıncaya kadar, sekizincisi Sidretü'l-Müntehâ'ya varıncaya kadar, dokuzuncusu Müstevî'ye yâni kalemlerin sesinin işitildiği yere varıncaya kadar, onuncusu Arş'a varıncaya kadardı. Senâ, hitabı işitme, hakikati keşfetme ve müşahede orada müyesser oldu." denilmektedir.

İsrâ hadîsini rivâyet eden yaklaşık yirmi beş Sahâbe-i Kirâm'ın tek tek isimleri sayılmış[10] "İmâm-ı Buhârî'nin rivâyetinde Katâde ve Enes bin Mâlik'den (Allah onlardan razı olsun) geldiğine göre Resûlullah Efendimiz hazretleri, Mirac gecesinden ashabına haber verip buyurdu ki" denildikten İsra hadisi tercüme edilmiştir:

Mütercim Bâkî,

> "Ḥāṣıl-ı maʿnāsı budur ki Resūlullāh *ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem* buyurmışdur ki" diyerek hadisi tercümeye başlar. "Bir gice Kaʿbetullāh'da *ḥaṭīm* didükleri mevżiʿde yanum üzre yaturdum. Uyurken bir kimesne geldi. Sīnemi yardı, ḳalbümi çıḳardı. Andan bir altun legen getürdiler. İçi ṭolu īmān idi. Pes ol kimesne benüm ḳalbümi yudı daḫı īmān ile ṭoldurdı. Andan soñra yerine ḳodı. Andan ṣoñra baña bir ḳatırdan alçaḳ ḥimārdan yüksek bir Burāḳ getürdiler. Şöyle idi ki adımı göz yetişdügi yere başardı. Beni aña bindürdiler. Andan Cibrīl *ʿaleyhi's-selām* beni dünyā gögine alup gitdi." **[A372b]**

Resul-i Ekrem (sav.) bu ulvi seyahatin Kabe'de Hatim denilen yerde başladığını, uyurken yanına gelen birinin göğsünü yardığını, kalbini çıkarıp iman dolu altın leğende yıkadığını, kalbinin iman ile doldurulduktan sonra yerine konulduğunu haber verir. Devamındaki cümlede katırdan alçak, eşekten yüksek, bir adımı gözün gördüğü mesafeyi kat eden bir binek (Burak) tasviri yapılmıştır. Ondan sonra Cebrail (as.) ile beraber semaya yükseldiğini Cebrail (as.) ile semadaki diğer meleklerin diyaloglarına yer verilmiş, melekler tarafından sema kapılarının açıldığı belirtilmiştir. Sema tabakalarının ilkinde insanlığın atası Hz. Adem (as.) ile karşılaşılmış, Cebrail (as.): "Bu senin atandır, ona selam ver" deyince Peygamber Efendimiz ona selam vermiş, Adem (as.) da "Merhaba sâlih oğul ve sâlih Nebî" diyerek selamına mukabelede bulunmuştur. İkinci kat semada Yahya ve İsa (as.), üçüncü kat semada Yusuf (as.), dördüncüde İdris (as.), beşincide Harun (as.), altıncıda Musa (as.), yedince İbrahim (as.) ile aynı şekilde karşılaşma ve selamlaşma olmuştur. Oradan Peygamber Efendimiz (sav.) meyvesi büyük küplere benzeyen ve yaprakları fil kulakları gibi olan *Sidretü'l-müntehâ*'ya vardıklarını mealen şöyle ifade etmektedir: "Andan *Sidretü'l-müntehā*'ya vardum, gördüm mīvesi büyük küplere beñzer ve yapraġı fil ḳulaḳlarına beñzer. Cibrīl: "Bu aġaç Sidretü'l-müntehā'dur." didi. Orada dört ırmak gördüğünü, ikisinin zahir ikisinin batın ırmakları olduğunu yani ikisinin cennette ikisinin de dünyadaki (Nil ve Fırat)

[10] İsra hadisini rivayet eden sahabeler: Enes bin Mâlik (ö. 93/711-12), Übey bin Kaʿb (ö. 33/654 [?]), Câbir bin ʿAbdillâh (ö. 78/697), Büreyde (ö. 63/682-83 [?]), Semure bin Cündeb (ö. 60/680), Abdullah bin ʿAbbâs (ö. 68/687-88), İbn ʿÖmer (ö. 73/693), İbn Mesʿûd (ö. 32/652-53) İbn ʿAmr (ö. 65/684-85), Ḥuẕeyfe (ö. 36/656), Şeddâd bin Evs (ö. 58/678) Ṣuheyb (ö. 38/659) ʿAli bin Ebî Ṭâlib (ö. 40/661) ʿÖmer bin el-Ḫaṭṭâb (ö. 23/644) Mâlik bin Ṣaʿṣaʿa (ö. 18/ 639 Diyarbakır?), Ebû Ümâme (ö. 86/705), Ebû Eyyûb el-enṣârî (ö. 49/669), Ebû Ḥabbe (ö. Uhud savaşı), Ebû Ẕerre (ö. Uhud savaşı), Ebû Saʿîd el-Ḫudrî (ö. 74/693-94), Ebû Süfyân (ö. 31/651-52), Ebû Hüreyre (ö. 58/678), ʿÂişe-i Ṣıddîḳa (ö. 58/678), Esmâ bint Ebî Bekr (ö. 73/692), Ümmü Hânî (ö. 50/670'ten sonra), Ümmü Seleme (ö. 62/681).

ırmakları olduğunu belirtir. Orada içerisine günde yetmiş bin meleğin girdiği Beytü'l-Ma'mur'un gösterildiğini ifade ettikten sonra orada kendisine bir kase hamr (içki), bir kase süt ve bir kase asel (bal) getirdiklerini bu içeceklerden sütü seçtiğini belirtir. Bunun üzerine Cebrail'in (as.) kendisine "Ol süd ki sen anı iḫtiyār idüp alduñ şol fıṭratdur ki sen ve ümmetüñ anuñ üzerinesiz." buyurduğunu ifade eder. Burada mütercim İmam Nevevî'nin bu hadisle ilgili "Fıṭratdan murād İslām ve istiḳāmetdür ve maʿnāsı İslām ve istiḳāmeti iḫtiyār itdüñ, dimekdür" yorumunu tercümeye dahil eder. Bunlardan sonra Peygamber Efendimiz (sav.) kendisine elli vakit namaz farz olunduğunu, o makamdan dönerken Hz. Musa'yla karşılaştığını, Musa'nın (as.) kendisinden namazı tahfif için tekrar Rabbine iltica etmesini istediğini ifade eder. "Hāṣılı taḫfīf olınacak olındı ve mukarrer olacak oldı. Hemān şimdengirü beş vaḳt namāza müdāvemet idüñ, dimek olur" **[A372a-373b]** Mütercim "Siyāḳ-ı meẕkūr üzre ḥadīs-i şerīfüñ muḥaṣṣal-ı mażmūnı budur ki beyān olındı." (Zikredilen hadisin manası bu anlatıldığı şekildedir) dedikten sonra Peygamber Efendimiz'in Miraç'taki diyaloglarını, sefer esnasında gördüğü/işittiği şeyleri farklı rivayet ve yorumlarla da zenginleştirilerek bazen muhtasar bazen de mufassal olarak halkın okuyup anlayabileceği bir dille anlatılmıştır. Mesela Peygamber efendimiz Cenab-ı Hakk'ın huzurunda iken aralarında geçen konuşmayı Bâkî, akıcı bir dil ve samimi bir üslupla şöyle dile getirmektedir:

Ve baʿżı aḫbār-ı isrāda İbn Merzūḳ raḥmetullāhi ʿaleyh ẕikr itdügi üzre vārid olmışdur ki Faḫr-i Kāʾināt ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem, ḳurb-ı Ḥażret'de maḳām-ı ﴿قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰىۤ﴾'ya vüṣūl bulduḳda **ayıtdı**: "اللّهم إنك عذبت الأمم بعضهم بالحجارة وبعضهم بالخسف، وبعضهم بالمسخ، فما أنت فاعل بأمتى؟" [Allāhümme! İnneke ʿaẕẕebte'l-ümeme baʿḍahüm bi'l-ḥicāreti ve baʿḍahüm bi'l-ḫasefi ve baʿḍahüm bi'l-meshi femā ente fāʿilun bi ümmetī.] **Yaʿnī** "Yā Rabb! Taḥḳīḳan sen ümem-i sālifeye ʿaẕāb-ı dünyevī ḳılduñ. Baʿżı ümmetüñ üzerine ṭaşlar yaġdurduñ ve baʿżını yere geçürdüñ ve baʿżını ṣūret-i insāniyyeden döndürüp ġayr-i ḥayvānāt ṣūretine ḳoduñ. Pes benüm ümmetüme neyleyeceksin?" didi.

Ḥaḳḳ sübḥānehū ve teʿālā **ayıtdı**: " أنزل عليهم الرحمة وأبدل سيئاتهم حسنات، ومن دعانى منهم لبيته، ومن سألنى أعطيته، ومن توكل على كفيته، وفى الدنيا أستر على العصاة، وفى الآخرة أشفعك فيهم، ولولا أن الحبيب يحب معاتبة حبيبه لما حاسبت أمتك" [Ünzilü ʿaleyhimu'r-raḥmeti ve übeddilü seyyiʾātihim ḥasenātin ve men deʿānī minhum lebbeytühū ve men seʾelenī aʿṭaytühū ve men tevekkel ʿaleyye kefeytühū ve fi'd-dünyā estüru ʿale'l-ʿuṣāti ve fi'l-āḫireti üşeffiʿke fīhim ve lev lā enne'l-ḥabībe yuḥibbu muʿātebete ḥabībihī le-mā ḥāsebtü ümmeteke] didi. **Yaʿnī** "Senüñ ümmetüñe idecegüm budur ki: Üzerlerine raḥmet inzāl eylerüm ve günāhların ḫayrāt u ḥasenāta tebdīl eylerüm. Ve anlardan bir kimesne ki baña duʿā eyleye ben aña telbiye iderüm yaʿnī duʿāsını ḥüsn-i ḳabūl ve icābete telaḳḳī iderüm. Ve suʾāl idenlerine aʿṭā eylerüm. Ve baña tevekkül idenlerine kifāyet iderüm. ʿĀsīlerinüñ ʿuyūbın dünyāda setr idüp āḫiretde anlar ḥaḳḳında senüñ şefāʿatüñi maḳbūl iderüm. Eger dost dostuñ muʿātebesin sevmeyeydi senüñ ümmetüñi muḥasebe ḳılmayaydum." diyü buyurdı.

Vaḳtā kim Ḫᵛāce-i Kāʾināt ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem maḳām-ı maʿlūmdan rücūʿ itmek diledi ve ayıtdı: "Yā Rabb! Her seferden gelenüñ bir armaġanı olur. Benüm ümmetüme armaġanum nedür?" didi. Ḥaḳḳ celle ve ʿalā **ayıtdı**: "أنا لهم ما عاشوا، وأنا لهم إذا ماتوا، وأنا لهم فى القبور، وأنا لهم فى النشور" [Ene lehum mā ʿāşū ve ene lehum iẕā mātū ve ene lehum fi'l-ḳubūri ve ene lehum fi'n-nüşūri] buyurdı. Yaʿnī "Mādemki ḥayatda olalar ben anlaruñla bileyüm ve vefāt itdükleri zamānda anlaruñla bileyüm ve ḳabirlerinde bileyüm ve nüşūrlarında bileyüm." dimekdür. **Murād** bu ümmete her ḥālde ʿavn u ʿināyetin ḳarīn ve muṣāḥib ḳılmaḳdur. Luṭf u iḥsānum anlara dāʾimā mütevāṣıldur, münfekk olmaz, dimekdür. Ḥadīs-i şerīfde vāḳiʿ olan "lam"lar "meʿa" maʿnāsınadur. [A389a-b]

Mütercim diyaloglarda özellikle eski Anadolu Türkçesi ve orta Türkçe dönemine ait metinlerde geçen **ayıttı** [dedi, söyledi] fiilini çokça kullanmaktadır. Metnin Arapça lafzını verip "Yani" kelimesiyle lafzın mealini verdikten sonra daha açıklama gerekiyorsa "Murad" kelimesini kullanarak şerhe/izaha devam etmektedir.

Sonuç

Çalışmaya konu olan eser 16. yüzyılın önde gelen devlet adamlarından Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın teşvikiyle, Bâkî tarafından tercüme edilen Meâlimü'l-yakîn fî sîreti Seyyidi'l-mürselîn'dir. Şairlik yönü ve divanı ile meşhur olan Bâkî, aynı zamanda nesirdeki ustalığını, Arapçaya hakimiyetini ve İslam ilimlerindeki vukufiyetini bu eseriyle göstermiştir. Bu çalışmada eserin Hz. Peygamber'in miracını konu alan beşinci bölümü üzerinde durulmuştur. Bu bölümde Kur'an-ı Kerim'den ayetler, hadisler ve çeşitli rivayetlerden iktibaslarla miraç hadisesi anlatılmaktadır. Mütercim

bu bölümde Sahih-i Müslim'de geçen bir hadisi Türkçeye şöyle aktarmaktadır: "Maʿnāsı: Ḫalḳ baña bāʿżı nesnelerden suʾāl itdiler ki ben anı **oñat** ḫāṭıruma almamış idüm. Böyle vāḳiʿ **olıcaḳ** ḳaṭı bī-ḫużūr oldum. Şöyle ġam çekdüm ki **hergiz** ol aşıl ġam çekmek baña vāḳiʿ olmadı. Andan Ḥaḳḳ sübḥānehū ve teʿālā gözümden ḥicābı refʿ itdi. Beytü'l-Muḳaddes'e naẓar iderdüm. Bir nesneden baña suʾāl itmediler illā ben anlara andan ḫaber virdüm, dimekdür." Örnekte görüldüğü gibi Bâkî'nin nesir dili oldukça sade ve akıcı, üslubu da gayet sağlamdır. Örnek cümledeki "oñat [tamam]", "olıcak" [olduğu zaman] ve "hergiz" [asla] gibi eski Anadolu Türkçesine ait kelimeleri metin içinde ustaca ve yerli yerince kullanmıştır. Eserin genelinde mütercim bilinmeyen kelimelerin anlamını satır altına kırmızı mürekkepli kalemle yazmıştır. Bu bölümde ise satır altı kelimeler şunlardır: ʿurż: [cānip], ḫāʾiṭ: [dīvār] lemeʿān: [dıraḫşīden], ṣahre: [ṭaş], ḳānit: [muṭīʿu'l-Ḥaḳḳ], müstaḥīl : [muḥāl], ġarār: [harar].

Eser dini yönü ve rivayet tekniği açısından İslami ilimler açısından önemli olduğu ve bu alanda çalışanların dikkatini çektiği kadar dil ve üslubu ve anlatım teknikleri açısından genelde filoloji özelde eski Türk edebiyatı araştırmacılarının ilgisini çekmektedir. Bâkî Türk dilinin bütün inceliklerine hâkim, yaşadığı devirde "şairler sultanı" unvanı kendisine verilmiş olan kudretli bir şairdir. Arapçadan Türkçeye yaptığı tercümelerinde onun Arap diline hâkimiyetini ve İslami ilimlere vukufiyetini görmek mümkündür. Bâkî Kastallânî'nin kısaca Mevahibü'l-Ledünniyye olarak şöhret kazanan Arapça siyer kitabını serbest tercüme yöntemiyle Türkçeye aktarmıştır.

Eserin tamamının orijinal transkripsiyonlu metni benim de hazırlayanlar arasında bulunduğum bir heyet tarafından yayıma hazırlanmaktadır.

Kaynakça

Algül, H. "el-Mevâhibü'l-Ledünniyye", DİA, C 29, s. 421. https://islamansiklopedisi.org.tr/el-mevahibul-Ledünniyye

Arslan, A. "Kastallânî'nin el-Mevâhibü'l-Ledünniyye'sinin Bâkī Tercümesi: Me'âlimü'l-Yakīn, Tercüme ve Rivâyet Tercihi Yöntemi Açısından İncelenmesi", İlahiyat Tetkikleri Dergisi, Sa. 51, s. 181-205, (Haziran 2019).

Arslan, A. "Siyer Mütercimi Olarak Büyük Şair Bâkî (ö. 1008/1600) (Me'âlimü'l-Yakīn İsimli Eseri Çerçevesinde)", Academic Platform Journal of Islamic Researches 3-3, 389-403, 2019.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, (thk. Muhibbüddîn el Hatîb) el-Câmi'u-s-Sahîhu'l-Müsned min Hadîsi Resûlillâh (sav.) ve Sünenihî ve Eyyâmih, el-Mektebetü's-Selefiyye, Kahire 1400/1980.

Çavuşoğlu, M. "Bâkī", DİA, C 4, s. 537-540. https://islamansiklopedisi.org.tr/baki--sair

Deniz, R. Bâkī'nin Me'âlimü'l-Yakīn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn Adlı Eserindeki Tümleme Birleşik Cümleler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1993.

ez-Zurkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkī b. Yûsuf, Şerhu'l-Allâmeti'z-Zurkânî ale'l-Mevâhıbi'l-Ledünniyye, (tsh. Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1996.

Fayda, M. vd. "Muhammed", DİA, C 30, s. 408-481.

Hadislerle İslâm, Diyanet İşleri Başkanlığı, https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/

Kandemir, M. Y. "Buhârî: el-Câmi'u's-Sahîh", DİA, C 7, s. 114-123.

Kaplan, H.; Macit, M. "Bâkī", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/baki

Kastallânî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr eş-Şâfi'î, el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye, (thk. Me'mûn b. Muhyiddîn el-Cennân), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996; (thk. Sâlih Ahmed eş-Şâmî) el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût 2004.

Kastallânî, el-Mevâhib-i Ledünniyye (sd. İhsan Uzun Görgün), İstanbul, 1972.

Kastallânî, el-Mevâhibü'l-Ledüniye: Gönül Nimetleri (sd. Necip Fazıl Kısakürek/ Adıdeğmez), Bab-ı âlide Sabah Neşriyatı, İstanbul 1967.

Kastallânî, Mevâhib-i Ledünniyye Tercümesi: Me'âlimü'l-Yakīn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn (sd. H. Rahmi Yananlı), Divan Yayınları, İstanbul 1983-2008.

Kur'ân Yolu Meali ve Tefsiri, Diyanet İşleri Başkanlığı, https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/

Kur'ân-ı Kerim, Diyanet İşleri Başkanlığı, https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf

Muîn el-Miskîn, Muînüddin Muhammed b. Abdullah el-Ferâhî, Meâricü'n-Nübüvve: Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî, (trc. Nişancı Celalzâde Mustafa Çelebi), İstanbul 959/1552.

Muîn el-Miskîn, Muînüddin Muhammed b. Abdullah el-Ferâhî, Meâricü'n-Nübüvve: Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî (trc. Altıparmak Mehmed Efendi), İstanbul 1273.

Poyraz, Y.; Tergip, A. "Bâkī'nin Me'âlimü'l-Yakīn Adlı Mensur Eseri", Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1 (1), (2010), s. 135-143. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/odusobiad/issue/27565/290027

Şenel, A. "Kastallânî", DİA, C 14, s. 583-584. https://islamansiklopedisi.org.tr/kastallani-muhammed-b-ahmed [ET: 25.05.2021]

Tergip, A. Bâkī'nin Me'âlimü'l-Yakīn Adlı Eseri Üzerinde Dil İncelemesi (Metin-Sözlük), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010.

Turhan, İ. H. Bâkī'nin Mevâhibü'l-Ledünniyye Tercümesinde Karmaşık Birleşik Cümle Tipleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1992.

Uzun, M. İ. "Mi'raciyye", DİA, C 30, s. 135-140.

Uzun, M. İ. "Siyer ve Megāzî, DİA, C 37 s. 319-326.

Uzun, M. İ. "Türkçe Siyer Kitapları", DİA, C 37, s. 324-326.

Presentation ID / Sunum No= 26

Oral Presentation / Sözlü Sunum

XVI-XVII. Yüzyılda Musul'da Eğitim-Öğretim Hizmetleriyle İlgili Vakıflar

Dr. Isam ALBAYATY

Kuzey Teknik Üniversitesi / Kerkük Teknik Enstitüsü / Irak
isam975@ntu.edu.iq

Özet

Musul Osmanlı Devleti'nde önemli merkezlerden birisi olmuştur. Bu çalışmada, XVI-XVII. yüzyıllar arasında Musul'da kurulmuş olan eğitim-öğretim vakıflar hizmet alanları incelenmiştir. Osmanlı Devletinde gelirlerinin tahsis edildiği sahalardan birisi de eğitim-öğretim sahasıdır. Medreselerde eğitim ve öğretimi sıbyan mekteplerinde, darü'l-kurra ve darü'l-hadislerde yapılmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devrinde Musul bölgesinin sosyal ve kültürel hayatını bu 13 vakıf kurumu ile izâh etmek mümkün görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Musul, Osmanlı Devleti, Vakıf, Medrese, Sıbyan mektepı.

Service Areas of Mosul Foundation(Waqfs) Educati-Teaching During 16 - 17th Centuries

Abstract

Mosul was one of the important centers in the Ottoman Empire. In this study, XVI-XVII. The service areas of educational foundations established in Mosul between the centuries were examined. In the Ottoman Empire, one of the areas in which revenues are allocated is the education and training area. Education and training in madrasas are carried out in primary schools, darü'l-kurra and darü'l-hadiths. In addition, it is possible to explain the social and cultural life of Mosul in the Ottoman period with these 13 foundation institutions.

Keywords: Mosul, Ottoman Empire, Foundation (Waqf), Madrasah, Primary School.

Giriş

Musul orta Doğunun önemli bir noktasında yer almaktadır. Bu konumundan dolayı çok çeşitli kültür ve medeniyetlerin bulunduğu bir yer olmuştur. H.24 Cemazeyilahir 922/ M.25 Temmuz 1516'dan sonra Bıyıklı Muhammed Paşa tarafından Osmanlı hakimiyetine katıldıktan sonra, Musul ilk önce Diyarbakır Eyaletine bağlı bir sancak olmuş, daha sonra altı sancaklı bir eyalet haline getirilmiştir ve birkaç yıl sonra, bir müddet Bağdat eyaletine tabi olmuştur.[11] Bir müddet de Şehr-i Zur eyaletine bağlanmış; sonra

[11] Fazla bilgi için Bkz. Ahmet Gündüz, , ***Osmanlı İdaresinde Musul 1523-1639***, *Elazığ: Fırat Ü*niversitesi Basımevi, s.23-32.

tekrar Bağdat'a ilhak olunmuştur. Fakat Musul'un H.994/M.1586 yılında itibaren müstakil bir eyalet haline getirildiği kadar devam etmiştir. Bilindiği gibi Osmanlı idaresine geçen bölgeler tımar sisteminin gerektirdiği üzere tahrir tabi tutulur, bölgenin vakıfları[12], piyade, müsellem ve aşiretleri ise ayrıca tahrir edilirdi.[13]

Vakıflar, Osmanlı Devleti'nde toplumsal, ekonomik ve kültürel hayattaki rolü ile bugün tahayyül edilemeyecek kadar geniş alanlara yayılmış ve fonksiyonları itibarıyla insan ve sosyal hayatın bütün cephelerini kuşatmıştır. Şu ifade vakıfların toplum hayatındaki yerini açıklamaktadır: Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme dönemlerinde sosyal hayatın en önemli kurumu olan vakıf müessesidir [14]. Bu müessesenin Osmanlı döneminde çok büyük bir inkişafa mazhar olduğu, sosyal alanda, eğitim, sağlık, sosyal yardım ve sosyal güvenlik gibi en temel haklarının ötesinde mahalla fukarasına sakak verilmesi. Osmanlı Devleti toplumun tüm sosyal ihtiyaçlarını vakıflar yoluyla karşıladığından, "Osmanlı medeniyeti" için bir vakıf medeniyeti tabiri kullanılmaktadır. Vakıf müessesesi, 16. Yüzyıldan itibaren toplumun tüm ihtiyaçlarına cevap verebilen bir sosyal kuruluş hâline gelmiştir.[15]

Eğitim-Öğretim Kurumları ile ilgili Vakıfları

1. Medreseler

Medreseler İslam toplumundaki en eski kuruluşlardan biri olarak kabul edilmektedir. Medreselerin görevleri camiler, mescitler ve onların işlevleri ile sıkı bir ilişki içerisindeydi.[16] IV. asırdan sonra mescitlerden ayrı olarak özel eğitim yerleri olarak medreseler inşa edildi. Ancak pek çoğu yine mescitlere bağlı kaldı.[17]

Arapça "derese" fiil kökünden gelmektedir.[18] Medrese kelimesi ile ders yapılan yer kastedilmektedir. Mastarı olan ders kelimesinin ise pek çok manası bulunmaktadır. (وَلِيَقُولُواْ دَرَسْتَ) "Sen okumuşsun derler"[19] ayetinde (دَرَس) kelimesi okuma manasında kullanılmıştır. İbadet yeri manasına gelen (المدارس) kelimesi de bu kökten türemiştir. Medrese (المدرسة) ise ders yapılan ve okunan yer manasında ism-i mekandır.[20]

Medreselere çok sayıda vakıf bağışlanmıştır ve böylece oralarda ders gören öğrencilerin eğitimleri süresince giderlerini karşılayan gelirler ortaya çıkmıştır. İster büyük olsun isterse küçük bu medreseler vakıf yönetimi altına girmektedir.[21] Osmanlı devletinde eğitim kurumunun devletin ortaya çıkışından son zamanlarına kadar camilerle ve din adamlarıyla sıkı bir ilişkisi bulunmaktadır. Eğitimdeki bu dini görünüm XIX. yüzyılın sonuna kadar zayıflamadı. Eğitim, camii ya da mescidin bir odasında veya öğrenciler için ayrılmış iç bir bölümde yapılıyordu. Bu tarz bir eğitim için yapılan harcama daha önce söylediğimiz gibi camilere bağışlanmış vakıf mallarından sağlanmaktaydı. Eğitim vakti ise sabit değildi ya sabah erken bir vakit ya da ikindiden sonraki vakit eğitime ayrılıyordu.[22]

---

[12] Arapçada "durdurmak,alıkoymak,hapsetmek"anlamlarına gelen vakıf kelimesi.Şemseddin Sami, ***Kamus-ı Türki***, İstanbul, 1317, s. 1495-1496; El-Kübeysi, Muhammed Übeyd Abdullah, ***Ahkâmül-Vakf Fiş-Şerîatil İslâmiye***, C. 1, Bağdad, 1977, s. 3-4.

[13] Cengiz Eroğlu vd., ***Osmanlı Vilayeti Salnamelerinde Musul,*** B.2,Ankara: Global Strateji Enstitüsü,s.125sonra.

[14] Daha fazla bilgi Vakıf hizmetleri için bkz. Ertem, Adnan, "***Osmanlıdan Günümüze Vakıflar***", Vakıflar Dergisi, sayı: 36, Ankara, Aralık-2011, s. 35-47.

[15] Mustafa Alkan, "***Osmanlı Vakıf Sisteminde Bozulma Üzerine Bazı Düşünceler***", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı: 166, Ankara, s. 67-68;

[16] Fazıl Bayat, ***Dirâsâtün fî Târîhi'l-'Arab fi'l-'Ahdi'l-'Osmânî,*** Beyrut: Dâru'l-Medâri'l-İslamî,s.378.

[17] Mecmuatu'l-Bâhisîn, ***Hazaratü'l-Irak***, C.10, Bağdat: Daru'l-Hürriyye,s.333.

[18] Şemseddin Sami, ***Kamus-ı Türki***, Dersaadet ikdam Matbaası,s.1313-1314.

[19] **Kur'an Kerim** den suret En'am 7/105.

[20] Mustafa Cevvâd, (1940), ***Evvelü Medresetin fi'l-'Irak,*** El-Muallimu'l-Cedîd Dergisi, Bağdat, 1, s.36.

[21] Beyyat, *a.g.e.*,s.378.

[22] Hüseyin El-Katrânî, ***ez-Zübeyr fi'l-'Ahdi'l-'Osmânî 1571-1914***, Yüksek Lisans Tezi, Basra Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Basra, s.104.

Osmanlı devletinin farklı bölgelerinde çocukların temel eğitimi için kurulmuş olan medreselere "Sıbyan Mektepleri" ismi verildi. Bu medreseler şehirlerin her mahallesinde bulunduğu için "Mahalle Medresesi" de denilmekteydi. Bunun yanında "Daru't-Ta'lîm", "Muallimhâne" ve "Mektephâne" isimleri Osmanlı devletinin bütün vilayetlerine yayılmış olan ilk önce Kur'an-ı Kerim okumasını Kurslarına[23] verilen isimlerdir.[24] Bu medreseler genelde camilerin bitişiğinde yer almaktaydı ya da caminin bir odası bu medrese için ayrılmıştı. Buralarda yazma eğitiminin yanı sıra Kur'an-ı Kerim ve hadislerin tefsiri ve namaz eğitimi verilmekteydi.[25] Eğitimi Molla, Şeyh, Müderris, Mu'id veya Muallim diye isimlendirilen bir şahıs vermekteydi. Çocuklar sıbyan mekteplerine okuma-yazma, matematik ve şiir öğrenmeleri ve Kur'an'ı ezberlemeleri vs. için gönderilirdi.[26]

Osmanlı devleti dini eğitime önem vermiştir. Osmanlılar H.941/M.1534 yılında Irak'ı idaresine altına aldıktan sonra kendi mezhepleri olan Hanefi mezhebini yaymak ve yerleştirme için çabaladılar ve bu amaçlarını gerçekleştirmek için medreseler açıp bazı dini medreseler kurdular.[27] Bu medreseler İslam devleti zamanında kurulmuş olan Arap medreselerinin uzantısından başka bir şey değildi. Ailenin ve toplumun, varlığı sürdürebilmesi, kendini geleceğe hazırlaması ve geliştirebilmesi için eğitime olan ihtiyaç bilinmektedir. Bu nedenle toplumlar, bu ihtiyacı karşılayabilmek için kendilerine özgü eğitim kurumları oluşturmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde vakıf gelirlerinin tahsis edildiği sahalardan birisi de eğitim-öğretim sahasıdır.[28] Valiler, tüccarlar ve zengin ailelerin oğulları veya hayır seven insanlar, dine olan bağlılıklarından ve toplumdaki konumlarından dolayı medreseleri kurmak için yarıştılar.[29]

1.1.Musul'daki Medrese Vakıfları

Osmanlı kayıtlarını incelediğimizde Musul medreseler müessese olarak güçlü bir sahiptir. Fizikî olarak ya camiyi hücreleriyle sarmış vaziyette ya caminin avlusu içinde veya Ulu Camii Medresesindeki (Nureddin Şehit) gibi[30], hemen yanında, amma mutlaka fizikî bir mekâna sahipti. Musul en eski vakıf kayıtlarında cami ile medrese birlikte ifade edilmektedir. Bu medreselerde birkaç görevli tayin etmişlerdir bunlar (mütevelli, müderris, kâtib, ferraş, rakabe) ve talebeye (öğrenci) vakıf gelirlerinden tahsis edilmiştir.[31] Eskiden yapılmış olan medreseler ise devamlı bir surette korunduğu ve eskiye yerlerinin tamir edildiği görmekteyiz.[32] Görüldüğü gibi Osmanlılarda ilim ve medrese eğitimine büyük

---

[23] Bayat, *a.g.e*.s.,382; İbrahim Ahmet, ***Hareketü't-Terbiyeti ve't-Ta'lîm, Mevsû'atu'l-Mûsuli'l-Hadâriyye***, C.4, Musul: Dâru'l-Kütüb li'n-Neşr,s.333

[24] Abdul Razak El-Hilâlî, ***Târîhu't-Ta'lîm fi'l-'Irâk fi'l-'Ahdi'l-'Osmânî 1638-1917***, Bağdat,s.47-52; Ahmet, *a.g.e.*,s.333;Manhal El- Ali Bey, ***Tarihu'l-Hidemati'l-Vakfiyye fi'l-Musul H.1249-1337/M.1834-1918***,Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bağdat Üniversitesi İbn Rüşd Eğitim Fakültesi,Bağdat,s.245.

[25] Bayat, *a.g.e*.,s.382; İbrahim El-Derûbî, ***El-Bağdâdiyyûne Ahbâruhum ve Mecâlisuhum,*** Bağdat: Matbaatü'r-Râbita, s.381; Bahaeddin Yediyıldız, ***XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal İncelemesi*** ,Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,s.210-219.

[26] El-Hilâlî,*a.g.e.,s.*52; El-Katrânî, *a.g.e*.,s.105

[27] Ahmet, *a.g.e.,s.*335;El- Ali Bey, *a.g.e*.,248; Yusuf İzzeddin, ***Al-Hayat-ı Al-Fikriye fi Bağdat***, Al-Mçme Al-İlmi Iraki Dergisi, 2(31),s.124.

[28] Hamza Keleş, Serpil Asar, ***XVI-XIX. Yüzyıl Karaman Vakıflarının Hizmet Alanları,*** e-Kafkas Eğitim Araştırmalar Dergisi, 2 (3),s.16.

[29] Ahmet, *a.g.e*.,s.335; İsam Al-Bayaty, ***El-Vakıf fi Eyalat El-Irak Hilal-i El-Ahdi El-Osmani El-Evvel 1534-1623,***Bağdat:Divan El-Vakıf Sünni,s.172-173.

[30] Yasin El-Ömerî, ***Münyetu'l-Udebâ fi Tarihü'l-Musul El-Hadba***,Neşreden Said ed-Deveci, Musul:Matbaatu'l-Hedef,204-205; Al-Bayaty,*a.g.e.*,s.173.

[31] Bu ***TTD.998;195;308*** ve ***660*** no'lu tahrir defterlerindeki kayıtlara göre çıkartılmıştır.

[32] Meselâ Atabekler döneminde Musul'da 18 medreseleri vardır. Bu konu ilgili geniş bilgi için Bkz. Said Deveci, ***Atabekler Döneminde Musul Medreseleri***, Cev. Tülay Yürekli, Sanat Tarihi Dergisi,23(2),s.85-103.

bir önem verilmiştir ve vakıflar tarafından sağlanıyordu.[33]Tespit ettiğimiz dönemimizde Musul vakıf yoluyla tesis edilmiş medreseler bulunmaktadır.

1.1.1.Nureddin Şehit Camii Medresesi

Musul'da H.566/M.1172 yılında Nureddin Zengi tarafından camii El-Nuri El-Kabir (Nureddin Şehit Camii) tamamlandı. Camii içinde bir de medrese yaptırmıştı[34] ve İmadeddin Ebubekir Şâfi'i medresenin müderrisi olup.[35] Medresenin geliri ve gideri, camii vakıfları konusunda tarihçi Ahmet Gündüz ele alındığından burada tekrar edilmeyecektir.[36] Bu Medrese hakkında makale döneminde çok bilgi mevcut değildir.[37]

1.1.2.Hoca Kasım Medresesi

Musul'un ortasında El-Camii El-Kebir Mahallesinde yer almaktadır ve Nureddin Şehit Camii yanındadır. Bu medresenin vakıf gelir kaynağı Musul boyahanesinden bir meblağ vakıf edilmiştir ve H.965/M.1558 yılında harabe halına gelmiştir.[38]Medresenin için H.932/M.1526 tarihinde 9000 akçe yılda ayrılmıştır. Bu meblağ günlük hesabıyla(fi yevm) cihetler tahsis edilmişti; talebe 10 akçe; tevliyet 7 akçe; molla 5 akçe ve rekabe 3 akçe masrafları için harcanırdı toplam günlük gideri 25 akçe idi.[39] H.946-983/M.1540-1575 tarihlerinde ise 10.800 akçe yıllık ayrılmıştır. Vakfın bu geliri muhtelif görev ve hizmetlere günlük hesabıyla şu şekilde gösterilebilir: talebe 10 -7 akçe arasında, tevliyet 7 akçe, ferraş 3 akçe ve 3 akçesi de kitabet cihetleri için sarf olunmaktadır, toplam günlük vakfın gideri 30 akçe idi.[40]

1.1.3.Ez-Zeyvanî Camii Medresesi

H.1104/M.1692 yılında itibaren eğitim-öğretim faaliyetleri hızlanmış, Musul'un güney batısında Bâbü'l-Beyz mahallesinde yer almaktadır.[41] Bu medrese aynı adla anıldıkları camilerin bir parçası olarak eğitim-öğretime başlamışlardır. Medresede Kur'an Kerim, hadis ve tıp alanında eğitim faaliyet göstermektedirler,[42] Camide beş hücre okuyan (talebe) için tahsis edilmişti ve vakıf gideri günlük (fi yevm) hesabıyla 2 akçe her hücrenin masraflarına ayrılmıştır.[43] Medresede 5 talebe vardı. Fakat vakfın geliri kaynağı nereden, ne kadar tuttuğu kaydedilmemiştir. Medresenin kütüphanesinde 300 çeşitli bilimsel kitapları ve ele yazısı vardır.[44]

1.1.4.Abdelliya[45] Medresesi

Musul'da Bâbü'l-Saray mahallesinde bulunan Abdelliya medresesi, Hacı Abdal bin Mustafa Şâfi'i tarafından H.1080 / M.1669 yılında yaptırmıştır.[46] Vakfın geliri çok haneler ve havânît[47] vakfedilmiştir amma ne kader tuttuğu ve sarf edildiği kaydedilmemiştir sadece medresede 8 hücre talebeler için tahsis

---

[33] Ziya Kazıcı, ***Osmanlı Vakıf Medeniyeti***, İstanbul: Bilge Yayıncılık, s.204.

[34]El-Ömeri,***Münyetu'l-Udebâ fi Tarihü'l-Musul El-Hadbâ***,205; Ahmet Gündüz, ***Musul,*** İslam Ansiklopedisi,C.31,Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.s.365.

[35] El-Ömeri,*a.g.e*.,s.205.

[36] Fazla bilgi için Bkz. Ahmet Gündüz, ***Osmanlı İdaresinde Musul 1523-1639***,s.369.

[37]H.1112/M.1700 tarihinden sonra Hacı Hüseyin Paşa El-Celili tarafından medreseni tamir etti ve kütüphanesini çok kitap vakıf etmişti. Said ed-Deveci, ***Cevami'u'l-Musul fi Muhtelifi'l-Usur***, Bağdat, s.47.

[38]Bu harap olması üzerine yeni medrese inşa edilmiş ve isim Ta'an medresesi kaydedilmiştir. BOA., ***TTD.308***,s.183.

[39] BOA.,***TTD.998***,s.87.

[40] BOA.,***TTD.195***,s.142;***TTD.308***,s.183;***TTD.660***,s.258; TKGM,TADB,***TTD.120***,s.120.

[41] ed-Deveci, ***Cevami'ul-Musul fi Muhtelifi'l-Usur***,s.200;Cengiz Eroğlu vd., ***Osmanlı Vilayeti Salnamelerinde Musul,*** s.402.

[42] Bu medresede okuyanlardan Muhammed Emin bin Hayrullah El-Ömeri önemli kitabın yazarı (***Manhal El-Awliya ve Meşreb El-Esfiyya min Sadat El-Musul El-Hadba'a)***.

[43] Ed-Deveci, ***Cevami'ul-Musul fi Muhtelifi'l-Usur***,s,200.

[44] ***Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye***,s.910-918.

[45] H.1082 / M.1671'de camii inşası tamamlandı ve Abdal camii ismi bilinmiştir fakat bu camii hakkında vakıf ile ilgili bilgi yoktur. Kahtan Al-Faraj, ***Mektebat Âmma El-Musuli fi Kurûn El-Selâse Elahira***,s.30.

[46] *a.g.e.*,s.910-911;ed-Deveci, ***Cevami'ül-Musul fi Muhtelifi'l-Usur,***s.152.

[47]Havânît: Meyhane mânasınadır. Mutlak olarak dükkanlar manasında da kullanılır. Bkz. Ali Berki,***Vakıf Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah ve Tabirler***,s.21;Ferit Devellioğlu, ***Osmanlıca-Türkçe Ansıklopedik Lûgat,*** C.1,s.409.

edilmiştir ve üç vakit taâm,[48] kisvet[49] ve şem'[50] masraflarına için harcanırdı. H.1112 / M.1700 tarihinde Hacı Cercis tarafından medresenin hücreler tamir edilmiştir.[51]

1.1.5.Cemşid Camii Medresesi

Bu medrese Musul'un Cemşid mahallesindedir, Bekir Efendi[52] tarafından yaptırılmıştır. Kayıtlara göre medreseye nelerin vakfedildiğine dair bir kayıt yoktur. Ancak Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye de sadece bu medresede 10 adet talebe vardı ve Muhammed Bey ismi müderris görevi almıştır.[53]

1.1.6.El-Yunusiyye Medresesi

Musul'da Hz. Yunus tepesi üzerinde küçük bir köy vardır ki burası da Ninova köyüdür.[54] Hz. Yunus vakıf için ayrılan köylerden biridir. Bu medresede, Hz. Yunus camiye bitişik şekilde inşa edildiği, fakat kimler inşa etmiştir hiçbir bilgi mevcut değildir. Ancak medresede 3 adet talebe kaydı edilmiştir makale dönemizde,[55] amma XVIII. Yüzyılda itibariyle bu medreseden çok alim ve bilimsel insanlar[56] okumuştular ve Osmanlılarda yaygın bir eğitim-öğretimin tesis edilmiş olduğu anlaşılır.[57] Bu medreseye kimin tarafından vakfedildiği kayıtlarda açıklanmamıştır. Medresede görevi alan müderris Seyyid Hasan idi ilaveten bir mu'id vardı, medresenin kütüphanesinde 100 kitap olduğu ifade edilmişti.[58]

1.1.7.El-Cercisiye[59] Medresesi

Bu medrese Musul'da hicri On birince asırda inşa edilmişti [60] ve vakfın gelirleri, giderleri hakkında kaydı yoktur sadece medresede 6 talebe vardı, Mahmut Bey müderris görevi almıştır.[61]

1.1.8.Hizam Camii Medresesi

Medresenin hakkında sadece Şeyh ve Hacı Hizam tarafından yapılmıştır ve 5 talebe vardır medresenin müderrisi Davud Beydi ve 50 çeşitli kitap kütüphanesinde vardı.[62]

1.1.9.Şeyhü'l-Beled [63] Medresesi

Musul'un 50 Km. batısında bulunan eski Musul köyünde Şeyhü'l-Beled medresesi, bu medrese H.926/M.1520'de yapılmıştır. Osmanlı fethinden sonra Eski Musul ya Şeyhü'l-Beled

medresesi deniyordur.[64] Vakfın geliri bir zemin ve bir çiftlik sağlanmakta olup, ne kader tuttuğu ve nereye sarf edildiği kaydedilmemiştir.[65]

---

[48] Taâm: yemek ve içecek. Ferit Devellioğlu,*a.g.e.*,C.3,s.1205.
[49] Kisvet: Elbise, hususi kıyafet. Ferit Devellioğlu,*a.g.e.*,C.2,s.625.
[50] Mum. Şemseddin Sami, ***Kamus-ı Türki***,s.786.
[51] Said Deveci, ***Cevami'ul-Musul fi Muhtelifi'l-Usur***,s.152.
[52] Musul'un alımlarından biridir. İmad Abdul Selam, ***El-Musul fi El-Ahdi El-Osmani 1726-1834,***s.251;ed-Deveci, ***Cevami'ul-Musul fi Muhtelifi'l-Usur,***s.219-220.
[53] ***Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye***,s.910-911.
[54] Cengiz Eroğlu, ***Osmanlı Vilayeti Salnamelerinde Musul***,s.66;Ahmet Gündüz, ***Osmanlı İdaresinde Musul 1523-1639***,s.193-194.
[55] ***Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye***,s.910-911.
[56] Çeşitli alimler ortaya çıkmış onlar isimleri için Bkz. Said Deveci, ***Cevami'ül-Musul fi Muhtelif'l-Usur***,s.103-104.
[57] Fazla bilgi bu konuda Bkz. Said ed-Deveci, ***Cevami'ül-Musul fiMuhtelif'l-Usur***,s.102-104;İbrahim Ahmet, ***Hareketü't-Terbiyeti ve't-Ta'lîm, Mevsû'atu'l-Mûsuli'l-Hadâriyye***,*s.*333-352.
[58] ***Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye***,s.918.
[59] Geniş bilgi için Bkz. Hz. Cercis camii. Ahmet Gündüz, ***Osmanlı İdaresinde Musul 1523-1639***,s.389.
[60] Said Deveci, ***Cevami'ül-Musul fi Muhtelif'l-Usur***,s.125;Said ed-Deveci, ***Medaarisü'l-Musul fi'l-Ahdi'l-Osmani***, Sumer Dergisi,s.78.
[61] ***Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye***,s.910-911.
[62] *a.g.e.*,s.910-911-918.
[63] Şeyhü'l-Beled ifadesi ile kastedilen Musul eyaletindeki Eski Musul livasıdır fazla bilgi için. Bkz. Abdullah Ağa, ***Beledü Eski Musul Tarihuhâ ve Âsarruha,***s.118.
[64] Nilüfer Bayatlı, ***XVI. Yüzyılda Musul Eyaleti***,s.61.
[65] BOA.,***TTD.998***,88;AlpayBizbirlik, ***XVI. Yüzyılın ilk Çeyreğinde Musul Vakıfları***, Vakıflar Dergisi,s.64.

1.1.10.Kophan Medresesi

Musul'un kuzeyinde, İmadiyye kazasında özellikli nefsi İmadiyyede bulunan Kophân medresesi.[66] H.940-981 / M.1533-1573 yılların arasında Seyyid Han Beg tarafından yapılmıştır. Bu medrese epey büyüktür onun için 13 talebe medresede vardı ve günde iki vakit yemek verilmekteydi buda vakıf vasıtasıyla amma vakfın geliri, gideri ne kadar tuttuğu kaydedilmemiştir.[67] Bu medresede bir çok meşhur alimler okumuştur.[68] Mufti Asaad müderris görevi almıştır.[69] Medresenin kütüphanesinde 1000 çeşitli kitap vardı; fıkıh ve din ile ilgili kitaplar mevcuttur.[70]

1.1.11.Cedid Medresesi

Bu medresenin inşa tarihi bile değildir fakat nefsi İmadiyye'dedir, Şeyh Muhammed Efendi tarafından yaptırılmıştı, medresede 8 talebe vardır. Medresenin müderrisi Mustafa Efendidir.[71] Vakfın geliri, gideri ne kadar tuttuğu ve nereye sarf edildiği kaydedilmemiştir.

2.Sıbyan Mektepleri (Muallimhâneler)

Osmanlı Müslüman toplumunu genel eğitimiyle uğraşan ilkokul seviyesinde olan müesseselere sıbyan mektebi denilmektedir. Her köy ve mahallede bulunan sıbyan mekteplerinde eğitim ve öğretimin esasını dini ve ahlak öğretilmesi oluşturur.[72]Bu mektepler, camilere bitişik şekilde inşa edildiği veya camii odalarından biri bu iş için tahsis edildiği bilinmektedir.[73]

2.2.1.Musul Sıbyan Mektepleri Vakıfları

İncelediğimiz dönem, sadece Musul'da H.932/M.1526'da iki Muallimhâne kaydı geçmektedir.[74] Amma Musul'da ilim tahsiline tahsis edilmiş evler vardı. Bu evler vâli veya hayır seven zatlar tarafından inşa olunuyordu tahmin ediyoruz, dolayısıyla bilgiler yazılmıyordu veya yazılmasına gerek görünmüyordu. Fakat vakfın geliri, gideri ne kader tuttuğu ve nereye sarf edilmişti; bunların müstakil mi yoksa bir caminin bünyesinde hizmet veren mektepler mi olduğu konusunda aydınlatıcı bilgiye sahip değiliz.[75]

Sonuç

Musul eğitim – öğretim hizmetlerine yönelik vakıflar içerisinde medreseler, sıbyan mektepleri yer almaktadır. Vakıflar incelendiğinde bunların toplam 13 tane olduğu tespit edildi. Bu medreseler 11'i Musul merkezindedir ve 2'si merkez dışındadır (İmadiyye kazası). Ayrıca bu medreseler olarak güçlü bir yapıya sahipti, fiziki olarak ya camiyi hücreleriyle sarmış vaziyette ya caminin avlusu içinde ya yanında, amma mutlaka bir mekâna sahipti. Medreseler, halkla ilişkilerini camiler yoluyla, devlet ile ilişkilerini de giderlerini karşılayan vakıfları ve bürokrasiye katılan mensupları vasıtasıyla sağlıyorlardı. Dolayısıyla medreselerin devletle veya toplumla ilişkileri oldukça güçlüydü. Bu durum onların kurum olarak daima dikkate alınmasını sağlamıştır.[76] Bu mahallerin bakım ve onarımı, medrese hücrelerinin ihtiyaçlarının giderilmesi, zengin fakir öğrencilerin okutulması, müderrislerin ücretlerinin ödenmesi vakıflar tarafından finanse edilmiştir.[77] Ayrıca vakıf tarafından öğrencilerin günde üç ye iki vakit yemek

---

[66] VGMA,***ES.169.1.70***,s.146; Cengiz Eroğlu, ***Osmanlı Vilayeti Salnamelerinde Musu,***s.156;***Musul Vilayeti Salnamesi (1310)***,s.173.
[67] ***Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye***,s.911.
[68] Bu alimler bilmek için Bkz. Abdullah Hurşit,***El-Amair El-İslamiye fi İmadiyye ve Nevahiha hata Nihaye Kernel-Sani AşırEl-Hicri / El-Samın Aşır El-Miladi,*** İstanbul: Ravza Matbaası.
[69] Abbas El-Azavi, ***El-İmadiyye fi Muhtelifi'l-Usur***, Tah. Hamdi Abdulmecid Selfi-Abdulkerim fendi, Erbil,s.92.
[70] Bzhar Ahmet, ***Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre İmadiyye'deki İlim ve Medreseler***, Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,3(2),s.62.
[71] ***Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye***, C.4,911-912; VGMA, ***ES.169/1***,s.140.
[72] Geniş bilgi için Bkz. Keleş,*a.g.e.*,s.16;Yediyıldız,*a.g.e.*,s.210-211.
[73] Mehmet Zeki Pakalın, ***Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü***, C.3, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi Yayınları, s.201.
[74] BOA.,***TTD.998***,s.90.
[75] Gündüz, ***Osmanlı İdaresinde Musul 1523-1639,123***; Al-Bayaty,*a.g.e.*,s.174-175.
[76]Mustafa Alkan, ***Adana Vakıfları İnsan, Vakıf ve Şehir***, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s.232;AL-Bayaty,*a.g.e.*,s.73-219.
[77] El-Hilâlî,*a.g.e.*,210;El-Kas Süleyman Sa'ığ,***Tarihu'l-Musul,***C.2,Musul,s.143.

veriyordu ve her sene de elbise veriliyordu, ya da bu elbiselerin bedeli ödeniyordu, çünkü Osmanlı devleti ilime ve alimler çok önemli vermiştir. Ayrıca bu medreselerde Kur'an kerim ve Hadislerin tefsiri, Tecvid ve çeşitli bilimlerin dersleri vardır ve zengin kütüphaneleri de vardır.[78] Dolayısıyla Musul'da Osmanlı devletinin önemli bir ilme, dini kaynak ve merkez konumuna getirmiştir.[79]

Kaynakça

1.*Arşiv Vesikaları*

BOA. *TTD.998, 195, 308, 660.*

TKGM, TADB, *TTD.120.*

VGMA, *ES.169/1.*

Musul Vilayeti Salnamesi 1310.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Darü'l-Hilafe El-Aliye,1319.

2.*Kaynak ve Araştırma Eserler*

Abdullah Hurşit, ***El-Amair El-İslamiye fi İmadiyye ve Nevahiha hata Nihaye Kernel-Sani AşırEl-Hicri / El-Samın Aşır El-Miladi,*** İstanbul: Ravza Matbaası,2012.

Abbas El-Azavi, ***El-İmadiyye fi Muhtelifi'l-Usur***, Tah. Hamdi Abdulmecid Selfi-Abdulkerim fendi, Erbil,1998.

Abdullah Ağa, ***Beledü Eski Musul Tarihuhâ ve Âsarruha ,***Musul:Matbaatü'l-Cumhur,1974.

Abdul Razak El-Hilâlî, ***Târîhu't-Ta'lîm fi'l-'Irâk fi'l-'Ahdi'l-'Osmânî 1638-1917***, Bağdat,1959.

Alpay Bizbirlik, ***XVI. Yüzyılın ilk Çeyreğinde Musul Vakıfları***, Vakıflar Dergisi,S.26,1997.

Ahmet Gündüz, ***Osmanlı İdaresinde Musul 1523-1639***, *Elazığ: Fırat Ü*niversitesi Basımevi,2003.

----------, ***Musul,*** İslam Ansiklopedisi, C.31,Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi,2006.

Ali Şakir,***Vilayet El-Musul El-Osmaniye fi El-Karn El-Sâdis Aşir***, B.1,Urdun: Gayda Lilnaşir,2011.

Ali Berki, ***Vakıf Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah ve Tabirler***, Ankara,1965.

Bahaeddin Yediyıldız, ***XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal İncelemesi*** ,Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,2003.

Bzhar Ahmet, ***Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre İmadiyye'deki İlim ve Medreseler***, Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,3(2),Ankara,2017.

Cengiz Eroğlu, ***Osmanlı Vilayeti Salnamelerinde Musu,***B.2,Ankara:global strateji enstitüsü,2008.

El-Kübeysi, Muhammed Übeyd Abdullah, ***Ahkâmül-Vakf Fiş-Şerîatil İslâmiye***, C. 1, Bağdad,1977.

Fazıl Bayat, ***Dirâsâtün fi Târîhi'l-'Arab fi'l-'Ahdi'l-'Osmânî,*** Beyrut: Dâru'l-Medâri'l-İslamî,2003.

Ferit Devellioğlu, ***Osmanlıca- Türkçe Ansıklopedik Lûgat,*** C.1, İstanbul:Aydın Kitabev Yayınları,2013.

Hamza Keleş, Serpil Asar, ***XVI-XIX. Yüzyıl Karaman Vakıflarının Hizmet Alanları,*** e-Kafkas Eğitim Araştırmalar Dergisi, 2 (3),2015.

Hüseyin El-Katrânî, ***ez-Zübeyr fi'l-'Ahdi'l-'Osmânî 1571-1914***, Yüksek Lisans Tezi, Basra Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Basra,1988.

[78] Ali Şakir,***Vilayet El-Musul El-Osmaniye fi El-Karn El-Sâdis Aşir,*** B.1,Urdun: Gayda Lilnaşir,s.155-160; Ahmet, *a.g.e.,s.294.*

[79] AL-Bayaty,*a.g.e.*,s.171-172.

İbrahim El-Derûbî, ***El-Bağdâdiyyûne Ahbâruhum ve Mecâlisuhum,*** Bağdat: Matbaatü'r-Râbita,1958.

İbrahim Ahmet, ***Hareketü't-Terbiyeti ve't-Ta'lîm, Mevsû'atu'l-Mûsuli'l-Hadâriyye,***C.4,Musul:Daru'l-Kütüb li'n-Nşer,1992.

İmad Abdul Selam, ***El-Musul fi El-Ahdi El-Osmani 1726-1834,***Nejef:Daru'l-Kütüb,1975.

İsam Al-Bayaty, ***El-Vakıf fi Eyalat El-Irak Hilal-i El-Ahdi El-Osmani El-Evvel 1534-1623,***Bağdat:Divan El-Vakıf Sünni,2012.

Kahtan Al-Faraj, ***Mektebat Âmma El-Musuli fi Kurûn El-Selâse Elahira***, Musul,2012.

Mehmet Zeki Pakalın, ***Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü***, C.3, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi Yayınları,1983.

Mustafa Alkan, ***Adana Vakıfları İnsan, Vakıf ve Şehir***, Ankara: Türk Tarih Kurumu,2014.

----------,"***Osmanlı Vakıf Sisteminde Bozulma Üzerine Bazı Düşünceler***", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı: 166, Ankara, Şubat-2007.

Mustafa Cevvâd, ***Evvelü Medresetin fi'l-'Irak,*** El-Muallimu'l-Cedîd Dergisi, c.1,Bağdat,1940.

Manhal El- Ali Bey, ***Tarihu'l-Hidemati'l-Vakfiyye fi'l-Musul H.1249-1337/M.1834-1918***,Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bağdat Üniversitesi İbn Rüşd Eğitim Fakültesi, Bağdat,2005.

Mecmuatu'l-Bâhisîn, ***Hazaratü'l-Irak***, C.10, Bağdat: Daru'l-Hürriyye,1985.

Said ed-Deveci, ***Atabekler Döneminde Musul Medreseleri***, Cev. Tülay Yürekli, Sanat Tarihi Dergisi,23(2),2014.

Said ed-Deveci, ***Medaarisü'l-Musul fi'l-Ahdi'l-Osmani***, Sumer Dergisi,S.18,Bağdat,1962.

Said ed-Deveci, ***Cevami'u'l-Musul fi Muhtelifi'l-Usur***,Bağdat,1963.

Şemseddin Sami, ***Kamus-ı Türki***, Dersaadet ikdam Matbaası,1317.

Yasin El-Ömerî, ***Münyetu'l-Udebâ fi Tarihü'l-Musul El-Hadba***,Neşreden Said ed-Deveci, Musul:Matbaatu'l-Hedef,1955.

Yusuf İzzeddin, ***Al-Hayat-ı Al-Fikriye fi Bağdat***, Al-Mçme Al-İlmi Iraki Dergisi, 2(31),Bağdat,1980.

Ziya Kazıcı, ***Osmanlı Vakıf Medeniyeti***, İstanbul: Bilge Yayıncılık,2003.

Presentation ID / Sunum No= 20

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0001-5272-1078

Kıraat Farklılıklarının Âyetlerin Anlamı ve Yorumlanmasındaki Etkisi/Çağdaş Oryantalizmin Yaklaşım Tarzı

Öğr. Gör. Dr. İshak KIZILASLAN

Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı.

Özet

İnsan hayatı olarak bilinen şey, bitki ve hayvanların canlılıklarından farklı olarak bir anlamın tebellür etmesi ve müşahhas hale gelmesi ile irtibatlıdır. Şüphesiz ki bu cümle, bizim varlığımızı bir anlam çeperine sığınarak ve oradan yola çıkarak değerli kılabileceğimizi ve bir üstünlüğe sahip olabileceğimizi imgeler. Müslümanlara göre insan hayatının anlam kazanmasının göklerden habere müstenit tek yolu olan Kur'an, hem okunuşu hem de muhtevasının insan katında bir anlam kazanması ve insan hayatını oluşturucu, değiştirici ve dönüştürücü bir fonksiyona sahip olması ile nüzûlünden itibaren merkezde bulunmuştur. Burada felsefi çıkarsamalara ulaşmak ve belirli bir anlayış ve kavrayış şekline ulaşmak gibi bir mana gözetmeksizin doğrudan Kur'an kıraatinin ilm-i kıraatin naklettiklerine müstenit olarak farklılaşmasının Kur'an'ın anlam ve yorumuna ne derecede etkide bulunduğuna dair bir değerlendirmede bulunulacaktır. Kitâbeti, kıraati ve tilâveti tevâtüren Hz. Peygamber'e kadar ulaşan Kur'an'ın kıraati dendiğinde Kur'an-ı Kerîm'in kelimelerinin okunuşundan söz edilmiş olur. Bu manada kıraat ilmi, Kur'an kelimelerinin okunuş keyfiyetini, sahabe yoluyla Hz. Peygamber'e kadar ulaşan ve Rasûlullâh'ın yedi harf ruhsatında müsaadesini şer'an bulmuş olan bu farklı kıraatler arasındaki ihtilafları da ortaya koyarak inceleyen ilim dalıdır. Bir başka tarif ile kıraat ilmi; Kur'an-ı Kerîm lafızlarının edâ keyfiyetini ve nakledenlerine istinâden bu hususta farklılıkları inceleyen bir ilimdir.[80] Bu tariflerden de anlaşılacağı üzere ilm-i kıraat bir dirâyet ilmi olmayıp esası nakle ve semâ'a dayanan rivâyet ilmidir. Kaynağı ise yukarıda da zikredildiği üzere özellikle yedi harf ruhsatı ile sünnet ve icmâ-ı ümmettir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerîm Okuma, Kıraat İlmi, Tefsir, Çağdaş Oryantalizm

[80] İmam Şemsüddin Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî, *Müncidü'l-mukri'în ve mürşidü't-tâlibîn*, tkd. Ahmed Muhammed Şakir (Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1350/1932), 3; Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 50.

The Effect of Reading Differences on the Meanings and Interpretation of the Qur'anic Verses/ The Approach of Contemporary Orientalism

Abstract

What is known as human life is related to the emergence and realization of a meaning, unlike the vitality of plants and animals. Undoubtedly, this sentence imagines that we can make our existence valuable and have a superiority by taking refuge in a periphery of meaning and starting from there. According to Muslims, the Qur'an, which is the only way for human life to gain meaning based on information from the heavens, has been at the center since its revelation, with both its reading and its content gaining a meaning in the human eye and having a function that creates, changes and transforms human life. Here, an evaluation will be made about the extent to which the differentiation of the Qur'anic readings directly based on what the ilm-i qiraat conveys affects the meaning and interpretation of the Qur'an, regardless of the meaning of reaching philosophical inferences and reaching a certain understanding. When it comes to the recitation of the Qur'an, which reached the Prophet uninterruptedly with its writing and the types of readings ant the recitation itself, it means the pronunciation of the words of the Qur'an. In this sense, the science of different readings of the Qur'an is a branch of science that examines the way the words of the Qur'an are read, by revealing the conflicts between these different readings that reached the Prophet through the Companions and found the permission of the Prophet in the seven letter license of the Messenger of Allah.

Keywords: Recitation of the Qur'an, The Science of the Readings of the Qur'an, Tafsir, Contemporary Orientalism.

1. Erken Dönem Kıraat-Tefsir İlişkisi

Kur'an'ın nüzul ortamında sahabenin âyetleri anlama ile alakalı bir sıkıntı yaşamadıkları bedîhî bir durumdur. Kaldı ki onlar karşılaştıkları her türlü meseleyi –bir hususun anlamına ve bir hususta nasıl davranılması gerekeceğine dair hem teorik hem pratik bütün hususları- doğrudan Rasûlullâh'a arz etmekte ve konu tekrar başka bir araştırmaya gerek kalmayacak şekilde vuzûha kavuşmakta idi. Takip eden asır ve dönemlerde farklı sebeplerle Kur'an'ın anlaşılması bir soru(n) olarak ortaya çıkmıştır. Bu konu, ilimlerin teşekkülü ile daha belirgin hale gelmiş veya ilimler bu konunun ortaya çıkardığı mecburiyetlerle teşekkül edilme süreçlerini yaşamaya başlamışlardır. Kur'an'ın kelimelerini mevzu edinen kıraat ilmi de Kur'an âyetlerinin anlaşılmasında müfessirlerin hususi ilgi alanlarından biri olmuştur. Müfessirler, özellikle eserlerinin mukaddime kısmında bu konuya geniş yer ayırmışlar ve bu hususa dair yaklaşımlarını da ortaya koymuşlardır.[81] Onların âyetlerin tefsirinde veya müphem olan bazı ifadelerin açıklığa kavuşturulmasında kıraat farklılıklarına başvurdukları görülmektedir. Hatta kıraat konusunu eserlerinin mukaddime kısmında özel başlıklar halinde ele alan müfessirler vardır.[82]

[81] Kıraat farklılıklarının Kur'an'ın tefsirinde kendisinden yararlanılan bir araç olduğuna dair mesela bk. Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, nşr. Abdullah b. Abdülhasen et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006), 1/7.

[82] Kıraat imamlarından bahsettiği ve kıraat farklılıklarının kaynağına dair görüşlerini sunduğu ve ayrıca birçok örnekle bu farklılıkların Kur'ân'ın yorumlanmasında nasıl etkili olduğunu da zikrettiği yer için bk. Ebû Ai el-Fadl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-'ulûm, 1426/2005), 1/9-11; Muhammed b. Abdi'l-Kerîm eş-Şehristânî, *Mefâtîhü'l-esrâr ve Mesâbîhü'l-ebrâr*, nşr. Muhammed Ali Azerşeb (Tahran: Merkezü'l-bühûs ve'd-dirâsât li't-türâsi'l-mahtût, 1429/2008), 1/31-37.

İlk müfessirlerden Taberî'nin de kıraat farklılıklarına yer verdiği ve gerekli gördüğü yerlerde tercihlerde bulunduğu görülmektedir.[83] 'Ulûmü'l-Kur'ân'a dair yazılmış en kapsamlı eserlerden birinin sahibi olan Süyûtî de kıraat ilmini, bir müfessirin bilmesi gereken ilimlerden olduğunu söylemiştir.[84]

2. Yoruma Etki Eden Kıraat Farklılıkları

Tefsîre etkisi olan kıraat farklılıklarının hangileri olduğu da incelenmesi gereken bir başka konudur. Kıraat ilminde farklı okuyuşlar genelde iki başlık altında ele alınmaktadır: Ferşî farklılıklar ve edâ (usûl) farklılıkları. Edâ farklılıklarının (imâle, nakil, hazf, hareke, vasıl, fasıl, sükûn hazf, tahkik vb) Kur'an'ın yorumlanmasında etkili olduğunu söylemek zordur. Yani bir kelimeyi imâle ile ya da imâlesiz okumak veya cemi müzekker sîğalarında sıla yapmak veya bunu terk etmek âyetin anlamında bir değişikliğe sebebiyet vermemektedir. Burada sayısız örneği verilebilecek kıraat imamlarının rivâyetlere dayalı olarak bize sahih bir şekilde mütevâtiren nakletmiş oldukları bu edâ farklılıkları Kur'ân tefsirinde herhangi bir değişik anlama gitmeye yol açmamaktadır.[85] Buradan anlaşılmaktadır ki İslam ulemâsı, kendi fıkıh veya kelâm ekolünün bir yaklaşımını desteklemek veya bu noktalara götürülebilecek farklılıklara işaret etmek üzere ferşî farklılık olarak isimlendirilen kıraat farklılıklarını lüzumu halinde kullanmışlardır.

Bu farklılıklar, Müslümanlara geniş bir alan açıcı unsurlar olarak görülmüş ve onların bazı konulardaki anlama dair takıldıkları noktaları kavramada kolaylaştırıcı bir etkisi olduğu düşünülmüştür.[86] Bunların en meşhur örneklerinden biri abdest alırken ayakların yıkanması veya mesh edilmesi şeklinde Ehl-i Sünnet ulemâ ile Şiî yaklaşım arasındaki farka yol açan kıraat farklılığıdır. Abdest alırken yıkanması gereken azaları belirleyen Mâide sûresinin 6. âyetinde geçen وَ اَرْجُلَكُمْ ibaresindeki "lâm" harfinin harekesi İbn Âmir ve Kisâî'nin kıraatine göre "kesra" ile diğer imamlara göre ise "fetha" ile okunmalıdır. Bu hareke farklılığı fıkhî hükümde de bir farklılık meydana getirmiştir. Zira kelime "fetha" ile okunduğunda öncesinde geçen وُجُوهَكُمْ kelimesine atıf olacağı için bu ayakların da yıkanması gerektiğine; "kesra" ile okunduğunda ise hemen öncesinde geçen بِرُؤُسِكُمْ kelimesine atıf olacağından ayakların mesh edilmesine hükmedilmiş olacaktır.[87]

2.1. Âyetlerin Anlaşılmasında Tercih İmkânı Sunması

Kıraat farklılıklarının bir başka önemli fonksiyonu, aralarında ihtilaf olan konulardan hangisinin tercih edileceğine dair bir işaret sunmasıdır. Mâide sûresinin 89. âyetinde hürriyetine kavuşturulacak kölenin mümin olup olmadığı açıklanmamıştır. Bununla beraber aynı âyetin رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ şeklinde vârid olan kıraati, âyette bahsedilen kölenin mümin bir köle olduğunu kayıt altına almıştır. Dolayısıyla söz konusu âyetin farklı vecihlerle kıraatinin nakledilmiş olması ve bunların tamamının sahih ve muteber kabul edilmesi, mezhep imamları arasında farklı ictihadların meydana gelmesine yol açmıştır. Bu farklılık dolayısıyla İmam-ı Şâfiî, âzâd edilecek kölenin mümin olması gerektiğine hükmederken, Ebû Hanîfe bu kıraati esasa müstenid kabul etmeksizin böyle bir kölede iman şartını aramamıştır.[88] Yine farklı kıraatler, genel olan bir hükmün belirgin kılınmasında da kullanılmıştır. Kıraat farklılıklarının hangi noktalarda farklı hükümlere ulaşılmasına yardımcı olduğuna dair vermiş olduğu bilgileri serdederken İbnü'l-Cezerî, Nisâ sûresi 12. âyet-i kerimesinde Sa'd b. Ebî Vakkâs ve bazılarının وَ لَهُ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ مِنْ اُمٍّ şeklinde okuyarak "anne tarafından bir erkek ve bir kız kardeş" tahsisinin hükmün farklılaşmasına yol açtığını belirtmiştir. Bu kıraat dolayısıyla mirasta ortaklık konusunda paylaşmanın

---

[83] Taberî'nin, tefsirinde yapmış olduğu kıraat değerlendirmelerine dair bir inceleme için bk. Sıtkı Gülle, "Taberî'nin, Tefsîrindeki Kıraat Değerlendirmeleri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9, 2004, 65-85; Kur'an ilimlerinin Kur'an tefsirindeki yerini ele aldığı eserde Taberî'nin konumunu zikrettiği yer için ayrıca bk. İsmail Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'ân Tefsîrindeki Yeri* (İstanbul: İFAV, 2013), 130.

[84] Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Mustafa Dîb el-Buğâ (Dimeşk/Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987), 1/255.

[85] Benzer bir değerlendirme için bk. Abdülhamit Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2014), 161.

[86] Böyle bir yaklaşım için bk. Karaçam, 118.

[87] Kıraat farklılıklarından kaynaklı olarak anlam değişikliğine yol açan âyetlere dair örnekler için bk. Karaçam, 118-121.

[88] Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl* (Mısır, 1367/1949), 1/480-481; ayrıca bk. İmam Şemsüddin Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, nşr. Ali Muhammed ed-Dabbâ' (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'ilmiyye), 1/29.

nasıl yapılacağı hususunda mezhep imamları arasında farklılaşmalar meydana gelmiştir.[89] İbnü'l-Cezerî, konuyu enikonu ele almakta ve mesela farklı kelimeler kullanılmakla beraber aynı mananın verildiği ihtilaflardan ve yine iki hüküm arasında cem yapmaya imkân veren ihtilaf çeşitlerinden bahsetmektedir. Yine o, kelâmî konularda da kıraat farklılıklarının yol açtığı farklı hükümlere dair de örnekler vermektedir. İnsân sûresi 76. âyette (وَ اِذَا رَاَيْتَ ثَمَّ رَاَيْتَ نَعيمًا وَ مُلْكًا كَبيرًا) geçen (مُلْكًا) kelimesi "lâm" harfinin kesrası ile (مِلْكًا) şeklinde okunmuştur. Bu ikinci kıraat dolayısıyla cennette büyük bir hükümdarın görüleceği şeklinde bir tefsire gidilmiş ve bu da Allahü Teâlâ'nın müminler tarafından görüleceğine delil olarak sunulmuştur. Hatta bu kıraatin sağladığı bu anlam genişliği imkânı, hak ehlinin sapkınlık ehline karşı büyük bir hüccet elde etmesine vesile olmuştur.[90]

Yukarıda bazı örnekleri verilen ve hem fıkıh hem de kelâm mezheplerinin kendi anlayışları müvâcehesinde kullandıkları bu kıraat farklılıklarının bu mezheplerinin oluşumuna yol açan sebeplerden mi yoksa bu farklı anlayışların ortaya çıkmasından sonra kendi kavrayış çerçevesine uygun gördüklerini kullanma şeklinde sonradan devreye sokulmuş unsurlar mı olduğu tartışmalı bir konudur. Kıraat farklılıklarının mütevâtiren Rasûlullah'a kadar gittiği düşünüldüğünde bu kronolojik önceliğin mezheplerin teşekkülünde rol oynadığını söylemek abartılı bir yaklaşım olmayacaktır. Şia'nın kıraatte Hafs rivâyetini tercih etmesine rağmen ayakların meshi konusunda "kesra" ile okuyan diğer kıraatleri esas alması bu fikre destek sağlayabilecek bir noktadır.[91]

2.2. İctihâden Değil Anlam Açısından Farklılığa Yol Açan Kıraatler

Kıraat farklılıklarının fıkhî veya kelâmî bir ictihad ihtilafına yol açmasa bile farklı anlamlar içerdiği durumlar da mevcuttur. Sebe' sûresinin 19. âyet-i kerimesinde (فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا) bulunan bir kelimenin farklı kıraatleri fıkhî veya kelâmî farklılığa yol açmasa da anlam farklılıklarına sahiptir. Buna göre; İbn Kesîr, Ebû Amr ve Hişâm buradaki بَاعِدْ kelimesini بَعِّدْ olarak, Ya'kûb بَاعَدَ olarak diğer imamlar ise yukarıda yazıldığı şekilde بَاعِدْ olarak okumuşlardır. Birinci ve üçüncü grupta bulunan kıraat imamlarının okuyuşuna göre anlam "Rabbimiz seferlerimizin arasını uzak kıl dediler" olarak ortaya çıkarken Ya'kûb'un kıraatine göre anlam "Rabbimiz seferlerimizin arasını uzaklaştırdı" şekline dönüşmektedir. Bu da manada bir zenginlik oluşturacak derecede birbiri ile zıt yönlere gitmeksizin farklı anlamlara tekâbül edecek şekilde farklı okuyuşların mevcudiyetini ortaya koymaktadır.[92]

3. Çağdaş Oryantalizmin Kıraat Farklılıklarına Yaklaşım Tarzı

Çağdaş oryantalizm kıraat farklılıkları konusunu genellikle yedi harf ruhsatı çerçevesinde incelemeyi tercih etmiştir. Farklı okuyuşların "resmü'l-Mushaf" öncesinde Müslümanlar arasında kullanımda olması ve "harf" ve "kıraat" kavramlarının birbirinin yerine kullanılması üzerinde durulan noktalardandır. Klasik oryantalist anlayışta olduğu gibi çağdaş yaklaşımda da özellikle İbn Mes'ûd kıraati esas alınarak Hz. Osman öncesi durumun daha özgür olduğu iddia edilir. Bu yaklaşımlarında en çok yararlandıkları kaynaklar el-A'meş (ö. 148/765) ve Ferrâ gibi dilcilerin çalışmaları ve fikirleri olmuştur. Oryantalist yaklaşıma göre Hz. Osman mushafı ve özellikle İbn Mücâhid sonrası gelişen ve sabit hale gelen "mütevâtir kıraatler" ile kıraat farklılıkları tüm kıraatleri içeren bir zenginlik olmaktan çıkmış ve siyasi sebeplerin yedeğinde "kabul edilen kıraatlerin okunması" şekline bürünmüştür. Yani İbn Mücâhid'in bazı kıraatleri mütevâtir ve sahih kabul ederken diğer bazılarının şâz olduğunu ve takip edilmemesi gerektiği düşüncesini hâkim kılması, esasında siyasi birliğin sağlanmasına yönelik olarak zamanın iktidar güçleri tarafından desteklenmiş projelerdir.[93] Zaten özellikle İbn Mücâhid'in çalışmaları

---

[89] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/28-29. Kıraat farklılıklarının fıkhî ictihadlarda nasıl çeşitliliğe yol açtığına dair İbnü'l-Cezerî birçok başka örnekler de vermektedir.

[90] Burada bahsedilen örnekler için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/27-29.

[91] Böyle bir yaklaşım için bk. Ayşe Ulya Özek, *Mâide Sûresi 6. Âyet Bağlamında Mesh Meselesi* (Yüksek Lisans Tezi, 2013), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 56.

[92] Bu noktada örnekleri çoğaltmak mümkündür. Daha fazla örnek için bk. Karaçam, 122.

[93] Seleflerinin yolundan giderek çağdaş oryantalistler de Hz. Peygamber sonrasında ve özellikle sahabe nesli de büyük oranda gittikten sonra İslami siyasi hâkimler Kur'an'ın metninde de kıraatinde de değişiklikler yapmak ve bu değişiklikleri zorla da olsa kabul ettirmek yolunu gütmüşlerdir. Oryantalist düşüncenin bu yaklaşımı onların Kur'ânî ilimlerin tamamına dair çalışmalarının merkezinde yer alan bir tavırdır. Bu yaklaşımı zikrettiği yerde çağdaş oryantalistlerden Neuwirth şunları kaydetmektedir: "Alieda ve John Assman'ca belirlendiği üzere (*Kanon und Zensur*) kendi özellerinde bir gelişmeyi aksettiriyor görüntüsü veren ilk sûreler aşağıdan gelen bir belirlemeyi yansıtır. Bu iki bilim adamı güç doğrultusunda tanımlanan kanun ile bir mesaj nakledenin etkileyiciliği noktasında

ve Kur'an kıraatleri anlamındaki fikirlerinin yerleşmesinde zamanın Abbasi iktidarının büyük bir rolü olduğu oryantalist düşüncenin kabulleri arasındadır. "Kıraat" ve "tilâvet" kavramlarını birbiri ile irtibatı içerisinde ele alan çağdaş oryantalist anlayışa göre "Readings of the Qur'an" dendiğinde Kur'an'ın ses ve makamın kullanılması ile tecvîd kâidelerinin uygulanarak okunması anlamındaki tilâvet değil Kur'an'ın farklı okumaları anlamında kıraat farklılıkları kastedilmektedir.[94] Çağdaş oryantalistlerden Gilliot'un da belirttiği üzere Abbasi dönemi hem tefsir ilmi hem de ilm-i kıraat çalışmalarının seyri ve standart bir anlayışın belirlenmesi anlamında merkezi bir konuma sahiptir. Ona göre Kûfe ve Basra'da ve az da olsa Hicaz bölgesinde dil merkezli yapılan çalışmalar neticesinde büyük bir gelişim kaydetmiştir. Bunun sonucu olarak da kıraat ilmi ulûmü'l-Kur'an'ın bir parçası ve özellikle tefsir ilminin ayrılmaz bir dalı olmuştur. Gilliot, Arap dilcisi Sîbeveyhi'in Basra kıraatinin ve bu yolla bir başka Basra'lı dilbilimci Yahudi asıllı *Mecâzü'l-Kur'an* yazarı Ma'mer b. Müssennâ'nın (ö. 209/824 [?]) da öncüsü olduğunu söylemektedir.[95] Buradan da anlaşıldığı ve çağdaş oryantalistlerin de belirttiği üzere, Kur'an'ın yorumlanmasında lügat ilmi ve (garâibü'l-Kur'an'ın tefsirinde) kadîm Arap şiirlerinde kelimelerin kullanımını inceleyen ilim gibi ilm-i kıraat de ilk önce dilbilimciler tarafından ortaya konmaya başlanmıştır.[96] Çağdaş oryantalist anlayışın kıraat olgusunun oluşumunda en büyük etkiye sahip olan oryantalistlerden Nöldeke, kıraat farklılıklarını "variant readings" olarak tercüme etmenin yetersiz kaldığını söylemektedir. Ama bu eksikliğine rağmen ona göre bu karşılık başka daha iyi bir tercüme olmadığı için kullanılmaktadır.[97]

Çağdaş oryantalistlerden Kur'an'ın farklı okumaları da dâhil olmak üzere metin tenkidi konusunu ön plana çıkararak meseleye yaklaşanlar da olmuştur. Bunlardan James A. Bellamy'e göre bir metnin tenkidi öncelikle müzik, sanat veya edebiyat eleştirisi anlamına gelmemektedir. O, esasen bir tanım mevzusudur. Bu manada o, Kur'an'a bir metin olarak yaklaşıldığında bunun da bir metin tashihi olarak işlev görmesi gerektiğini söylemektedir. Yani Kur'an da herhangi bir metinsel yapıt olarak ele alınmalı ve konulmuş olan kriterlere tabi tutularak eleştirel bir yaklaşımla incelenmelidir. Bellamy, Müslüman ilim adamlarının bu tür bir tenkidi yaklaşımla Kur'an değerlendirmelerinde bulunmaya yanaşmadığını bununla beraber batılı araştırmacıların bu konuda istekli olduğunu da ekler.[98] Çağdaş oryantalizmin burada bazı örnekleri verilen türden yaklaşımı Kur'an'ın salt metinsel bir eser olarak alınıp değerlendirilmesi anlayışının bir neticesidir.

---

onların özel kaynağına yaslanan kanun arasında bir ayırım yaparlar. Assman'ın teorisine göre, doğrudan etkileşim içerisinde olan asıl grup hariç, her ne zaman mesaj hayatta kalmak için korunursa genellikle öze ait derin bir yapısal değişikliğe maruz kalacaktır." Angelika Neuwirth, "Form and Structure of The Qur'ān", *Encyclopaedia of The Qur'ān*, ed. Jane Dammen McAuliffe (Leiden–Boston: Brill, 2002), 2/248.

[94] Bu ayrımı ele alan bir makale için bk. Frederik Leemhuis, "Readings of the Qur'ān", *Encyclopaedia of the Qur'ān*, ed. Jane Dammen McAuliffe (Leiden–Boston: Brill, 2004), 4/353-354.

[95] Bu değerlendirmeler için bk. Claude Gilliot ve Pierre Larcher, "Exegesis of the Qur'ān: Classical and Medieval", *Encyclopaedia of the Qur'ān*, ed. Jane Dammen McAuliffe (Leiden-Boston: Brill, 2002), 3/108.

[96] Şiir, garîb kelimeler, ahbâr ve nesep vb ilimlerde seçkin bir âlim olan Ma'mer için bk. Süleyman Tülücü, "Ma'mer b. Müsennâ", *DİA* (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2003), 27/551.

[97] Theodor Nöldeke, Friedrich Schwally, Gotthelf Bergsträsser ve Otto Pretzl, *The History of the Qur'ān*, ed. ve çev. Wolfgang H. Behn, (Leiden-Boston: Brill, 2013), 471, dp. 1.

[98] Bu değerlendirmeleri için bk. James A. Bellamy, "Textual Criticism of The Qur'ān", *Encyclopaedia of The Qur'ān*, ed. Jane Dammen McAuliffe (Leiden–Boston: Brill, 2006), 4/236; Bir klasik dönem İngiliz bilim adamı olan Housman ise metinsel tenkidi bir ilâhî gizem veya matematiğin bir dalı olarak değil bir bilim ve dolayısıyla bir sanat olarak görmektedir. "Düşüncenin metin tenkidine tâbî kılınması hakkında konuşmaya başladığımda, düşünceyi tanımlamayı düşünmüyorum. Kelimeye eklediğim anlamın söylediklerimden ortaya çıkacağını umuyorum. Ancak başlangıçta metin tenkidini tanımlamak gerekir. Birçok insan ve hatta onu başkalarına öğrettiğini iddia edenler onun ne olduğunu bilmiyor. Bir kimse baştan sona metin tenkidi hakkında hiçbir şey içermeyen kitapların kendilerini metin tenkidine giriş diye takdim ettiklerini görebilir. Bunlar, paleografi, nüsha ve derleme ile ilgilidir. Bunların metin tenkidi ile ârızî bir durum olması ve sözdizimi ile ilgili olmalarından başka ilgileri yoktur. Paleografya, gramer gibi bir metin tenkidinde bilinmesi îcâb eden şeylerdendir. Ne gramer ne de paleografi metin tenkidinde ihmal edilebilir. Bir bilim olan metin tenkidi tashih ve değişimi kapsamasından dolayı aynı zamanda bir sanattır. O, metinlerdeki hataları keşfetme anlamında bilim; bu hataları izâle etme anlamında bir sanattır. Onun tanımı ve isminin işaret ettiği şey budur." A. E. Housman, **The Application of Thought to Textual Criticism**, 1921, s. 67-68 (http://rosetta.reltech.org/TC/extras/Housman-Thought.html).

Sonuç

Kur'ânî ilimler, Kur'ân-ı Kerîm'in lafzının anlaşılması ve her biri kendi ele aldığı yön itibari ile katkıları ile Kur'an yorumuna katkısı açısından büyük önem taşımaktadırlar. Burada özellikle bir ilim olarak başlangıcı Hz. Peygamber'in yedi harf ruhsatına kadar ulaşan ve diğer ilimlere kadem olarak öncelik sahibi olan kıraat ilminin naklettiği farklı kıraatler dolayısı ile meydana gelen anlam zıtlıkları, değişiklikleri ve zenginliklerine dair örneklerle açıklamalarda bulunulmuştur. Çeşitli başlıklar altında ele alınabilecek bu konunun Kur'an'ın anlaşılması ve tefsirinde hayati bir noktayı taşıdığı bâriz bir hususdur. Hatta tefsir ilminin ortaya çıkmasına yol açan nedenlerin başında bu farklı okuyuşların getirdiği farklı anlam yapılarının anlaşılmasının geldiğini söylemek bile büyük bir iddia olmayacaktır. Bütün bu değerlendirmelerden ve böyle bir makale çalışmasının kapsam alanını çok çok aşacak kadar çoğunluktaki örneklerden de anlaşıldığı üzere, kıraat farklılıkları bir anlam kargaşasına yol açmaktan ziyade hem uygulamada hem de manada büyük bir zenginliği ve kolaylığı getirmektedir. Müphem görünen bazı noktaların bu farklı kıraatlerin getirdiği mana genişliği ile açıklığa kavuştuğu, bazen de fıkhî veya kelâmî bir ihtilafın anlaşılması ve giderilmesinde büyük rol oynadığı görülmektedir. Bu okuyuş farklılıklarının yanısıra o farklılığı ortaya koyan rivâyetler de büyük bir ilmî zenginliğe ve başka ilim dallarının istifadesine de medâr olmaktadır.

Çağdaş oryantalist yaklaşım Kur'an araştırmalarını bir klasik ve etkili metnin yansımalarının bilimsel olarak analizi olarak ele almaktadır. Bundan dolayı Kur'an'ın farklı okumaları anlamındaki kıraat farklılıklarını öncelikle siyasi bir gayenin gerçekleştirilmesinde sahabe sonrası özellikle Abbasi dönem iktidarlarının bir faaliyet alanı olarak görmektedirler. Bundan dolayı İbn Mücâhid başta olmak üzere mütevâtir kıraatların oluşumunda büyük etkisi olmuş İslam ulemasını bu iktidarların hedeflerini gerçekleştirmede yardımcı unsur olarak kullanacakları eserler yazmakla sınırlamışlardır. Daha doğrusu hadise onlar açısından hiçbir şekilde bir kutsallık izafe edilebilecek bir husus değildir. Bütün oryantalist faaliyetin Kur'an'ı ve İslam'ı bir dönemde belli bölgede yaşamış bazı insanların gerçekleştirdikleri faaliyet alanı olarak görmeleri ortak yaklaşımdır. Ayrıca Kur'an'a bir metin olarak baktıkları ve insan eliyle yapılma kabul ettikleri için kendi bilgi ve anlayışları çerçevesinde kurdukları metin tenkidi yöntemi ile onu incelemeyi de esas saymışlardır. Hem klasik hem de çağdaş oryantalizm açısından Kur'an sadece kendilerinin belirlediği prensiplere tabi tutularak incelenmesi gereken bir metindir.

Kaynakça

Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.

Bellamy, James A. "Textual Criticism of The Qur'ān". *Encyclopaedia of The Qur'ān* 4. ed. Jane Dammen McAuliffe. Leiden–Boston: Brill, 2006.

Birışık, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2014.

Gilliot, Claude ve Larcher, Pierre. "Exegesis of the Qur'ān: Classical and Medieval" 3. *Encyclopaedia of the Qur'ān***.** ed. Jane Dammen McAuliffe. Leiden-Boston: Brill, 2002.

Gülle, Sıtkı. "Taberî'nin, Tefsîrindeki Kıraat Değerlendirmeleri". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9. 2004, 65-85.

Housman, A. E. The Application of Thought to Textual Criticism. 1921, http://rosetta.reltech.org/TC/extras/Housman-Thought.html.

İbnü'l-Cezerî, İmam Şemsüddin Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr 1.* nşr. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'ilmiyye.

Müncidü'l-mukri'în ve mürşidü't-tâlibîn. tkd. Ahmed Muhammed Şakir. Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1350/1932.

Karaçam, İsmail. *Kıraat İlminin Kur'ân Tefsîrindeki Yeri*. İstanbul: İFAV, 2013.

Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân 1*. nşr. Abdullah b. Abdülhasen et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006.

Leemhuis, Frederik. "Readings of the Qur'ān", *Encyclopaedia of the Qur'ān* 4. ed. Jane Dammen McAuliffe. Leiden–Boston: Brill, 2004.

Neuwirth, Angelika. "Form and Structure of The Qur'ān". *Encyclopaedia of The Qur'ān* 2. ed. Jane Dammen McAuliffe. Leiden–Boston: Brill, 2002.

Nöldeke, Theodor, Friedrich Schwally, Gotthelf Bergsträsser ve Otto Pretzl. *The History of the Qur'ān*. ed. ve çev. Wolfgang H. Behn. Leiden-Boston: Brill, 2013.

Tabersî, Ebû Ai el-Fadl b. el-Hasen. *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân 1*. Beyrut: Dâru'l-'ulûm, 1426/2005.

Özek, Ayşe Ulya. *Mâide Sûresi 6. Âyet Bağlamında Mesh Meselesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* 1. nşr. Mustafa Dîb el-Buğâ. Dimeşk/Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987.

Şehristânî, Muhammed b. Abdi'l-Kerîm. *Mefâtîhü'l-esrâr ve Mesâbîhü'l-ebrâr 1*. nşr. Muhammed Ali Azerşeb. Tahran: Merkezü'l-bühûs ve'd-dirâsât li't-türâsi'l-mahtût, 1429/2008.

Tülücü, Süleyman. "Ma'mer b. Müsennâ". *DİA* 27. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2003.

Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl 1*. Mısır, 1367/1949.

Presentation ID / Sunum No= 18

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-1909-4284

Tüketicilerin Reklamdaki Fiyat Bilgisine Karşı Şüpheciliğinin Özel Gün İndirimleri Kapsamında İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SAĞLAM[1]

[1]*İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, msağlam@ticaret.edu.tr*

Özet

İnternet temelinde ortaya çıkan dijital dünyayla birlikte, tüketiciye bilgi sunmanın, kampanyalardan haberdar etmenin yolları artmıştır. Firmalar, tüketicilerin anlamlandırdığı, değer verdiği günler olarak ortaya çıkan, anneler günü, babalar günü, sevgililer günü, yılbaşı, en uzun gece, 11 Kasım, Black Friday (Kara Cuma) gibi özel günlerde fiyatlarda büyük indirim olduğu bilgisini tüketicilerle sık sık paylaşmakta ve sürekli hatırlatma yapmaktadır. Tüketicilerin bu tür paylaşımlara inanmama, güvenmeme, kararsız kalma eğilimleri ise şüphecilik kavramıyla açıklanmaktadır. Bu çalışmada, özel günlerdeki reklamlarda yer alan fiyat bilgisine karşı şüpheciliğin düzeyinin, farklı demografik değişkenlere göre nasıl değişkenlik gösterdiğinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda hazırlanan çalışmada veri toplama aracı olarak online anket formu kullanılmış, reklamdaki fiyat bilgisine karşı şüphecilik ölçeğine yer verilmiştir. Basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile 344 katılımcıya ulaşılmıştır. Veriler SPSS 24 programında analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılıma uymaması nedeniyle, veri analizinde parametrik olmayan testlerden Mann Whitney ve Kruskal Walls testleri kullanılmıştır. Analiz sonucunda, katılımcıların çoğunluğunun, fiyat tekliflerini gerçekçi bulmadığı, samimiyetsiz bulduğu, indirimlerin doğruluğundan şüphe ettiği, indirim oranlarını abartılı bulduğu, indirim doğrulanırsa inanma eğilimi göstereceği, indirimlerin çoğunlukla tüketiciyi yanıltmaya yönelik olduğu ve indirimin doğru olacağı beklentisinin düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Fark testlerinde, kadınların ve evli tüketicilerin, şüphecilik düzeylerinin daha fazla olduğu, yaş, eğitim ve gelir düzeyi arttıkça şüpheciliğin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Reklamdaki Fiyat Bilgisine Karşı Şüphecilik, Özel Gün, Fark Testleri

Examination of Consumers' Skepticism Towards Price Information in Advertisements in the Scope of Special Day Discounts

Abstract

With the digital world that emerged on the basis of the Internet, the ways of presenting information to the consumer and keeping them informed of the campaigns have increased. Firms frequently share

with consumers the information that there are great discounts in prices on special days such as Mother's Day, Father's Day, Valentine's Day, New Year's Day, Longest Night, November 11, Black Friday, which are the days that consumers make sense of and value and make reminder Consumers' tendency to not believe, distrust, and be undecided about such posts is explained by the concept of skepticism. In this study, it is aimed to investigate how the level of skepticism towards price information in advertisements on special days varies according to different demographic variables. In the study prepared in this context, an online questionnaire was used as a data collection tool, and a scale of skepticism against the price information in the advertisement was included. 344 participants were reached by simple random sampling method. The data were analyzed in SPSS 24 program. Since the data did not fit the normal distribution, Mann Whitney and Kruskal Walls tests, which are non-parametric tests, were used in data analysis. As a result of the analysis, it was determined that the majority of the participants did not find the price offers realistic, they found it insincere, they doubted the accuracy of the discounts, they found the discount rates exaggerated, they would tend to believe if the discount was verified, the discounts were mostly intended to mislead the consumer, and the expectation that the discount would be correct was low. In the difference tests, it was concluded that the skepticism levels of women and married consumers were higher, and skepticism increased as age, education and income level increased.

Keywords: Skepticism Towards Price Information in Advertisements, Special Days, Difference Tests

1. GİRİŞ

Özel günler vasıtasıyla tüketimin teşvik edildiği günümüz toplumlarında firmalar, tüketicilerin anlamlandırdığı, değer verdiği Yılbaşı, Anneler Günü, Babalar Günü, Sevgililer Günü, Dini Bayramlar gibi geleneksel günlerin yanında Black Friday(Kara Cuma), 11 Kasım, En Uzun Gece, En Uzun Gün gibi günleri fırsat bilmekte ve çeşitli kampanyalar düzenlemekte, satış promosyonlarının etkinliğini artırmak amacıyla farklı stratejiler geliştirmektedirler. Bu tür uygulamalardan biri ise özel günler kapsamında ürünlerini birçok farklı pazarlama iletişimi araçlarında abartılı fiyat indirimleri dahilinde sunmalarıdır. Amaç, tüketicilerin daha hızlı ve daha fazla miktarda satın almalarını sağlamaya çalışmaktır.

Firmalar, stoklarla sınırlı kampanya, dev indirim fırsatı, yılda bir kez gelen indirimleri kaçırma şeklinde korku pazarlaması altında yürüttükleri kampanyalarla tüketicileri satın almaya yöneltmektedir. Özel günler kapsamında tüketicilere sürekli hatırlatılan, fiyat indirimlerinin çok fazla yapıldığını iddia eden ve alışverişe yönlendiren uygulamalar karşısında, fırsatları kaçırmamaya çalışan, avantajlardan yararlanan ve şüpheci yaklaşımla herhangi bir aksiyon alamayan farklı tüketici grupları ortaya çıkmıştır. Bu süreçte bazı tüketiciler bilinçli davrandıklarını, kandırılmadıklarını, yapılan indirimin ekonomik olarak kendilerine fayda sağladığını iddia etseler de bazı tüketiciler bu tür kampanyalara ve fiyat indirimlerine karşı şüphe ile yaklaşmakta ve satın alma karar sürecinde temkinli davranmaktadır.

Şüphecilik üzerine yapılan araştırmalarda, tüketicilerin şüpheci olma eğilimlerinde farklılık gösterebileceğine dair önemli bulgular elde edilmiştir (Forehand ve Grier, 2003). Karaca ve arkadaşlarının (2018) yaptığı çalışmada, özel günlerde işletmelerin yaptıkları fiyat indirimi kampanyalarının tüketicileri yüksek oranda ikna ederek olumlu yönde etkilediği ortaya çıkmıştır (Karaca vd., 2018).

Hardesty, Carlson ve Bearden (2002)'ın yaptıkları çalışmaya göre, tüketicilerin reklama yönelik şüpheciliğinin, reklamı yapılan fiyat indirimlerinin etkilerini hafiflettiği belirlenmiş, reklama yönelik şüpheciliği yüksek tüketicilerin, marka aşinalığı yüksek olduğunda yüksek fiyattan olumlu etkilendiği, marka aşinalığı düşük ve reklama karşı şüpheciliği düşük olan tüketicilerin ise, yüksek fiyattan olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır (Hardesty vd.,2002).

Yukarıda bahsedilen düşünceler ve araştırmalar tüketici şüpheciliğine yönelik araştırmaları teşvik etmiştir. Tüketicilerin reklamdaki abartılı olarak algılanabilecek nitelikteki fiyat indirimlerine karşı inanan mı yoksa şüpheci mi olduğu bilinmemektedir. Dolayısıyla bu çalışma, Türkiye bağlamında özel günlerde gerçekleştirilen reklam faaliyetlerindeki fiyat bilgisine ilişkin şüphecilikle ilgili mevcut literatüre katkı sağlamaya çalışmaktadır.

Pazarlama iletişim çalışmalarının etkinliği açısından özel günlerde yapılan reklamdaki fiyat indirimi kampanyalarına karşı tüketicilerin inanma eğilimlerinin, şüphecilik yaklaşımlarının ne düzeyde olduğunu belirlemek önemlidir. Bu amaçla hazırlanan çalışmada, demografik özelliklere göre hangi tüketicilerin şüpheli yaklaştığı, hangilerinin daha çok inandığı, geliştirilecek pazarlama iletişimi stratejileri açısından yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

2. TÜKETİCİ ŞÜPHECİLİĞİ

Reklamda yer alan fiyat bilgisine karşı şüphecilik, fiyat bilgisine inanmama, güvenmeme, emin olamama eğilimi karşısında kararsızlık durumunun ortaya çıkmasıdır. Bir başka ifadeyle bir tüketicinin bir reklamın doğru olmayan fiyat bilgileri içerdiğine ve tüketicileri aldatmaya çalıştığına inanma derecesi olarak da açıklanabilir. Tüketiciler şüphecilik düzeyinin seviyesine göre farklı davranışlar sergileyebilmektedir.

Obermiller ve Spangenberg'e (1998) göre, reklam kampanyalarına karşı şüphecilik, reklamın içerdiği bilgi iddialarına inanmama eğilimidir. Tüketicilerin reklama yönelik şüpheciliğinin, diğer ürün bilgisi kaynaklarına (örneğin, doğrudan satış, promosyonlar ve kişisel satış) yönelik şüphecilikten ayrı bir yapı olduğu tespit edilmiştir. Daha önceki araştırmacılarda (Ford vd., 1990), tüketicilerin yararlı ve geçerli olarak algılanan bilgilere değer verme eğiliminde oldukları belirlenmiştir. Ancak reklam satışla ilişkili olduğundan ve genellikle abartmaya meyilli olduğundan ve iddialar daha karmaşık ve kanıtlanması daha zor hale geldiğinden, günümüzde tüketicilerin reklama karşı şüpheci olmaları daha olasıdır (Obermiller vd.,2005). Şüpheci tüketiciler, reklamlardan hoşlanmama, reklam iddialarına inanmama ve reklamları daha az bilgilendirici olarak görme eğilimindedir (Chen ve Leu, 2011).

Tüketiciler pazarlama iletişimlerinin ve ürün tanıtımlarının doğruluğuna şüpheyle yaklaştıkça, bilgi değerleri azalmakta ve yeni ürünlerin yararlarını tüketicilere iletmenin maliyetleri boşa harcanmaktadır (Mohr vd.,1998; Obermiller ve Spangenberg 1998). Kampanyalara karşı şüphecilik, tüketicilerin dürüst pazarlama uygulamalarından şüphe duymalarına (Koslow 2000) ve onların gerçekten faydalı "anlaşmaları" görmezden gelmelerine veya reddetmelerine yol açabilmektedir (Mohr vd.,1998). Böyle bir durumun kimsenin çıkarına olmayacağı açıktır. Tüketiciler için arzu edilen durum, ne zaman şüpheci olmaya ihtiyaç duyulduğuna (yani, ne zaman yanlış yönlendirilme veya aldatılma riskiyle karşı karşıya olduklarına) ve böyle bir ihtiyacın bulunmadığına (yani, ne zaman şüpheci olmaya ihtiyaç duyulmadığına) karar verebildikleri bir durum gibi görünmektedir.

Şüphecilik üzerine pazarlama literatürü eğilimsel ve durumsal olmak üzere iki yaklaşım arasında bölünmüştür (Mohr vd.,1998). Eğilimsel yaklaşım şüpheciliği tüketicilerin dayanıklı bir özelliği olarak gören, farklı ticari uyaranlara tepki olarak inşa edilen bir yaklaşım olarak ele alırken, durumsal yaklaşım, tüketicileri belli bir durum karşısında şüpheci yapan reklam tekliflerinin özellikleriyle daha ilgili olma durumunu yansıtmaktadır (Ford vd., 1990). Bu çalışmada, tüketici şüpheciliğinin belirli bir durumdaki bir teklif olarak özel günlerde yürütülen reklam kampanyalarındaki fiyat indirim tekliflerinin neden olduğu psikolojik bir şüphe hali olarak da açıklanabilecek durumsal yaklaşım tercih edilmiştir.

3. FİYAT İNDİRİMLERİ

Tüketicilerin şüpheye düştüğü önemli bir alan, reklamlarda yer alan fiyat indirimleridir. Fiyat indirimi şeklindeki bir promosyon teklifi, kampanyada belirtilen indirimin miktarı ve ödeme biçimini içermektedir.

Fiyat indirimleri, tüketicinin ürünü satın aldığını firmaya iletmesi sonucu bir indirim kazanması ya da satın alım sonrası para iadesi kazanılması şeklinde de gerçekleştirilmektedir (Kotler ve Armstrong, 2004:562). Dijitalleşmenin etkisi ve e-ticaretin gelişmesiyle online alışveriş platformlarında ortaya çıkan bu tür uygulamalara, sepette ekstra indirim uygulanması ve dijital cüzdan hesabı altında ödemenin bir kısmının hesaba iade olarak aktarılması örnek gösterilebilir.

Satış geliştirme yöntemleri arasında diğerlerine göre daha basit, renksiz ve yaratıcı olmaktan uzak görünebilen fiyat indirimleri, doğrudan tüketici bütçesine yönelik olması nedeniyle satış promosyonları içerisinde en etkili yöntem olarak değerlendirilebilir (Bozok, 2009:150).

Fiyat indirimleri tüketicilerin ürün/marka seçiminde ve satın alma kararlarında önemli bir yer tutmaktadır. Firmaların tüketicileri ikna etmek amacıyla en basit ve en sık kullandığı satış promosyonu teklifi, ürünlerdeki fiyat indirimi teklifleridir. Kampanya süresince indirimin müşterilere cazip

geldiğinden emin olma, sık sık kullanılması yerine belirli aralıklarla yapma ve her zaman fiyat teklifinde en alt sınırı kullanma gibi hususlara özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir (Nakarmi, 2018:14). Bu hususlar, kampanyanın başarıya ulaşması ve müşteride şüphe uyandırmadan satışa yönlenmesi bakımından kilit unsurlardır.

Fiyat indirimlerinin sıklıkla uygulandığı dönemler son dönemde özel gün indirimleri altında kullanılmaktadır. İndirim günleri veya indirim haftası kapsamında tüketici dikkatinin reklamı yapılan ürün ve markalara çekilmesi amacıyla Özel Gün İndirimi, Büyük Tasarruf ve Süper Fırsat gibi promosyonel kelimeler kullanılarak, sunulan fiyat indirimi tekliflerine karşı tüketicilerin algıları etkilenmeye çalışılmaktadır (Karaca vd., 2018).

4. ÖZEL GÜN KAVRAMI

Teknolojik gelişmelerin ve farklı kültürlerin etkisiyle birlikte özel günlerin ifade ettiği ve tüketiciler tarafından yüklenen anlam, duygusal faktörlerle beslenerek toplumun tümü için önemli hale getirilmiştir. Tüketicilerin duygusal faktörler karşısındaki tepkilerini fırsata çevirmeyi amaçlayan firmalar için bu günlerde hediyeleşme ve toplu alışveriş gerçekleştirme kültürü yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır (Akgül ve Varinli, 2017:3).

Türkiye'de giderek yaygın hale gelen ve tüketicilerin duygusal anlamlar yüklediği özel günler: Sevgililer Günü (14 Şubat), Dünya Kadınlar Günü (8 Mart), Emek ve Dayanışma Günü (1 Mayıs), Anneler Günü (Mayıs Ayının 2. Pazar Günü), Babalar Günü (Haziran Ayının 3. Pazar Günü), Meslek gruplarına atfedilen günler (Öğretmenler günü, hemşireler günü, tıp bayramı, polis teşkilatının kuruluşu, muhasebe haftası, avukatlar günü, çalışan gazeteciler günü vb.), Yılbaşı (31 Aralık), Kişiye özel günler (Doğum günleri, evlilik yıldönümleri vb.), Resmi 23 Nisan, 19 Mayıs, 30 Ağustos vb.) ve Dini (Ramazan ve Kurban gibi) bayramların olduğu günlerdir. Farklı ülkelerde kutlanan Cadılar Bayramı, Paskalya, Şükran Günü gibi kutlama gün ve haftaları ise ülke dışından örneklerdir (Meriç, 2019:53).

Kültürün taşınabilmesi özelliği ve firmaların bu günleri satış promosyonları uygulama amaçlı kullanmaları nedeni ile farklı ülkelerde kutlanan ya da özel gün olarak ifade edilen bazı günler Türkiye'de de bu kapsama alınmıştır. Black Friday (Kara Cuma), 11.11 (11 Kasım) gibi günler bu kapsamda değerlendirilebilir. Ayrıca, En Uzun Gün, En Uzun Gece indirimleri gibi günlük indirimler de özel gün indirimleri arasında yer almaktadır. Belirtilen bu günler içerisinde işletmeler, reklamlarda farklı fiyat indirimi kampanyaları yürütmektedir. Amaç, tüketicilerin hedonik güdülerine dayalı duygusal taraflarını uyararak, fiyat indirimleri karşısında korku pazarlaması çerçevesinde farklı mesaj içerikleriyle tüketicileri satın almaya yönlendirmektir.

Bayuk (2009), özel günlerde gerçekleşen tüketimi, bu günlerin gerçek anlamlarından farklılaşarak daha çok ticari yönlü yapılması nedeniyle, kapitalizm anlayışına ait tüketim anlayışı olarak nitelendirmiştir. Yazar, gerçekleşen bu durumun hedonizmin kutlaması haline dönüştüğünü ve tüketici duygularının istismar edildiği yeni bir durumun ortaya çıktığını belirtmiştir (Bayuk, 2009). Firmalar, tüketicilerin bu tür duygusal dürtülere karşı yaptıkları satın alma davranışlarına özel ilgi duyarak özel günler ya da indirim haftaları kapsamında ödeme kolaylığı sunma, promosyon dağıtma ve indirim politikaları uygulamaktadır.

5. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

5.1. Araştırma Amaç ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, tüketicilerin reklamlarda yer alan fiyat bilgisine karşı şüphecilik yaklaşımlarının ne düzeyde olduğu, demografik değişkenlere göre şüpheciliğin nasıl farklılık gösterdiğinin incelenmesidir.

Firmaların pazarlama iletişim çalışmalarında dönem dönem fiyat bilgisi için abartılı indirim reklamları kullandıkları bilinmektedir. Bu kampanyalara karşı tüketicilerin yaklaşımlarının ne düzeyde olduğunun ve nasıl değişkenlik gösterdiğinin incelenmesinin pazarlama yöneticilerine gelecekteki kampanyaların düzenlenmesinde yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

5.2. Örnekleme Süreci

Araştırma anakütlesini tüketici niteliği taşıyan herkes oluşturmaktadır. Ana kütlenin tamamına ulaşmak zaman ve maliyet açısından mümkün olmadığından örnekleme yapılmıştır. Tesadüfi olmayan

örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme ile araştırmacının ulaşması muhtemel olası katılımcıların da katkılarıyla veri toplama süreci yürütülmüştür. Süreç sonunda 344 katılımcıya ulaşılmıştır.

5.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmada, veri toplama aracı olarak Google Form üzerinden oluşturulan online anket formu kullanılmıştır. Oluşturulan anket formu 2 bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde demografik özellikler, ikinci bölümde ise reklamda yer alan fiyat bilgisine karşı şüphecilik ölçek ifadelerine yer verilmiştir. Ölçek ifadeleri için Krishnan, Biswas ve Netemeyer (2006) ve Mohr, Eroglu ve Ellen (1998) tarafından geliştirilen ve 7 ifadeden oluşan ölçekten yararlanılmıştır. Likert tipi ölçekte derecelendirme 1=Hiç Katılmıyorum, 5= Tamamen Katılıyorum aralığında yapılmıştır. Veri toplama aralığı anneler günü, babalar günü ve en uzun gün indirimlerini de kapsayan 2 Mayıs-24 Haziran tarih aralığında gerçekleştirilmiştir. Anketin açıklama kısmında, sadece belirtilen tarih aralığındaki günler kapsamında değil de yıl boyunca gerçekleştirilen tüm özel indirim günleri (anneler günü, babalar günü, sevgililer günü, yılbaşı, en uzun gece, 11 Kasım, Black Friday (Kara Cuma) vb. gibi özel günler) kapsamında soruların değerlendirilmesi istendiği bilgisine yer verilmiştir.

5.4. Veri Analizi

Elde edilen verilerin analizinde frekans analizi, tanımlayıcı istatistikler, ölçek faktör yapısının incelenmesi için faktör analizi, güvenilirliğin incelenmesi için Cronbach alfa güvenilirlik değeri ve fark testlerine yer verilmiştir.

5.5. Bulgular

Çalışmanın amaçları doğrultusunda gerçekleştirilen analizler sonucu aşağıda yer alan bulgular elde edilmiştir.

5.5.1. Ölçek İfadeleri Tanımlayıcı İstatistik Bulguları

Tablo 1: Ölçek İfadeleri Değerlendirme Dağılımları

	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Özel günlerde (anneler günü, babalar günü, yılbaşı, en uzun gece, 11.11. Kara Cuma vb.), alışveriş sitelerinin en düşük fiyat şeklinde sunduğu tekliflerin *gerçekçi olmadığını* düşünüyorum	9	**0**	106	185	44
	2,60%	0,00%	30,81%	*53,77%*	12,80%
Özel günler için yapılan, alışveriş sitesindeki düşük fiyat tekliflerini *samimiyetsiz* buluyorum.	8	54	114	123	45
	2,35%	15,70%	33,10%	*35,80%*	13,10%
Özel günler için sunulan indirimin muhtemelen *doğru olacağı beklentisindeyim*. (t)	25	96	127	88	8
	7,30%	27,90%	*36,90%*	25,60%	2,30%
Özel günler için sunulan indirimlerin *doğruluğundan şüpheliyim.*	6	55	72	172	39
	1,70%	16%	20,90%	*50%*	11,30%
Özel günler için yapılan indirim oranlarının *abartılı* olduğunu düşünüyorum.	16	75	39	131	83
	4,70%	21,80%	11,30%	*38,10%*	24,10%
Alışveriş sitesinin *indirimlerini doğrulamam durumunda* gerçekten indirim olduğuna *inanırım*. (t)	18	39	77	146	64
	5,20%	11,30%	22,30%	*42,40%*	18,60%
Özel günlerdeki fiyat indirimlerinin çoğunlukla tüketiciyi *yanıltmaya yönelik* olduğunu düşünüyorum.	6	56	102	126	54
	1,70%	16,30%	29,70%	*36,60%*	15,70%

Tablo 1'de yer alan, ölçek ifadelerinin likert dağılıma göre değerlendirmeleri incelendiğinde, katılımcıların çoğunluğunun fiyat tekliflerini gerçekçi bulmadığı, samimiyetsiz bulduğu, indirimlerden şüphe duyduğu, abartılı olduğunu düşündüğü, indirim doğrulanırsa inanacağı, bu indirimlerin tüketiciyi yanıltmaya yönelik olduğu görüşlerine katılım sağladığı, indirimlerin doğru olacağı beklentisine karşı ise kararsız kaldıkları ortaya çıkmıştır.

5.5.2. Faktör Analizi ve Güvenilirlik Test Sonuçları

7 ifadeden oluşan ölçeğin faktör yapısının incelenmesi ve tüm ifadelerin şüphecilik kavramını ölçmeye yönelik olduğunun incelenmesi adına faktör analizi kullanılmıştır. Faktör analizinde KMO değeri örneklemin faktör analizi için yeterli olup olmadığını, Barlett Küresellik testi ise değişkenler arası ilişkilerin faktör analizi için anlamlı olduğunu ve faktör analizi yapılabileceğini ifade etmektedir. KMO değerinin en az 0,60 ve üstü olması gerekmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017:325). Analiz sonucunda elde edilen ölçek ifadelerinin faktör yüklerinin 0,50 ve üstünde olması gerekmekte ve bu değerden aşağıda olan ölçek ifadeleri analizden çıkarılmaktadır (Turanlı vd., 2012: 49). Faktör yapısı doğrulanan ölçeğin güvenilirlik katsayısının ise en az 0,70 olması gerekmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017:331).

Tablo 2: Faktör Analizi ve Güvenilirlik Test Sonuçları

	Bileşen		
	1		
Özel günlerde (anneler günü, babalar günü, yılbaşı, en uzun gece, 11.11. Kara Cuma vb.), alışveriş sitelerinin en düşük fiyat şeklinde sunduğu tekliflerin gerçekçi olmadığını düşünüyorum	,726	KMO Test Değeri	0,823
Özel günler için yapılan, alışveriş sitesindeki düşük fiyat tekliflerini samimiyetsiz buluyorum.	,855	Bartlett's Küresellik Test Değerleri	
Özel günler için sunulan indirimin muhtemelen doğru olacağı beklentisindeyim. (t)	,640	Ki Kare	838,979
Özel günler için sunulan indirimlerin doğruluğundan şüpheliyim.	,823	Ser.Der.	21
Özel günler için yapılan indirim oranlarının abartılı olduğunu düşünüyorum.	,725	P önem değeri	,000
Alışveriş sitesinin indirimlerini doğrulamam durumunda gerçekten indirim olduğuna inanırım. (t)	,563	Toplam Açıklanan Varyans %	47,995
Özel günlerdeki fiyat indirimlerinin çoğunlukla tüketiciye yanıltmaya yönelik olduğunu düşünüyorum.	,806	Cronbach Alfa	0,814

Tablo 2 incelendiğinde KMO test değerinin 0,60'ın üzerinde çıkması ve Bartlett küresellik testi p değerinin anlamlı çıkması, faktör analizi için örneklemin yeterli olduğunu ve analiz için faktör analizi kullanılabileceğini göstermektedir. Çalışmada yer alan ölçek, orijinal formundaki gibi tek boyut olarak elde edilmiştir. Faktör yükleri değerlendirildiğinde tüm ifadelerin faktör yüklerinin 0,50 ve üzeri çıkması hiçbir ifade analizden çıkarılmamıştır. Ölçekteki 7 ifadenin şüphecilik boyutunu açıklama oranı %47,99 olarak hesaplanmıştır. Cronbach alfa güvenilirlik değeri ise 0,70 ve üzeri çıkması nedeniyle ölçeğin güvenilirliğinin sağlandığı sonucunu göstermektedir.

5.5.3. Normallik Test Sonuçları

Veri analizlerinde hangi analiz tekniğinin kullanılmasında normal dağılıma uygunluk önemli yer tutmaktadır. Verilerin normal dağılıma uyması durumunda fark testleri için parametrik testler (t ve F) kullanılırken, uymaması durumunda non-parametrik/parametrik olmayan testler kullanılmaktadır.

Normal dağılıma uygunluğun incelenmesinde kullanılan Kolmogorov-Simirnov ve Shapiro Wilk normallik testi sonuçlarına göre, p değerinin 0,05'ten büyük çıkması durumunda verilerin normal dağılıma uygun olduğu, aksi takdirde uymadığı kararı verilmektedir (Mertler ve Vannatta, 2005).

Tablo 3: Normallik Test Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	Ser. Der.	P değeri	İstatistik	Ser. Der.	P değeri
Şüphecilik	,119	344	*,000*	,954	344	*,000*

Tablo 3'te yer alan Kolmogorov Smirnov ve Shapiro Wilk testlerinin p önem değerlerinin 0,05'ten küçük çıkması verilerin normal dağılıma uymadığını göstermektedir. Bu nedenle fark testlerinde normal dağılım göstermeyen değişkenlerin karşılaştırılmasında non-parametrik testler kullanılarak analizler elde edilmiştir.

5.5.4. Farklılık Test Sonuçları

Farklılık testlerinin kullanımında verilerin normal dağılıma uyması durumunda parametrik testlerden Anova (F) ve t testi gibi testler kullanılırken, normal dağılıma uygunluğun sağlanmaması durumunda parametrik olmayan testlerden Mann Whitney ve Kruskall Wallis testleri kullanılmaktadır (Field, 2009). Verilerin normal dağılıma uygunluk göstermemesi nedeniyle non-parametrik testler (Mann Whitney ve Kruskall Wallis) kullanılmıştır. İki kategorik değişken arasındaki farkı belirlemek için Mann Whitney testi kullanılırken, ikiden fazla kategorik değişken için Kruskall Wallis testi kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2007:47).

Tablo 4: Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Test Sonuçları

Cinsiyet	Levene Varyans Eşitliği Testi		t-testi				
Şüphecilik	F	P değeri	t	P değeri	Şüphecilik	N	Ortalama
Eşit Varyans Varsayımı	9,334	,002	-1,727	*,035*	Kadın	210	*3,51*
Eşit Olmayan Varyans Varsayımı			-1,588	*,048*	Erkek	134	3,42

Katılımcıların cinsiyetlerine göre reklamda yer alan fiyat bilgisine karşı şüpheciliğin farklılığını inceleyen Tablo 4'deki değerlere bakıldığında t testi p değerlerinin 0,05'ten küçük çıkması, şüpheciliğin cinsiyete göre farklılaştığını göstermektedir. Ortalama değerler incelendiğinde kadınların şüphecilik düzeylerinin daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Medeni Durum Değişkenine Göre Farklılık Test Sonuçları

Medeni Durum	Levene Varyans Eşitliği Testi		t-testi				
Şüphecilik	F	P değeri	t	P değeri	Medeni Durum	N	Ortalama
Eşit Varyans Varsayımı	3,011	,084	-2,241	*,026*	Bekar	152	3,37
Eşit Olmayan Varyans Varsayımı			-2,317	*,021*	Evli	192	*3,52*

Medeni duruma göre farklılığı gösteren Tablo 5 incelendiğinde t testi p değerlerinin 0,05'ten küçük çıkması, medeni duruma göre şüpheciliğin farklılık gösterdiği sonucunu ifade etmektedir. Ortalama değerler incelendiğinde evli tüketicilerin şüphecilik düzeylerinin daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6: Yaş Değişkenine Göre Farklılık Test Sonuçları

Yaş	Kareler Toplamı	Ser. Der.	Kareler Ortalaması	F	P değeri
Gruplar Arası	2,246	4	,562	1,526	*,044*
Gruplar İçi	124,791	339	,368		
Toplam	127,037	343			
	N	Ortalama			
18-24	31	*3,31*			
25-34	159	*3,41*			
35-44	98	*3,46*			
45-54	43	*3,49*			
55 ve üzeri	13	*3,51*			
Toplam	344	*3,45*			

Yaş değişkenine göre farklılık sonuçlarını gösteren Tablo 6 incelendiğinde, F testi p değerinin 0,05'ten küçük çıkması, reklamda yer alan fiyat bilgisine karşı şüpheciliğin yaşa göre değişkenlik gösterdiğini belirtmektedir. Ortalama değerler incelendiğinde katılımcıların yaşı arttıkça şüphecilik düzeylerinin arttığı görülmektedir.

Tablo 7: Eğitim Düzeyine Göre Farklılık Test Sonuçları

Eğitim Düzeyi	Kareler Toplamı	Ser. Der.	Kareler Ortalaması	F	P değeri
Gruplar Arası	1,083	4	,271	,729	*,026*
Gruplar İçi	125,955	339	,372		
Toplam	127,037	343			
	N	Ortalama			
Lise	76	*3,44*			
Önlisans	34	*3,41*			
Lisans	60	*3,42*			
Yüksek Lisans	103	*3,41*			
Doktora	71	*3,56*			
Toplam	344	*3,45*			

Katılımcıların eğitim düzeyine göre reklamda yer alan fiyat bilgisine karşı şüphecilik düzeyleri farklılığını inceleyen Tablo 7 değerlendirildiğinde, p değerinin 0,05'ten küçük çıkması sonucu şüpheciliğin eğitim düzeyine göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ortalama değerlere bakıldığında genel olarak eğitim düzeyi arttıkça şüphecilik düzeylerinin arttığı tespit edilmiştir.

Tablo 8: Kişisel Gelir Düzeyine Göre Farklılık Test Sonuçları

Kişisel Gelir Düzeyi	Kareler Toplamı	Ser. Der.	Kareler Ortalaması	F	P değeri
Gruplar Arası	1,445	5	,289	,778	*,032*
Gruplar İçi	125,592	338	,372		
Toplam	127,037	343			
	N	Ortalama			
1000 tl'den az	39	*3,33*			
1001-2000 arası	27	*3,38*			
2001-3000 arası	44	*3,49*			
3001-4000 arası	68	*3,40*			
4001-5000 arası	60	*3,54*			
5001 tl ve üzeri	106	*3,68*			
Toplam	344	*3,45*			

Kişisel gelir düzeyine göre şüpheciliğin farklılığı incelendiğinde, Tablo 8'de yer alan sonuçlardan, p değerinin 0,05'ten küçük çıkması nedeniyle anlamlı farklılığın gözlemlendiği, genel değerlendirmeye göre ise kişinin gelir düzeyi arttıkça, reklamda yer alan fiyat bilgisine karşı şüpheciliğin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

İşletmeler genellikle kutlama ve özel günlerde tüketicilerin satın alımlarını çeşitli yollarla artırmak için aralıklı olarak ve kısa vadeli stratejiler kullanmaktadırlar. Bu stratejilerden biri de reklam kampanyalarında fiyat indirimlerine vurgu yapılmasıdır. Bu sayede çok sayıda potansiyel yeni müşteri kazanımı ve mevcut müşterilerin alım miktarlarında artış hedeflenmektedir. Gerçekleştirilen satış promosyon stratejilerinden biri olarak reklamda yer alan fiyat bilgisine karşı tüketicilerin inanma eğilimi mi yoksa şüpheci eğilim mi gösterdiği ise merak konusudur. Çünkü bazı tüketiciler bu tür kampanyalar karşısında bilinçli davranarak ekonomik fayda sağlama güdüsüyle hareket ettiklerini belirtirken, bazı tüketiciler şüphe eğilimleri sonucu herhangi bir aksiyon almadıklarını, satın alma sürecine katılmadıklarını belirtmektedir.

Tüketicilerin, reklamlarda yer alan fiyat bilgisine karşı şüpheciliğinin düzeylerinin ve demografik değişkenlere göre farklılığının incelendiği bu çalışmada, katılımcıların çoğunluğunun, fiyat tekliflerini gerçekçi bulmadığı, samimiyetsiz bulduğu, indirimlerin doğruluğundan şüphe ettiği, indirim oranlarını abartılı bulduğu, indirim doğrulanırsa inanma eğilimi göstereceği, indirimlerin çoğunlukla tüketiciyi yanıltmaya yönelik olduğu ve indirimin doğru olacağı beklentisinin düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Fark testlerinde, kadınların ve evli tüketicilerin, şüphecilik düzeylerinin daha fazla olduğu, yaş, eğitim ve gelir düzeyi arttıkça şüpheciliğin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmadan elde edilen bu bulgulara göre, firmaların reklamda yer alan fiyat bilgisine karşı şüpheciliği en az düzeye indirecek şekilde kampanyaları, sıklığını, süresini yeniden gözden geçirmesinin önemli olduğu, tüketicilerin büyük çoğunluğunun bu tür kampanyalara şüpheyle yaklaştıklarını belirtmesi nedeniyle daha samimi, daha gerçekçi, fazla abartıya kaçmadan içerik paylaşımları yapmalarının daha iyi olabileceği söylenebilir.

İleride yapılacak çalışmalar açısından reklamda yer alan fiyat bilgisine karşı şüpheciliğin, satın alma niyeti, davranışsal niyetler, ağızdan ağıza pazarlama, kişilik özellikleri, marka tercihi, marka sadakati, marka güveni, marka itibarı, marka savunuculuğu gibi değişkenler üzerindeki etkileri araştırılabilir.

KAYNAKÇA

AKGÜL, D. VE VARİNLİ, İ. (2017), "Hedonik (Hazcı) Tüketimin Özel Günler-Deki Alışveriş Kültürü Üzerindeki Etkisi Ve Ülkelerarası Karşılaştırmalı Bir Araştırma", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(2), 1-36.

BAYUK, N. (2009),"Özel Gün Ve Haftaların Tüketim Üzerindeki Etkileri", Kamu-İş, 11(1), 185-197.

BOZOK, D. (2009) "Turizm İşletmelerinin Pazarlamasında Tutundurma" Avcıkurt D. (Editörler), Turizm İşletmelerinin Pazarlamasında 7P ve 7C, 1. Baskı, İstanbul: Değişim Yayınları

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2007). "Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı", Ankara, Pegem A Yayıncılık.

CHEN, F.P., & LEU, J.D. (2011). Product Involvement in The Link Between Skepticism Toward Advertising And Its Effects. Social Behavior And Personality: An International Journal, 39(2), 153-159

FIELD, A. (2009). "Discovering Statistics Using SPSS, Sage Publications", London, 2009, 3rd Edition.

FORD G.T., SMİTH D.B. & SWASY J.L. (1990), Consumer Skepticism Of Advertising Claims Testing Hypotheses From Economics Of İnformation, Journal of Consumer Research, 16, 4, 433-441.

FOREHAND, M., & GRİER, S. (2002), "When Is Honesty the Best Policy? The Effects of Stated Company Intent on Consumer Skepticism," (Forthcoming in the Journal of Consumer Psychology).

GÜRBÜZ, S. ve ŞAHİN, F. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Ankara. Seçkin Yayıncılık

HARDESTY, D. M., CARLSON, J. P., & BEARDEN, W. O. (2002), "Brand Familiarity and Invoice Price E_ects on Consumer Evaluations: The Moderating Role of Skepticism toward Advertising," Journal of Advertising, 31 (2), 1-15.

KARACA, Ş., UMUT, M. Ö., ve YEMEZ, İ. (2018). Özel Gün İndirimlerinin Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 413-436.

KOSLOW, S.(2000), "Can the Truth Hurt? How Honest and Persuasive Advertising Can Unintentionally Lead to Increased Consumer Skepticism," Journal of Consumer Affairs, 32 (2), 245-263.

KOTLER, P., &ARMSTRONG, G. (2004). Marketing Principles, 10th Int.ed.. New Jersey: Prentice Hall.

KRISHNAN, B. C., ABHIJIT B., & NETEMEYER R. G. (2006), "Semantic Cues in Reference PriceAdvertisements: The Moderating Role of Cue Concreteness," Journal of Retailing, 82 (2), 95-104.

MERİÇ, E. (2019). Özel Gün İndirimlerinin Tüketicilerin Satın Alma Niyeti Ve Satın Alma Davranışına Etkilerinin İncelenmesi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

MERTLER, C. A., & VANNATTA, R. A. (2005). "ADVANCED AND MULTIVARIATE STATISTICAL METHODS: PRACTICAL APPLICATION AND INTERPRETATION (THIRD EDITION)". United States: Pyrczak Publishing.

MOHR, L. A., EROGLU, D., & ELLEN, P. S. (1998), "The Development and Testing of a Measure of Skepticism toward Environmental Claims in Marketers' Communications," Journal of Consumer Affairs, 32 (1), 30-55.

NAKARMI, A. (2018). "Effect Of Sales Promotıon On Consumer Behavior", Bachelor Thesis, Business School, Degree Programme in International Business.

OBERMİLLER, C., & SPANGENBERG, E. (1998), "Development of a Scale to Measure Consumer Skepticism toward Advertising," Journal of Consumer Psychology, 7 (2), 159-186.

OBERMİLLER, C., SPANGENBERG, E. & MACLACHLAN, D. L. (2005). "Ad Skepticism The Consequences Of Disbelief". Journal of Advertising ,34, 7-17.

TURANLI, M., TAŞPINAR CENGİZ, D. ve BOZKIR, Ö. (2012). Faktör Analizi İle Üniversiteye Giriş Sınavlarındaki Başarı Durumuna Göre İllerin Sıralanması. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 17, 45-68.

Presentation ID / Sunum No= 17

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-2908-6069

Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Adanmışlık Düzeyleri İle Müdürlerin Liderlik Davranışlarını Algılama Düzeyleri Arasındaki İlişki

Özlem Evren(Afacan)

Yeditepe Özel Eğitim Meslek Lisesi, ozlemevren76@gmail.com

Özet

Bu araştırma, Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adanmışlık düzeyleri ile müdürlerinin liderlik davranışlarını algılama düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışma evreni 2010–2011 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Tuzla İlçesinde bulunan ortaöğretim kurumları (510 kişi) öğretmenleridir. Çalışma evreninin büyük bölümüne ulaşılmıştır. Örneklemimiz 316 kişiden oluşmaktadır. Araştırma ile ilgili veriler Örgütsel Bağlılık Ölçeği (Karakuş, 2005) ve "Etik Liderlik Ölçeğiyle (ELÖ)" (Yılmaz, 2005) toplanmıştır. Üç bölümden oluşan ölçeğin birinci bölümünde kişisel bilgilere, ikinci bölümde, örgüte yönelik tutumları ölçmek amacıyla "Duygusal Bağlılık", "Devamlılık Bağlılığı" ve "Normatif Bağlılık" alt boyutlarına ilişkin toplam 21 tutum ifadesine, üçüncü bölümde ise liderlik davranışlarını algılama düzeylerini ölçmek amacıyla 44 değerlendirme ifadesine yer verilmiştir. Ölçeklerden elde edilen veriler kodlanarak bilgisayar ortamında SPSS paket programı yardımıyla çözümlenmiştir. Ölçeğin birinci bölümüyle ilgili verilere ilişkin frekans ve yüzde dağılımı alınmış, öğretmenlerin tutumlarının ve algılamalarının belirlenmesine yönelik olarak aritmetik ortalama ve standart sapma, tutumlar arasında farklılığı ortaya koyabilmek için ikili karşılaştırmalarda bağımsız gruplar için "t" testi, ikiden fazla değişken gruplarının karşılaştırılmasında ise tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Görüşler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı $\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyinde test edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular şunlardır; 1. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin orta seviyede olduğu görülmüştür. 2. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinde cinsiyet, okul türüne, branşlarına, mezuniyetlerine göre farklılık bulunmamıştır. 3. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinde medeni durumlarına göre Normatif Bağlılık ve Duygusal Bağlılık puanlarında anlamlı bir farlılık görülmezken Devamlılık ve Toplam bağlılıkta evli öğretmenler daha yüksek puan almışlardır. 4. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinde kıdemlerine göre Devamlılık Bağlılığı alt boyutunda 11 ve üzeri kıdeme sahip olanlar 0- 5 yıl çalışanlara göre daha fazla örgütsel bağlılık duygusu yaşarken diğer boyutlarda farklılık bulunmamıştır. 5. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinde yaşlarına göre Devamlılık Bağlılığında 31 ve üzeri yaş grubunda olanlar 21- 30 yaş grubundakilere göre daha fazla örgütsel bağlılık duygusu yaşarken diğer alt boyutlarda farklılık bulunmamıştır. 6. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinde çalışma konumlarına göre Duygusal bağlılıkta ücretli öğretmenlerin, Devamlılık bağlılığında kadrolu öğretmenlerin, Normatif bağlılığında ise ücretli öğretmenlerin bağlılık duyguları fazladır. 7. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin iyi (katılıyorum) olduğu görülmüştür. 8. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin cinsiyet faktörüne göre değerlendirilmesinde erkeklerin tüm ölçek ve alt boyutlarda kadınlara göre yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. 9.

Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin medeni durumlarına göre evli olanların tüm ölçek ile İklimsel Etik ve Davranışsal Etik alt boyutlarında bekâr olanlara göre yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. 10. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin çalıştıkları okul türüne göre değerlendirilmesinde Karar vermede etik ve Davranışsal etik alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmuştur. Meslek liselerinde çalışanlar Genel Liselerde çalışanlara göre yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. 11. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin kıdemlerine göre değerlendirilmesinde tüm ölçek ve alt boyutlarda 6- 10 yıl kıdeme sahip olanlar 1- 5 yıl kıdeme sahip olanlara göre yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. 12. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin branşlarına, mezuniyetlerine, çalışma şekline göre değerlendirilmesinde farklılık bulunmamıştır. 13. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin yaşlarına göre değerlendirilmesinde; tüm ölçek ve alt boyutlarda 31- 40 yaşında olanlar 21- 30 yaşında olanlara göre yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. 14. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin örgütsel adanmışlık ile karşılaştırılmasında ilişkiler istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlıdır. Örgütsel bağlılık arttıkça yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeyleri artmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Örgüt, Bağlılık, Örgütsel bağlılık. Etik, Liderlik

Relationship Between Secondary Education Teachers' Organizational Devotion Levels And Perception Level of Leadership Behaviors of Directors

Abstract

This research has been conducted to investigate relationship between secondary education teachers' organizational devotion levels and perception level of leadership behaviors of directors. Research environment is secondary school teachers (510 people) in Istanbul city, Tuzla town for 2010-2011 semesters. Big portion of research environment was conducted. We have reached 316 subjects. Data from research have been collected via Organizational Devotion Scale (Karakus, 2005) and Ethical Leadership Scale (ELO) (Yilmaz, 2005). In the first part of the scale of total three parts personal data was searched, in the second part total 21 behavioral expression about "Emotional Loyalty", "Continuity Loyalty" and "Normative Loyalty" were searched to measure attitudes towards organization and in the third part 44 assessment expression were mentioned to measure perception level of leadership behaviors. Data gathered from subjects were coded and processed with a SPSS package program in computer. For the first part of data frequency and percentage distribution were calculated and to determine attitudes and perceptions of teachers arithmetical average and standard deviation were used, to determine differences between attitudes "t" test was used for dual comparisons and for variable groups more than two, one sided variance analysis was sued. The question whether there is a coherent difference between groups or not was tested at the level of α=0.05 meaning level. Findings of the research are as following; 1. It has been observed that organizational devotion level of teachers is at medium level. 2. There have not been observed any effect of gender, school type, branches and graduation on organizational devotion level of teachers. 3. While no coherent difference was observed in Normative Loyalty and Emotional Loyalty scores according to marital status of teachers, married teachers have received higher scores in Continuity and Total loyalty concepts. 4. About sublevel of Continuity Loyalty of organizational loyalty levels of teachers: teachers with 11 or more years experience have more organizational loyalty emotion than those with 0-5 years experience and in other dimensions no difference was observed. 5. About Continuity loyalty of organizational loyalty levels of teachers: teachers with age above 31 have more organizational loyalty emotion than those 21-30 age group and in other sublevels no difference was observed. 6. About organizational loyalty levels of teachers: Emotional loyalty of paid teachers, Continuity loyalty of permanent teachers and normative loyalty of paid teachers are higher compared to other. 7. Ethical leadership level perception of teachers about directors was found to be good (I agree). 8. Ethical leadership level perception of teachers about directors when evaluated in terms of gender difference ethical leadership perception of males for directors was found to be higher than females in all

scales and sublevels. 9. Ethical leadership level perception of teachers about directors when evaluated in terms of marital status ethical leadership perception of married teachers for directors was found to be higher in all scales and in Climate Ethics and Behavioral Ethics sub levels. 10. Ethical leadership level perception of teachers about directors when evaluated according to type of school notable difference was found in Ethics in decision making and behavioral ethics sublevels. Ethical leadership level perception of teachers working in vocational high schools is higher than those working on general high schools. 11. Ethical leadership level perception of teachers about directors when evaluated according to experience teachers with 6-10 years experience have higher level of ethical leadership perception than those with 1-5 years experience in all scales and sublevels. 12. When ethical leadership level perception of teachers about directors was evaluated for branches, graduations and working type no difference was found. 13. Ethical leadership level perception of teachers about directors when evaluated in terms of age groups teachers age between 31-40 experience have higher level of ethical leadership perception than those with 21-30 age years experience in all scales and sublevels. 14. Ethical leadership level perception of teachers about directors when compared with organizational devotion relations are coherent in positive direction statistically. As organizational devotion increases so does ethical leadership perception level increase.

Keywords: organization, devotion, organizational devotion, ethics, leadership

BÖLÜM III

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklemi, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, verilerin analiz edilmesinde yararlanılan istatistiksel tekniklerle ilgili bilgiler açıklanacaktır.

3.1.Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modelleri çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2006). Bu yönteme dayanan araştırmalarla, durum nedir, neredeyiz, ne yapmak istiyoruz, nereye, hangi yöne gitmeliyiz, oraya nasıl gideriz gibi sorulara, mevcut zaman kesiti içinde olduğu düşünülen verilere dayanılarak cevap bulmak istenir (Kaptan, 1998).

3.2.Çalışma Evreni ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni 2010–2011 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Tuzla İlçesinde bulunan ortaöğretim kurumları (510 kişi) öğretmenleridir. Çalışma evreninin büyük bölümüne ulaşılmıştır. Örneklemimiz 316 kişiden oluşmaktadır ve tesadüfi olarak seçilmiştir

3.3. Araştırmaya Katılan Öğretmenlere İlişkin Kişisel Bilgiler

Araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetlerine, medeni durumlarına, çalıştıkları okul türlerine, kıdemlerine, branşlarına, mezuniyetlerine, yaş ve kadro durumlarına göre frekans ve yüzde dağılımları tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Kişisel Bilgilerin Frekans ve Yüzde Dağılımı:

Değişken		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	186	58,9
	Erkek	130	41,1
	Toplam	316	100,0
Medeni Durum	Bekâr	129	40,8
	Evli	187	59,2

	Toplam	316	100,0
Okul Türü	Genel Lise	147	46,5
	Meslek Lisesi	169	53,5
	Toplam	316	100,0
Kıdem	1- 5 yıl	93	29,4
	6- 10 yıl	77	24,4
	11 ve üzeri	146	46,2
	Toplam	316	100,0
Branş	Kültür Dersleri Öğretmeni	252	79,7
	Meslek Dersleri Öğretmeni	64	20,3
	Toplam	316	100,0
Mezuniyet	Lisans	268	84,8
	Yüksek Lisans	48	15,2
	Toplam	316	100,0
Yaş	21- 30 yaş	99	31,3
	31- 40 yaş	168	53,2
	41 ve üzeri	49	15,5
	Toplam	316	100,0
Çalışma Şekli	Kadrolu	236	74,7
	Ücretli	80	25,3
	Toplam	316	100,0

Ölçeği dolduran 316 öğretmenden 186'sı (%58,9) kadın, 130'u (%41,1) erkektir. 129'u (%40,8) bekâr, 187'si (%59,2) evlidir. 147'si (%46,5) genel lise, 169'u (%53,5) meslek lisesinde çalışmaktadır. 93'ü (%29,4) 1- 5 yıl, 77'si (%24,4) 6- 10 yıl, 146'sı (%46,2) 11 ve üzeri kıdeme sahiptir. 252'si (%79,7) kültür dersleri öğretmeni, 64'ü (%20,3) meslek dersleri öğretmenidir. 268'i (%84,8) lisans, 48'i (%15,2) yüksek lisans mezunudur. 99'u (%31,3) 21- 30 yaşında, 168'i (%53,2) 31- 40 yaşında, 49'u (%15,5) 41 ve üzeri yaşındadır. 236'sı (74,7) kadrolu, 80'i (%25,3) ücretli çalışmaktadır.

3.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla iki ölçek ("Etik Liderlik Ölçeği(ELÖ)" , "Örgütsel Adanmışlık Ölçeği") ve bir de "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır.

3.4.1 Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu, araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özelliklerinden cinsiyet, mesleki kıdem, branş, okul türü, mezuniyet, yas, çalışma sekli ve medeni durum değişkenlerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Öğretmenler Kişisel Bilgi Formundan kendilerine uygun olan seçenekleri işaretlemişlerdir.

3.4.2. Örgütsel Adanmışlık Ölçeği

Meyer ve Allen (1990) Örgütsel Bağlılık Ölçeği, örgütsel bağlılığı duygusal, devamlılık ve normatif bağlılık olmak üzere üç alt boyutta incelemektedir. Örgüte bağılılık kapsam ve derecesini saptamak için birçok ölçek geliştirilmiştir. Tek boyutlu ölçeklerin yetersizliği nedeniyle çok boyutlu ölçek geliştirme çalışmaları yoğunlaşmış ve bunun sonucu olarak Allen – Meyer'in geliştirdiği üç boyutlu örgüte ve işe bağlılık ölçeği bu alanda geliştirilmiş ölçekler arasında en çok üzerinde çalışma yapılan ölçek olmuştur. Allen – Meyer'in geliştirdiği ölçek hem işe bağlılık hem de örgüte bağlılık arasında ayrım yapmakta ve de her iki alanda bağlılığın nedenlerini belirleyen alt değişkenleri kapsamaktadır. Araştırmacılar her iki alanda da duygusal bağlılık (Affective Component), devamlılık bağlılığı (Continuance Commitment) ve normatif bağlılık (Normative Component) olmak üzere üç alt değişkenin varlığını destekleyici çalışmalara ağırlık vermişlerdir. Araştırmacılar aynı zamanda belirli bir sektöre bağlı olmayan ve her dalda faaliyet gösteren çalışmalara ve kurumlara uygulanacak bir ölçek geliştirmeyi amaçlamışlardır (Baysal ve Paksoy, 1999).

3.5.1.Ölçme Aracının Uygulanma Aşamaları

2010–2011 öğretim yılında, İstanbul Tuzla ilçesindeki Orta öğretim kurumlarında çalışan öğretmen sayıları belirlendikten sonra kişisel bilgi formu, Örgütsel Adanmışlık Ölçeği ve Etik Liderlik Ölçeği gönüllülük esasına göre ölçeğin uygulanmasında gerekli hassasiyetin gösterilmesi istenerek öğretmenlere dağıtılmış ve bir hafta sonra ölçekler toplanmıştır. 300 Öğretmen hedeflenmiş ve bu öğretmenlere ulaşılmıştır.

3.6. Verilerin Çözümlenmesi

SPSS for windows 13. 0 istatistik paket programıyla analiz edilmiştir. Cinsiyet, medeni durum, okul türü, branş, mezuniyet, çalışma şekli değişkenleri için t testi, diğer değişkenler için tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Farklılığın anlamlı bulunması durumunda Scheffe testi uygulanmıştır.

Araştırma kapsamında kullanılan *Örgütsel Adanmışlık Ölçeği** 21 maddeden ve *Duygusal Bağlılık* (1., 2., 3., 4., 5., 6., 7. maddeler), *Devamlılık Bağlılığı* (8., 9., 10., 11., 12., 13., 14. maddeler) ve *Normatif Bağlılık* (15., 16., 17., 18., 19., 20., 21 maddeler) olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Kullanılan 5'li Likert ölçeği, 1'den 5'e kadar olan değerlendirme ölçeği olup beş eşit parçaya bölünmüş ve her seçeneğe karşılık gelen puan aralıkları da belirlenmiştir. Ölçek seçenekleri ile puan aralıkları aşağıda Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2.Ölçek Seçenekleri İle Puan Aralıkları

Seçenekler	Verilen Puanlar	Puan Aralığı
Pek Çok Katılıyorum	5	4.20–5.00
Çok Katılıyorum	4	3.40–4.19
Orta Düzede Katılıyorum	3	2.60–3.39
Az Katılıyorum	2	1.80–2.59
Hiç Katılmıyorum	1	1.00–1.79

BÖLÜM IV

4.SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmaya ilişkin sonuçlara yer verilerek tartışılacak ve öneriler sunulacaktır.

4.1. Sonuçlar

Bu araştırma sonucunda ulaşılan yargıları şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin orta seviyede olduğu görülmektedir.

2. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinde cinsiyet faktörüne göre farklılık bulunmamıştır.

3. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinde medeni durumlarına göre Normatif Bağlılık ve Duygusal Bağlılık puanlarında anlamlı bir farlılık görülmezken Devamlılık ve Toplam bağlılıkta evli öğretmenler daha yüksek puan almışlardır.

4. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinde çalıştıkları okul türüne göre farklılık bulunmamıştır.

5. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinde kıdemlerine göre Devamlılık Bağlılığı alt boyutunda 11 ve üzeri kıdeme sahip olanlar 0–5 yıl çalışanlara göre daha fazla örgütsel bağlılık duygusu yaşarken diğer boyutlarda farklılık bulunmamıştır.

6. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinde branşlarına göre farklılık bulunmamıştır.

7. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinde mezuniyetlerine göre farklılık bulunmamıştır.

8. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinde yaşlarına göre Devamlılık Bağlılığında 31 ve üzeri yaş grubunda olanlar 21–30 yaş grubundakilere göre daha fazla örgütsel bağlılık duygusu yaşarken diğer alt boyutlarda farklılık bulunmamıştır.

9. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinde çalışma konumlarına göre Duygusal bağlılıkta ücretli öğretmenlerin, Devamlılık bağlılığında kadrolu öğretmenlerin, Normatif bağlılığında ise ücretli öğretmenlerin bağlılık duyguları fazladır. Bağlılık duygusunun kadro durumuna göre farklılık gösterdiği ve aidiyet duygusunun kadrolu personel açısından gelişmediği söylenebilir.

10. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin iyi (katılıyorum) olduğu görülmüştür.

11. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin cinsiyet faktörüne göre değerlendirilmesinde erkeklerin tüm ölçek ve alt boyutlarda kadınlara göre etik liderlik algılama düzeyleri daha yüksek bulunmuştur.

12. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin medeni durumlarına göre evli olanların tüm ölçek ile İklimsel Etik ve Davranışsal Etik alt boyutlarında bekar olanlara göre etik liderlik algılama düzeyleri daha yüksek bulunmuştur.

13. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin çalıştıkları okul türüne göre değerlendirilmesinde Karar vermede etik ve Davranışsal etik alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmuştur. Meslek liselerinde çalışanlar Genel Liselerde çalışanlara göre etik liderlik algılama düzeyleri daha yüksek bulunmuştur.

14. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin kıdemlerine göre değerlendirilmesinde Tüm ölçek ve alt boyutlarda 6-10 yıl kıdeme sahip olanlar 1-5 yıl kıdeme sahip olanlara göre etik liderlik algılama düzeyleri daha yüksek bulunmuştur.

15. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin branşlarına göre değerlendirilmesinde farklılık bulunmamıştır.

16. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin mezuniyetlerine göre değerlendirilmesinde farklılık bulunmamıştır.

17. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin yaşlarına göre değerlendirilmesinde; Tüm ölçek ve alt boyutlarda 31–40 yaşında olanlar 21–30 yaşında olanlara göre etik liderlik algılama düzeyleri daha yüksek bulunmuştur.

18. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin çalışma şekline göre değerlendirilmesinde farklılık bulunmamıştır.

19. Öğretmenlerin yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik düzeylerinin örgütsel adanmışlık ile karşılaştırılmasında ilişkiler istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlıdır. Örgütsel bağlılık arttıkça etik liderlik algılama düzeyleri artmaktadır.

4.3. Öneriler

1.Öğretmenlerin bağlılıklarının artırılmasında dışsal ve maddi gereksinimlerinin yanında içsel ve moral gereksinimlere de ihtiyaçları vardır. Bu anlamda okul müdürlerinin öğretmenlerin bağlılıklarını olumlu yönde etkileyen demokrat yöneticilik davranışları göstermelerinin gerekli olduğu söylenebilir.

2.Örgütsel bağlılık, örgütsel hedeflere ulaşmada kritik öneme sahip faktörlerin başında gelmektedir. Bu nedenle tüm örgütler, üyelerinin bağlılık düzeylerini artırmak istemektedirler. Bu konuda çağdaş örgütler, çeşitli çalışmalar ortaya koyarak çözüm yönünde politikalar üretmelidirler.

3.Örgüte bağlılığı yüksek olan işgörenlerin, görevlerini yerine getirmede ve örgütsel hedeflere ulaşmada ekstra çaba sarf ettikleri görülmekte, ayrıca bu tür işgörenlerin örgüt ile olumlu ilişkiler kurdukları ve daha uzun süre üyeliklerini devam ettirdikleri ifade edilmektedir. Örgütsel Bağlılığı artırmak kurumlar açısından yaşamsal öneme sahiptir.

4.Yöneticilerin, işgörenlere örgütün kıymetli birer elemanı oldukları mesajını vermeleri, karara katılmalarını cesaretlendirmeleri, örgüt içi iletişimi sağlıklı bir şekilde yürütmeleri arzu edilen örgütsel bağlılığın oluşması için esas yöntemler olacaktır. Benzer şekilde, işgörenler örgütsel bağlılık kavramının yalnızca örgüte değil, kendilerine de fayda sağlayacağı yönünde bir anlayışa sahip olabilecekleri gibi; örgüt yönetiminin örgütsel bağlılığı destekleyici bir yönetim yaklaşımı sorumluluğu ve kendilerinin de bundan doğan hakları bulunduğunun farkında olarak, ideale yakın bir çalışma ortamı yaratmak konusunda yönetime yardımcı olabileceklerdir.

5. Okul yöneticilerinin etik liderlik davranışlarını gösterme düzeylerinin geliştirilmesi

için eğitim bilimlerindeki ve liderlik alanındaki çağdaş anlayışlar dikkate alınarak eğitim programları düzenlenmelidir.

6. Okul yöneticileri sahip oldukları kurumsal ve sosyal sorumluluk anlayışlarını, davranışlarında göstermeli ve liderlik rollerini yerine getirerek okul çalışanlarını da bu

konuda etkilemelidirler.

7. Okul yöneticisi etik liderlik rollerini ne derecede yerine getirirse getirsin, öğretmen

tarafından, yöneticinin etik liderlik rollerine ilişkin belirli bir algı oluşacaktır. Bundan

dolayı yönetici, şeffaf yönetim sergileme ve demokratik tutum sergilemeye özen göstermelidir.

KAYNAKÇA

Açıkalın, A. (1994), Teknik ve Toplumsal Yönleriyle Okul Yöneticiliği. Ankara: Pegem Yayınları

Adıgüzel, A., (1998). *Öğretmen Yetiştirme Meslek Formasyonu Öğretiminin Öğretmen Davranışlarına Yansıması.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.

Akbaba-Altun, S. (2001). Örgüt sağlığı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Akdemir, A., 2004, İsletmeciliğin Temel Bilgileri, Biga İ.İ.B.F. Yayınları, Çanakkale.

Akınaltuğ, E. (2003). *Yöneticilerde İş Stresi, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi:* Tedaş Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Aktan, C. (1999), Ahlaki Yeniden Yapılanma ve Toplam Ahlaka Doğru. Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, İstanbul:1999.

Allen, N. J. ve J. P. Meyer (1990). Organizational Socialization Tactics: A Longıtudional Analysıs of Links to Newcomers' Commitment and Role Orıentation. Academy of Management Journal. 33(4), 847-858.

Alkan, C, (1995), Eğitim Teknolojisi, Ankara: Atilla Kitapevi.

Ataseven, U. (2001). *Öğretmenler ve Okul Müdürlerinin Branş Dışından Atanan Sınıf Öğretmenlerine Karşı Tutumları.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Atar, G. (2009), İlköğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Adanmışlıkları İle Müdürlerin Liderlik Davranışlıkları Arasındaki İlişki, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arı, G. S. ve Ergeneli, A. (2003). *Psikolojik Güçlendirme Algısı Ve Bazı Demografik Değişkenlerin Örgütsel Bağlılığa Etkisi.* Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21 (1), 129-150.

Aydın, M., 2000. Eğitim Yönetimi. 6.Baskı, Hatiboğlu Yayın., Ankara.

Aydın, İ. (2005), Okul Çevre İlişkileri. 2. Baskı. Ankara: Pegem A Yayınları.

Aydın, İ.P., (2002), Yönetsel, Mesleki ve Örgütsel Etik, PegemA Yayıncılık 3. baskı, Ankara.

Aytürk, N.(1999), Yönetim Sanatı: Başarılı Yönetim ve Yöneticilik Teknikleri. Üçüncü Basım. Ankara: Yargı yayınevi.

Balay, R., (2000), Yönetici ve Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık., Ankara:Nobel Yayıncılık.

Balcı, A. (1985). *Eğitim Yöneticisinin İş Doyumu*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Balcı , A., (2003), Örgütsel Sosyallesme Kuram Strateji ve Taktikler, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Barutçugil, İ. (2004), Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul: Kariyer Yayıncılık,

Başaran İ.E. (2000). Örgütsel Davranış İnsanın Üretim Gücü, Ankara: Bilim Kitapevi.

Başaran, İ.E. (1982). *Örgütsel Davranış,* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.

Bayram, L. (2006), *Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık*, Sayıştay Dergisi, (59), s. 125-139.

Baysal, A.C.ve Paksoy, M., (1999), *Mesleğe ve Örgüte Bağlılığın Çok Yönlü İncelenmesinde Meyer-Allen Modeli*, İstanbul Üniversitesi İsletme Fakültesi Dergisi, c:28, s:1.

Bayrak, C.(1992) Eğitim Yüksekokullarında Örgütsel Değişme. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Benson, J. (1983). The Bureaucratic Nature of Schools and Teacher Job Satisfaction. The Journal of Educational Administration, 21 (1-2), 137-147.

Bilgin, H. (1996). *Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Öğretmenlik Tutumlarının İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Bursalıoğlu, Z, (1999),Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış, Ankara: PegemA Yayınları

Can, G. (1987). *Öğretmenlik Meslek Anlayışı Üzerine Bir Araştırma.* Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.

Cengiz, A. A., 2001, *Kişisel Özelliklerin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri ve Eskişehir'de Sağlık Personeli Üzerinde Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Ceylan, Ö. (2002), *Ödül Yönetiminin Çalışanlarda İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Yaratmadaki Rolü ve Bir Uygulama* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi SBE. İstanbul.

Celep, C. (1998). *Eğitim Örgütlerinde Öğretmenlerin Örgütsel Adanmışlığı*. Eğitim ve Bilim Dergisi, 22 (108), 56-62.

Çakır, Ö. (2001) İşe Bağlılık Olgusu ve Etkileyen Faktörler. Ankara: Seçkin Kitabevi.

Çakır, A. (2007) *İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin örgütsel Bağlılık Düzeyleri ve Okul Kültürü Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çalık, T. (1998). *Özel ve Genel Liselerde Kurumlaşma –Ankara İli Örneği-* . (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi). Ankara.

Çalışlar, A., (1983), Ansiklopedik Kültür Sözlüğü, Altın Kitaplar İstanbul.

Çekmecelioğlu, H. (2006), *İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarının İşten Ayrılma Niyeti ve Verimlilik Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi* Bir Araştırma, İs, Güç - Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Haziran, 8(2), s. 153-168.

Çelik, V. (2000), Okul Kültürü ve Yönetimi. Ankara: Pegem A Yayınları.

Çetin, M.Ö (2004). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Çetin, M.Ö. (2004). Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Çetin, Ş. (2003). *Anadolu Öğretmen Lisesi ve Düz Lise Çıkışlı Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Çöl, G. (2006), *Örgütsel Bağlılık Kavramı ve Benzer Kavramlarla ilişkisi,* İs, Güç - Endüstri ilişkileri ve insan Kaynakları Dergisi, 6(2), İnternet Adresi: http://www.isgucdergi.org/printout.php?id=233, Erişim Tarihi: 14.12.2008.

Çulpan, R. (1976). *Çevresel Etkenler ve Örgütsel Değişim.* Amme İdaresi Dergisi, 9 (4), 113-126.

Danış, A. (2009). *Anadolu Teknik ve Anadolu Meslek Lisesi Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılık Düzeyleri*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Değirmenci, S. (2006), *Lise Yöneticilerinin Kültürel Liderlik Rollerinin Öğretmenlerin İş doyumuna Etkisi,* A.İ.B.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu.

Demir, Ç. (1998). *Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Rehber Öğretmenlerin İş Doyumu.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demirtas, A., (1992), "Mesleki ve Teknik Okullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Yönetimsel Kararlara Katılmaları Hakkındaki Görüşleri", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:7,sf:71-78, İstanbul.

Dinar, A.M., (2001), *Liderlik, Liderlik Tarzları ve Bir Uygulama*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Dinçer, Ö. (1998). Stratejik yönetim ve isletme politikası. İstanbul: Beta Yayınları.

Doğan, S. (2006), Personel Güçlendirme, Rekabette Basarının Anahtarı, İstanbul: Kare Yayınları.

Efil, İ. (1996). İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon, Bursa:Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No. 80.

Erdil O., Keskin H. (2003) *Güçlendirmeyle İş Tatmini, İş Stresi ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkiler* İ.Ü.İşletme Fakültesi Dergisi, c:32, s:1

Erel, E. (2004). *İlköğretim Okullarında Görev Yapan Branş Öğretmenlerinin İş Doyumları* (Ankara İli Örneği). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Eren, E., (1998), Yönetim ve Organizasyon, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Erengül, B. (1997). Kültür Sihirbazları: Rekabette Üstünlüğü Sağlayan Yönetim. İstanbul: Evrim Yayınevi.

Erdoğan, İ. (2002). Eğitimde Değişim Yönetimi. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Ergun, T. (1992), Kamu Yönetimine Giriş, Ankara TODAİE Yayınları

Erol, V. (1998). *İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erkuş, A. (2005). Bilimsel Araştırma Sarmalı. Ankara: Seçkin yayıncılık.

Eren, E. (2001). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. İstanbul: Beta Yayınları.

Eroğlu, S.(2007). *Toplam Kalite Yönetimi Uygulanan Ortaöğretim Kurumlarında*

Öğretmenlerin Örgütsel Adanmışlık Ve Motivasyon Düzeyleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Everett, G. L. (1992). Teacher Attitudinal Commitment: A Function of the School, the Teacher and the Principles Leadership. (Ph.D.). Dissertation Abstracts International, 52 (8), 2766-A.

Genç, N. (1998). Zirveye Götüren Yol: Yönetim. İstanbul: Timaş Yayınları.

Gül, H. (2003), *Davranışsal Bağlılık Yaklaşımı ve Değerlendirmesi,* Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 10(1), ss. 73-83.

Güçlü H. (2006), *Turizm sektöründe durumsal faktörlerin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Gümüşeli, A. İ. (2001). *Çağdaş okul müdürünün liderlik alanları. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi,* (28), 531-548. Türk eğitim Bilimleri Dergisi Güz 2008, 6(4), 571-602

Gümüş, M. (1999) Yönetimde Başarı İçin Altın Kurallar İkinci Basım. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Günbayı, İ. (2000). Örgütlerde İş Doyumu ve Güdüleme**.** Ankara: Özen Yayıncılık,

Fişek, K. (1971). Yönetim**.** Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları.

İnceoğlu, M. (1993*).* Tutum Algı İletişim. Ankara:Verso Yayıncılık.

İnce M. ve Gül H., (2005). Yönetimde Yeni Bir Paradigma. Örgütsel Bağlılık, Konya: Çizgi Yayıncılık.

İlsev, A.(1999). *Örgütsel Bağlılık: Hizmet sektöründe bir araştırma***,** Yüksek Lisans Tezi Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,. Ankara.

Kabadayı, R. (1982). *Okul Müdürlerinin Liderlik Davranışı ve Öğretmenlerin Güdülenmesi.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). İnsan ve İnsanlar*.* İstanbul*:* Evrim Basım Yayım.

Kamer, M., 2001, *Örgütsel Güven, Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)Yeditepe Üniversitesi, SBE, İstanbul.

Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri İle Başvuru Usul ve Esasları Yönetmeliği, R.G.Tar:13.04.2005, R.G. Sayı: 25785.

Kaptan, S. (1998), Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri, 11. Basım, Ankara: Tekışık Web Ofset.

Kara, A. (2001). *Ortaöğretim Kurumlarında Okul Problemlerinin Rehber Öğretmenin İş Doyumuna Etkisi ve Ders Öğretmenleriyle Rehber Öğretmenlerin Okul Problemlerine Bakış Açılarındaki Farklılıklar.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Karagöz, A. (2008*). İlk ve Orta Öğretim Okulu Yöneticilerinin Öğretmenler Tarafından Algılanan Etik Liderlik Rolleri İle Öğretmenlerin Örgütsel Adanmışlıkları Arasındaki İlişki* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karasar, N. (2002). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Karakuş, İ. (2003). *Farklı Kaynaklardan Gelen Sınıf Öğretmenlerinin Mesleki Yeterlilikleri Gerçekleştirme Düzeyi* (Kayseri Örneği). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Karakuş, M.(2005). *Orta Öğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenelrin Örgütsel Adanmışlık Düzeyleri (Elazığ İli Örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karayel, B., (1999), İsletme Yöneticilerinin Önderlik Davranışları ve İsgören Tatmini Üzerine Etkileri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karhan, İ. (2001). *İlköğretim Okullarının Dördüncü ve Beşinci Sınıflarında Görev Yapan Alan ve Alan Dışı İngilizce Öğretmenlerinin Öğretme-Öğrenme Sürecine ve Sınıf Yönetimine İlişkin Yeterlilikleri.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kaya, Y. K. (1993). Eğitim Yönetimi: Kuram ve Türkiye'deki Uygulama. Ankara: Bilim Yayınları.

Kaya, Y. K. (1999). Eğitim Yönetimi: Kuram ve Türkiye'deki Uygulama. Ankara: Bilgi Yayıncılık.

Kavcar, C. (1987). *Yüksek Öğretmen Okulunun Öğretmen Yetiştirmedeki Yeri. Öğretmen Yetiştiren Kurumların Dünü-Bugünü-Geleceği Sempozyumu,* Ankara.

Keleş, H., ve Çelik, N. (2006). İş tatmininin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisine ilişkin ilaç üretim ve dağıtım firmalarında yapılan bir araştırma. Konya*:* Selçuk Ün. Yayını

Kırel, Ç. (1999). *Esnek Çalışma Saatleri Uygulamalarında Cinsiyet, İş Tatmini ve İş Bağlılığı İlişkisi.* İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi, 28 (2), 115-136. http://www.isletme.istanbul.edu.tr/dergi/kasim99/kasim3.htm. 12/010/2008.

Koçel, T. (1995). İşletme yöneticiliği: yönetici geliştirme, organizasyon ve davranış, İstanbul:Beta Yayınları.

Köknel, Ö., (1996), Bireysel ve Toplumsal Şiddet, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul.

Kömürcüoğlu, H. (2003). *Belirsizlik Ortamında İş Tatmini ve İşe Bağlılık.* İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. E-Dergi, 5 (1), http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=36. Erişim:12/10/2008.

Lıtt, D. ve D. Turk, (1985). *Sources of Stress and Dissatisfaction in Experienced High School Teachers.* Journal of Educational Research, 78 (3), 178-186.

Lamberton, L.H. and Minor, L., (1995), Human Relations:Strategies For Success, Irwin Mirror Pres, Chicago.

Milli Egitim Bakanlıgı Teskilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Kanun No:3795, Tarih:30.04.1992, Sayı:21226.

Nal, K. (2003) *Sınıf Öğretmenlerinin Yöneticilerinin Yönetim Tarzlarına İlişkin Tutumları ile Kuruma Bağlılıkları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma.* İstanbul Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı Davranış Bilimleri Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Öncül, R.. (2000), Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü, Ankara:MEB. Yayınları.

Oğuzkan, F. (1993), Eğitim Terimleri Sözlüğü,Ankara:Emel Matbaacılık.

Okay, A. (2000). *Kurum Kimliği.* Ankara: Media Kitapları Kapital Medya Hizmetleri.

Oktay, M., (1996), *İsletmeciler İçin: Davranış Bilimlerine Giriş*. Der Yayınları: İstanbul.

Özakpınar,Y., (1999), İnsan İnanan Bir Varlık, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Özer, L. Ş., ve Çam Ç. F. (2002).*İnsan kaynakları etkililiği açısından iş görenlere yönelik halkla ilişkiler faaliyetleri: k.k.t.c. konaklama isletmeleri yöneticilerin bakış açısı*. Doğu Akdeniz Üniversitesi Turizm Araştırmaları Dergisi. 3,(1) 17

Özdemir, S. (1995), Eğitimde Verimlilik ve Toplam Kalite Yönetimi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, Ankara: Pegem A Yayıncılık,

Özel, M., 1998, Etkili Yönetici, İz Yayıncılık, İstanbul

Özsoy, A. S. ve diğerleri (2004). *Bir Yüksekokul Çalışanlarının Kuruma Bağlılık Durumlarının İncelenmesi.* İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. E-Dergi, 6 (2), http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=221. 12/08/2008.

Özdevecioğlu, M. (2003), *Algılanan Örgütsel Destek ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İliskilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*, Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi, 18(2), ss. 113-130. İzmir.

Özkalp, E. ve Ç. Kırel (2001). *Örgütsel Davranış,* Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık Ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayın No:149, Eskişehir.

Özgüven, İ. E. (2003). Endüstri Psikolojisi**.** Ankara:PDREM Yayınları.

Özmutaf, N.M., (2007), "Örgütlerde Bireysel Performans Unsurları ve Çatısma",Cumhuriyet Üniversitesi _._.B. Dergisi, Cilt:8,Sayı:2, Sivas.

Öztürk, N. K., (2002), "Liyakat Sistemini Korumanın Farklı Bir Yolu: Liyakat Sistemini Koruma Kolu", Türk _dare Dergisi, Sayı:435, İçisleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.

Peker, Ö. ve Aytürk N. (2000). Etkili Yönetim Becerileri, Ankara: Yargı Yayınevi.

Pıtman, B. (1993). The Relationship Between Charismatic Leadership Behaviors and Organizational Commitment Among White-Collar Workers. (Ph.D.) Dissertation Abstracts International, 54 (3), 1013-A.

Rozenblum, E. F. (1993). Why Teachers Stay: A Process of Developing Commitment (Ph.D.). Dissertation Abstracts International, 54 (4), 1188-A.

Sabancı, A. (2005), Çağdaş Okul Liderliği Açısından Karizmatik, Dönüşümcü ve Vizyoner Liderlik Yaklaşımları, Çağdaş Eğitim Dergisi,Sayı:318:2005

Smadov, S. (2006). İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık: Özel Sektörde Bir Uygulama, İzmir

Şimşek Ş. ve diğerleri. (2004). Kariyer yönetimi. Ankara: Gazi Kitabevi.

Şişman, M. (2007). Örgütler ve kültürler (2. Baskı).Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Sökmen, A. (2000). *Ankara'daki Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Örgütsel Bağlılık İle İş gören Performansı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Ampirik Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Taymaz, H.. (2003). Okul Yönetimi. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tahta, F. (1995). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Çalışan öğretmenlerin İş Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tengilimoğlu, D. (2005), Kamu Ve Özel Sektör Örgütlerinde Liderlik Davranışı Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,Cilt:4,Sayı:14.

Tezer, E. ve Uzer S. (1992). *Okullarda Görev Yapan Psikolojik Danışmanların İş Etkinlikleri ve İşlerinde Karşılaştıkları Sorunlar ile İş Doyumları Arasındaki İlişkiler.* ODTÜ (Yayınlanmamış Araştırma). Ankara.

Terzi A. (2005), *Millî Eğitim Bakanlığı Yayımlar Dairesi Başkanlığı* URL: http://yayim.meb.gov.tr 10.12.2008

Tuncer, A. (1995). *M.E.B. Bilgisayar Eğitimi ve Hizmetleri Genel Müdürlüğü Personelinin iş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Durumları*. TODAİE (Yayınlanmamış Lisansüstü Uzmanlık Tezi). Ankara.

Tuncer, C. (2004). *Eğitimde Motivasyon.* www. İnlish.com/motivasyon.htm. Erişim:10.12.2008.

Turhan, M., (2007), *Genel ve Mesleki Lise Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışlarının Okullardaki Sosyal Adalet Üzerindeki Etkisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.

Uras, M. (2000). *Lise öğretmenlerinin örgüt sağlığının moral, yenilikçilik, özerklik, uyum ve problem çözme yeterliği boyutlarına ilişkin algıları. IV. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu'nda Sunulmuş Bildiri.* Pamukkale Üniversitesi-Denizli Eğitim Fakültesi *Dergisi, Özel Sayı*:7.

Ünal, Z., 2003, *Öğretmenlerde İs Doyumu ve Örgütsel Vatandaşlık*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Velasquez, M.G., (1988), Busines Ethics : Concepts and Cases, Prentice Hall, New Jersey.

Yalçın, A. ve F. Nur iplik; (2005), *Beş Yıldızlı Otellerde Çalışanların Demografik Özellikleri İle Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Adana ili Örneği*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(1), ss. 395-412.

Yaman, M. ve Soran H., (2000), *Türkiye'de ortaöğretim kurumlarında biyoloji öğretiminin değerlendirilmesi,* H. Ü, Eğitim Fakültesi Dergisi, 18, S. 229- 237.

Varlık, T. (2000). *Devlet ve Özel İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin İş Doyumu* (Ankara İli Örneği). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yüksel, İhsan (2003). *Hemşirelerin İş Güçlüğü Faktörlerinin Belirlenmesi, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisinin Analizi.* Öneri: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hakemli Dergisi, 5 (20).

Varoğlu, D., (1993), *Kamu Sektörü Çalışanlarının İslerine ve Kuruluşlarına Karşı Tutumları, Bağlılıkları ve Değerleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Varış, F. (1988). Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: A.Ü.Eğitim Fakültesi Yayınları.

Vroom, P. V. (1992). Role Conflict, Commitment and Coping and Scholarly Productivity and Satisfaction of Social Work Academics (Ph.D.). Dissertation Abstracts International, 52 (7), 2433-2434-A

Zaman, O. (2006), Ortaöğretim Kurumlarında Çalışan Alan Dışından Atanmış Rehber Öğretmenlerin İş doyumları İle Örgütsel Bağlılıkları arasındaki İlişki, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Eğitim Yöneticiliği ve Deneticiliği, Ankara.

Zeybek, A. (2008), *Kariyer basamakları yükselme sınavında öğretmenlerin başarı durumları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi,* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

(http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=224) Erisim Tarihi: 21.06.2011.

(http://tr.wikipedia.org/wiki/Adalet) Erisim tarihi:21.06.2011

EKLER

EĞİTİM ÖRGÜTLERİNDE ÖRGÜTSEL ADANMIŞLIK ÖLÇEĞİ

Sayın Meslektaşım,

"Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Adanmışlık Düzeyleri İle Müdürlerinin Liderlik Davranışlarını Algılama Düzeyleri Arasındaki İlişki" konulu tez çalışmamda yardımınıza ihtiyaç duymaktayım. Elinizdeki form iki ayrı ölçekten oluşmaktadır. Birinci ölçek, öğretmenlerin örgütsel adanmışlık düzeylerini belirlemeye yönelik olup, ikinci ölçek ise sizin gözünüzden okul müdürünüzün liderlik davranışını belirlemek üzere hazırlanmıştır. Ölçekteki bilgilerin tamamı gizli kalacaktır. Hiçbir şekilde okul ve öğretmen ismi çalışmalarda kullanılmayacaktır. Bu nedenle isim belirtmeye gerek yoktur. Lütfen her soruyu cevaplamaya özen gösteriniz. Sorulara içtenlikle cevap vereceğinize inanıyor katkılarınızdan dolayı teşekkür ediyoruz.

Özlem Afacan

BÖLÜM – A (KİŞİSEL BİLGİ FORMU)

Cinsiyet	**Kadın ( ) Erkek( )**
Medeni Durum	**Bekâr ( ) Evli ( ) Dul ( ) Boşanmış ( )**
Okulunuzun türü	**İlköğretim ( ) Genel Lise ( ) Meslek Lisesi ( )**
Mesleki Kıdeminiz	**1-5yıl ( ) 6-10yıl ( ) 11- 15 yıl ( ) 16- 20 yıl ( ) 21 yıl ve üstü ( )**
Branşınız	**Sınıf Öğretmeni ( ) Kültür Dersleri Öğretmeni ( ) Meslek Dersleri Öğretmeni ( )**
Mezuniyet Türünüz	**Ön Lisans ( ) Lisans ( ) Yüksek Lisans ( ) Doktora ( )**
Yaşınız	**21- 30 ( ) 31- 40 ( ) 41- 50 ( ) 51 yıl ve üstü ( )**
Çalışma şekliniz	**Kadrolu ( ) Sözleşmeli ( ) Dışarıdan Ücretli ( )**

Soru	**BÖLÜM – B (ÖRGÜTSEL ADANMISLIK ÖLÇEGİ)**	**Pek Çok**	**Çok Katılıyorum**	**Orta Düzeyde**	**Az Katılıyorum**	**Hiç Katılmıyoru**
1	Hayatımın geri kalanını öğretmen olarak geçirmekten mutluluk duyarım.					
2	Milli Eğitim Sistemimizin problemlerini kendi problemlerim olarak algılıyorum.					
3	Öğretmenlik mesleği benim hayatımın anlamlı ve değerli bir parçası.					
4	Bu okulda kendimi "ailenin bir üyesi" olarak **hissetmiyorum.**					
5	Kendimi bu okula "duygusal olarak bağlanmış" **hissetmiyorum.**					
6	Bir daha dünyaya gelseydim yine öğretmen olurdum.					
7	Öğretmenlik, benim kişiliğime en uygun meslek.					

8	Öğretmenlik mesleğinden ayrılmak isteseydim bile bu benim için çok zor bir karar olurdu.					
9	Su anda öğretmenlik mesleğinden ayrılsaydım hayatım alt üst olurdu.					
10	Öğretmenlik, benim için, hem yapmak zorunda olduğum hem de sevdiğim bir meslek.					
11	Öğretmenlik dışında yapabileceğim çok az meslek var. Bundan dolayı, öğretmenlikten ayrılmak benim için çok zor.					
12	Bu okula kendimden o kadar çok şey verdim ki, başka bir yerde çalışmayı düşünmüyorum.					
13	Öğretmen olarak çalışmaya devam edeceğim. Çünkü öğretmenlik mesleğinin bana kazandırdığı saygınlığı başka bir meslekte elde etmem çok zor.					
14	Öğretmen olarak çalışmaya devam edeceğim. Çünkü öğretmenlik mesleğinin bana kazandırdığı maddi kazançları başka bir meslekte elde etmem çok zor.					
15	Öğretmenlik, ömür boyu sadık kalmaya ve bağlanmaya değer bir meslek **değildir.**					
16	Eğer maaşı çok daha yüksek bir is bulursam, hiçbir vicdan azabı duymadan öğretmenliği bırakırım.					
17	Öğretmenliği terk edersem kendimi suçlu hissederim. Çünkü bu ülkenin insanlarına karsı kendimi sorumlu hissediyorum.					
18	Bu okulda benim kişiliğime ve düşüncelerime değer verilmiyor. Bundan dolayı bu okul benim bağlılığımı hak **etmiyor.**					
19	Su anki okulumu terk edemem; çünkü bu okuldaki insanlara karsı kendimi sorumlu hissediyorum.					
20	Okuluma çok şey borçluyum. (Bu okulda bulunmak bana çok şey kazandırdı).					
21	Öğretmenlik mesleğine çok şey borçluyum. (öğretmen olmak bana çok şey kazandırdı).					

BÖLÜM – C (ETİK LİDERLİK ÖLÇEGİ) Aşağıda çalıştığınız okulun yöneticisiyle ilgili olabilecek bazı ifadeler yer almaktadır. Sizden istenilen, bu ifadeleri okuyarak söz konusu maddenin sizin görüşünüze ne derecede uyduğunu değerlendirmenizdir.		**Tamamen Katılıyorum**	**Katılıyorum**	**Fikrim Yok**	**Katılmıyorum**	**Kesinlikle Katılmıyorum**
1	Öğretmenleri teşvik eder.					
2	Kendi düşüncelerini, sevgiyi temel alan yaklaşımla yaymaya çalışır.					
3	Geleceğe dönük somut hedefler koyar.					
4	Kendi islerini sorumluluk duygusu içerisinde yapar.					
5	Kendi kendini değerlendirebilir.					
6	Hatalarını kabul eder					
7	Bencil davranışlar sergilemez.					
8	Öğretmenlerin yaratıcılığının ortaya çıkması için, uygun ortam hazırlar.					
9	Öğretmenlere adaletli davranır.					
10	Öğrenme konusunda isteklidir.					
11	Çözümler üretmede sistemli yaklaşır.					
12	Öğretmenlerin farklı düşünebileceğini kabul eder.					
13	Tartışmalara yapıcı ve anlayışlı katılır.					
14	Doğru sözlüdür.					
15	Dürüst davranır.					
16	Olaylar karsısında cesaretli davranır.					
17	Sabırlıdır.					
18	Öğretmenlerin başarısını, adaletli bir şekilde ödüllendirir.					
19	Alçak gönüllüdür.					
20	Okulun kurallarını doğru bir şekilde oluşturur.					
21	İnsanlara eşit davranır.					
22	Tüm öğretmenlere sevgiyle davranır.					
23	Öğretmenlere şefkatle yaklaşır.					
24	Tüm koşullarda gerçeği söyler.					
25	İfadeleri gerçeğe yakındır.					
26	Faaliyetleri gerçeklik ilkesine göre yapar.					
27	Etrafındaki insanlara saygı gösterir.					
28	Bireysel hakları korur.					
29	İçinde bulunduğu toplumun değerlerine saygı gösterir.					

30	Politik konularda kazanç sağlamaya yönelik çalışmalarda bulunmaz.					
31	Dini konularda fayda amaçlı faaliyetlerde bulunmaz.					
32	Ekonomik alanda kişisel kazanç sağlayıcı faaliyetlerde davranmaz.					
33	Tartışmalar için özgür ortamlar yaratır.					
34	Mesleki sorumluluklarını dürüstlük duygusu içerisinde yapar.					
35	Okulda ortak alınan kararları, etkili biçimde uygular.					
36	Mesleki etkinliliğini artırmaya yönelik çaba içerisindedir.					
37	Okulda yapılan islerde ölçüyü belirler.					
38	Kötü sayılabilecek alışkanlıklara sahip değildir.					
39	Öğretmenler arasında arabozucu değildir.					
40	Merhametlidir.					
41	Öğretmenlere içten davranır.					
42	Öğretmenleri, sahip oldukları kişisel özelliklerden dolayı yargılamaz.					
43	Yapılan hizmetlerden dolayı insanlara minnet duygusu besler.					
44	Davranışlarının sınırlarını bilir.					

Anket bitmiştir. Teşekkür ederiz.

Presentation ID / Sunum No= 51

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-7657-8859

Sığınmacılıktan Haymatlosluğa: Rus Casusu Hamit Ünver'in Türk Vatandaşlığından Çıkartılması

Dr. Servet AVŞAR

Gazeteci-Yazar ve Televizyon Programcısı, Ankara-TÜRKİYE/ Journalist-Writer&Television Programmer, Ankara-TURKEY. -servetavsar@gmail.com

Özet

Hamit Ünver, Erivan Konsolosluğumuz kâtibi iken, 1934 yılında Ruslar tarafından sınır dışı edilerek, Türk tebaası sıfatıyla, muntazam pasaportla Iğdır'da iskân edilerek ve tescili yapılmıştır. Ancak, şüpheli bazı hareketleri ve Rus casusu olduğu yönünde yapılan ihbar neticesinde, Iğdır ili takip fişine kaydedilmiş, durumu gözetim altına alınmış ve geçmiş araştırması yapılmıştır. Yapılan incelemede; kökten Erivanlı olduğu, gerek kendisi ve gerek babasının Türkiye'ye hiç gelmediği ve Türkiye ile bir alakaları olmadığı halde, Ruslar tarafından hususî maksatlarla gönderilmiş, bir casus olduğu anlaşılınca, kendisine verilen tüm haklar elinden alınarak, sınır dışı edilmesi kararlaştırılmıştır. Haymatlos durumuna düşen Hamit Ünver, uzunca bir süre ilgili tüm kurumlara başvurarak, kendisi ile ilgili alınan kararı durdurmak ve Türk vatandaşlığında kalmak istemiştir. İşte bu çalışmada; Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 11312-42-1 ve 11312-42-2 numaralı dosyalarda bulunan belgeler ve takip raporlarına göre, Hamit Ünver'in Türk Vatandaşlığı'nda kalma çabaları değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Sığınmacı-Türk Vatandaşlığı-Haymatlos- Sınır Dışı-Rus Casusu.

From Asylum to Haymatlos Status: Expulsion of Russian Spy Hamit Unver from Turkish Citizenship

Abstract

Hamit Ünver, while was a clerk in our consulate-general of Erivan, was deported out by Russians and settled and registered in Iğdır with a regular passport as a turkish subject. however due to a certain suspicious actions and a notice made to the police towards that he is a spy from Russia, he was registered to the tracking receipt of the province of Iğdır and then he was put under surveillance and a background inquiry was performed.

As a result of the investigation it was cleared that he was in fact from Erivan, neither he nor his father never came to Turkey and he was sent to Turkey by Russians for private purposes even though he has no associations to Turkey whatsoever, all the rights issued to him were revoked and a decision was made towards to his deportation. Hamit Ünver, fallen into the status of "Haymatlos", wanted to remain in turkish citizenship and had made numerous applications to the appropriate government offices to stop the execution of this decision for a long time. Within the frame of this work, Hamit Ünver's attempts in trying to remain in turkish citizenship will be evaluated in accordance to the documents and tracking reports of "11312-42-1" and "11312-42-2" found in the archives of the general directorate of security.

Keywords: Refugee-Turkish Citizenship-Haymatlos-Deportation-Russian Spy

GİRİŞ:

Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni kurulan devletin uluslaşması sürecine paralel olarak; etnik, dini ve kültürel yönden türdeş olması esasına dayalı bir göç politikası yürütülmüştür. Bu göç politikalarında nüfus değişimi esas alınarak, Türk ve Türk kültüründen gelenler ile Müslümanların ülkeye getirilmesine ve azınlıkların gönderilmesi yoluna gidilmiştir.

Bu amaçla zaman zaman politik ve hukuksal düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu hukuksal düzenlemelerden birisi de 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunudur. Bu kanuna göre Türk Kültürüne yakın olanların ülkeye girişleri kolaylaştırılmakta bunun dışındakilere ise sınırlama getirilmektedir (Aydın ve Durgun; 2020:198).

İşte bu kapsamda Türkiye'nin bireysel ve ya kitlesel olarak göç aldığı ülkelerin başında Doğu bloğu ülkeleri gelmektedir. Buralarda yaşayan ve bir şekilde kötü muameleye maruz kalmış Türk ve Türk kültüründen gelen kişiler, Türkiye'den sığınma talebinde bulunmuşlardır. Uygun görülenler ilgili kanun çerçevesinde Türk vatandaşlığına kabul edilerek, yaşabilecekleri yerlerde iskân edilmişlerdir.

Ancak dönemin şartları gereği, Türk vatandaşlığına kabul edilen ve iskân edilen bu kişiler sıkı bir güvenlik araştırması yapılarak, devamlı gözetim altında tutulmuşlardır. Durumları şüpheli olanlar hakkında daha titiz bir inceleme yakın takip işlemi yapılmıştır. Uygulamadan yararlanarak, ülkeye girmiş olan ve casusluk yapan kişilerin tespiti ile casusluk faaliyetlerinin önlenmesi için büyük bir gayret sarf edilmiştir. Çünkü bu dönemdeki güvenlik bürokrasisinin hemen hemen her kesiminde hâkim olan düşünce, Türkiye'ye, Demirperde gerisinden yönetilmekte olan casusluk faaliyetlerinin önlenmemesi halinde ciddî sonuçlar doğurabileceği yönündedir.

Bu düşüncenin oluşmasında, Sovyetler Birliği'nin Türkiye toprakları üzerindeki emelleri ve bu emelleri doğrultusunda Iğdır'ı geri alma planları neden olmuştur. Iğdır'ın hem İran hem de Rusya topraklarına geçişine uygun olması, her iki ülkeden Türkiye'ye gelebilecek casusların ilgisini çekmiştir. Bir nevi casusluk merkezi haline gelmiştir. Casusların yuvalanmak istedikleri mümbit bir ova olarak değerlendirilmiştir. Iğdır ovasında adeta bir casuslar savaşı yaşanmıştır.

Iğdır merkezli yaşanan bu casusluk faaliyetlerinin önüne geçmek amacıyla görevlendirilmiş olan Millî Emniyet Müfettişi Hüsnü Bingöl çok başarılı çalışmalar yürütmüştür. Rusya ve İran kaynaklı casusluk faaliyetlerinin önlenmesi ve karşı casusluk faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için güçlü bir istihbarat ağı oluşturmuştur. Uzun süre bu bölgede görev yapması ve bölge insanını yakinen tanıması Iğdır'daki ve onun uzantısı durumundaki tüm doğu sınırlarımıza yönelik casusluk faaliyetlerinin büyük ölçüde önüne geçilmesine neden olmuştur (Hun;2018:779-780); (Hun;2019a:240); (Hun;2019b:41-52).

İşte böyle amansız bir casuslar savaşının yaşandığı bir dönemde, Hamit Ünver de sahte belgelerle yurda giriş yapmış ve Iğdır'da yerleştirilmiştir. Türkiye'ye geliş şekli ve geldikten sonraki sergilemiş olduğu bazı istenmedik davranışlarını kendisini şüpheli bir konuma getirmiştir.

Daha sonraki süreçte, zaten şüpheli bir durumda olan durumu, hakkında yapılan ihbarla birlikte daha da endişe verici bir boyuta dönüşmüştür. İstihbarat birimlerinin denetim ve gözetimi altına alınmış ve geçmişe yönelik her şeyi araştırılmıştır. Elde edilen her türlü bilgi raporlaştırılmış ve ilgili emniyet birimlerinin dikkatlerine sunulmuştur. Yapılan araştırmalar neticesinde hazırlanan hayat hikâyesi şu şekildedir:

I- Hamit Ünver'in Rusya'daki Hayatı

Fatma ve Habip oğlu Hamit Ünver, aslen Ermenistan'ın Esterek Rayonu'na bağlı Hakis Köyü'nde (Hun;2018: 137, 364); 1901 yılında doğmuştur. Burada büyümüş ve ilköğrenimini Erivan'ın güneyindeki Uluhan'da bitirmiştir (EGM Arşivi, 11312-42-1 Numaralı Dosya, Belge No:61). Lise tahsilini tamamladıktan sonra, yüksek öğrenim için çaba sarf etmiş ancak, buna fırsatı olmadan tanıştığı bir Rus kızıyla evlenmiştir (Hun;2018:379); (EGM Arşivi, 11312-42-1 Numaralı Dosya, Belge No:61).

Rusya'da yaşadığı sırada; 1921-1922 yıllarında Zegen Demiryolları G.P.U.'sunun gizli ajanlığını[99] yapmıştır. Bir süre sonra (EGM Arşivi, 11312-42-1 Numaralı Dosya, Belge No:297)Bakü-Tiflis trenlerinde aynı görevi sürdürmüştür. Bir aralık altı ay kadar İç Rusya'nın büyük şehirlerinde dolaşmışsa da bu seyahatin iç yüzü anlaşılmamıştır.

1923-1924 yıllarında Azerbaycan'ın Aktaş Rayonu (İlçesi) Mahkeme Başkâtipliği, 1928-1929 yıllarında Sovyet Rusya'da Kollektif Faaliyet'e karşı Azerbaycan'da parti tarafından oluşturulan olağanüstü mahkemede sorumlu kâtiplik yapmıştır.

Son derecede geniş yetkileri olan bu mahkemede, görevli diğer kişilerle birlikte Rusya'da birçok yeri dolaşmıştır. 1927 yılında mahkemenin çalışmalarına son vermesi üzerine, dinlenmek amacıyla önce Tiflis'e, sonra da Erivan'a gitmiştir. 1933 yılında tam açıklığa kavuşturulamayan bir şekilde, Türkiye'nin Erivan Konsolosluğu Kâtipliği'ne girmiştir.

Burada çalıştığı sırada kendisini Konsolosluktaki Türk uyruklu vatandaşlar listesine dâhil etmiştir. Sonrasında ise, Türk vatandaşlığını sağlayacak tüm formları kendi el yazısıyla doldurup, konsolosluk mührüyle onaylayarak, Türk pasaportu sahibi olmuştur. Doldurduğu formlarda doğum yeri bölümüne Iğdır'ın Hakis Köyü yazmış ve kendisi için vatandaşlık haklarından yararlanma yolunu tamamen açmıştır.

Aradan kısa bir süre geçtikten sonra, durumdan haberdar olan Komünist Sovyet yönetimi Türk pasaportu sahibi olduğunu ileri sürdüğü, Hamit Ünver ve ailesini eşyalarıyla birlikte 5 Ocak 1934 tarihinde sınır dışı ederek, Kars sınır yetkililerine teslim etmişlerdir (EGM Arşivi, 11312-42-1 Numaralı Dosya, Belge No:61).

II- Türk Vatandaşlığı'na Geçişi ve Iğdır'da İskân Edilmesi

Sınır dışı işlemi sonrasında, aile bireyleriyle (eşi, oğlu Nazım ve kızı Sahibe yanında olmak üzere) birlikte Iğdır'da iskân ve nüfusa kaydı yapılmıştır (EGM Arşivi, 11312-42-1 Numaralı Dosya, Belge No:61). İskân ve nüfusa kaydı işlemlerin ardından diğer sığınmacılara tanınan tüm haklardan istifade etmesi sağlanmıştır. Hükümet tarafından kendisine Topçu İlkokulu'na[100] bitişik bir bahçe iskân olarak verilmiştir.

Hamit Ünver, Iğdır'a yerleştikten sonra, geçimini sağlamak için ilk olarak, Hacı Gulem ve Nağdali Parlar kardeşlere ait manifatura dükkânında tezgâhtar olarak çalışmıştır. Iğdır'a gelen diğer muhacirlerden farklı olarak, aydın kişiliği ve açıkgözlülüğüyle dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır.

Ancak daha sonraki süreçte, tüm enerjisini ve zekâsını Iğdır'daki tapu dairesi, nüfus memurluğu, gümrük memurluğu gibi mülkî ve sivil idarenin çalışmalarına harcamıştır. Sürekli olarak buralardaki sıkıntılı işleri araştırmış ve buralardan kendisi de bir çıkar sağlamaya çalışmıştır. Bu nedenle de birçok kişiyle arası açılmış ve çokça düşman kazanmıştır (Hun;2018:380).

Gözünden hiçbir şeyin kaçmaması, Iğdır'da olup biten her şeyden bilgi sahibi olması başta Iğdır'ın ileri gelen ağa ve tüccar sınıfının daha sonraları da yerel yöneticilerin dikkatini çekmiştir. Kendisine bu özelliği nedeniyle, "Piç" lakabı takılmıştır. Her yerde "Piç Hamit" olarak anılmaya başlanmıştır.

---

[99] Sovyet İstihbarat Birimi, KGB yani Rusça açılımıyla, "Komitet Gosudarstvennoy Bezopasbosti" örgütün resmi adıdır. Türkçedeki karşılığı "Emniyet Komitesi"dir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz.; Emin Demirel, *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.417; Aytekin Gezici, *Dünyayı Yöneten Derin Güç İstihbarat,* Tutku Yayınevi, Ankara, 2013, ss. 129;132-133; Murat Yalçın, *Geçmişten Günümüze İstihbarat Örgütleri*, Nokta Kitap, İstanbul, 2007. ss.245-247.

[100] Bugünkü Iğdır Merkez İnönü İlkokulu.

Özellikle de işlerine çomak soktuğu bazı kişilerin kendisinden büyük rahatsızlık duymasına neden olmuştur. Belli bir geliri olmayan, onun bunun işini takip eden komisyon alan, avantadan geçinen Hamit Ünver'in, üzerine vazife olmayan işleri fazlaca kurcalaması ve edindiği gizli bilgileri şantaj olarak kullanmaya başlaması kendisinden duyulan bu rahatsızlığı giderek artmasına neden olmuştur. Bu kişiler Hamit Ünver'in araştırılması için dönemin MAH Müfettişi Hüsnü Bingöl'den yardım istemesi üzerine zaten şüphe duyulan Hamit Ünver hakkında inceleme başlatılmıştır (Hun;2018:779-780); (Hun;2019a:240); (Hun;2019b:41-52).

Hamit Ünver'in araştırılması istenilen Hüsnü Bingöl, Süvari Binbaşısı iken, kendi isteği ile emekli olduktan sonra, 1932-1954 tarihleri arasında Iğdır'da MAH (MİT)'in Doğu Anadolu Bölge Şefi olarak görev yapmıştır. Son derece önemli bir konumda bulunan Iğdır ve çevresinde yaşanan casusluk faaliyetlerinin önüne geçmek amacıyla görevlendirilmiş çok özel yetkili Millî Emniyet Müfettişidir.

Rusya ve İran kaynaklı casusluk faaliyetlerinin önlenmesi ve karşı casusluk faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için güçlü bir istihbarat ağı oluşturmuştur. Uzun süre bu bölgede görev yapması ve bölge insanını yakinen tanıması Iğdır'daki ve onun uzantısı durumundaki tüm doğu sınırlarımıza yönelik casusluk faaliyetlerinin büyük ölçüde önüne geçilmesine neden olmuştur.

1930 Ağrı isyanından[101] sonra yerel emniyet birimlerinin ve İçişleri Bakanlığının gözleri içe çevrilmişti. Bu isyanda açık bir dış etkinin varlığı tespit edilmiştir. İsyan sonrasında bölgede ilân edilen sıkıyönetim çerçevesinde, Ağrı ve civarı sınır bölgesinde Millî Emniyet Hizmetleri Başkanlığı'nın da devreye girmesiyle yerel emniyet birimlerince sıkı bir takip düzenine geçilmiştir.

Bu kapsamda, bir şekilde yurt dışından gelerek, bölgeye yerleşmiş kişiler arasından casusluk yapabileceklerin de olabileceği ihtimaliyle, hareket edilmesi prensip olarak kabul edilmiş ve bu özellikleri taşıyan kişiler yakın izlenmeye alınmaya başlanmıştır (Hun;2019b:44-48).

III- Yakın Takibe Alınması ve Casuslukla Suçlanması

Bu karar çerçevesinde, doğal olarak gözler yurt dışından geliş biçimi kuşkulu görülen Hamit Ünver'in üzerinde toplanmıştır. Önce yerel yönetim ve emniyet birimlerinin sonra da İçişleri Bakanlığı'nın konu ile ilgilenmeye başlamasıyla, Hamit Ünver bütün geçmişiyle birlikte araştırılmaya başlanmıştır.

Hem yapılan ihbar hem de Hamit Ünver'in gizemli hareketleri kendisi hakkında duyulan şüpheyi artırmıştır. Emniyet birimlerinin sürekli kontrolünü üzerine çekmiştir. Her hareketi izlenmeye alınmış ve istihbarat birimlerince geçmişi ile ilgili araştırmanın daha derin bir şekilde yapılmasına neden olmuştur.

Yapılan ilk araştırmalar iki noktada yoğunlaşmıştır. Bunlardan ilki Rusya'daki geçmişi, ikincisi ise ülkemize geliş şeklidir. İşte bu ilk araştırmaların sonucunda son derece olumsuz bilgilere ulaşılmıştır. Bu nedenle, araştırmanın kapsamı daha da derinleştirilmiştir. Hamit Ünver'in geçmişiyle ilgili şüphe duyulan ne varsa ulaşılmaya çalışılmıştır. Sonuçta Hamit Ünver'in Ruslar tarafından yetiştirilmiş ve bölgeye gönderilmiş Rus casusu olmasının kuvvetle muhtemel olduğu kanaatine varılmıştır.

Bu nedenle istihbarat birimlerince Hamit Ünver'le ilgili detaylı bir araştırma yapma gereği hissedilmiştir. Bu araştırmanın sonucunda, Millî Emniyet Hizmetleri Başkanlığı tarafından 23 Aralık 1937 tarihinde bir rapor hazırlanarak, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne göndermiştir. Raporun içeriğinde şu bilgilere yer verilmiştir:

"1- 1934 yılında Iğdırlı ve Türk uyrukluğu sıfatıyla düzenli pasaportla Rusya'dan sınır dışı edilen ve her nasılsa Iğdır'da yerleştirilen Erivan Konsolosluğumuz Eski Kâtibi Hamit'in Sovyetler tarafından özel amaçlarla ülkemize gönderilmiş bir casus olduğu kanaatine değer katan bilgi ikinci maddede arz edilmiştir.

Bu adamın 1930 yılında Genel Müdürlükleri'nin onayına sunulan ve ülkemize dönüş yapacak Türk uyruklarını gösteren bir listeye dâhil bulunduğu ve bu kayda dayalı olarak kendisine Erivan

[101] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Mücahit Özden Hun, *Iğdır ve Ağrı Dağı İsyanı*, Alter Yayıncılık, Ankara,2019.

Konsolosluğumuzca vize verildiği, gerçek durumda ise, Türk uyruğuna sahip göstermek yerel devlet makamlarını aldatmak suretiyle memleketimize yerleşmeye imkân bulduğu anlaşılmıştır.

Gerçek dışı, bir asla dayanarak, kendisini Türk uyruğunda bir kişi olarak kabul ettiren Hamit'in zararlı çalışmalarının ortaya çıkmasını bir kenara bırakırsak, Rusya'daki resmî çalışmalarının ve yaşamının kendisi hakkında olumsuz bir kanaat vermeye yeterli olduğuna göre bu şahsın uyrukluğunun sahteliğini belirterek, ülke dışına çıkarılmasına öncülük yapmalarını saygılarımla dilerim.

2- Hamit aslen Ermenistan'ın Esterek Rayonu'na bağlı Hakis Köyü'nde doğmuş, büyümüş ve ilköğrenimini Erivan'ın güneyindeki Uluhan'da bitirmiştir. 1921-1922 yıllarında Gence Rayonu'nun Zegem Demiryolları G.P.U.'sunun gizli ajanlığını yapmıştır. Bir süre sonra (EGM Arşivi, 11312-42-1 Numaralı Dosya, Belge No:297) Bakü-Tiflis trenlerinde aynı görevi sürdürmüştür. Bir aralık altı ay kadar İç Rusya'nın büyük şehirlerinde dolaşmışsa da bu seyahatin iç yüzü anlaşılmamıştır.

1923-1924 yıllarında Azerbaycan'ın Aktaş Rayonu'nda Mahkeme Baş Kâtipliği'nde çalıştığı görülmüştür. 1928-1929 yıllarında Sovyet Rusya'nın Kolektif Faaliyete Karşı Muhalefetler ve yer-yer isyanlar baş gösterdiği sıralarda, Hamit'in de sık sık memuriyetler değiştirdiği görülmüştür.

1929 yılı sonunda Azerbaycan'da parti tarafından oluşturulan olağanüstü mahkemede sorumlu kâtip sıfatıyla bulunmuş, mahkeme heyetiyle isyan mıntıkası olan Yırlah-Gence-Nuha-Şeki ve Aktaş bölgelerini dolaşmıştır. Üç üye ve bir kâtipten oluşan ve olağanüstü yetkilere sahip olan bu mahkemeler birçok suçluları cezalandırmıştır. 1931 yılında bu mahkemeler çalışmalarını sonuçlandırınca, Hamit de dinlenmek için Tiflis ve Erivan'a gitmiştir.

1933 yılında Erivan Konsolosluğumuza her nasılsa Kâtip olarak girmiştir. Geçmişini bilen Türklerce hayret edilen bu girişte başarı sağladığı bugün bilinmemektedir. Konsolosluğa girişinden birkaç ay sonra da Ruslar tarafından Türk uyruğu sıfatıyla Iğdır'da sınır dışı edilmiştir.

Hamit ve babası Ermenistan'ın Hakis Köyü'nde doğup, büyüdükleri gibi bunların vaktiyle Türkiye'ye gelmedikleri ve memleketimizle bir ilgileri bulunmadığı halde Türk uyrukluğu ile pasaport alabilmesi incelemeğe değer görülmüş ve bu yönde bir inceleme yapılmıştır.

Erivan Konsolosluğumuzun resmî mührünü taşıyan ve 151/1265, 5615 sayılı pasaportla Hamit, Iğdır'lı ve seyahat nedeni de "geri dönüş" olarak gösterilmiş ve incelemelerden sonra pasaporttaki yazıların Hamit'in kendi el yazısı olduğu anlaşılmıştır (EGM Arşivi, 11312-42-1 Numaralı Dosya, Belge No:298).

Buradaki vize açıklamalarına göre; Hamit'in ilk kez Bakü Konsolosluğumuza başvuru yaptığı anlaşılmakta ve bu başvurusunu Bakü-Tiflis trenlerinde G.P.U. hesabına görevli olduğu sıralarda yaptığı tahmin olunmaktadır.

Şu halde, Hamit 1930 yılının sonuna doğru Türk uyrukluğu kazanmıştır. Oysaki o yıllarda Sovyet Mahkemelerinde kâtip olarak bulunduğuna göre, Sovyetlerin önemli bir mevkide çalıştırdıkları güven duydukları kişilerin Türk uyruğunu kazanması için Konsoloshanemize başvurusunu, sonra da bu adamın Konsolos kâtibi atanmasına iyi gözle bakmayacakları kuşkusuzdur.

Hamit, sınır dışı edilirken eşi ve ev eşyalarıyla birlikte bize devredilmiştir. Bu iyiliksever bir işlemde dikkate değer bir diğer husus da eşi Semaya'nın pasaportunda; İbrahim kızı 1912 doğumlu olarak gösterilmekteyse de nereli olduğuna ilişkin bir açıklama yoktur.

Bu kadının Hıristiyan Gürcülerden olduğu ve Aktaş'ta Meyhaneci Kosti'nin yanında çalıştığı söylenmektedir. Okur-yazar olan Semaya, Iğdır'a geldikten sonra komşularından bir kadına kendisinin Azerbaycan'da memur bulunduğu sırada, aynı dairede memur olan Hamit ile tanışarak, evlendiğini söylemiştir.

Hamit, üzerinde Musavat Partisi'nden olduğuna ilişkin bir mektup çıkması üzerine, Ruslarca sınır dışı edildiğini söylemektedir. Rusların kendi ülkelerindeki anti-komünist çalışmaları nasıl şiddetle takip ettikleri düşünülürse, Hamit hakkında sadece sınır dışı edilme işlemini uygulamakla yetinmeyecekleri kendiliğinden ortaya çıkar.

Hamit, ülkemize 5 Ocak 1934'de gelmiş; aradan bir ay geçmeden Iğdır Kaymakamlığı'na sözde Ruslar hesabına çalışmalar yapan- bir casus şebekesini ihbar etmiş Ali O. Kurban isminde bir adamı

tutuklatmış ve sonra Kurban'a yanaşarak kendi istediği gibi verdirdiği bir ifade sonunda daha on kişinin tutuklanmasına neden olmuştur.

Tutuklular arasında namuslu hatta Rus karşıtı kişiler bile vardır. Bunlar Karaköse Mahkemesi'ne gönderilmişler; içlerinden birisi zatürreden ölmüştür. Gerek Karaköse Adliyesi'nce, gerek servisçe tutuklular hakkında yapılan incelemelerden sonra, ihbarın asılsızlığı ortaya çıkarak mahkemece haklarında beraat kararı verilmiştir.

Iğdır'da yerleştirilen Hamit, orada şüpheli olarak tanınan kişilerle çok sıkı bir biçimde bağlantı kurmakta ve durumu çok şüpheli görülmektedir" (EGM Arşivi, 11312-42-1 Numaralı Dosya, Belge No: 300; 301. Bu yazının kenarında ise Genel Müdürün notu olarak: "Önemlidir. Dikkatlice incelenmeli, dosyasına bakılmalı, acele sonuç alınmalı sınır dışı" ifadeleri yer almaktadır. EGM Arşivi, 11312-42-1 Numaralı Dosya, Belge No:302).

Bundan sonraki hazırlanan tüm raporlarda, casuslukla ilişkili olabileceği değerlendirilmiş ve Türk vatandaşlığından çıkartılması talep edilmiştir. Bu kapsamda verilen raporlardan en önemlisi Hüsnü Bingöl tarafından hazırlanarak, 14 Nisan 1941 tarihinde Iğdır Kaymakamlığı'na gönderilen rapordur. Bu raporda şu hususlara yer verilmiştir:

"1- Eski Erivan Konsolos Kâtibi Hamit'in durumu Rusya ve geçmişteki yaşamı, toprağımıza gelmek amacı, Erivan Konsolosluğumuza giriş başarısı bunda etkin olan nedenler, Erivan Konsolosumuzun bile güven duymadığını söylediği bu kişinin güya Türk uyrukluğu dolayısıyla almış olduğu pasaport işlemi resmen Rusların gözetimi altında Markara Köprüsünden geldiği zaman hiçbir muhacirin beraberinde getirmediği ve Ruslar da ekonomik düşünce dolayısıyla getirilmesine izin vermedikleri birçok kıymetli ev eşya maddelerini birlikte getirmesinde sebep ve hikmet (eşyalar içinde iki veya üç tane de gümüş tepsi vardı) ve memleketimizdeki durum ve faaliyeti hakkında istihbarat prensiplerine kuvvetle dayanan servis ve tetkik ve deneyimleriyle birlikte birçok yazılar yazılmıştır.

2- 1937 yılında Iğdır'ın Kadıkışlak Köyü'nde oturan Hamit'in amcasının oğlu Oruç ailesi bireyleri ile birlikte Rusya'ya hiçbir neden yokken kaçtığında, Hamit ile sürekli ilişkide idi. Kaçacağı günden bir gün önce de Hamit ile görüştüğü tespit edilmiştir.

Bu kaçmak olayından sonra, çok kurnaz olan Hamit hareket ve maksatlarını daha da gizli tutmaya başlamıştır. Hamit, toprağımıza geçtiği tarihten başlayarak, kendisinin araştırıldığını ve hakkında yapılmakta olan işlem ve kovuşturmadan her nasılsa bilgi sahibi olmuştur. Bu nedenle kendisini ve amaçlarını gizlemeye büyük bir dikkat ve özen göstermiştir.

Aslında Rusya'daki yaşantısı gereği gizli hareket ve takip yöntemlerinin bütün özellik ve inceliklerinden bilgisi olan Hamit'in ülke içindeki kuşkulu ilişki ve seyahatlerinin iç yüzünü anlamakta çok büyük zorluklar çekilmiştir. İşte bu nedenledir ki Hamit'in bu son sene içindeki hareketlerinden bilgi alma imkânını güçleştirmiştir.

3- Hamit'in Iğdır'da bazı şahıslarla birlikte Almanların başarılı olmasını istedikleri ve İngiliz Türk işbirliği aleyhinde değerlendirmelerde bulunduğu ve Alman başarılarını dikkati çekecek derecede neşe ve sevinçle karşıladıkları anlaşılmıştır. Tahminen 9 Nisan 1941 gecesi Hamit'in de katıldığı bir içki masasında aynı kapsamda değerlendirmeler yapılmıştır. Hamit'in Almanların başarısını istemesinin sebepleri servisimizce çok değişik amaçlara dayandığına kuvvetle ihtimal verilmektedir. Halen bu sebeplerin kesin bir şekilde tespit ve deşifresine çalışılmaktadır.

Öyle ki çok kurnaz olan Hamit, düşüncelerini iştirak ettirdiği şahıslarla birlikte gayelerini somut bir biçimde çevresine açıklamaya henüz cesaret edememekte ise de fırsat buldukça, İngiliz aleyhtarlığı ve Alman taraftarlığı düşüncelerini sanki içine doğmuşçasına birtakım anlamlı işaretler, üstü kapalı anlatımlar, dudak bükmeler ve kesik kesik kahkahalar biçiminde çevresine aşılamakta olduğu, servis tarafından açık bir şekilde belirtilmektedir.

Bu hareket biçimi devlet politikasına, milli refleks ve bilince tam anlamıyla aykırıdır. Toplumun düşünce ve esenliğine olumsuz etkileri olacağı kesindir. (Hamit'in bu son durumu henüz kesin hüküm verilmesi olgunluğuna ulaşmamıştır. Durumu izlenmektedir.)

4- Hamit gibi emniyet ve güven aşılayan ve Türk Uyrukluğu sıfatıyla ve pasaportla toprağımıza gelen birçok kişiler toprağımızda aldıkları görevleri başardıktan sonra, tekrar geri Rusya'ya gitmişlerdir. Bunun en son örneği 1940 Temmuz ayında gerçekleşmiştir.

5- Hamit'in daha Rusya'da iken aşılanarak, orada sindirdiği ruhunun millî bilinç yönünde düzeltilip isyan edilmesine servis kanaatince imkân yoktur.

Uluslar arası ilişkilerin geçirmekte oldukları sıkıntılı ve ümitsiz bir devirde her zorluğun düğümünü her kuşkulu durumun büründüğü belirsizlik perdesini açmak ve yırtmaya da zaman uygun değildir. Son dünya olayları bu alanlarda görmeye değer çok acıklı ve çok büyük ders ve uyanıklık levhalarını göstermiştir.

Yıkıcı unsurların olumsuz çalışmalarını yıllardan beri önleyemeyen Avrupa milletlerinin acıklı sonları meydandadır. Millî bilinç ve dayanışmayı, sosyal uyum ve düzeni sarsıntılardan korumak için köklü atılımlara ihtiyaç vardır. Servisin kanaati Hamit hakkında kesin ve bütünüyle olumsuzdur. Sınır boylarında oturmasının doğru olmayacağı saygı ile arz olunur" (EGM Arşivi, 11312-42-1 Numaralı Dosya, Belge No:218).

İşte Hüsnü Bingöl'ün bu raporuyla birlikte, Hamit Ünver'in Rusya hesabına casusluk yapabileceği şüphesiyle, Iğdır'da iskânın uygun olmayacağı, mültecilere verilen haklardan istifade edemeyeceği kanaati güçlü bir şekilde doğmuştur. Böylelikle, Hamit Ünver hakkında yürütülen soruşturma daha derinlik kazanmıştır.

Çünkü Hüsnü Bingöl'ün raporunda Hamit Ünver; çok kurnaz ve hareket ve amaçlarını gizleyebilecek bir karaktere sahip olarak gösterilmiştir. Bu durum da Hamit Ünver'in sürekli bir takip ve kontrole alınması ve sosyal bir izolasyona tabi tutulması anlamına geliyordu. Netice olarak, hakkında yazılmış olan bu rapor Hamit'in Iğdır'da kurmuş olduğu yerleşik düzenin bozulmasını da beraberinde getirmiştir.

Hüsnü Bingöl'ün bu raporundan sonra Kars Valiliği de aynı şekilde bir rapor hazırlamış ve Hamit Ünver'i suçlayıcı ifadeler kullanmıştır. Kars Valiliği 8 Mayıs 1941 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği bu raporunda, Hüsnü Bingöl'ün görüşlerini desteklemiştir. Hamit Ünver'in kurnazlığından bahsedilerek, gizli servis işlerinde eskiden beri bilgili olduğu, yaptığı işleri maskelemede beceri ve kurnazlığa sahip olduğu kanaatini belirtmiştir. Bu nedenle Iğdır'dan başka bir yere nakli konusunda Emniyet Müfettişi ile hem fikir olduğunu belirtmiştir (EGM Arşivi, 11312-42-1 Numaralı Dosya, Belge No:217).

Yine bu konuda Üçüncü Umum Müfettişliği'nin 25 Mayıs 1941 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir başka yazıda, Hamit Ünver hakkında yeniden bir inceleme yapıldığını, bu incelemeden kendisinin güvenilir bir yapıda olmadığı daha önce, Rus yargı teşkilatı ve istihbaratında yapmış olduğu görevler göz önünde tutularak, sınır bölgesi dışına çıkartılarak, daha iç bölümlerde iskânının mümkünse yurtdışına çıkartılmasının ülke güvenliği açısından uygun olacağı yönünde görüş belirtilmiştir (EGM Arşivi, 11312-42-1 Numaralı Dosya, Belge No:227).

IV- Türk Vatandaşlığından Çıkartılması ve Haymatlos Durumuna Gelişi

Yapılan araştırmalarda; ilgili tüm kurumların kanaati, Hamit Ünver'in usulsüz bir şekilde yurda giriş yaptığı ve yürürlükteki yasalara aykırı bir şekilde Türk Vatandaşlığı'na geçtiği yönündedir. Bu nedenle, kendisi hakkında yapılan işlemin yok sayılması ve iskânda kendisine verilmiş olan yerlerin alınarak, yurt dışına çıkartılmasının uygun olacağı şeklindedir. Dolayısıyla hiçbir kurum olumlu görüş bildirmemiştir. Bu durum araştırmanın başlatıldığı 1937 yılından itibaren ilerleyen süreçteki yıllarda da değişmemiştir. Elde edilen istihbarat bilgileri ışığında, takip ve gözetim altında tutulmasına devam edilmiştir. Bu durum, iktidarın el değiştirdiği 1950 yıllarda da aynı şekilde devam etmiştir.

Bütün bu raporlar ve incelemelerin sonucunda, Hamit Ünver'in vatandaşlığa geçiş işlemleri şüpheli görünmesi, Sovyet yönetimindeki yargı ve istihbarat sistemi içerisinde önemli görevlerinde yer alması devlet güvenliği açısından sakıncalı olacağı kanaatiyle sınır bölgesinden daha iç bölgelere nakledilmesi uygun görülmüştür.

Ayrıca, yapılan usulsüzlük nedeniyle mültecilere tanınan haklardan yararlanamayacağı mahkemece kayıt altına alınmıştır. Bu mahkeme kararı uyarınca vatandaşlıktan çıkartılmış ve haymatlos konumuna düşmüştür.

1950 yılında Hamit Ünver'le ilgili yapılan incelemede, aslında Hamit'in Iğdır ile maddî bir ilgisi bulunmadığı, Iğdır halkı ile eskiden beri çıkarları gereği uyuşmuş durumda olduğundan Iğdır'da kaldığı, zenginlerle ilişki kurduğu, her sınıftan memur kesimi arasına katılabilme başarısı gösterdiği bu sayede de fena niyet ve hareketlerini gizleme başarısı gösterdiği kanaatine varılmıştır.

Valiliğin ve Millî Emniyet Hizmetleri Başkanlığı'nın ortak kanaati böyle kuşku uyandıran bir kişinin değil Iğdır'da, ülke sınırlarının içinde bile kalmasının sakıncalı olabileceği yönündeydi. İçişleri Bakanlığı'ndan 5 Eylül 1950 tarihinde Kars Valiliği'ne yazılan bir yazıda, haymatlos[102] kavramına açıklık getirilmiş ve kimlerin bu kavram kapsamında değerlendirileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla Hamit Ünver de Sovyetler hesabına casusluk yaptığı kuşkusu ve kendisi hakkında düzenlenen periyodik raporlarda belirtilen hususlar çerçevesinde haymatlos olarak değerlendirilmiştir. Altı aylık izleme raporlarının ise 15 Mart 1949 günü ve 12622 sayılı genelgeye göre düzenlenmesi istenmiştir.(EGM Arşivi, 11312-42-1 Numaralı Dosya, Belge No:265).

Böylece, Hamit Ünver'in özel amaçla gönderilen bir Rus casusu olduğuna kanaat getirilmiş olan bu kişinin yasalara uygun görülmeyen nüfus kaydı iptal ve hazineden verilen mallar mahkeme kararıyla geri alınmıştır. Bundan sonraki süreçte Emniyet birimleriyle sürekli bir mücadelesi olmuştur. Emniyet birimleri biran önce sınır dışı edilmesi veya bir çözüm bulunması yönünde gayret göstermişlerdir. Bu durum raporlara şu şekilde yansımıştır;

"Türk vatandaşı olmayan ve Sovyet uyrukluğunu da kabul etmeyerek haymatlos durumunda kalan bu zararlı kişinin yurtta kalması sakıncalı görüldüğünden yabancıların Türkiye'de ikamet ve seyahatlerine ilişkin 5653 Sayılı Kanun'un 19. ve 5682 Sayılı Pasaport Kanunu'nun 4. ve 34. maddelerine dayanılarak, sınır dışı edilmesi ve bunun sağlanması için de yine Pasaport Kanunu'nun 18. maddesi gereğince yabancılara özgü pasaport verilmesi hususunu yüksek onaylarınıza arz ederim" (EGM Arşivi, 11312-42-2 Numaralı Dosya, Belge No:11;12).

Hakkında oluşan olumsuz kanaat üzerine, Türk vatandaşı olmayan ve Sovyet uyrukluğunu da kabul etmeyerek "Haymatlos" konumuna düşen Hamit Ünver'in ülkede kalması sakıncalı görülerek, 5683 sayılı kanunun 19 ve 5682 sayılı kanunun 4 ve 37. Maddeleri hükümlerine dayanılarak, sınır dışı edilmesi ve bunun sağlanması için de kendisine 5682 sayılı kanunun 18. Maddesi gereğince, yabancılara mahsus damgalı pasaport verilmesi 19 Ocak 1951 tarihinde İçişleri Bakanlığı'nın onayına sunulmuştur.

Kararın kendisine tebliği üzerine Hamit Ünver, 14 Şubat 1951 tarihinde Başbakanlığa bir telgraf çekerek, kimi sözü geçer kimselerin ve Emniyet Müfettişi Hüsnü Bingöl'ün bu raporların sebep ve amili olduklarını, kararın haksız bulunduğu beyanıyla bu kararın kaldırılmasını, eğer Iğdır'da oturması uygun görülmüyorsa, ülke içinde başka bir ile tüm aile bireyleriyle birlikte nakledilmelerini istemiştir.

Kars Valiliği 26 Şubat 1951 tarihli şifresiyle Hamit Ünver'in Haymatlos olduğundan İran makamlarınca kabul edilmediği beyanıyla hakkında ne şekilde işlem yapılacağını yazılı olarak sormuştur. Bunun üzerine, Hamit Ünver'in Mardin'den Irak'a sınır dışı edilmesi ilgili Valiliğe yazılmıştır.

Bu emir üzerine 10 Mart 1951 tarihinde Mardin'e gitmek üzere görevli memurlar gözetiminde Kars'tan yola çıkartılan Hamit Ünver, 23 Mart 1951 tarihinde Mardin'e ulaşmıştır. Cizre'den Irak'a sınır dışı edilmesi girişiminde bulunulmuş ise de Irak makamları kabul etmemiştir (EGM Arşivi, 11312-42-2 Numaralı Dosya, Belge No:73;74;302).

[102] Haymatlos kavramı, Almanya'nın Türkiye'yle İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki diplomatik ilişkileri sırasında, yapı, çekim ve yazım kuralları itibariyle Türkçeleştirilerek, öz anlamıyla dilimize aktarılmıştır. Vatansız, uyruksuz, tabiiyetsiz, yersiz yurtsuz, vatanından kovulmuş gibi anlamlara gelmektedir. Kavramın Türkçeye geçişi, 1933-1945 yılları arasında (Nasyonal Sosyalizm döneminde) Almanya ve Avusturya'dan Alman vatandaşlığı olan -ağırlıklı olarak Yahudilerin- vatandaşlıktan çıkarılması ve söz konusu kişilerin Türkiye'ye sığınmasıyla gerçekleşmiştir. Nazi Almanya'sı tarafından vatandaşlıktan çıkarılan, sürülen veya başka nedenlerle vatansız kalanların pasaportuna "Haymatloz" damgası basılmış ve böylece kavram, söz konusu Alman sürgünleri tanımlamak için Türkçeye aktarılmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Müge Arslan Karabulut, "Haymatlos Kavramının Türkçedeki Serüveni", *Türkbilig*, Sayı:27, Mayıs 2014, ss.121-135.

Hamit Ünver'in bütün olup bitenler karşısında artık ümitlerinin yok olmaya başladığı görülmektedir. Bütün uğraşısına rağmen, tüm iç hukuk makamlarından olumsuz cevaplar almış, durumunda bir gelişme ve değişiklik sağlayamamıştır. Artık, kendisine yardımı olabileceği uluslar arası kuruluşlara başvurularda bulunmayı deneyecektir. Bu maksatla, 10 Ekim 1951 tarihinde Mültecileri Himaye (Koruma) Kurulu'na[103] kendisine yardımcı olunmasını talep eden bir dilekçe gönderecektir.

Hamit Ünver'in yazmış olduğu yardım dilekçesi üzerine, Mültecileri Himaye Kurulu İstanbul Temsilciliğinden Dr. Hans Wilbrandt imzası ile kendisine 19 Ekim 1951 tarih ve 1733 sayılı bir yazı ile mevcut şartlar içerisinde kendisine yardımcı olamayacakları bildirilmiştir. (EGM Arşivi,11312-42-2 Numaralı Dosya, Belge No: 160;161).

Böylelikle, Hamit Ünver'in bu zamana kadar yapmış olduğu tüm başvuruları sonuçsuz kalmış, ne bahsettiği mal varlığını geri alabilmiş ne de Türk Vatandaşlığı'na olumlu bir cevap alamamıştır. Bütün yazışmalar sonrasında Haymatlos olduğu bir kez daha netleştirilmiştir.

Hamit Ünver'in bir türlü sonuçlanmayan sınır dışı işlemleri ve yapılan yazışmalar ilgili tüm kurumları o kadar meşgul etmiştir ki artık yazışma ağı içinde yer alan tüm kişiler Hamit Ünver'den biran evvel kurtulmak isteyen bir duruma gelmiştir. Önceden bazı endişelerle uygun görmedikleri İstanbul'a geçici surette izin verilmesine ve buradan işlerini takip etmesine rıza göstermişlerdir (EGM Arşivi,11312-42-2 Numaralı Dosya, Belge No:165); (EGM Arşivi,11312-42-2 Numaralı Dosya, Belge No:170).

Fakat ilerleyen süreçte Hamit Ünver'in İstanbul'da kalış süresini uzatmak veya tamamen İstanbul'da kalmak amacında olduğu yönünde bir kanaat oluşmuştur. Bu nedenle kendisine Garbî (Batı) Almanya vizesi alabilmesine yetecek kadar bir süre verilmek suretiyle bu dileğinin de yerine getirilmesine karar verilmiştir (EGM Arşivi,11312-42-2 Numaralı Dosya, Belge No:186). İstanbul'da kalış süresi bir müddet daha uzatılmıştır. Ancak, onun sürekli olarak yeni bahanelerle İstanbul'da kalmasının da önü kapatılmıştır (EGM Arşivi,11312-42-2 Numaralı Dosya, Belge No:189). Ancak Hamit Ünver'in sürekli başvuruları üzerine, İstanbul'da kalma isteği Emniyet Genel Müdürlüğü'nce uygun görülmüştür (EGM Arşivi,11312-42-2 Numaralı Dosya, Belge No:282); (EGM Arşivi,11312-42-2 Numaralı Dosya, Belge No:235).

Daha sonraki yıllarda ise sürekli takibine devam edilen Hamit Ünver'in dosyası iyice dolgunlaşmıştır. Ancak, durumunda herhangi bir sakıncalı hal görülmediği için yapılan işlemlerin de rutine döndüğü görülmektedir.

Artık Hamit Ünver'in de mevcut durumdan pek rahatsız olmadığı ve daha önceki gibi devletin üst makamlarına şikâyet ve başvuru yapmaktan vazgeçtiği görülmektedir. Bu nedenle 1957 yılına gelindiğinde, İstanbul Valiliği Hamit Ünver'in tamamen kendilerine verilmesini talep edecektir. (EGM Arşivi,11312-42-2 Numaralı Dosya, Belge No:285;288).

Böylelikle, Hamit Ünver ve ailesi hakkında tutulan dosyalar 1957 yılı sonunda birleştirilmiş ve takipleri İstanbul Valiliği'nce yapılmaya devam edilmiştir. Hamit Ünver, İstanbul'da yerleşim hakkını aldığı 5 Kasım 1952 tarihinden itibaren, öldüğü 10 Mart 1959 tarihine kadar, casusluk ve casusluk şüphesiyle İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nce yakından takip edilmiştir. En son raporda ise, "dosya muhtevasına nazaran da daha fazla durumu ile meşgul olunmasında bir fayda görülmediğinden defterden çıkarılması uygun olur" değerlendirmesi yapılarak, takip defterinden çıkartılması teklif edilmiştir.

Hamit Ünver'le ilgili olarak en son bilgilendirmeye İstanbul Valiliği'nin 28 Ağustos 1959 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu Em. Ş.I. Grup. B.2 ve 17773/16042 sayılı yazısında rastlanmaktadır. Bu yazıda Hamit Ünver'in 10 Mart 1959 tarihinde öldüğü ve ailesinin de Amerika'ya gitmek üzere Kiliseler Konseyine müracaatta bulundukları bildirilmektedir (EGM Arşivi,11312-42-2 Numaralı Dosya, Belge No:269).

[103] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Ahmet Hamdi Aydın ve Sadegül Durgun, " Göçe İlişkin Uluslar arası Örgütler ve Düzenlemeler", (Ed. Yakup Bulut ve Soner Akın), *Göç ve Yerel ve Küresel Boyutlarıyla Mülteci Sorunu*, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2020, ss. 133-151.

Sonuç:

Hamit Ünver, Türkiye'ye geldiği andan itibaren kendisini çok farklı bir yerde konumlandırmış ve gerçek anlamda anavatanında yaşayan bir Türk olarak görmüştür. Bunu kendisi için bir onur kaynağı olarak nitelemiştir.

Kendisinin Türk Vatandaşlığına geçiş sürecinde yapmış olduğu usulsüzlüğün anlaşılması ile birlikte, başlayan hukuki süreç kendisinin ve ailesinin maddi ve manevi yönden yıpranmasına neden olmuştur. Önce kendisine verilmiş olan tüm hakları mahkeme kararıyla elinden alınmış, sonrasında ise Türk vatandaşlığından çıkartılarak, "haymatlos" durumuna düşmüştür.

Bir de buna Rus casusluğu suçlaması eklenince, işler bütünüyle karışık bir hal almıştır. Bundan sonra, bir insan için düşünülebilecek en onur kırıcı iki niteleme ile "casusluk" ve "haymatlosluk" ile birlikte yaşamaya başlamıştır. İşte bu "casusluk" ve "haymatlos" nitelemesi onu çok derinden üzmüş ve bu durumun değiştirilmesi için büyük bir mücadele içerisine girmiştir. Safahatını ve Türkiye'de yaşadığı süreçteki başından geçen olayları ayrıntılarıyla anlattığı başvuru ve şikâyetleriyle devletin en üst makamlarına kadar ulaşmıştır.

Tüm başvurularında öncelikli olarak; kendisine yapılan "Rus casusu" nitelemesinin gerçeklerle bir ilgisi olmadığını, kendisine bir kumpas kurulduğunu, Iğdır'da yolsuzluk yapan bir grubun işlerini bozduğu için kendisine böyle bir suçlama yöneltildiğini belirtmiştir. Kendisine yapılan bu yöndeki tüm suçlamaları ise reddetmiştir. Edebi ve akıcı bir anlatımla yazdığı dilekçelerinde kendisinin Türk olduğunu ve Türkiye'de anavatanında yaşamaktan büyük bir onur duyduğunu özellikle belirtmiştir. Bu nedenle kendisinden haksız yere vatandaşlık haklarının alınarak, haymatlos durumuna düşürülmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Defalarca verdiği dilekçelerinde hep aynı konular üzerinde yoğunlaşmışsa da vatandaşlık durumunun düzeltilmiş olduğunu belirtir bir belgeye kavuşamadan ölmüştür. Ancak, ölümünden sonra yedek defterinden çıkarılmıştır. Eşi ve çocukları da yaşamış oldukları tüm olumsuzlukların etkisiyle, artık Türkiye'de kalmak istememişler ve göç amacıyla Amerika'ya gitmek için Kiliseler Konseyi'ne başvuruda bulunmuşlardır. Uzun uğraş sonucu eşi ve çocukları, daha sonra Amerika'ya gitmişlerdir.

Esasen yaşanan bütün bu olaylar süresince, Hamit Ünver'in Rus casusu olduğunu ispatlayacak kesin bir delile hiçbir zaman rastlanılmamıştır. Sadece yapmış olduğu İngiliz karşıtı söylemleri ve yörenin önde gelen isimlerini yolsuzlukla suçlaması kendisinin hedef olarak seçilmesine etken olmuştur.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Vesikaları

Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi (EGM)

EGM Arşivi, 11312-42-1,

EGM Arşivi, 11312-42-2 Aidiyet Numaralı Dosyalarda Bulunan Hamit Ünver Belgeleri.

2. Kitap ve Makaleler

ARSLAN, M . (2014). "Haymatlos Kavramının Türkçedeki Serüveni", *Türkbilig*, (27), 121-136.

AYDIN, A. H. ve DURGUN, S. (2020). "Göçe İlişkin Uluslar arası Örgütler ve Düzenlemeler", (Ed. BULUT, Y. ve AKIN, S.), *Göç ve Yerel ve Küresel Boyutlarıyla Mülteci Sorunu,* Çizgi Kitabevi, İstanbul, 133-151.

DEMİREL, E.(2002). Teşkilat-ı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

HUN, M. Ö. (2018). *Iğdır Sevdası, Kaf Dağı'nda Bir Şehrin Hikâyesi,* C.-1, Alter Yayıncılık, Ankara.

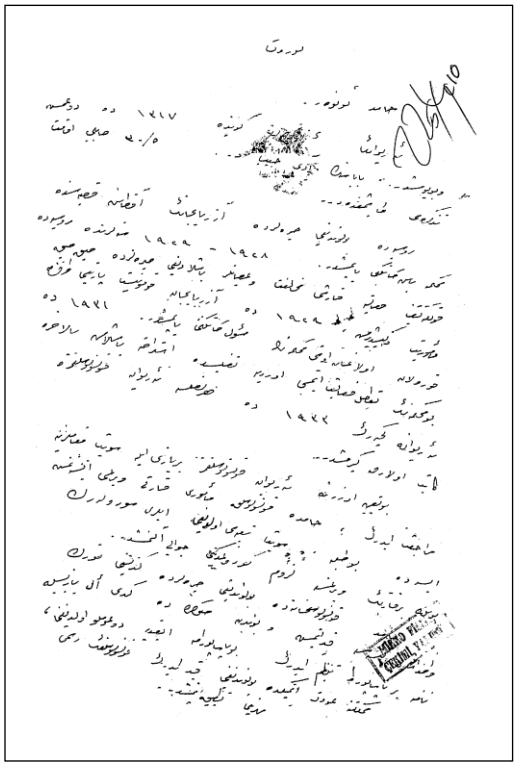
HUN, M. Ö. (2019a). *Iğdır ve Ağrı Dağı İsyanı*, Alter Yayıncılık, Ankara.

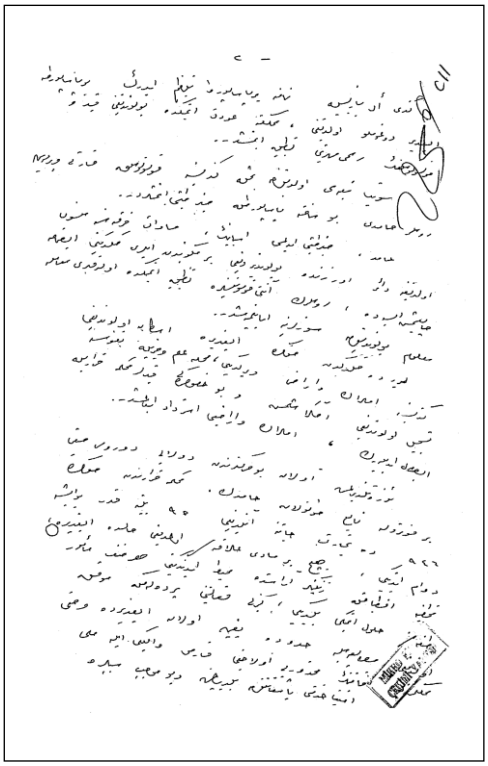
HUN, M. Ö. (2019b). *Siyah, Beyaz ve Gri Hüsnü Bingöl,* Alter Yayıncılık, Ankara.

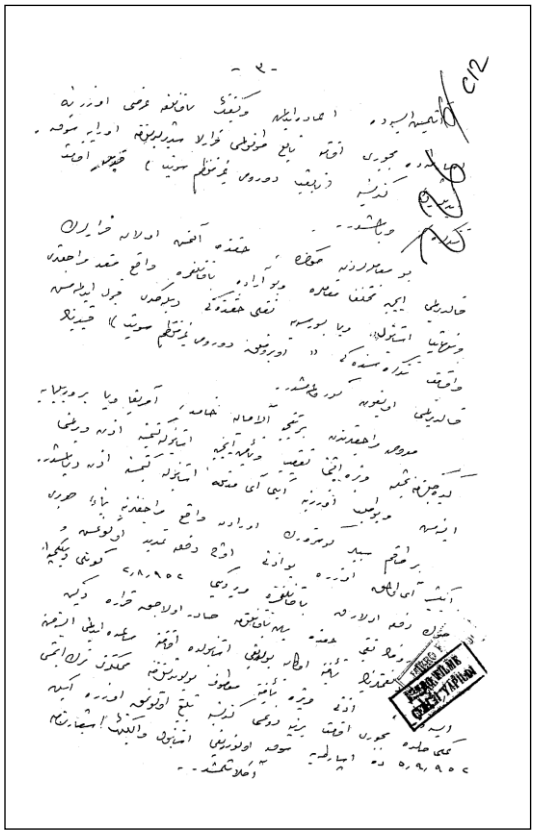
GEZİCİ, A.(2013). *Dünyayı Yöneten Derin Güç İstihbarat*, Tutku Yayınevi, Ankara.

YALÇIN, M.(2007). *Geçmişten Günümüze İstihbarat Örgütleri,* Nokta Kitap, İstanbul.

EKLER

Presentation ID / Sunum No= 22

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Okul Öncesi Dönemde Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Farkındalık Eğitiminin Etkililiği

Özel Eğitim Uzmanı Sümeyra KAPSIZ

Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Engelli Çalışmaları Anabilim Dalı
sumeyrakapsiz59@hotmail.com

Özet

Bu araştırmada okul öncesi öğrencilerine uygulanan engelli farkındalığı eğitimleri programıyla çocukların davranışlarında uygulama sonunda engelli farkındalığı yönünde değişiklik olup olmadığını okul öncesi çocukların görüşlerini alarak ve program değerlendirmesi yapılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın problemini toplumsal hayatta engelli bireylere karşı gerek medyadan gördüğüm gerekse de yaşamsal rutinlerde sıkça gözlemlediğim olumsuz davranışların olduğu saptanıp, okul öncesi çocukların özel gereksinimli bireylere yönelik duygu ve düşüncelerinin belirlenmesi amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması tekniğine göre desenlenmiştir. Araştırmada ölçme aracı olarak, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Veriler, nitel veri analiz yöntemlerinden betimsel analiz ve içerik analizi yoluyla analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, okul öncesi öğrencilerinin engelli bireylere yönelik olumlu görüşlerinin olduğu, engelli bireylere yönelik empati kurdukları, engellilerin sosyal kabulü okul öncesi öğrencileri tarafından sağlandığı ve okul öncesi dönemde verilecek engelli farkındalığı eğitimlerin son derece önemli olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Dönem Çocukları, Özel Gereksinimli Bireyler, Akran Görüşleri, Okul Öncesi Dönemde Engelli Farkındalığı

The Effectiveness of Awareness Training For Individuals With Special Education Needs in The Pre-School Period

Abstract

In this study, ıt was aimed to examine whether there is a change ın children's behavior towards disability awarenenss at the and of the implementation with the disability awareness training and activites program to be applied to preschool students by taking the opinions of applied to preschool children. Accordingiy, the problem of the reseorch can ve asked against disabled people ın our soclety and it ıs determined that there are negative behaviors we observe, and preshool research apply the order of feelings and thoughts towords individuals with special wills. The semi-structured interview form prepared by the researcher was used as o measurement tool in the research. The data were analyzed through descriptive analysis and content analysis, which are among qualitative data analysis methods.

As a result of the research, they empathize with the disabled individuals, the sociol acceptance of the disabled is provided by pre-scholl students and the disabled it has been observed that awareness training and activities are important.

Keywords: Preschool Children, Individuals with Special Needs, Peer Views, Disability Awareness in Preschool Period

1.GİRİŞ

Gelişim doğuştan getirilen özelliklerin çevresel faktörlerle etkileşime girmesinden etkilenir. Yaşamın ilk yıllarındaki gelişim ve öğrenme özellikleri sonraki yıllarda gelişim ve öğrenme üzerinde olumlu ya da olumsuz yönde etkide bulunabilir. Doğuştan ya da sonradan edinilen risk durumlarının olması çocukların gelişimi üzerinde dezavantajlara yol açabilir. Özel gereksinimli olmak söz konusu dezavantajlı durumlardan biridir. Erken yıllar gelişimin her alanında önemli değişikliklerin yaşandığı, büyümenin ve öğrenmenin çok hızlı olduğu yıllardır. Ancak, bahsedilen ilerlemeler özel gereksinimli çocuklarda kesintiye uğradığı için bu çocukların akranlarıyla aralarındaki gelişimsel farklar büyümektedir. Söz konusu nedenle yetersizlik durumunun yol açtığı olumsuz etkileri azaltmak ve ikincil yetersizliklerin ortaya çıkmasını önlemek için erken çocukluk müdahale programları uygulanarak özel gereksinimli çocukların gelişimleri desteklenebilir (Guralnick, 2000).

Özel gereksinimli öğrencilerin normal gelişim gösteren yaşıtlarından ayrı eğitilmeleri, insan haklarına aykırı olması, özel gereksinimli öğrencilerin toplumsal yaşama uyumlarını zorlaştırması ve özel eğitim ile genel eğitim arasında sanıldığı kadar büyük bir fark olmaması fikirleri temelinde eleştirilmiştir. Bu eleştiriler özel gereksinimli öğrencilerin akranlarıyla birlikte eğitilmesi fikrinin yaygınlaşmasına ve kaynaştırma eğitimi kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kaynaştırma eğitimi, her tanı grubunda ve her düzeyde özel gereksinimli öğrencilerin, normal gelişim gösteren öğrencilerin devam ettiği eğitim ortamlarında eğitilmesidir (Kırcaali-İftar, 1998).

Türkiye'de kaynaştırma eğitiminin uygulandığı ilk eğitim kademesi okul öncesi eğitimidir. Okul öncesi eğitim, doğumdan ilkokulun başlangıcına kadar olan çocukluk yıllarını içine alan, çocukların bu dönemde bireysel özelliklerine ve gelişimsel düzeylerine göre uygun çevre koşullarında, tüm gelişim alanlarında toplumun kültürel değerlerine ve özelliklerine göre eğitim almalarını sağlayan süreçtir (Poyraz, 2006).

Okul öncesi dönemde özel eğitim hizmetleri verilirken, özel gereksinimli çocuğun, bilişsel, duyuşsal, dilsel, kişisel-toplumsal, devinsel alanlarda destek eğitim vererek tüm gelişim alanlarındaki gelişimini desteklemek, tüm ailesini desteklemek, arkadaşlık kurma, oyuna katılma, iletişimi başlatma gibi girişimlerde bulunması desteklenerek çevresiyle etkileşimini kolaylaştırmak, günlük yaşam becerilerine katkı sağlayacak etkinliklerle çocuğun toplumun bir parçası olmasını sağlamak amaçlanır (Kırcaali-İftar, 1998).

Akran ilişkileri, aynı yaşta ya da gelişim, olgunluk düzeyinde olan; benzer geçmiş, değer, yaşantı, yaşam tarzı ve sosyal bağlamı paylaşan kişiler arasında karşılıklılık ve devamlılık gösteren etkileşimlerin bütünüdür (Gülay, 2009b). Konu ile ilgili çalışmalarda, akran ilişkileri ile arkadaşlık kavramlarının sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılabildiği görülmektedir. Arkadaşlık, akran ilişkilerini etkileyen bir unsur iken aynı kavramlar değildirler. Akran ilişkileri, çocuğun akran grubundaki farklı ilişki türlerini içerir. Arkadaşlık ise çocuğun bir ya da birkaç akranı (ya da akranı olmayan diğer çocuklarla) ile kurduğu duygusal bağı içermektedir. Akran ilişkilerinde düzenli olarak yapılan etkinlikler söz konusudur. Arkadaşlıkta oyun arkadaşı olarak tercih edilen bir çocukla akran etkinliklerinin dışında da zaman geçirilir (Doll, Murphy, ve Song, 2003; Kostelnik vd., 2005; Lindsey, 2002; Parker, ve Asher, 1993).

Özel eğitim alması gereken öğrencilerin akranlarıyla birlikte aynı eğitim ortamında bulunmalarının sağlayacağı önemli yararlardan biri, bu öğrencilerin sosyal kabulü ve kendilerine yönelik tutumlar olduğu söylenebilir. Yaşıtların model olma ve uyarım sağlamaları yoluyla özel eğitim gerektiren öğrencilerin yeni beceriler geliştirmelerine yardımcı olacağı; işbirliği kurma, paylaşma ve karşılıklı iletişim kurabilme fırsatlarından yararlanabilecekleri; normal gelişim gösteren öğrencilerin özel eğitim gerektiren öğrencileri red davranışlarını azaltacağı ve sosyal kabulü geliştireceği, özel eğitim gerektiren

öğrencilerin sosyal becerilerindeki yeterliğin artmasını sağlayacağı belirtilmektedir (Fenrick ve Peterson, 1984'ten akt. Aktaş ve Küçüker, 2002; Sucuoğlu ve Diken, 1999, 25-39; Aral, 2005, 69; Çolak, Vuran ve Uzuner, 2013). Diamond, Hestenes, Carpenter, ve Innes, (1997) da yaptıkları çalışmalarında 5-8 yaş arası çocukların sınıflarında kaynaştırma öğrencisi olanların olmayanlara oranla kabullerinin daha geniş olduğunu belirtmişlerdir.

Yaşamın ilk yıllarındaki akran ilişkileri de üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Konu ile ilgili yapılan araştırmalar, son yıllarda artmıştır. Ancak bu çalışmaların arttırılmasına, geliştirilmesine duyulan ihtiyaç devam etmektedir. Üllkemizde akran ilişkileri ile ilgili yapılan çalışmalar, ilköğretim ve lise döneminde (Akgün, 2005; Bilgiç ve Yurtal, 2008; Can ve Akdoğan, 2007; Çakır ve Yazıcıoğlu, 2007; Dölek, 2002; Eğercioğlu, 2008; Ertokuş-Delikara 2000; Gültekin, 2003; Önder ve Gülay, 2005; Önder ve GülayDuman, 2006 b; Önder ve Gülay, 2008; Pekel, 2004; Topçu ve ErdurBaker, 2007) yoğunlaşmaktadır. Okul öncesi dönemle ilgili ölçek ve araştırmalar, ilköğretim ve lise dönemi çalışmaları kadar fazla sayıda değildir (Çorbacı-Oruç, 2008; Eğercioğlu, 2008; Gülay, 2008).

Alanyazın incelendiğinde özel gereksinimli bireylere yönelik görüşlerin, üniversite öğrencilerine, öğretmenlere, yöneticilere ve de ailelere yönelik olduğu görülmektedir. Okul öncesi çocuklara yapılan araştırmalara az rastlanıldığı görülmüştür. Türkiye'de akran ilişkileri ile ilgili yapılan çalışmalar, ilköğretim ve lise döneminde (Akgün, 2005; Bilgiç ve Yurtal, 2008; Can ve Akdoğan, 2007; Çakır ve Yazıcıoğlu, 2007; Dölek, 2002; Eğercioğlu, 2008; Ertokuş-Delikara 2000; Gültekin, 2003; Önder ve Gülay, 2005; Önder ve GülayDuman, 2006 b; Önder ve Gülay, 2008; Pekel, 2004; Topçu ve Erdur-Baker, 2007) yoğunlaşmaktadır. Okul öncesi dönemle ilgili ölçek ve araştırmalar, ilköğretim ve lise dönemi çalışmaları kadar fazla sayıda değildir (ÇorbacıOruç, 2008; Eğercioğlu, 2008; Gülay, 2008).

Balat ve Beceren, 2010; Gökçek, 2007; Katılmış, Ekşi ve Öztürk(2011) da önemini ifade ettiği gibi, İnsani ve evrensel değerlerin erken yaşta öğretilmesi toplumsal barışın ve oluşan algıların düzelmesine katkı sağladığı görülmektedir. Ünsal ve Şahan(2015), 5 yaş çocuklarının "engelli" kavramına ilişkin görüşlerinin alınması amacıyla yaptığı bir çalışmada, araştırma bulguları doğrultusunda okul öncesi dönem çocukları ile engelli kavramı hakkında yapılacak çalışmaların artması ve bu sayede çocukların engelli bireylere ilişkin farkındalıklarının arttırılması önermektedir. Bu bağlamda ve bu bilgiler ışığında araştırmanın adı "Okul Öncesi Dönemde Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Farkındalık Eğitiminin Etkililiği" olarak belirlenmiş ve bu çalışmanın yapılması gerekli görülmüştür.

1.1.Problem Cümlesi

Bu araştırmanın problem cümlesi 'okul öncesi öğrencilerine uygulanan engelli farkındalığı eğitimleri programının sonunda çocukların engelli bireylere yönelik farkındalık ve kabul düzeyleri nasıldır?' şeklindedir.

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi çocukların, özel gereksinimli bireylerle ilgili alacakları farkındalık eğitimleri ile engelli farkındalığı ve kabulü yönünde davranışlarında değişiklik olup olmadığını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlara cevap aranmaktadır:

1. Okul öncesi çocukların, engelli kavramı ve engel türleri bilgisi engelli bireylerle ilgili farkındalık eğitimleri öncesi ve farkındalık eğitimleri sonundaki görüşleri nasıldır?

2. Okul öncesi çocukların, engelli bireyle daha önce olan etkileşimleri engelli bireylerle ilgili farkındalık eğitimleri öncesi ve farkındalık eğitimleri sonundaki görüşleri nasıldır?

3. Okul öncesi çocukların, engel türleri hakkında duyguları ve hissettikleri engelli bireylerle ilgili farkındalık eğitimleri öncesi ve farkındalık eğitimleri sonundaki görüşleri nasıldır?

4. Okul öncesi çocukların, engelli bireylere yardım etme isteği engelli bireylerle ilgili farkındalık eğitimleri öncesi ve farkındalık eğitimleri sonundaki görüşleri nasıldır?

5. Okul öncesi çocukların, engel türleri bilgisi yönünden empati kurma becerisi engelli bireylerle ilgili farkındalık eğitimleri öncesi ve farkındalık eğitimleri sonundaki görüşleri nasıldır?

6. Okul öncesi çocukların, sınıfında ve okulunda bulunan engelli arkadaşına nasıl davranmak isterdin sorusuna yönelik olarak engelli bireylerle ilgili farkındalık eğitimleri öncesi ve farkındalık eğitimleri sonundaki görüşleri nasıldır?

7. Okul öncesi çocukların, engelli bireyi sınıfında kabul etme durumunun engelli bireylere ilişkin farkındalık eğitimleri öncesi ve farkındalık eğitimleri sonundaki görüşleri nasıldır?

8. Okul öncesi çocukların, engelli bireylere karşı öğretmenin nasıl davranmalıdır sorusuna yönelik farkındalık eğitimleri öncesi ve farkındalık eğitimleri sonundaki görüşleri nasıldır?

1.3.Araştırmanın Önemi

Gelişimin en hızlı olduğu 0-6 yaş dönemini kapsayan okul öncesi dönemde verilecek engelli farkındalığı eğitimlerinin ve engellilere saygı gibi değerler eğitimlerin, ileriki dönemleri etkileyeceği için bu eğitimlerinin küçük yaşlarda programlar dahilinde ve belli periyotlarla verilmesinin hem özel gereksinimli birey için hem de okul öncesi çocukları için son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Farkındalık etkinliklerinin okul öncesi dönemde verilmesi ilerleyen yaşlarda farkındalıkları gelişmiş ve de farklılıklara saygı duyan bireyler olmaları açısından öneminin büyük olduğu düşünülmektedir. Verilecek eğitimlerin çocukların gelişim aşamaları düşünülerek verilmesi gerekmektedir.

2.YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Tekirdağ İl Merkezi'nde yaşayan okul öncesi eğitime devam eden, beş yaş okul öncesi çocukların özel gereksinimli bireylere yönelik, okul öncesi çocukların görüşlerini konu edinen bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel araştırmanın amacı; derinlemesine betimleme, yorumlama ve katılımcıların bakış açılarını anlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden olan eylem araştırması ile yürütülmüştür. Eylem araştırması, bir okulda çalışan öğretmen, eğitim uzmanı, yönetici gibi bizzat uygulamanın içinde olan bir uygulayıcının doğrudan kendisi ya da bir araştırmacı ile gerçekleştirdiği ve uygulama sürecine ilişkin sorunların ortaya çıkarılması ya da ortaya çıkmış sorunu anlama ve çözmeye dair sistematik veri toplamayı ve analiz etmeyi içeren bir araştırma yaklaşımıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılanmış görüşme tekniği ile yapılmıştır. Yapılanmış görüşmede, genel olarak hangi soruların ne şekilde sorulacağının belirlendiği ve görüşmeciye çok az hareket özgürlüğü veren, görüşme planının birebir uygulandığı bir yöntem olması, yapılanmamış görüşmede ise görüşmeciye yargı serbestliği veren ve gelişmelere göre yeni sorular sorma esnekliği sağlaması nedeniyle yarı yapılanmış görüşme yöntemi tercih edilmiştir (Karasar, 2007).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Tekirdağ İl Merkezi'nde okul öncesi eğitime devam etmekte olan ve ailelerinden resmi izinleri alınan tamamı beş yaş olan, yedi okul öncesi öğrencisi oluşturmaktadır.Araştırmaya katılan öğrencilerden %58'i kız (n=4), %42'si (n=3) erkektir. Görüşmeye katılan tüm öğrenciler beş yaşındadır. Araştırmada yedi okul öncesi öğrencisine ulaşılma sebebi de Dünyayı saran korona virüs(Covıd-19) salgınının devam etmesinden kaynaklı tedbirler kapsamında okul öncesi çocuklarının gün bazında gruplara bölünmesidir. Çalışma grubundaki öğrencilerin tamamı birinci grupta yer almaktadır. Bu doğrultuda Görüşmeye katılan yedi okul öncesi çocuğuyla uygulama öncesi ve uygulama sonunda iki defa sosyal mesafeli görüşme yapılmıştır.

2.3.Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında veri toplama aracı hazırlanırken, okul öncesi çocukların özel gereksinimli bireylere yönelik araştırmalarla ilgili detaylı alan yazın taraması gerçekleştirilmiştir.(Değer, 2018; Gülay, 2009; Karadağ vd., 2014; Temel, 2000; Tepe, 2010; Şahbaz vd., 2002; Ünsal-Şahan, 2015)

Engelli farkındalığı eğitimi programını hazırlamak için, alanda çalışan uzmanlara danışılarak engelli farkındalıklarını içeren bir program hazırlanmıştır. Program okul öncesi çocuklarının düzeylerine uygun olarak hazırlanmıştır. Programda anlatım, örnek olay anlatma, dramatize etme, video temelli öğretim gibi yöntem ve teknikler kullanılmıştır. Programı uygulamadan önce çocuklara araştırma hakkında bilgi verilmiştir. Programı uygularken çocuklara özel gereksinimli birey kavramını söylemenin anlaşılır

olmayacağı düşünüldüğünden, engelli ya da özel arkadaşım gibi hitap cümleleri kullanılmıştır. Görüşme soruları programı uygulamadan önce ve programı uyguladıktan sonra iki kez toplanmıştır. Program uygulamaları hafta içi her gün 09.00/10.30 saatleri arasında uygulanmış ve iki hafta sürmüştür. Programın eylem hedefleri on dört basamaktan oluşmaktadır. Eylem basamakları aşağıdaki gibidir…

1.Eylem Basamağı: Engellilik ve engel türlerinin çocuklara anlatım ve canlandırma yoluyla anlatılması, tüm engel türlerini anlatan video izletilmesi ve özürlü kelimesi yerine özel arkadaş hitap cümlesinin çocuklara öğretilmesi (engelli bireylerle ilgili genel bilgi edinilmesi) 13.10.2020/09.00-10.30

2. Eylem Basamağı: Gözlerde göz bandı takılı şekilde görrmeden dokun, hisset ve nesnenin ne olduğunu söyleme oyunu. (görme engelli bireylerin farkındalığı) 13.10.2020/09.00-10.30

3. Eylem Basamağı: Sandalyedeyken yerinden kalkmadan, sınıfta yürüme oyunu ve sosyal mesafeli olarak sınıfta durmadan sürekli koşma oyunu.(bedensel engelli bireylerin farkındalığı ve dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan bireylerin farkındalığı) 13.10.2020/09.00-10.30

4. Eylem Basamağı: Konuşmadan, jest ve mimiklerinle bir olay ya da duygunu anlatma oyunu.(işitme engelli bireylerin ve dil ve konuşma yetersizliği olan bireylerin farkındalığı) 14.10.2020/09.00-10.30

5. Eylem Basamağı: Kulak tıkacı kulağında takılı iken arkadaşına bir şeyler anlatarak sohbet etme, kısık sesle açılmış bir çocuk şarkısının ne olduğunu tahmin etme ve işaret diliyle kırmızı balık şarkısını söyleme.(işitme engelli bireyin farkındalığı) 14.10.2020/09.00-10.30

6. Eylem Basamağı: Özel öğrenme güçlüğü için hazırlanmış dijital hikaye. (özel öğrenme güçlüğü olan bireyin farkındalığı) 14.10.2020/09.00-10.30

7. Eylem Basamağı: Otizmi anlatan animasyon izleme. (otizm spektrum bozukluğu olan bireylerin farkındalığı) 14.10.2020/09.00-10.30

8. Eylem Basamağı: Engellilerin kullandığı araç ve gereçlerin çocuklara görsel destek kullanımı ile anlatılarak tanıtılması.(engelli bireylerin kullandığı araç ve gereçlerle ilgili genel bilgi sahibi olma) 14.10.2020/09.00-10.30

9. Eylem Basamağı: Çeşitli engel türlerinde araştırmacı ve öğrenciler tarafından tasarlanmış olan engelli bebeklerin merkezlere eşit bir şekilde dağıtılması ve sınıfta görsel materyallerle hazırlanmış engelli farkındalığı merkezinin oluşturularak çocuklarının inceleme ve gözlem yapmasına sunulması. (engelli farkındalığı yönünde sınıfında somut deneyimler yaşama) 19.10.2020/09.00-10.30

10. Eylem Basamağı: Zihin yetersizliğine sahip bireyleri anlatma ,down sendromlu bireylerle ilgili animasyon izleme ve İngilizce makale okuyup çocuklara ne anladıklarını sorma. (zihinsel engelli olan bireylerin farkındalığı)19.10.2020/09.00- 10.30

11. Eylem Basamağı: Kabartma harflerinin görsel destek kullanılarak çocuklara tanıtılması, araştırmacı ve çocuklar tarafından kabartma yazılı olan ilaç kutularını boş şekilde sınıfa getirilerek incelenmesi ve engelli farkındalığı merkezine koyarak kabartma harflerle yazılmış ilaç kutularının çocuklar tarafından incelenmesi.(görme engelli bireylerin farkındalığı) 20.10.2020/09.00-10.30

12. Eylem Basamağı: Okulda bulunan destek eğitim sınıfındaki özel gereksinimli bireyi konferans salonunda ziyaret etme ve özel arkadaşa, okul öncesi çocukları tarafından çizilen resmin verilmesi ve özel arkadaşa çiçek hediye edilmesi.(engelli farkındalığı yönünde okulunda özel arkadaşıyla somut deneyimler yaşama) 22.10.2020/09.00-10.30

13. Eylem Basamağı: Engelli bireylerin hayatını kolaylaştırmak adına çocuklardan özgün bir ürün oluşturmalarını isteyerek düşün tasarla ve resim çiz. (hayal gücüyle yaparak öğrenme) 23.10.2020/09.00-10.30

14. Eylem Basamağı: Ailelerden müsait oldukları bir hafta sonu evlerinde engelli bireylerle ilgili bir film önerisi sunup izlenmesinin istenmesi ya da engellilerle ilgili kısa bir animasyon videosunu çocuklarıyla beraber izleyip animasyon hakkında sohbet edilmesinin istenmesi duyurusunun ailelere yapılması(doğal öğrenme + medya kullanma) 23.10.2020/09.00-10.30

Korona virüs salgını (Covıd-19) devam ettiği için çocuklarla etkileşimli etkinliklere yer verilmemiş ve sosyal mesafeye dikkat edilerek eğitimler uygulanmıştır. Ayrıca hijyen kuralları gereği bireysel

kullanım gerektiren eğitim materyalleri ailelerden her çocuk için özel olarak istenmiş olup, çocuklar özel eşyalarına sadece kendileri dokunarak farkındalık eğitimlerine katılmışlardır.

3.SONUÇ

Okul öncesi çocukların, özel gereksinimli bireylere yönelik uygulama öncesi ve uygulama sonrası farkındalık eğitimleri kapsamında uygulanan program dahilinde elde edilen bulgular ışığındaki sonuçlara bakıldığında;

→ Okul öncesi çocukların uygulama öncesi, engelli kelimesinin anlamını bilmediklerini ve yaşlı insanlara özgü bir tanım olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Uygulama sonrası ise, engelli kelimesinin anlamını yürüyemeyen, göremeyen ve işitemeyen şeklinde tanımladıklarını ifade etmişlerdir.

→ Okul öncesi çocukların uygulama öncesi, kimlere engelli dendiğini bilmediklerini ifade etmişlerdir. Uygulama sonrası ise, bedensel engellilere, tekerlekli sandalye kullananlara ve işitme cihazı kullananlara engelli dendiğini belirtmişlerdir.

→ Okul öncesi çocukların, uygulama öncesi özel gereksinimli bireye hitap şeklinde özürlü kelimesini kullandıkları görülmüştür. Araştırmacının uyguladığı eğitimlerden sonra ise, çocuklar özel arkadaş gibi daha yapıcı ve olumlu bir dil ifadesiyle özel gereksinimli bireye hitap ettikleri görülmüştür.

→ Okul öncesi çocukların, uygulama öncesi tamamı engelli bir bireyi daha önce hiç görmediklerini ifade etmişlerdir. Uygulama sonrası ise, engelli bireyi okulundaki konferans salonunda ziyarette bulunarak ilk kez gördüklerini ifade etmişlerdir.

→ Okul öncesi çocukların, uygulama öncesi özel gereksinimli bireyin farklılıklarını bilmedikleri ifade etmişlerdir. Uygulama sonrası ise, engelli bireyin farklılıklarının, duymaması, görmemesi ve yürüyememesi şeklinde olduğunu ifade etmişlerdir.

→ Uygulama öncesi okul öncesi çocuklarının tamamı engelli bir arkadaşının daha önce hiç olmadığını ifade etmişlerdir. Uygulama sonrası ise, okulunun konferans salonunda engelli bir arkadaşlarının olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca çocuklar, sınıfında araştırmacı tarafından hazırlanan, engelli farkındalığı merkezindeki engelli bebekleri de, özel arkadaşları olarak kabul ettiklerini ifade etmişlerdir.

→ Okul öncesi çocukların uygulama öncesi, göremeseydik hayatımızdaki değişikliklerin, hiçbir şey görememek olduğu, hiçbir şey olmayacağı ve göremediklerinde ne olacaklarını bilmediklerini ifade etmişlerdir. Uygulama sonrası ise, gözlerini kullanamasalardı, görme engelli olabileceklerini, kör olabileceklerini ve her yere çarparak hayatlarının çok kötü olabileceğini ifade etmişlerdir.

→ Okul öncesi çocukların uygulama öncesi işitemeseydik hayatımızdaki değişikliklerin ne olacağı bilmediklerini ifade etmişlerdir. Uygulama sonrası ise, hiçbir şey duyamayacakları için işitme engelli olacaklarını ve duyamamanın onlara kendilerini kötü hissettireceklerini ifade etmişlerdir.

→ Okul öncesi çocukların uygulama öncesi, ellerimizin ne işe yaradığı ile ilgili yanıtları incelendiğinde, sadece bir şeyi tutmaya ve dokunmaya yaradığını ifade etmişlerdir. Uygulama sonrası ise farkındalıkları artan çocukların, engelli çocukların tekerlekli sandalyesini ittirmek için, boyama yapmak için, sarılmak için, yemek yemek için ve oyun oynamak için ellerimize işe yarar yanıtlarını vermişlerdir.

→ Okul öncesi çocukların uygulama öncesi, ayaklarımızı kullanamasaydık ve ayaklarımız hiç olmasaydı ile ilgili yanıtları incelendiğinde, bastonla yürürdük cevabını vermişlerdir. Uygulama sonrası ise, bedensel engelli olacaklarını, hiçbir yere gidemeyeceklerini ve yerde emekleyerek gideceklerini ifade etmişlerdir.

→ Uygulama öncesi kaldırımdaki sarı şeritleri hiç görmedikleri ve yaşlıların kullandıklarını ifade etmişlerdir. Uygulama sonrası ise yanıtlarını değiştirerek farkındalığı artan çocuklar, kaldırımdaki sarı şeritleri sahilde gördüklerini ve görme engelli bireylerin kullandıklarını ifade etmişlerdir.

→ Uygulama öncesi çocuklara nasıl düşündüğümüz sorulduğunda bilmedikleri ve bir çocuğunda annesinden öğrendiğini ifade etmiştir. Uygulama sonrası ise başımızla ve aklımızla gibi cevaplar vererek düşünmemizi sağlayan organında beyin olduğunu öğrendikleri görülmektedir. Engelli arkadaşının onun gibi düşünüp, aklında tutamadığını ve asla onunla dalga geçmeyeceklerini de belirtmişlerdir.

→ Uygulama öncesi çocukların engelli arkadaşına nasıl davranmaları gerektiğini bilmedikleri ve bir çocuğun da kötü davranırım gibi ifadeyle yanıt verdiği görülmektedir. Uygulama sonrası ise, çocukların hepsi engelli arkadaşına iyi ve güzel davranacaklarını ifade etmişlerdir.

→ Uygulama öncesinde okulunda engelli arkadaşının varlığından henüz haberdar olmayan çocukların tamamı, okulumda engelli arkadaşlarının olmadıklarını ifade etmişlerdir. Uygulama sonrası ise engelli arkadaşını konferans salonunda görerek etkileşim yaşayan çocukların yanıtları değişerek okulumda engelli arkadaşım var yanıtını verdikleri görülmüştür. → Okul öncesi çocukların uygulama öncesinde, engelli bireylerin sınıflarında eğitim almaları kabul etmediklerini ifade etmişlerdir. Uygulama sonrası ise tüm çocuklar, engelli bireylerin sınıflarında eğitim almalarını istediklerini belirtmişlerdir.

→ Okul öncesi çocukların uygulama öncesinde, engelli bireylere karşı öğretmeninin nasıl davranması gerektiği ile ilgili yanıtları incelendiğinde, bilmiyorum, ona kötü davransın, ona kızsın ve hiçbir şey yapmasın tarzında negatif yanıtlar verdikleri görülmektedir. Uygulama sonrası ise, iyi davransın, güzel davransın, çiçek versin, doğum günü yapsın, oyun oynatsın ve boyama yaptırsın tarzında pozitif ve sosyal kabulü olan yanıtlar verdikleri görülmüştür.

KAYNAKÇA

Aral, A. ve Gürsoy, F. (2009). Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. Ankara: Morpa Kültür.

Batu, S. (2000). Kaynaştırma, destek hizmetleri ve kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri. Özel Eğitim Dergisi, 2(4), 35-45.

Birkan, B. (2002). Erken Özel Eğitim Hizmetleri. Özel Eğitim Dergisi, 3(2), 99-110.

Cömert, D., & GÜLEÇ, H. (2004). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Aile Katılımının Önemi. Sosyal Bilimler Dergisi, 132-145.

Çerezci, Ö. (2015). Okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan kaynaştırma eğitimi uygulamalarının kaynaştırma kriterleri açısından değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çulhaoğlu İmrak, H. (2009). Okul öncesi dönemde kaynaştırma eğitimine ilişkin öğretmen ve ebeveyn tutumları ile kaynaştırma eğitimi uygulanan sınıflarda akran ilişkilerinin incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Diken, İ.H. (Ed.). (2017). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. (14. Baskı), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık

Erdin, G. (2019). Zihin Yetersizliği Olan Bireylerin Ebeveynlerinin Çocuklarının Eğitimleri Konusundaki Görüşleri. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1-138.

Gök, G. (2009). Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri ve önerileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Gülay, H. (2008). 5-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Akran İlişkileri Ölçeklerinin Geçerlik Güvenirlik Çalışmaları Ve Akran İlişkilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Howes, C., & Tonyan, H. (1999). Peer relations. L. Balter, & C. S. Tamis-Le Monda. (Eds.). Child Psychology: A Handbook of Comtemporary Issues (s. 143-157). USA: Psychology Press Taylor & Francis Group.

İsmail, A. (2020). Batı Trakyadaki Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Azınlık Ailelerin ve Normal Gelişim Gösteren Kardeşlerinin Yaşadığı Sorunlar. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1-94.

Johnson, C., Ironsmith, M., Snow, C. W., & Poteat, M. (2000). Peer acceptance and social adjustment in preschool and kindergarten. Early Childhood Education Journal. 27, (4), 207-212.

Karadağ, F., Demirtaş, V., & Girli, A. (2014). Okul Öncesi Dönemde Akranların Sınıflarındaki Özel Gereksinimli Öğrenciyi Tercih Etme Durumları. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Eylül 2014, Sayı 31, 191 - 215

Ladd, G. W., & Burgess, K. B. (2001). Do relational risks and protective factors moderate the linkages between childhood aggression and early psychological and school adjustment ?. Child Development, 72, (5), 1579-1601.

M.E.B. (2002) 36-72 Aylık Çocuklar İçin Okulöncesi Eğitim Programı, M.E.B. Ankara

MEB. (2011). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Özel Eğitimde Temel İlkeler. http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/%C3%96zel %20E%C4%9Fitimde%20Temel%20%C4%B0lkeler.pdf (26 Mart 2019), s.5.

MEB. (2018). Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği. Ankara, Web site: http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1963.pdf (14 Mayıs 2019), s.1-3.

Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitim Programı. (2013). Ankara.

Odluyurt, S. (2012). Özel Gereksinimli Bireyler ve Bakım hizmetleri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Şahbaz, Ü., ATILGAN, H., & AYDEMİR, D. (2018). Bütünleştirmenin Özel Gereksinimli Çocuklar Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Ölçek Uyarlama Çalışması. Kastamonu Eğitim Dergisi, 1843-1850.

Temel, Z. (2000). Okul Öncesi Eğitimcilerin Engellilerin Kaynaştırılmasına İlişkin Görüşleri. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 148-155.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin.

Yılmaz, N. (2003). Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimi. Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar. İstanbul: Morpa Yayınları.

Yılmaz, Nahide. (1999) Anaokulu Öğretmeninin Rehber Kitabı, İstanbul: Ya-Pa Yayınları

Zembat, R. (2007). Okul Öncesi Eğitimde Nitelik: Okul Öncesi Eğitimde Güncel Konular. İstanbul: Morpa Yayınları

EKLER

Ek-1. Çocukların Yılın Engelli Farkındalığı En Yüksek Çocuğu Belgesi

Ek2. Engelli Farkındalığı Merkezi İçin Hazırlanan Bebekler

PAZAR
ENGELLİ
FARKINDALIĞI
MERKEZİ
6
7

Presentation ID / Sunum No= 15

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Ekonomik Krizlerin İstihdam ve Girişimcilik Üzerin Etkileri

Şenol Bilgesu Yıldız

Yaşar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uzaktan Eğitim Türkçe Tezsiz Yüksek Lisans programı öğrencisi. Eposta: bilgesuyildiz@hotmail.com

Özet

Dünya ekonomi tarihinde birçok ülke ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Ekonomik krizler, ülke ekonomilerinin küçülmesine sebep olması açısından ayrıca önemlidir. Özellikle 1980 yılları sonrasında gelişmekte olan ülkelerin finansal liberalizasyon ya da ekonomilerin serbestleşmesi, dışa açılması süreci yaşamasıyla birlikte krizler daha da sıklaşmıştır. Krizler, özellikle istihdamın azalarak, işsizliğin artması ve yatırımların azalmasına sebep olmaktadır. Yatırımların azalması ise diğer bir anlamda girişimciliğin azalması, daha az reel yatırım yapılması anlamına gelmektedir. Ülkeler, yaşanan ekonomik krizler sonrasında farklı ekonomi politikaları ve araçlarıyla krizlerin etkilerini azaltarak, yeni krizlere karşı önlem almaya çalışmışlardır. Ayrıca bir ülkede yaşanan ekonomik kriz, ekonomik ilişkiler dolayısıyla diğer ülkelerde de krizlere sebep olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: girişimcilik, ekonomik krizler, istihdam, işletme, ekonomi.

Abstract

In the world Economic history, many countries have faced Economic crises due to several reasons. It is important that Economic crises may cause economies to shrink. In general, after the financial liberalisation and implementation of liberalisarion in economies mainly after the year 1980s, the Economic crises become more frequent. Crises may lead to an increase in unemployment and a decrease in investment, especially as a cause of decrasing unemployment. Moreover, a decline in investment indicates as decline in real investment and entrepreneurship. After the Economic crises, governments implied different Economic policies and tools in esponse to Economic crises to reduce the negative effect of crises. Moreover, an Economic crisis in one country, may spread to the other countries due to the international Economic relations.

Keywords: entrepreneurship, Economic crises, employment, Economics.

Giriş

Ekonomi tarihi boyunca dünya ekonomileri birçok krizle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle 1980 yılları gelişmekte olan ülkelerin ekonomik dışa açılma süreci ve finansal serbestleşmesi sürecinde birçok ülkede ekonomik kriz görülmüştür. 1994 Meksika Ekonomik Krizi, 1994 Türkiye Ekonomik Krizi, 1997 Asya Krizi, 1997 Rusya Krizi, 1982 Bankerler Krizi, 1999 Türkiye Ekonomik Krizi, 2001 Türkiye

ekonomik krizi gelişmekte olan ülkelerin ekonomik krizlerine örnektir (Altaşlı & Işık, 2017). 2000 yılları sonrasında gelişmiş ülkelerde de ekonomi krizleri görülmüştür. 2008 ABD'de görülen Küresel kriz ve 2011 Avrupa Birliği Borç Krizi ise gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı krizlere örneklerdir. 1980 yılı sonrasında birçok gelişmekte olan ülkenin dışa açılması ile ülkeler arası ekonomik ilişkiler de arttığından, krizler hızla diğer ülkelere de sıçramıştır. 1997 yılında Güney Kore, Endonezya, Malezya, Tayland, Tayvan gibi Asya ülkelerinde yaşanan ve Asya gribi olarak da adlandırılan ekonomik kriz, yayılmacı krizlere örnektir. Bir ülkede başlayan ekonomik kriz, diğer güney Asya ülkelerine de hızla sıçramıştır. Bilişim teknolojileri ve internet sistemlerindeki hızlı gelişmeye paralel olarak ekonomiler artık daha fazla etkileşim halinde olduğundan artık krizler birçok ülkeyi etkisi altına almaktadır.

Ekonomik krizler, ülke ekonomilerini farklı boyutlarda ancak ekonominin her alanını etkilemektedir. Krizlerle birlikte, ülke ekonomilerinde belirsizlik ve risk arttığından daha az yatırım yapılmaktadır. Yatırımların azalması ise, aslında girişimciliğin azalması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yatırım azaldığında daha az üretim faaliyeti gerçekleşeceğinden, istihdam yani iş gücü kullanımında azalmaya neden olacaktır. Bireyler, üretime yönelik yatırım yapmak yerine daha çok döviz, altın, tahvil gibi para yatırımlarına yönelirler. Bu doğrultuda hükümetler de krizler sonrasında daha çok yatırımları arttırmak ve dolayısıyla işsizliği azaltmaya yönelik ekonomi politikalarıyla ekonomiyi desteklemek için adımlar atmaktadır.

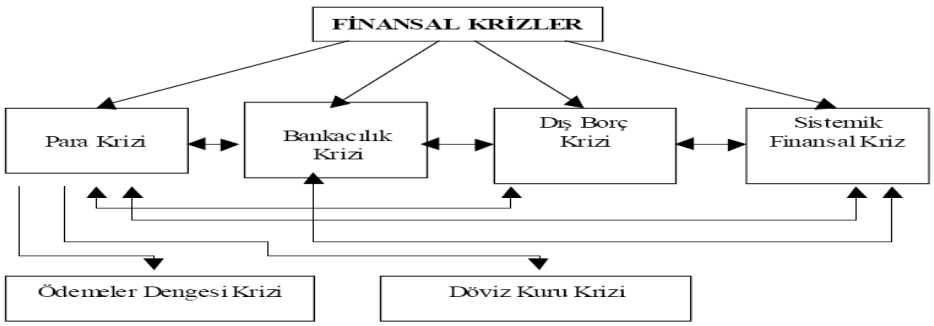
Çalışmada öncelikle kavramsal bir çerçeve çizilecektir. Bu doğrultuda öncelikle ekonomik kriz kavramı ile istihdam, işsizlik ve girişimcilik kavramlarına değinilecektir. İzleyen bölümde ise ekonomik krizlerin istihdam ve işsizliğe genel olarak etkisi, Türkiye özelinde ekonomik krizlerin istihdam ve işsizliğe etkisi ile söz konusu olumsuz etkileri gidermek üzere ülke ekonomilerinin aldığı önlemler ve politikalar incelenecektir. Son bölümde ise, genel bir değerlendirme yapılarak, çalışmanın tamamlanması düşünülmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Ekonomik Kriz Kavramı

Kriz kavramı, sosyal bilimlerde farklı tanımlamalara sahiptir. Dolayısıyla kriz kavramının genel kabul gören bir tanımı bulunmamaktadır. Kriz genel olarak, beklenmeyen bir durum olarak tanımlanmaktadır. Piyasa etkinliğinin bozulması veya piyasa işleyişindeki aksaklıklar da ekonomik kriz olarak nitelendirilmektedir (Türkkan, 2006, 93). Esasen ekonomik kriz yerine finansal kriz kavramı da kullanılmaktadır. Genel kabul gören görüşe göre ekonomik kriz, bir ülkenin mal ve hizmet piyasaları ile sermaye ve para piyasalarında yani finans piyasalarında belirli bir düzeyin üzerinde gerçekleşen değişim olarak ifade edilebilir (Kibritçioğlu, 2001). Ekonomik krizlerinin tümünde belirsizlik ve riskin arttığı görülmektedir.

Şekil 1: Finansal Krizlerin Sınıflandırılması

Kaynak: Delice (2003).

Ekonomik kriz genel olarak birkaç gruba ayrılmaktadır. Ekonomik kriz sınıflandırmaları: bankacılık krizi, para krizi, borç krizi ve ikiz kriz olarak ayrılmaktadır. Krizlerin türleri aslında krizlerin neden kaynaklandığına göre belirlenmektedir. Örneğin kriz bankacılık sektöründe başlamışsa bankacılık krizi olarak adlandırılırken, ülkenin borç durumunun sürdürülemez hale gelmesi nedeniyle başlamış ise borç krizi olarak adlandırılmaktadır. Para krizi ise, genelde ülke ekonomilerinin döviz kuru fiyatlarındaki hızlı değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Bankacılık krizi ve para krizinin aynı anda görüldüğü krizler ise ikiz kriz olarak nitelendirilir (Kibritçioğlu, 2001).

1.2. İşsizlik ve İstihdam Kavramı

Uluslararası Çalışma Örgütü olan ILO'ya (International Labor Organizaiton) göre istihdam, çalışma ve emeklilik yaş aralığında olup belirli bir ücret seviyesinde kendi adına veya bir kurumda çalışanları ifade etmektedir. İşsiz ise, çalışma ve emeklilik yaş aralığında olup, belirli ücret seviyesinden çalışmak isteyen, çalışabilecek durumda olan ve iş arayan ancak iş bulamayan kimseleri ifade etmektedir (Altaşlı & Işık, 2017). Dolayısıyla işi olmayan herkes, işsiz sayılmamakta ve işsiz grubunda yer almamaktadır.

1.3. Girişimcilik Kavramı

İşletme anlamında girişimci kavramı, üretim faktörlerini bir araya getirerek mal ve hizmet üretim faaliyetlerinde bulunan kimsedir. Girişimci, kimi zaman sermaye sahibi olarak da adlandırılsa bile her zaman sermaye sahibi girişimci olmayabilir. Girişimci, kar ve fayda sağlamak üzere üretim faaliyetlerini organize ederek bir ürün elde etme faaliyetlerinde bulunan kimse olarak da tanımlanabilir (Kişman ve Kamaç, 2020). Aşağıda yer alan şekilde belirtilen girişimciliğin öğeleri: organizasyon yapmak, takım/ekip kurmak, girişimci, yenilik/farklılık, süreç, değer yaratmak, benzersiz olmak, büyüme ve takipçilik olarak belirtilmiştir.

Şekil.2. Girişimciliğin Öğeleri

Kaynak: Kamaç & Kişman, 2014.

2. Ekonomik Krizlerin Girişimcilik ve İstihdama Etkileri

Ekonomik krizler makro anlamda ülke ekonomisini ve dünya ekonomisini, mikro anlamda ise firmaları ve sektörleri olumsuz olarak etkilemektedir. Ekonomik krizler sadece ekonomik verilerdeki değişiklikler nedeniyle olmamaktadır. Ekonomi dışındaki gelişmeler de krizin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Ekonomik krizde, bireyler, yatırımcılar ve şirketler risk ve belirsizliğin artması dolayısıyla daha dikkatli davranmaya ve daha ihtiyatlı olmaya çalışırlar (Altaşlı & Işık, 2017). Ülke ekonomilerinde ise bazı ortak özellikler görülmektedir. Bu etkiler öncelikle ekonomik verilerde yüksek dalgalanmalardır. Özellikle ülke borsaları ve döviz piyasaları gibi finansal kesim de yüksek dalgalanma gözlenmektedir. Ayrıca ekonomik kriz dönemlerinde ülkelerin borçluluk oranlarının da arttığı görülmektedir. İlaveten faiz oranlarında ki artış da bir diğer önemli ortak özelliktir. Tüm bu özellikler aslında doğrudan şirketlere de yansımaktadır. Örneğin, borsa getirilerinin düşmesi borsada yer alan ve işlem gören şirketlerin de değerlerinin düşmesi ve bir anlamda sermayelerinin azalması anlamına gelmektedir (Eğilmez, 2008). Bu durumda söz konusu şirketler daha az yatırım yapmayı tercih edeceklerdir. Hatta borsada yer alan bazı şirketlerin iflasına dahi neden olabilir. 1929 Büyük Buhran buna bir örnektir. 1929 Büyük Buhranı'nda birçok şirket iflas etmiş ve işsizlik artmıştır. Bu durumda söz konusu şirketlerde çalışanların işsiz kalması anlamına gelmektedir. Ayrıca faizlerdeki artış da aynı etkiye neden olur. Bu etki şöyle gerçekleşmektedir: faizler arttığı zaman yatırımcılar üretime yönelik yani reel yatırım yapmak yerine, altın, hazine bonosu, tahvil gibi paradan para kazanabilecekleri yatırımlara yönelirler çünkü yüksek faiz, kredi maliyetlerinin artması anlamına geldiğinden reel yatırımlar ve girişimcilik faaliyetleri de azalacaktır. Çünkü riskin ve belirsizliğin arttığı bir kriz ortamında yatırımcılar, reel yatırım yapmamayı tercih ederler.

Emek bir üretim faktörü ve üretimin ana ayağı olarak krizlerden en fazla etkilenen unsurlardan biridir. İşsizlik artışıyla birlikte gelirlerde düşme ayrıca ülkede gelirlerin düşmesine, gelir dağılımının bozulmasına ve yoksulluğun artmasına neden olur. Bu durumda ayrıca ekonomik kalkınmanın düşünmesine yol açar. Ekonomik kalkınma ise, bir ülkede okuma-yazma seviyesi, internet kullanım oranı gibi ekonomik durum ve ekonomik gelişmişlik göstergelerini belirmektedir.

2.1. Türkiye'de Ekonomik Krizlerin Girişimcilik ve İstihdama Etkileri

Türkiye, 1980 yılına kadar dışa kapalı ve ithal ikameci bir sanayileşme politikası izlemiştir. İthal ikameci sanayileşme politikası, ithal etmek yerine söz konusu ürünlerin ülke içinde üretilmesine dayanan bir ekonomi politikasıdır. 1980 yılı sonrasında ise, ihracata dayalı bir ekonomi politikası izlenmiştir. Bu doğrultuda uluslararası ekonomik faaliyetler de serbest hale gelmiştir. Türkiye, diğer birçok gelişmekte olan ülke gibi kırılgan bir yapıya sahip olduğundan krizlerden de daha fazla etkilenmektedir. Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerin ortak sebepleri, döviz rezervlerinin sürdürülemez düzeye inmesi, likidite sorunları, artan borçluluk, faiz oranlarında aşırı yükselme, döviz kurlarında kısa sürede aşırı yükselme ve bankacılık sektöründe yaşanan problemler olarak ifade edilebilir (Altaşlı & Işık, 2017).

Türkiye, birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte finansal serbestleşme, dışa açılma sürecinde özellikle kriz olgusuyla karşı karşıya kalmıştır. Finansal veya ekonomik liberalizasyon esasen, piyasa dengesi ve mekanizması üzerindeki engellerin kaldırılarak, piyasaların işleyişinin kendi mekanizmasına bırakılmasını da ifade edilebilir. Finansal piyasaların serbestleşmesi, önce iç finansal piyasa sonrasında ise dış finansal piyasaların serbestleşmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu süreçte yaşanan krizler daha çok yasal ve yapısal eksiklikler nedeniyledir. Türkiye sırasıyla, 1982 Bankerler krizi ve sonrasında 1994, 1999, 2001 ekonomik krizleriyle karşılaşmıştır. Krizlerle birlikte ülke ayrıca kronik enflasyon sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Ekonomik krizlerin ülkeye etki seviyeleri ve ayrıç hangi sektörlerde özellikle istihdamı etkilediği esasen ekonomi sektörlerinin dağılımıyla da paraleldir. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere 2001 krizinde en fazla eksi büyüme olan sektör yüzde-9.6 ile maden ve yine yüzde-9.4 ile ticarettir. Enerji sektörü ise diğer sektörlere göre görece daha iyi durumdadır. Çünkü enerji aslında diğer sektörleri de destekleyen bir sektördür. Dolayısıyla görece olarak daha az etkilenmektedir.

Tablo 1: Türkiye 2000-2001 Büyüme Hızları

	2000					2001				
Sektörler	I	II	III	IV	Toplam	I	II	III	IV	Toplam
Tarım	1.4	1.8	1.6	12.2	3.9	8.5	-2.9	-5.6	-13.6	-6.1
Sanayi	2.9	5.2	10.1	5.5	6.0	0.8	-10.1	-8.9	-10.7	-7.5
Maden	0.3	-1.1	-4.0	-1.2	-1.1	-2.6	-7.4	-11.2	-15.9	-9.6
İmalat	2.6	5.3	11.3	6.1	6.4	1.7	-11.0	-9.7	-12.0	-8.1
Enerji	6.0	8.0	9.2	3.3	6.5	-3.2	-4.0	-1.9	0.4	-2.1
Ticaret	-2.3	3.3	8.6	5.9	12.0	-2.3	-12.1	-7.4	-14.4	-9.4

Kaynak: Coşkun (2001, 228).

Türkiye'de, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden dolayı şirketler hem yüksek faiz hem de döviz kurunun yüksekliği nedeniyle oldukça fazla kayba uğramışlardır. Bu süreçte şirketlerin karşı karşıya kaldıkları maliyetler, şirketlere oldukça fazla bir mali yük getirmiştir. Türkiye 2001 krizinden sonra, 2000 yılında %6.5 olan ortalama işsizlik %13'e ulaşmış ayrıca ticaret hacmi daraldığından izleyen süreçte işsizlik daha da artmıştır (Kızılot ve Durmuş, 2001). Bu dönemde yüksek faizler artan borçluluk oranlarıyla da firmalar ve çalışanlar borçlarını ödemekte güçlükle karşı karşıya kalmıştır. Belirtildiği gibi ekonomik krizler, sadece o ülkeyi değil, uluslararası ekonomik ilişkiler ve uluslararası ticaret ithalat ihracat gibi kanallarla tüm ülkeleri etkilemektedir.

2.1.1.Türkiye'de Ekonomik Krizlerin İstihdama Etkileri

Ekonomik krizlerin, üretim faaliyetlerinde en önemli etkilerinden biri de istihdam üzerinedir. Çünkü kriz dönemlerinde genelde üretim miktarı azalacağından daha az iş gücüne ihtiyaç oluşacaktır. Bu durum ise, işsizliğin artması yani istihdamın azalması olarak görülmektedir. Ancak ekonomik kriz dönemlerinde kimi zaman istihdamın mal, hizmet, sanayi gibi sektörler arasındaki dağılımı da yer değiştirebilir yani istihdamın yapısında değişiklik yaşanabilir.

Aşağıda yer alan tabloda Türkiye'de 1988-2004 yılları arasında istihdam ve işsizlik sayıları ile oranları verilmektedir. Ele alınan yıllarda işsizlik oranlarının ortalama yüzde 1 seviyesinde değişiklik gösterdiği görülmektedir. İstihdam oranları ve sayılarında da aynı şekilde gözle görülür bir değişiklik bulunmamaktadır. 1994 ekonomik krizi ve 1999 ekonomik krizlerinden sonra işsizlik oranı azalmıştır. İstihdam oranı da 1994 krizini izleyen yıl yine yüzde 50 olarak görülmüş ve değişmemiş ancak 1999 ekonomik krizinden sonra ise yüzde 48.7'den yüzde 46.7'ye düşmüştür. 2001 krizinin ise, işsizlik ve istihdam üzerine daha etkili olduğu söylenebilir. 2001 kriz yılını izleyen yıl işsizlik oranı yüzde 8.4'ten yüzde 10.3'e çıkmıştır. Genel olarak istihdam oranı 1996'da yüzde 50.2'de izleyen yıllarda kademeli olarak düşmüştür. 2008 Küresel kriz adı verilen ABD'de başlayan kriz sürecinde de işsizlik önemli ölçüde artmıştır. 2009 yılında işsizlik bir önceki yıla göre yüzde 19.4'ten, yüzde 24.1'e çıkmıştır (Eğilmez, 2008).

Tablo.2. İşgücü Durumuna göre nüfus (1988-2004)

Yıl	İstihdam (bin)	İşsiz (bin)	İşsizlik Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)
1988	17 755	1638	8,4	52,6
1989	18 222	1709	8,6	53,1
1990	18 539	1612	8	52,1
1991	19 288	1723	8,2	52,3
1992	19 459	1805	8,5	51,2
1993	18 500	1815	8,9	47,5
1994	20 006	1871	8,6	50
1995	20 586	1700	7,6	50
1996	21 194	1503	6,6	50,2
1997	21 204	1552	6,8	49
1998	21 779	1607	6,9	49,2
1999	20 048	1830	7,7	48,7
2000	21 581	1497	6,5	46,7
2001	21 524	1967	8,4	45,6
2002	21 354	2464	10,3	44,4
2003	21 147	2493	10,5	43,2
2004	19 632	2385	10,8	41,3

Kaynak. TÜİK.

Aşağıda yer alan tablo.3'te ise eğitim durumlarına göre işsiz sayıları verilmektedir. Genel olarak en fazla işsizliğin ilkokul mezunlarında olduğu görülmektedir. Tabi burada veriler, eğitim durumuna göre işsizlik oranlarını değil sayılarını göstermektedir. Ekonomik krizler sonrasında değerlendirecek olursak, 1994 ekonomik krizi sonrasında lise dengi meslek okul mezunları ile yüksek öğretim mezunları dışında işsiz sayısının azaldığı görülmektedir. Toplam işsiz sayısı ise 1994 kriz yılında 1.870.000 olan

işsiz sayısı, krizi izleyen 1995 yılında 1.699.000 olarak kaydedilmiştir. 1999 Ekonomik krizinde ise 1.829.000 olan toplam işsiz sayısı, izleyen yıl 1.497.000'ye düşmüştür. 2001 kriz yılında ise, 1.967.000 olan işsiz sayısı izleyen yıl olan 2002'de 2.464.000'e yükselmiştir. Sonuç olarak, 2001 Ekonomik krizi dışında aslında, krizlere dek işsiz sayısı artmış ancak izleyen yıl ise, düşme göstermiştir. Bu anlamda krizlere karşı alınan politikaların etkisi olarak söylenebilir.

Tablo.3. Eğitim Durumuna Göre İşsiz sayısı (1988-2004)

Yıl	Toplam (bin)	Okuma yazma bilmeyen (bin)	Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen (bin)	İlkokul (bin)	İlköğretim ortaokul veya dengi meslek okul (bin)	Genel lise (bin)	Lise dengi meslek okul (bin)	Yüksek öğretim (bin)
1988	1639	121	88	769	221	267	86	87
1989	1708	161	105	861	177	251	86	67
1990	1611	132	72	804	192	254	85	73
1991	1722	90	64	912	216	258	100	83
1992	1805	77	77	923	209	316	104	99
1993	1815	64	66	937	219	347	81	102
1994	1870	71	75	912	239	365	105	104
1995	1699	61	46	794	236	350	125	90
1996	1504	46	31	654	188	353	129	103
1997	1552	33	25	620	224	373	164	115
1998	1606	43	35	626	212	401	140	151
1999	1829	45	34	791	241	409	157	155
2000	1497	68	42	628	191	273	151	144
2001	1967	60	46	891	256	336	214	164
2002	2464	79	44	1091	329	374	280	267
2003	2493	113	64	1113	331	339	243	290
2004	2385	57	58	909	355	410	288	308

Kaynak. TÜİK

Tablo.4'te ise yine Türkiye'de ekonomik kriz yıllarını kapsayan 1996-2013 yılları arasında nüfusun yaş gruplarına göre işsiz sayıları yer almaktadır. Türkiye genç nüfusu olan bir ülkedir. Türkiye ekonomik kriz dönemlerinde yaş gruplarına göre işsiz sayısı genel olarak kıyaslandığında, 1994 Ekonomik krizi ve 2001 Ekonomik krizlerini izleyen yıl yaş gruplarına göre işsiz sayısının arttığı görülürken, yalnızca 1999 Ekonomik krizi sonrasında yaş gruplarına göre toplam işsiz sayısı azalmıştır.

Tablo.4. Yaş Gruplarına Göre işsiz Sayısı (1996-2013)

Yıl	Toplam (bin)	15 – 19 (bin)	20 – 24 (bin)	25 – 29 (bin)	30 – 34 (bin)	35 – 39 (bin)	40 – 44 (bin)
1988	1637	521	466	206	121	85	51
1989	1711	491	423	249	135	111	83
1990	1611	458	427	253	140	105	65
1991	1725	441	519	282	158	101	73
1992	1805	423	583	285	184	119	78
1993	1815	420	593	315	172	119	76
1994	1871	431	562	320	181	124	95
1995	1699	401	531	302	146	102	78
1996	1503	321	499	571	136	99	63
1997	1552	349	502	283	136	95	73
1998	1607	321	506	297	146	110	86
1999	1829	341	548	361	191	134	104
2000	1498	247	458	277	163	128	88
2001	1969	317	546	371	229	190	125
2002	2466	339	641	479	307	244	191
2003	2493	322	654	517	329	228	172
2004	2385	287	633	492	309	232	175

Ekonomik krizlerin işsiz sayısına ve dolayısıyla istihdama etkisine bakılırken, krize kadar olan geçen süreçte artış ve azalış ile krizleri izleyen süreçteki durumun karşılaştırılması gerektiği unutulmamalıdır. Türkiye gibi özellikle gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları döviz kuruna dayalı ekonomik istikrar ve ekonomik büyüme politikaları aslında özellikle üretim kaybı, yüksek enflasyon ve işsizliğe neden olmuştur.

2.1.2. Türkiye'de Ekonomik Krizlerin Girişimcilik Üzerine Etkileri

Türkiye'de girişimcilik aslında dünyadaki gelişmelere paralel olarak gelişmiştir. Ekonomik kriz dönemlerinde sermayenin azalması, yüksek faiz ve artan risk ve belirsizlik nedeniyle genel olarak girşimcilik azalmış olsa da kimi zamanda krizlerin fırsata dönüşmesini sağlayan girişimcilik faaliyetleri de görülmüştür. Ekonomik kriz gibi sermayenin yetersiz olduğu dönemler de girişimcilik faaliyetlerinin daha çok devlet tarafından da yapıldığı görülmektedir. Cumhuriyetin kuruluş yılları özellikle bu duruma bir örnektir. Kuruluş yıllarında, özel sektör sermaye yetersizliği nedeniyle girişimcilik faaliyetleri daha ziyade devlet tarafında yapılmış ama özel sektör de desteklenmeye devam etmiştir. 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte özel sektör girişimcilik faaliyetleri daha da artmıştır.

Aşağıda yer alan tabloda Türkiye'de girişimcilik verileri yer almaktadır. Genel olarak ülkede hizmet sektörünün ağırlıklı olduğu görülmektedir. Türkiye'de ekonomik kriz dönemleri dikkate alındığında en fazla 2001 ekonomik krizinin girişimciliği olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu dönemde yeni açılan ve kapanan şirketlerin toplam yüzde değerine baktığımızda birçok işyerinin kapandığını söyleyebiliriz (Kamaç ve Kişman, 2020).

Tablo.5 Türkiye'de Grişimcilik (1988-2004)

Yıllar	Tarım, avcılık ve ormancılık		Enerji ve doğal kaynaklar		İmalat ve İnşaat		Hizmet Sektörü		Toplam (%)	
	Yeni	Kapanan	Yeni	Kapanan	Yeni	Kapanan	Yeni	Kapanan	Yeni	Kapanan
1988	96	68	146	60	5.201,00	2.218,00	12.308,00	11.306,00	7	-8
1989	110	80	107	61	4.005,00	2.284,00	12.295,00	12.370,00	-14	12
1990	311	103	97	33	3.709,00	1.885,00	14.782,00	11.050,00	22	9
1991	125	91	40	35	2.792,00	1.610,00	11.757,00	10.130,00	7	0
1992	78	99	40	23	3.123,00	1.933,00	10.448,00	9.814,00	-2	1
1993	75	84	34	25	3.129,00	2.059,00	10.683,00	9.637,00	22	3
1994	77	88	13	13	2.581,00	2.633,00	8.214,00	8.708,00	-110	-68
1995	132	111	52	33	5.105,00	4.277,00	17.583,00	14.834,00	28	45
1996	86	54	63	19	3.848,00	2.163,00	12.490,00	8.374,00	30	-26
1997	49	66	46	48	2.758,00	2.436,00	8.745,00	10.841,00	-56	11
1998	88	57	63	28	3.797,00	2.183,00	14.090,00	9.683,00	-26	15
1999	105	42	82	14	4.724,00	1.474,00	17.780,00	8.636,00	6	-15
2000	83	62	80	25	4.142,00	1.568,00	17.099,00	10.040,00	24	-16
2001	56	45	44	16	2.789,00	1.664,00	13.406,00	11.858,00	-28	-10
2002	74	66	66	35	6.326,00	2.042,00	14.338,00	12.851,00	-59	12
2003	143	71	95	25	8.879,00	1.925,00	23.922,00	11.208,00	-23	-30
2004	124	34	81	25	12.224,00	2.787,00	28.111,00	14.375,00	-20	-2

Kaynak: Kamaç ve Kişman, 2020.

3. Ekonomik Krizlerde Ülkelerin Girişimcilik ve İstihdamı Arttırmak Üzere Uyguladıkları Politikalar

Önceki bölümlerde de belirtildiği üzere ekonomik kriz süreçlerinde istihdamda azalış ülkelerin ortak sorunlarından biridir. Dolayısıyla ülkeler, bir yandan ekonomik istikrarı ve krizlerin negatif etkilerini ortadan kaldırmaya çalışırken diğer yandan özellikle istihdama odaklanırlar. Ülkemizde olduğu gibi birçok ülkede genç işsizlik önemli bir sorundur. Bu doğrultuda uluslararası iş birlikleri de önemlidir. 2001 yılında ILO, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler ile Genç İstihdam Ağı isimli oluşum kurulmuştur. İşsizlik ve istihdama yönelik belirlenen öncelikler istihdamın arttırılması, fırsat eşitliği sağlanması ve girşimcilik faaliyetlerinin desteklenmesine yöneliktir. Hükümetler, ekonomik kriz dönemlerinde farklı ekonomi politikaları, para ve maliye politikaları uygulayarak işsizliği azaltmaya çalışmaktadırlar. Yatırımları teşvik etmek için, mali destek, nakit desteği, kredi maliyetlerini düşürmek üzere, daha düşük faiz, daha uzun vade, vergi avantajları ve kolaylıkları gibi mali desteklerle yatırımları teşvik etmek ve dolayısıyla üretimi arttırmak yoluyla istihdamı desteklemeye çalışmaktadırlar. Krize karşı uygulanan müdahaleler ve politikalar her ülke için farklılık göstermektedir (Erdayı, 2009).

Sonuç

Ülkeler, 1929 Büyük Buhranı'na kadar ekonomik krizle karşılaşmamışlardır. 1929 Büyük Buhran, ABD'de başlamış olup, dünya ekonomilerini etkilemiştir. 1980 yılı sonrasında serbest piyasa

ekonomi sistemi dünyaya hakim olmuştur. Bu süreçte ülkelerin yapısal ve yasal zayıflıkları özellikle krizlerle karşılaşmalarına neden olmuştur. Ekonomik kriz süreçlerinde öncelikle ülkelerin para ve finans sektörleri etkilenmektedir. Çünkü belirsizlik ve riskle birlikte, bireyler daha güvenli buldukları yatırımları yapmayı tercih ederler. Bir diğer etki ise ekonomilerin küçülmesidir. Ekonomilerin küçülmesi, milli gelirin azalarak, büyüme oranlarının düşmesi anlamına gelir. Milli Gelir, bir ülkede bir yıl içinde üretilen mal ve hizmetlerin para ile ifadesidir. Dolayısıyla reel yatırımlar yani üretimlere yönelik yatırımlar azalır. Üretime yönelik yatırım ise, diğer bir ifadeyle girişimciliğin azalması anlamına gelmektedir. Nihai durumda işsizlik artar yani istihdam azalır. Her ülkede ekonomik krizlerin etkileri farklı olsa da yaşanan bu durum tüm ülkeler için ortak sonuçtur.

Ekonomik krizlerin küreselleşmenin de etkisiyle ekonominin tümüne hızla yayılması ve aynı şekilde uluslararası ekonomik ilişkiler kanalıyla diğer ülkelere de sıçraması ekonomik krizlerin önemini ortaya koymaktadır. Ülkelerin ekonomileri genelde benzer sebeplerle krizle karşlı karşıya kalsa da krizler sonrasında alınan önlemlerin farklı olduğu görülmektedir. İstihdam ve girişimciliğin arttırılması için ulusal ve uluslararası ekonomi politikaları ve önlemleri belirlenmelidir. Ülkelerin yasal ve yapısal durumları dışında siyasi istikrar ve politikalar da bu anlamda etkili olduğu görülmektedir. Sonuçta, krizler oluşmadan reel sektöre yönelik olarak risk unsurlarının azaltılması ve ekonomik sistemin güçlendirilmesi için adımlar atmak önemlidir.

Kaynakça

ALTAŞLI, Y. & IŞIK, M. (2017). Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizlerin İstihdam Üzerine Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 22(2): 567-585.

COŞKUN, M.N. (2001). Türkiye Ekonomisinde Krizlerin Reel Sektöre Etkileri: 1999-2002, Kriz ve IMF Politikaları, Ed. Yiğidin Aslan, Ömer Faruk Çolak, Nobel Yayın Dağıtım Ankara.

DELİCE, G. (2003). Finansal Krizler Tarihsel ve Teorik Bir Perspektif. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20: 57-81.

EĞİLMEZ, M. (2008). Küresel Finans Krizi: Piyasa Ekonomisinin Eleştirisi, Ed. Saadet Özkal, İstanbul, Remzi Kitabevi.

ERDAYI, A. U. (2009). Dünyada Genç İşsizlik Sorununun Çözümüne Yönelik Politikalar. *Çalışma ve Toplum.* 3: 133-162.

KAMAÇ, H. & KİŞMAN, Z.A. (2020). Türk Girişimciliğinin Tarihi ve Gelişimi. Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 1(2): 129-148.

KIZILOT, Ş. & DURMUŞ, M. (2001). Ekonomik Kriz ve Kamu Maliyesi: Türk Bankacılık Sektöründe Kriz, Ed. Yiğidin Aslan, Ömer Faruk Çolak, Nobel Yayın Dağıtım Ankara.

KİBRİTÇİOĞLU A. (2001). Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001. *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı*. 1(41): 174-182.

TÜRKKAN, E. (2006). **E**konomik Kriz ve Güven Faktörü. Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri: Makale Derlemesi. Edt. Halil Seyidoğlu, Rıfat Yıldız. Arıkan Basım Yayın. İstanbul.

TÜİK (2021). İşgücü İstatistikleri. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ocak-2021-37486 (çevrimiçi). Erişim tarihi 5 Mayıs 2021.

Presentation ID / Sunum No= 54

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000- 0001-8192-0957[1], 0000- 0003-2864-2649[2]

Şiir ve Duygu İlişkisinde Anadili Etkeni

Öğr. Gör. Şule Düzdemir[1]- Doç. Dr. Özge Can[2]

[1]Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlük, sule.duzdemir@deu.edu.tr
[2]Dokuz Eylül Üniversitesi, Dilbilimi Bölümü, ozge.can@deu.edu.tr

Özet

Bilişsel Psikoloji ve Bilişsel Dilbilim alanlarının katkı sağladığı disiplinlerarası bir alan olarak yazınsal incelemelerini bilişsel bilimlerin ve Bilişsel Dilbilimin doğrultusunda sürdüren Bilişsel Şiirbilim çalışmalarının temeli kurama adını veren Reuven Tsur'a (1988) dayanmaktadır. Tsur çalışmalarını duygu ve bellek çalışmaları üzerinden, bir başka deyişle Psikoloji temelli olarak yürütmektedir. Bu bağlamda dil yoluyla okuyucularda tetiklenen duygular ve bu duyguların ortaya çıkış biçimleri açıklanmaya başlanmıştır. Tsur'dan (2002) yola çıkılarak yapılan bu çalışmada şairin okuyucularına aktarmak istediği duygu ve anlamların okuyucuya ulaşmasında anadili Türkçe olan konuşucular ile anadili Türkçe olmayan konuşucular arasında farklar olup olmadığı, bir başka deyişle şair tarafından okuyucuya iletilen duygular bağlamında anadili etkeninin oynağı rolün saptanması hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Türk Edebiyatı'nın en çok tanınan ve okunan şairleri arasından Rastgele Seçim Yöntemi aracılığıyla seçilmiş olan Nazım Hikmet Ran'ın "Güz" adlı şiiri anadili Türkçe olmayan 7, anadili Türkçe olan 407 konuşucuya okutulmuş, şiirin tümünde ve her bir dizesinde baskın olarak hissettikleri duygular Plutchik'in (1980) Duygu Modeli temelinde sunulan seçimler çerçevesinde sunularak etiketlendirilmiş, elde edilen sonuçlar yüzdelik oranda birbirlerine eşlenik duruma getirilerek hesaplanmış, Tsur (2002) çerçevesinde tartışılmıştır. Şiirin tümünde baskın olarak hissedilen duygu anadili Türkçe olan ve olmayan katılımcılar arasında farklılık göstermemiş ancak her bir dize için hissedilen baskın duygu bağlamında şiirin 1,12 ve 13. dizelerinde katılımcılar tarafından bildirilen baskın duygular anadili Türkçe olan ve olmayan katılımcılar arasında farklılıklar göstermiş, bir başka deyişle şiirin tümü için sağlanan örtüşmenin tek tek dizeler bağlamında tümüyle sağlanmadığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Bilişsel Şiirbilim, Plutchik Duygu Modeli, Bilişsel Psikoloji, Tsur, Anadili Etkeni

The Native Language Factor in the Relationship Between Poetry and Emotion

Abstract

As an interdisciplinary field in which Cognitive Psychology and Cognitive Linguistics contribute, Cognitive Poetry studies base on Reuven Tsur (1988) who examines literary studies in the direction of

cognitive sciences and Cognitive Linguistics. Tsur carries out his studies in the framework of emotion and memory, in other words, on Psychology. In this context, the emotions triggered by the readers through language and the way of these emotions emerge are explained. This study aims to detect whether there are differences between native Turkish speakers and non-native Turkish speakers in reaching the emotions and meanings that the poet wants to convey to his readers, in other words, the role of the native language factor in the context of the emotions conveyed to the reader by the poet. In accordance with this aim, the database of the study is the poem "Güz" by Nazım Hikmet Ran, which was determined by means of Convenience Sampling. 407 Turkish native speakers and 7 non- native speakers were asked to read and choose the emotion, which they predominantly felt in the whole and for each line of the poem on the basis of Plutchiks's Wheel of Emotions (1980). In conclusion, although the emotion predominantly felt in the whole poem is the same for both groups, different emotions are stated by the participants in the 1st, 12th and 13th lines of the poem.

Keywords: Cognitive Poetics, Plutchick Emotion Wheel, Cognitive Psychology, Tsur,Native Language Factor

1.GİRİŞ

Bilişsel Şiirbilim (Cognitive Poetics) çalışmaları kökenini 1970'lerde kuramın adını da vermiş olan Reuven Tsur'un çalışmalarından almaktadır. Günümüzde Lakoff'un (1980) Kavramsal Eğretileme Kuramı ve Stockwell'in (2002) Bilişsel Dilbilim ve Bilişsel Biçembilim birlikteliğiyle oluşturduğu yaklaşım üzerinden çalışmalar ilerlese de Tsur çalışmalarını Bilişsel Psikoloji temelinde yürütmektedir. Tsur (2002) yazınsal eserlerin bilişsel süreçlerin ilkeleri doğrultusunda yorumlanabileceğini; dolayısıyla Bilişsel Dilbilim ve Bilişsel Psikoloji alanlarından yararlanılarak çözümlemeler yapılmasının mümkün olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmanın amacı Bilişsel Şiirbilim çerçevesinde şairin okuyucularına aktarmak istediği duygu ve anlamların okuyucuya ulaşmasında anadili Türkçe olan konuşucular ile anadili Türkçe olmayan konuşucular arasında farklar olup olmadığının ortaya koyulması, bir başka deyişle okuyuculardaşiir yoluyla tetiklenen duygularda anadili etkeninin oynağı rolün belirlenmesidir.

2.BİLİŞSEL ŞİİRBİLİM

Tsur'un (1988) yazınsal çalışmalarda okuyucu üzerindeki algısal etkileri araştırmasını ifade eden Bilişsel Şiirbilim kuramı araştırmacı tarafından terimin kullanımının üzerinden geçen sürede Bilişsel Dilbilim ve Bilişsel Psikoloji alanları ile de yakınlaşarak uygulama alanını tüm yazınsal metinleri kapsayacak biçimde genişletmektedir (Harrison ve Stockwell, 2014). Yazınsal eserlerin özelliklerinin Psikoloji bağlamında incelenebileceğini savlayan Tsur'a (1992) göre şiirsel anlam yaratmada hem hayal gücü hem de şiirin kapsadığı simgeler etkilidir. Yazınsal eserler simgelerin ve eğretilemelerin kullanıldığı yaratıcı bir süreç olduklarından insan zihninin işleyiş ve bilişsel süreçlerinden ayrı tutulmaları da olanaksızdır.

Bilişsel Şiirbilim çalışmaları günümüzde her ne kadar Lakoff'un (1980) Kavramsal Eğretileme Kuramı ve Stockwell'in (2002) Bilişsel Dilbilim ve Bilişsel Biçembilim birlikteliğiyle oluşturduğu model çerçevesinde ilerlese de kurama adını veren Tsur çalışmalarını Bilişsel Psikoloji temelinde sürdürmektedir. Araştırmacı biçim ve sesle ilgili yapıların şiiri diğer yazınsal türlerden ayırdığını, bu yapıların okuyucuda belirli duygusal etkiler yarattığını, şiirdeki ses örüntülerinin tanımlanmasının metnin algılamasında önemli olduğunu, bunun da bilişsel bilimlerden elde edilen bulgular yoluyla mümkün olacağını; dolayısıyla da şiir yoluyla okuyuculara ulaşan etkilerin Bilişsel Psikoloji alanındaki çalışmalar yardımıyla ortaya koyulabileceğini savlamaktadır (Tsur, 1992'den akt. Abrantes, 2010). Benzer biçimde Lakoff ve Johnson'a göre de şiirin anlamlandırılma süreci insan zihni temelinde incelenmelidir; bir başka deyişle Tsur'a benzer şekilde onlar da şiirin kaynağının insanın bilişselliği olduğunu ifade etmektedirler. Araştırmacılar şiirde soyut anlamların somut anlamlara dönüşmesinde büyük öneme sahip olan eğretilemelerin önemine dikkat çekerler (2003: 4). Tsur'a (2010) göre şiirlerdeki dilsel birimler arasındaki benzerlikler algısal nitelikleri ortaya koymak için kullanılabilir. Öyleyse, şiirdeki atmosferin tanımlanma biçiminin insan duyguları ile yapısal olarak benzerlik göstermesi de şaşırtıcı değildir. Şiir yapısı gereği uyak ve ses yinelemelerini içerdiğinden sesel bir enerjiye sahiptir. Ayrıca kendine özgü bir biçimi de vardır. Araştırmacı tüm bu özelliklerin hem şiirin duygusal yönüne katkı sağladığını, hem de onu diğer türlerden ayırdığını belirtmektedir. Buna ek olarak

Tsur şiirin algılanış biçimi ile beynin sağ ve sol yarıküresindeki işlemlemenin ilişkili olduğunu belirtmekte, dil işlemlemesinin sol yarıkürede kısıtlayıcı ve seçici olarak gerçekleşmesi ve sağ yarıkürenin duygusal yönle ilgili olması nedeniyle birbirinden farklı bu işlemleme biçimleri ile şiir arasında ilişki olduğunu ifade etmektedir (Tsur, 2006).

Özetle, Tsur evrensel bilişsel süreçlerin temelinde yazınsal eserlerin yapısı ile bu eserlerin algılanma biçimleri arasındaki ilişkiyi açıklayan bir kuram ortaya koymakta ve çalışmalarını Bilişsel Psikoloji temelinde yürütmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı Bilişsel Şiirbilim kuramını çerçevesinde şiir okuma sürecinde duygu aktarımının gerçekleşmesinde anadil etkeninin ne oranda rolü olduğunu ortaya koymak, bir başka deyişle kuramın öngördüğü algılama biçimlerinden birinin de anadil etkeni olup olmadığını belirlemektir. Şimdi bu amacı gerçekleştirmek için seçtiğimiz veritabanını ve araştırma yöntemini tanıtalım.

3.VERİTABANI ARAŞTIRMA VE YÖNTEMİ

Tsur'un Bilişsel Şiirbilim kuramı çerçevesinde şiirdeki anadil etkeninin ortaya koyulması amacıyla yapılan bu çalışmada, şiirdeki duygu aktarımının anadili Türkçe olan ve olmayan okuyucular bağlamında aynılığını/benzerliğini/farklılığını karşılaştırabilmek için *Uygun Durum Örneklemesi* (Convenience Sampling) ile Türk Edebiyatı'nın en çok tanınan ve okunan şairleri arasında yer alan Nazım Hikmet Ran'ın "Güz" adlı şiiri seçilmiştir.

GÜZ

1.Dize Günler gitgide kısalıyor,
2.Dize yağmurlar başlamak üzre.
3.Dize Kapım ardına kadar açık bekledi seni.
4.Dize Niye böyle geç kaldın?

5.Dize Soframda yeşil biber, tuz, ekmek.
6.Dize Testimde sana sakladığım şarabı
7.Dize içtim yarıya kadar bir başıma
8.Dize seni bekleyerek.
9.Dize Niye böyle geç kaldın?

10.Dize Fakat işte ballı meyveler
11.Dize dallarında olgun, diri duruyor.

12.Dize Koparılmadan düşeceklerdi toprağa
13.Dize biraz daha gecikseydin eğer...

3.1.Katılımcı Sayısı ve Niteliklerinin Belirlenmesi

Çalışmanın yürütüleceği katılımcı sayısı Formül (1) kullanılarak hesaplanmıştır.

Formül 1: Katılımcı Sayısının Belirlenmesi İçin Kullanılan Formül

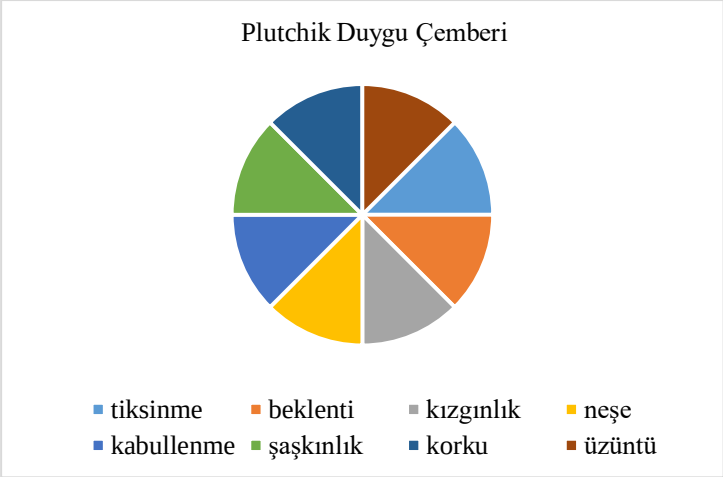
$$n = \frac{N.z^2.p.q}{B^2(N-1)+z^2.p.q}$$

(Scheaffer, Mendenhall, Ott ve Gerow, 2011)

Formül (1)'de 'N', Türkiye'nin 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK) tarafından açıklanan nüfusunu, yani 83.614.362'yi göstermektedir. 'n' ise çalışmanın uygulanacağı katılımcı sayısıdır. 'p' incelenen olayın görüş sıklığını, q ise incelenen olayın görülmeyiş sıklığını ifade etmektedir. 'z' 0,05 anlamlılık düzeyinde 1,96 değerine eşittir. 'B' ise kabul edilen örneklem hatasını göstermektedir. Formülde N = 83.614.362, p =0,5, q = 0,5, z=1,96, B = 0,05 değerinde olduğundan n= ~ 385'dir.

Yukarıdaki hesaplama doğrultusunda çalışmamızın araştırma sorusunu yanıtlamak için 385 katılımcının yeterli olduğu görülmektedir. *Kartopu Örneklemesi* (Snowball Sampling) yoluyla ulaştırılmış uygulanan ankette 414 katılımcıdan dönüt alınmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, meslek, eğitim vb.) dikkate alınmamıştır. Katılımcılara öncelikle Türkçe anadili konuşucusu olup olmadıkları sorulmuş, anadili Türkçe olan 407, anadili Türkçe olmayan 7 katılımcı olduğu belirlenmiştir. Katılımcılardan şiiri okumaları ve hem şiirin tümünün hem de her bir dizesinin kendilerinde tetiklediği baskın duyguyu Plutchik (1980) duygu çemberine ait 8 duygu arasından seçmeleri istenmiştir. Verilen 8 duygu dışında hissedilen bir duygu olması halinde bu duyguyu belirtmeleri amacıyla "diğer" seçeneği eklenmiştir.

Grafik. 1 Plutchick'in (1980) Duygu Çemberi

Plutchik (1980) 8 temel duygudan söz etmekte, temel duyguların bir araya gelmesiyle yeni duygu türlerini oluşturmaktadır. Araştırmacının *duygu çemberi* adını verdiği modelde tiksinme, beklenti, kızgınlık, neşe, kabullenme, şaşkınlık, korku ve üzüntü olmak üzere 8 duygu ana duygu vardır.

4.BULGULAR VE TARTIŞMA

Tablo 1.Anadili Türkçe Olan/Olmayan Katılımcıların Tüm Şiirde Hissettikleri Baskın Duygular

Anadili Türkçe Olan Katılımcılar			***Türkçe Olmayanlar***		
Baskın Duygu	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*	*Baskın Duygu*	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*
Beklenti	226	% 55.53	Beklenti	4	% 57.13
Üzüntü	82	% 20.15	Şaşkınlık	1	% 14.29
Diğer	51	% 12.53	Diğer	1	% 14.29
Kabullenme	28	% 6.88	Kabullenme	1	% 14.29
Kızgınlık	7	% 1.72	Neşe	0	% 0
Neşe	6	% 1.47	Korku	0	% 0
Şaşkınlık	4	% 0.98	Tiksinme	0	% 0
Korku	3	% 0.74	Üzüntü	0	% 0
Tiksinme	0	% 0	Kızgınlık	0	% 0
	407			7	

Tablo (1) "Güz" adlı şiirde anadili Türkçe olan ve olmayan tüm katılımcıların baskın olarak hissettikleri duyguları göstermektedir. Her iki grup da şiirin tümünü okuduklarında şiirin kendilerinde tetiklediği baskın duygunun "beklenti" duygusu olduğunu belirtmişlerdir. "Beklenti" duygusunun tetiklenme oranlarında da her iki grup için belirli bir farklılık görülmemektedir; ancak hissedilen ikinci baskın duygu Türkçe anadili konuşucularında "üzüntü" iken, anadili Türkçe olmayan katılımcılar "şaşkınlık" duygusunun kendilerinde tetiklediğini ifade etmişlerdir. "Kabullenme" ve "diğer" seçeneği her iki grupta sıralamada farklılık göstermezken "kızgınlık" ve şaşkınlık" duygularının sıralamadaki yerleri açık bir biçimde farklılık göstermektedir.

Tablo 2. Anadili Türkçe Olan Katılımcıların Her Bir Dizede Hissettikleri Baskın Duygular

1.Dize			***2.Dize***		
Baskın Duygu	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*	*Baskın Duygu*	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*
Üzüntü	152	% 37.35	Beklenti	158	% 38.82
Kabullenme	83	% 20.39	Üzüntü	93	% 22.85
Beklenti	68	% 16.70	Kabullenme	68	% 16.70
Korku	58	% 14.25	Diğer	40	% 9.83
Diğer	42	% 10.32	Korku	32	% 7.86
Kızgınlık	3	% 0.74	Neşe	11	% 2.70
Şaşkınlık	1	% 0.25	Kızgınlık	3	% 0.74
Neşe	0	% 0	Tiksinme	1	% 0.25
Tiksinme	0	% 0	Şaşkınlık	1	% 0.25
3.Dize			***4.Dize***		
Baskın Duygu	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*	*Baskın Duygu*	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*

Beklenti	269	% 66.09	Üzüntü	168	% 41.28
Üzüntü	81	% 19.90	Kızgınlık	119	% 29.24
Diğer	26	% 6.38	Diğer	50	% 12.28
Kızgınlık	19	% 4.67	Beklenti	40	% 9.83
Kabullenme	9	% 2.21	Şaşkınlık	17	% 4.18
Korku	2	% 0.50	Kabullenme	7	% 1.72
Şaşkınlık	1	% 0.25	Korku	6	% 1.47
Neşe	0	% 0	Tiksinme	0	% 0
Tiksinme	0	% 0	Neşe	0	% 0
5.Dize			***6.Dize***		
Baskın Duygu	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*	*Baskın Duygu*	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*
Kabullenme	130	% 31.94	Beklenti	245	% 60.19
Diğer	72	% 17.69	Üzüntü	51	% 12.53
Neşe	71	% 17.44	Diğer	42	% 10.32
Beklenti	69	% 16.95	Neşe	31	% 7.62
Üzüntü	55	% 13.51	Kabullenme	26	% 6.38
Kızgınlık	5	% 1.23	Kızgınlık	6	% 1.47
Şaşkınlık	3	% 0.74	Tiksinme	3	% 0.74
Tiksinme	2	% 0.50	Korku	2	% 0.50
Korku	0	% 0	Şaşkınlık	1	% 0.25
7.Dize			***8.Dize***		
Baskın Duygu	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik*	*Baskın Duygu*	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik*
Üzüntü	215	% 52.82	Beklenti	187	% 45.94
Kabullenme	96	% 23.58	Üzüntü	126	% 30.95
Kızgınlık	35	% 8.60	Kabullenme	37	% 9.09
Diğer	30	% 7.37	Kızgınlık	31	% 7.62
Beklenti	20	% 4.91	Diğer	19	% 4.67
Neşe	6	% 1.47	Tiksinme	3	% 0.74
Tiksinme	2	% 0.50	Korku	3	% 0.74
Korku	2	% 0.50	Şaşkınlık	1	% 0.25
Şaşkınlık	1	% 0.25	Neşe	0	% 0
9.Dize			***10.Dize***		
Baskın Duygu	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*	*Baskın Duygu*	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*
Üzüntü	142	% 34.89	Neşe	156	% 38.33
Kızgınlık	125	% 30.72	Kabullenme	104	% 25.55
Diğer	60	% 14.74	Beklenti	47	% 11.55
Beklenti	40	% 9.83	Üzüntü	33	% 8.10
Şaşkınlık	18	% 4.42	Diğer	31	% 7.62

Kabullenme	15	% 3.68	Şaşkınlık	23	% 5.65
Korku	6	% 1.47	Tiksinme	7	% 1.72
Tiksinme	1	% 0.25	Kızgınlık	5	% 1.23
Neşe	0	% 0	Korku	1	% 0.25
11.Dize			***12.Dize***		
Baskın Duygu	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*	*Baskın Duygu*	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*
Neşe	146	% 35.87	Üzüntü	131	% 32.19
Kabullenme	128	% 31.45	Korku	78	% 19.17
Beklenti	49	% 12.04	Kabullenme	67	% 16.46
Diğer	39	% 9.58	Beklenti	58	% 14.25
Şaşkınlık	26	% 6.38	Diğer	31	% 7.62
Üzüntü	12	% 2.95	Neşe	20	% 4.91
Kızgınlık	5	% 1.23	Kızgınlık	15	% 3.68
Korku	1	% 0.25	Şaşkınlık	7	% 1.72
Tiksinme	1	% 0.25	Tiksinme	0	% 0
13.Dize					
Baskın Duygu	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*			
Üzüntü	82	% 20.15			
Korku	66	% 16.21			
Neşe	65	% 15.97			
Kızgınlık	55	% 13.51			
Diğer	45	% 11.06			
Kabullenme	39	% 9.58			
Beklenti	38	% 9.34			
Şaşkınlık	14	% 3.44			
Tiksinme	3	% 0.74			

Tablo (2) anadili Türkçe olan katılımcıların her bir dize için kendilerinde tetiklenen baskın duyguları ve bu duyguların niceliksel olarak karşılıklarını göstermektedir. “Güz” adlı şiirin 1. dizesinde katılımcıların % 37.35’i kendilerinde “üzüntü” duygusunun tetiklendiğini bildirirken, 2. dizede “beklenti” duygusu (% 38.82) öne çıkmıştır. % 66.09 oranında katılımcı ise 3. dize için “beklenti” duygusunu hissettiklerini bildirmişlerdir. 4. dizede “üzüntü” duygusu katılımcıların % 41.28’i tarafından hissedilmiş, 5. dizede baskın duygu olarak bildirilen “kabullenme” nin niceliksel oranı % 31.94 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (% 60.19) 6. dize için “beklenti” duygusunu bildirirken, 7. dizede en baskın olarak hissedilen duygunun “üzüntü” (% 52.82) olduğu görülmüştür. % 45.94 oranında katılımcı 8. dize için “beklenti” duygusunu hissetmiş, 9. dizede ise baskın duygunun “üzüntü” (% 34.89) olduğu saptanmıştır. 10 ve 11. dizelerde katılımcılar şiiri okuduklarında kendilerinde tetiklenen baskın duygunun “neşe” (% 38.33-% 35.87) olduğunu bildirirken, 12 ve 13. dizelerdeki baskın duygu katılımcılar tarafından “üzüntü” (% 32.19- % 20.15) olarak bildirilmiştir.

Tablo 3. Anadili Türkçe Olmayan Katılımcıların Her Bir Dizede Hissettikleri Baskın Duygular

1.Dize			***2.Dize***		
Baskın Duygu	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*	*Baskın Duygu*	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*
Şaşkınlık	2	% 28.57	Beklenti	4	% 57.14
Üzüntü	1	% 14.29	Üzüntü	1	% 14.29
Kabullenme	1	% 14.29	Şaşkınlık	1	% 14.29
Beklenti	1	% 14.29	Diğer	1	% 14.29
Diğer	1	% 14.29	Kabullenme	0	% 0
Kızgınlık	1	% 14.29	Korku	0	% 0
Korku	0	% 0	Neşe	0	% 0
Neşe	0	% 0	Kızgınlık	0	% 0
Tiksinme	0	% 0	Tiksinme	0	% 0
3.Dize			***4.Dize***		
Baskın Duygu	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*	*Baskın Duygu*	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*
Beklenti	4	% 57.14	Üzüntü	3	% 42.86
Diğer	2	% 28.57	Kızgınlık	1	% 14.29
Üzüntü	1	% 14.29	Diğer	1	% 14.29
Kızgınlık	0	% 0	Şaşkınlık	1	% 14.29
Kabullenme	0	% 0	Neşe	1	% 14.29
Korku	0	% 0	Kabullenme	0	% 0
Şaşkınlık	0	% 0	Korku	0	% 0
Neşe	0	% 0	Tiksinme	0	% 0
Tiksinme	0	% 0	Beklenti	0	% 0
5.Dize			***6.Dize***		
Baskın Duygu	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*	*Baskın Duygu*	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*
Kabullenme	2	% 28.57	Beklenti	4	% 57.14
Kızgınlık	2	% 28.57	Üzüntü	1	% 14.29
Diğer	1	% 14.29	Kabullenme	1	% 14.29
Beklenti	1	% 14.29	Kızgınlık	1	% 14.29
Üzüntü	1	% 14.29	Neşe	0	% 0
Neşe	0	% 0	Tiksinme	0	% 0
Şaşkınlık	0	% 0	Diğer	0	% 0

Tiksinme	0	% 0	Korku	0	% 0
Korku	0	% 0	Şaşkınlık	0	% 0
7.Dize			***8.Dize***		
Baskın Duygu	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik*	*Baskın Duygu*	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik*
Üzüntü	4	% 57.14	Beklenti	5	% 71.42
Kabullenme	1	% 14.29	Kabullenme	1	% 14.29
Kızgınlık	1	% 14.29	Tiksinme	1	% 14.29
Beklenti	1	% 14.29	Kızgınlık	0	% 0
Diğer	0	% 0	Diğer	0	% 0
Neşe	0	% 0	Üzüntü	0	% 0
Tiksinme	0	% 0	Korku	0	% 0
Korku	0	% 0	Şaşkınlık	0	% 0
Şaşkınlık	0	% 0	Neşe	0	% 0
9.Dize			***10.Dize***		
Baskın Duygu	*Sıklık (f)*		*Baskın Duygu*	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*
Üzüntü	3	% 42.86	Neşe	3	% 42.86
Kızgınlık	1	% 14.29	Beklenti	1	% 14.29
Diğer	1	% 14.29	Diğer	1	% 14.29
Beklenti	1	% 14.29	Tiksinme	1	% 14.29
Korku	1	% 14.29	Kızgınlık	1	% 14.29
Kabullenme	0	% 0	Üzüntü	0	% 0
Şaşkınlık	0	% 0	Kabullenme	0	% 0
Tiksinme	0	% 0	Şaşkınlık	0	% 0
Neşe	0	% 0	Korku	0	% 0
11.Dize			***12.Dize***		
Baskın Duygu	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*	*Baskın Duygu*	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*
Neşe	3	% 42.86	Korku	2	% 28.57
Kabullenme	2	% 28.57	Üzüntü	1	% 14.29
Üzüntü	1	% 14.29	Diğer	1	% 14.29
Diğer	1	% 14.29	Beklenti	1	% 14.29
Şaşkınlık	0	% 0	Şaşkınlık	1	% 14.29
Beklenti	0	% 0	Tiksinme	1	% 14.29

Kızgınlık	0	% 0	Kızgınlık	0	% 0
Korku	0	% 0	Kabullenme	0	% 0
Tiksinme	0	% 0	Neşe	0	% 0

13.Dize		
Baskın Duygu	*Sıklık (f)*	*~Yüzdelik (%)*
Beklenti	2	% 28.57
Korku	2	% 28.57
Kızgınlık	2	% 28.57
Diğer	1	% 14.29
Kabullenme	0	% 0
Üzüntü	0	% 0
Şaşkınlık	0	% 0
Tiksinme	0	% 0
Neşe	0	% 0

Anadili Türkçe olmayan katılımcıların "Güz" adlı şiirin her bir dizesinde hissettikleri baskın duygular ve bu duyguların niceliksel olarak karşılıkları Tablo (3)'te gösterilmektedir. Şiirin 1. dizesi için katılımcıların % 28.57'i kendilerinde "şaşkınlık" duygusunun tetiklendiğini bildirirken, 2. ve 3. dizede "beklenti" duygusunun aynı oranda (% 57.14) hissedildiği ifade edilmiştir. 4.dizede "üzüntü" (% 42.86) duygusunun baskın olarak hissedildiği görülmüş, 5.dizede "kabullenme" ve "kızgınlık" (% 28.57) duyguları aynı oranda baskın duygu olarak bildirilmiştir. Katılımcılar 6.dizede "beklenti" (% 57.14), 7.dizede ise yine aynı oranda "üzüntü" duygusunun tetiklendiğini ifade etmiş, 8. dize için baskın duygu olan "beklenti" duygusunun hissedilme oranı % 71.42 olarak saptanmıştır. 9, 10 ve 11. dize için katılımcılar tarafından hissedilen baskın duyguların oranları aynı olup (% 42.86) baskın duygunun 9. dizede "üzüntü", 10 ve 11. dizede ise "neşe" olduğu görülmüştür. 12. dize için katılımcıların bildirdikleri baskın duygu "korku" (% 28.57) iken, 13. dizede aynı oranda katılımcı "beklenti"(% 28.57) duygusunu baskın duygu olarak bildirilmiştir.

Tablo 4. Anadili Türkçe Olan/Olmayan Katılımcıların Her Bir Dizede Hissettikleri Baskın Duygular

Dize	***Anadili Türkçe Olan Katılımcılar Baskın Duygu***	***Anadili Türkçe Olmayanlar Baskın Duygu***
Dize 1	**Üzüntü**	**Şaşkınlık**
Dize 2	Beklenti	Beklenti
Dize 3	Beklenti	Beklenti
Dize 4	Üzüntü	Üzüntü
Dize 5	Kabullenme	Kabullenme
Dize 6	Beklenti	Beklenti
Dize 7	Üzüntü	Üzüntü
Dize 8	Beklenti	Beklenti

Dize 9	Üzüntü	Üzüntü
Dize 10	Neşe	Neşe
Dize 11	Neşe	Neşe
Dize 12	**Üzüntü**	**Korku**
Dize 13	**Üzüntü**	**Beklenti**

Tablo (2) ve Tablo (3)'te sunulan veriler bağlamında anadili Türkçe olan ve olmayan katılımcıların her bir dize için bildirdikleri baskın duygular Tablo (4)'te gösterilmiştir. Veritabanımızı oluşturan "Güz" adlı şiirin 1, 12 ve 13.dizelerinde her iki grup tarafından hissedilen baskın duyguların farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Şiirin 1. dizesinde anadili Türkçe olan katılımcılar "üzüntü" duygusunun baskın duygu olarak hissedildiğini ifade ederken, anadili Türkçe olmayan katılımcılar bu dizenin kendilerinde "şaşkınlık" duygusunu tetiklediğini bildirmişlerdir. 12 ve 13. dize için anadili Türkçe olan katılımcılar "üzüntü" duygusunu baskın duygu olarak hissederken, anadili Türkçe olmayan katılımcılar 12. dizenin "korku", 13. dizenin ise "beklenti" duygularını tetiklediğini belirtmişlerdir.

5. SONUÇ

Şiirin okuma sürecinde algılanan duygusal nitelikleri Bilişsel Psikoloji bağlamında inceleyen Tsur (2002) temelinde, şiirin içerdiği duygu ve etkilerin okuyucuya ulaşmasında anadili etkeninin oynağı rolün belirlenmesi amacıyla anadili Türkçe olan ve olmayan katılımcılar üzerinde yapılan çalışmada, hem anadili Türkçe olan hem de olmayan katılımcıların şiirin tümünde hissettikleri baskın duygu farklılık göstermemiş; bir başka deyişle anadil etkeni belirlenmemiştir; ancak katılımcılar her bir dize için bildirdikleri baskın duygunun ise şiirin bazı dizelerinde (1, 12 ve 13. dize) örtüşmediği belirlenmiştir. Söz konusu dizelerdeki sözlüksel sözcüklerin konuşucuların zihninde farklı şemalar tetikliyor olması ya da 12 ve 13. dizelerde anlam bütünlüğünün serpiştirilmiş olması bu durumun olası nedenlerinden olabilir; ancak kuramsal bakış açısına katkı niteliğindeki bu pilot çalışma çalışmanın sonuçları daha geniş veritabanları ve katılımcılarla sınanarak yine Tsur (2002) çerçevesinde değerlendirilebilip sentezlenebilir.

KAYNAKÇA

ABRANTES, A.M.(2010).Meaning and Mind: A Cognitive Approach to Peter Weiss' Prose, Frankfurt, Peter Lang Gmbh.

HARRISON, C. ve STOCKWELL, P.(2014). "Cognitive Poetics",(ss. 218-233),Ed. LITTLEMORE, J. ve TAYLOR,J.R., The Bloomsbury Companion to Cognitive Linguistics, J.R., London: Bloomsbury.

LAKOFF, G. ve JOHNSON M.(1980, 2003). Metaphors We Live By, Chicago: The University of Chicago Press.

PLUTCHIK, R.(1980).Emotion: A psychoevolutionary synthesis, New York: Harper and Row.

SCHEAFFER, R. L., MENDENHALL, I I I W., OTT, R. L., ve GEROW, K. G. (2011). Elementary survey sampling (7th ed.)., Boston, MA: Cengage Learning, Inc.

STOCKWELL, P.(2002). *Cognitive Poetics.* New York, Routledge.

TSUR, R.(1992).Toward a Theory of Cognitive Poetics. Amsterdam: Elsevier Science Publishers.

TSUR, R.(2006). Kubla Khan – Poetic Structure, Hypnotic Quality and Cognitive Style: a Study in Mental, Vocal and Critical Performance. Amsterdam: John Benjamins, ss. xi + 252. ISBN: 90 272 2369 6.

TSUR, R.(2010). The poetic function and aesthetic qualities: cognitive poetics and the Jakobsonian model Acta Linguistica Hafniensia, 42:sup1, 2-19, DOI: 10.1080/03740463.2010.482311.

TSUR, R.(2002). “Aspects of Cognitive Poetics”, (ss.279-318), Ed. SEMINO, E. ve CULPEPER, J., Cognitive Stylistics: Language and cognition in text analysis, Amsterdam/Philadelphia:John Benjamins Publishing Company.

Presentation ID / Sunum No= 45

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-1538-4911

Ortaöğretim Coğrafya (9-10-11-12) Ders Kitaplarında Çevre Bilinci Olgusu

Dr. Öğr. Üyesi Zafer BAŞKAYA, Öğretmen Yavuz GÖKDEMİR

[1] *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, zafer.baskaya@bilecik.edu.tr,*
[2] *Nabi Avcı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi(MEB), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yüksek lisans öğrencisi, yavuz_08_1990@hotmail.com*

Özet

Öğrencilerin coğrafi düşünme yeteneği kazanması, çevreleri ile sağlıklı ilişiler kurabilmeleri için coğrafya öğretiminin önemi oldukça fazladır. Bu becerilerin öğrenciye aktarılmasında ders kitaplarında ele alınan coğrafya konularının düzeyi ve sunuş biçimi öğrencilerin derse aktif katılabilecekleri şeklinde düzenlenmelidir. Ders kitapları bir olgunun öğretiminde devletin, ilgili konuya yaklaşımını da göstermektedir. Günümüzde çevremizde şahit olduğumuz hava kirliliği, akarsu ve göl ekosistemlerindeki kirlenmeler, orman yangını, sel gibi çevre olgularının varlığı ortadayken, coğrafya öğretim programları ve ders kitaplarını incelemek doğru bir karar olacaktır. Yapılan çalışmada coğrafya öğretim programına göre hazırlanan ders kitaplarında, doğal çevre kavramının nasıl ele alındığını tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırmada veriler, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca onaylanmış, lise düzeyindeki 9, 10, 11 ve 12. sınıf coğrafya ders kitaplarının doküman inceleme tekniğine uygun olarak incelenmesi sonucunda elde edilmiştir. Bu çalışma ile coğrafya ders kitaplarındaki çevre konularının kazanımlara uygunluğu noktasında yeterliliği değerlendirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, çevre bilinci olgusunun öğretimine ilişkin ders saatlerinin, coğrafya öğretim programının kazanım ve ders kitapları içerik boyutu için yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Çevre bilincinin sağlanabilmesi için coğrafya öğretim programı ve ders kitabı içeriğine yönelik çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Coğrafya, Çevre, Çevre Bilinci, Öğretim Programı, Ders Kitabı

Environmental Awareness in Secondary Education Geography (9-10-11-12 Grades) Textbooks

Abstract

Geography education is crucial for students to gain the ability to think geographically and to establish healthy relationships with their environment. In transferring these skills to the students, the level and presentation style of the geography topics covered in the textbooks should be arranged so that the students can actively participate in the lesson. Textbooks also show the approach of the state to the related subject in the teaching of a phenomenon. It would be the right decision to examine thoroughly geography curriculum and textbooks when environmental phenomena such as air pollution, pollution in river and lake ecosystems, forest fires and floods are so common today. In the study, it is aimed to

investigate how the natural environment phenomenon is handled in the textbooks prepared by considering the geography curriculum. The data of the research were obtained as a result of scanning the 9th, 10th, 11th and 12th grade geography textbooks published in 2017 by the Ministry of National Education in Turkey, in accordance with the document analysis technique. With this study, the adequacy of the environmental issues in the geography textbooks was evaluated in terms of their suitability for the learning outcomes. Qualitative research method was used in the research. According to the results of the study, it has been discovered that the course hours related to the teaching of the environmental awareness phenomenon are insufficient for the learning outcomes of the geography curriculum and the content of the textbooks. In order to raise environmental awareness, solution suggestions have been developed for the content of the geography curriculum and textbook.

Keywords: Geography, Environment, Environmental Awareness, Curriculum, Textbook

1. GİRİŞ

Coğrafya, insan ile doğal çevre arasındaki karşılıklı etkileşimleri inceler. Coğrafya konularını dağılış, bağlantı, nedensellik ilkelerine göz önünde bulundurarak araştırmaktadır. Coğrafya sayesinde kazanılan beceriler, bireylerin çevrelerini öğrenmeleri, çevre ile olan ilişkilerini düzenlemeleri konusunda rehberlik görevi görmektedir.

Ders kitapları coğrafya öğretim programlarındaki kavramları öğrenciye aktarabilecek en önemli kaynaklardır. Günümüzde coğrafya derslerinde ders kitaplarının dışında akıllı tahta uygulamaları, internet gibi pek çok yardımcı kaynak kullanılmaktadır. Fakat bu yardımcı kaynaklar çevre bilinci konusunun içeriğini öğrencilere aktarmakta ders kitapları kadar önemli rol üstlenmemektedir. Çevre eğitimi sayesinde doğanın dilinden anlayan yeni nesillerin yetişmesi doğal kaynakların daha bilinçli, tasarruflu bir şekilde korunmasını sağlayacaktır. Çevre eğitimi sayesinde çevre okuryazarlığı becerisini kazanmış bireylerin yetişmesi sağlanacaktır.(Kocalar ve Balcı, 2013: 18-42)

Coğrafya eğitimi bireylere doğal çevrelerini tanıttığı için hayata hazırlıklı olmasını sağlar. Önümüzdeki yılların toplumunu oluşturacak ve aynı zamanda karar vericiler olacak olan öğrencilerin çevre bilincini kazanmaları gerekmektedir. Bu sayede çevre ile ilgili karşılaşacakları sorunlarda çözüm yolları geliştirme becerisini kazanmış olacaklardır.

Milli eğitim bakanlığı eğitim sistemi ile öğretim programlarında çevre konuları ulaşmak istediği amaç, çevre bilinci kazanmış, çevresine karşı duyarlı davranışlara sahip vatandaşlar yetiştirmektir (Öztürk ve Zayimoğlu-Öztürk, 2016: 1535). Çevre eğitimi tüm toplumda çevre hassasiyeti gerçekleşinceye kadar eğitiminin devam etmesi gerekmektedir. Öğrencilerin çevresini tanıyıp uyum içerisinde yaşayacağı çevrelerine karşı duyarlı davranışları kazanması ile her konuda sorumluluk sahibi insanlar yetiştirmek eğitimin hedefleri arasındadır. (Demirkaya, 2006, 209-219).

Doğal çevreyi öğrenme ve onu koruma bilincinin oluşması için eğitim öğretim süreçleri içerisinde öğrencilerin çevre bilinci kavramını öğrenmesi ve bunu içselleştirmesi gerekmektedir. Öğrencilerde kalıcı bir öğrenmenin gerçekleşmesi açısından okullarda verilen uygulamalı eğitimler önemlidir (Malatyalı ve Yılmaz, 2010: 329-331)

İnsan faaliyetleri ve doğal çevre arasındaki etkileşim giderek artmaktadır. Bu sebeple öğrencilerde çevre duyarlılığının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu duyarlılığın oluşmasında ise coğrafya eğitimi oldukça önemlidir. Coğrafya eğitimi ile öğrenciler doğadan nasıl yararlanacağını öğreneceklerdir. Doğayı, çevresini tanıyan öğrencilerde doğadaki yanlış uygulamalarda ne gibi sonuçlarla karşılaşılacağının bilincinde yetişeceklerdir. Coğrafya eğitimi sayesinde öğrenciler yaşadıkları çevrenin özelliklerini daha iyi tanıyacaklardır. Bu nedenle coğrafya eğitimi öğrencilere coğrafi beceriler kazandırma noktasında önemli bir role sahiptir.

Kavramlar, insanların hayatlarını devam ettirmesinde temel zihinsel oluşumlardır. İnsanlar, kavramlar sayesinde öğrenir, tercihlerini ve kararlarını verir. Kavramlar ile bilgiyi işleme ve saklama süreçlerinde kullanılan tüm yöntemlerin merkezi konumundadır. Öğrencilerin her deneyimi, kavramların anlamlanmasına ve yeni ağların oluşması anlamına gelmektedir. Coğrafya eğitimi öğrencilerde doğayla barışık şekilde yaşamayı, fiziki ve beşeri çevre ile dengeli bir yaşam sürdürmeyi

öğretir. (Efe, 1996, 137-145). Coğrafya dersinin amacı öğrencilerde hayatını sürdürdüğü çevresini ve dünyayı tanıtma, yaşadığı çevresinde meydana gelen çeşitli olaylar arasında neden sonuç ilişkisini kurmalarını öğretmektir (Akengin, 2008, 5-18).

Coğrafya öğretim programı ile öğrencilerde yakın çevresinden başlayarak ülkesine ve dünyaya ait mekânsal değerleri kavramış, çevre sorunları karşılaştığında bilinçli, coğrafi bilgi sayesinde vatan bilinci geliştirmenin önemini kavramış bilinçli nesil yetişmesini sağlamak hedeflenmektedir. Fakat ülkemizde coğrafya dersine verilen değer Avrupa ülkelerine karşılaştırılırsa yeteri kadar değildir. (Alım, 2003).

Coğrafya ders kitapları; öğrencilerde kültürlerine ait değerleri öğreten, bireylerin hak, ödev ve sorumluluklarının neler olduğunu aktarıp, insanın doğal ve fiziki çevresiyle geçmişte, günümüzde ve gelecekteki etkileşimini aktaran bilgiler içerir. (Oruç ve Ulusoy, 2017, 121-132).

2017 yılında yenilen ortaöğretim ders programlarında öğrenme yöntemlerinde, öğretmenlerde, öğrencilerde, öğrenme materyallerinde ve ders kitaplarında değişiklikler yapılmıştır. 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 2. maddesinde ifade edilen Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ile Türk Millî Eğitiminin Temel İlkelerine dikkat edilerek oluşturulan Coğrafya Dersi Öğretim Programıyla öğrencilerin;

1.Coğrafya bilimi temel kavram, kuram ve araştırma teknikleri kullanarak araştırmalar yapabilmesi

2. İnsan-doğa etkileşiminin farkında coğrafi becerileri kazanması,

3. Evrene ait temel unsurları hayatla ilişkilendirebilmesi,

4. Doğal ve beşerî sistemlerin süreçlerindeki değişimlerin kavraması,

5. Yakın çevresinden başlayarak ülkesine ve dünyaya ait mekânsal değerleri kavrama ve bu değerleri koruma bilinci geliştirebilmesi,

6. Ekosistem süreçlerine yönelik sorumluluk bilincini kazanması,

7. Doğa ve insanın uyumlu etkileşimi ve sürdürebilirliği için planlamaların öneminin kavranması,

8. Doğal ve beşerî kaynakların kullanma sürecinde "tasarruf bilinci" oluşması,

9. Doğal ve beşerî sistemlerin yerel ve küresel etkileşim içindeki süreçlerini anlamlandırması,

10. Kalkınmanın doğa ile uyumlu olarak planlanmasının önemini kavraması,

11. Doğal afet, çevre sorunu gibi doğal çevre sorunlarını öğrenme, bunlardan korunma ve tedbir alma yollarını geliştirme,

12. Yerel, bölgesel ve küresel seviyede çevresel, siyasi ve ekonomik kuruluşların uluslararası ilişkilerdeki önemini kazanması,

13. Türkiye'nin bölgesel ve küresel ilişkileri bakımından konum özelliklerini bilerek ülkesinin coğrafi bilgilerini kavraması,

14.Coğrafi bilgiyi öğrenmenin "vatan bilinci" kazandırmasındaki önemin kavranması,

15.Türkiye ile etkileşimi olan bölgeler ve ülkeler, dünyadaki gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler hakkında bilgi sahibi olması amaçlanmaktadır (MEB ortaöğretim coğrafya dersi (9-10-11-12) programı,2018)

Coğrafya öğretim programının hedefleri incelendiğinde öğrencilerden yakın çevrelerinden başlayarak uzak çevrelerini tanımaları amaçlanmıştır. Sürekli olarak değişen ve dönüşen Dünya'da doğal ve beşeri sistemlerin etkilerini coğrafi bakış acısıyla inceleyip çevrelerinde meydana gelen çevre kirliliğine karşı bilinçli insanlar yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

Coğrafya ders kitaplarında sadece akademik açısından belirlenmiş bazı bilgileri kazandıran kazanımlar tasarlanmıştır. Toplumun değerleri benimsemiş öğrenciler yetiştirmek öncelikli görevdir. Yeni yetişen toplumun değerlerini ve davranışlarını etkilemeyi amaçlamaktadır. Coğrafya eğitim

programı öğretim programları, öğrenme öğretme durumları, eğitim malzemeleri, ders dışı faaliyetler, yönetmelikler gibi eğitim sürecinin tüm paydaşlarına dikkat edilerek oluşturulur. Eğitim sürecinin amacı değerlerimizin, öğretim programlarının her etkinlik, okuma parçası ve metinlerde yer alması şeklinde planlanmıştır. (MEB Ortaöğretim Coğrafya Dersi (9-10-11-12) Programı, 2018).

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

2018 yılında yenilen ilköğretim ve ortaöğretim ders programlarında ve ders kitaplarında değişiklikler yapılmıştır. Coğrafya ders kitapları da yeni oluşturulan programa göre düzenlenmiştir. Mili Eğitim Bakanlığı okullarda eğitim öğretim faaliyetleri sırasında sadece bakanlıkça verilen ders kitaplarının kullanımını istemektedir. Bu nedenle ders kitapları içeriğinin yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Bu çalışma ile ders kitaplarındaki çevre kazanımlarının öğrencilere bu beceriyi kazandırma yeterliliği değerlendirilmiştir.

2018 yılında oluşturulmuş olan coğrafya dersi programında da belirtildiği gibi ders kitapları öğrenciler için sadece akademik bilgi öğrenmeleri için tasarlanmamış aksine yeni neslin değerlerini alışkanlıklarını ve davranışlarını belirlemek olarak adlandırılmıştır. Bizimde bu çalışmadaki amacımız coğrafya ders kitaplarındaki çevre bilinci konusunun öğrencilere nasıl ne kadar aktarıldığı eleştirel gözlemle incelemek ve yeni çözüm önerileri oluşturmaktır.

Bu araştırmanın amacı, yenilenen ortaöğretim programı ile birlikte değişen ve MEB tarafından dağıtılarak okullarda okutulan coğrafya ders kitaplarında yer alan çevre ve toplum ünitesinin öğrencilerde çevre bilinci gelişimi ve farkındalığını üzerindeki etkisini analiz etmektir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada var olan bir durumu tespit etmek amaçlandığı için betimsel tarama yöntemi ile yapılmıştır. Araştırmada veriler doküman incelemesi tekniği dikkate alınarak toplanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığınca coğrafya dersi müfredatı ve bu doğrultuda bakanlık tarafından hazırlatılan 9. sınıf ders kitabı, 10. sınıf ders kitabı, 11.sınıf ders kitabı ve 12. sınıf ders kitabı kaynak olarak kullanılmıştır. Coğrafya dersi müfredatı içerisinde çevre bilinci, çevresini tanıma ve koruma gibi kazanımların ders kitaplarındaki durumu incelenmiştir. İnceleme sonucunda oluşan veriler eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilip bulgular bölümünde verilmiştir. Sonuç bölümünde çözüm önerileri ile birlikte durum tespiti sunulmuştur.

Araştırmaya veri toplamak için, 2020-2021 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığınca onaylanmış ve lise düzeyindeki eğitim öğretim faaliyetlerinde kullanılan coğrafya dersi öğretim programı ve ders kitapları doküman inceleme tekniği ile incelenmiştir. Bu ders kitapları bakanlık tarafından öğrencilere ücretsiz olarak dağıtılmakta ve tüm ülkede coğrafya dersleri aynı kitap üzerinden işlenmektedir. Ders programları ise öğretmenlerin sene başlarında yapmış oldukları eğitim-öğretim yıllık planların kaynağını oluşturmaktadır.

Tablo 1. Araştırmada İncelenen Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitapları

Ders Kitabı Adı	**Yayın Yılı**	**Yazar**	**Yayınevi**
Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitabı 9	2019	E.AYDIN- İ.YÜKSEL	Tutku
Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitabı 10	2018	M.BARANAYDIN - Y. AYDIN - G. TEKBAŞ	Gün
Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitabı 11	2017	O. KIRDAR	Dikey
Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitabı 12	2018	C. ERDEBİL - R. DÜZGÜN - R. BIÇAKLI - Z. GÜZEL - E. BOZBIYIK	Başak

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Coğrafya dersi öğretim programı uygulanırken her bir sınıf düzeyi için ünitelerde yer alan kazanımlara ayrılması öngörülen ders saatleri ve bunların oranları şu şekildedir. 2020-2021 eğitim öğretim yılında 9. sınıfta iki saat, 10. sınıfta iki saat, 11. sınıfta iki veya seçmeli dört saat, 12. sınıfta iki veya dört saat seçmeli olarak coğrafya dersleri düzenlenmiştir. Tüm sınıf düzeylerinde ders kitapları dört üniteden oluşmaktadır. Kazanımlar da bu dört üniteye göre hazırlanmaktadır. Ünitelere ait kazanım sayısı, toplam ders saati ve kitap içerisindeki oranlar aşağıdaki tablolarda ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 2. 9. Sınıf (Haftalık 2 Ders Saati)

Ünite	**Kazanım Sayısı**	**Süre/ Ders saati**	**Oran %**
Doğal Sistemler	13	47	65
Beşeri Sistemler	4	15	21
Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler	3	5	7
Çevre ve Toplum	2	5	7
Toplam	**22**	**72**	**100**

Tablo 3. 10. Sınıf (Haftalık 2 Ders Saati)

Ünite	**Kazanım Sayısı**	**Süre/ Ders saati**	**Oran %**
Doğal Sistemler	17	36	50
Beşeri Sistemler	12	24	33
Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler	1	4	6
Çevre ve Toplum	4	8	11
Toplam	**34**	**72**	**100**

Tablo 4. 11. Sınıf (Haftalık 2 Ders Saati)

Ünite	**Kazanın Sayısı**	**Süre/ Ders saati**	**Oran %**
Doğal Sistemler	2	4	5
Beşeri Sistemler	15	41	57
Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler	7	17	24
Çevre ve Toplum	5	10	14
Toplam	**29**	**72**	**100**

Tablo 5. 11. Sınıf (Haftalık 4 Ders Saati)

Ünite	**Kazanım Sayısı**	**Süre/ Ders saati**	**Oran %**
Doğal Sistemler	4	12	8
Beşeri Sistemler	20	76	53
Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler	9	40	28
Çevre ve Toplum	7	16	11
Toplam	**29**	**144**	**100**

Tablo 6. 12. Sınıf (Haftalık 2 Ders Saati)

Ünite	**Kazanım Sayısı**	**Süre/ Ders saati**	**Oran %**
Doğal Sistemler	1	2	3
Beşeri Sistemler	12	33	46
Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler	9	31	43
Çevre ve Toplum	2	6	8
Toplam	**24**	**72**	**100**

Tablo 7. 12. Sınıf (Haftalık 4 Ders Saati)

Ünite	**Kazanım Sayısı**	**Süre/ Ders saati**	**Oran %**
Doğal Sistemler	2	12	8
Beşeri Sistemler	17	82	57
Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler	11	38	27
Çevre ve Toplum	4	12	8
Toplam	**34**	**144**	**100**

Coğrafya dersi öğretim programı incelendiğinde çevre toplum konusu 9. sınıfta dersin sadece % 7 si, 10 sınıfta % 11, 11 sınıf (2 saatlik) % 14- (4 saatlik) % 11, 12. sınıfta (2 saatlik) % 8 - (4 saatlik) % 8 gibi oranlar ile derslerdeki 4 temel ünite olmasına rağmen yeterli olmadığı tespit edilmiştir. 9. sınıf çevre toplum ünitesi incelendiğinde öğrencilerin bilinç seviyesinin üzerinde olan kavramların yer aldığı görülmektedir. 10. Sınıf ders kitabı incelendiğinde doğal çevre bilinci verme konusunda yetersiz sadece akademik sınavlara hazırlık amacıyla doğal afetlerin sınıflandırılması ve açıklamalar yer almaktadır. 11. sınıf çevre toplum ünitesinin diğer sınıf düzeylerine göre en çok yer aldığı kitap olmakla birlikte öğrencilerde yeterli düzeyde çevre bilinci oluşması sağlamaktan uzaktır. 12. sınıf ders kitabında çevre toplum kazanımların haziran ayına gelmesi, bu dönemde öğrencilerin YKS sınavlarına hazırlık veya okulun son günleri olduğu için okula devamın az olduğu günler olması sebebiyle kazanımlar öğrencilere aktarılamamaktadır.

Öğretmenlerin dersler işlenirken bu programa göre yıllık planlarını oluşturup derslerini işlemesi gerekmektedir. Bazen yıl içerisinde yapılan etkinlikler, kar tatili, covid salgını gibi önceden tahmin edilmesi zor olan eğitimi aksatan faaliyetlerle birlikte kazanım sıralamasında son sırada olan çevre ve toplum ünitesinin yeterince tamamlanmamasına neden olmaktadır.

4.1. -9. Sınıf 4. Ünite Çevre ve Toplum Kazanım ve Açıklamaları

Ünite Açıklaması: Bu ünitede sırasıyla insanların doğal çevreyi kullanma biçimleri, doğal ortamda insan etkisiyle meydana gelen değişimler ile ilgili konulara yer verilmiştir.

Kazanım ve Açıklamaları:

9.4.1. İnsanların doğal çevreyi kullanma biçimlerini örneklendirir.

Karadeniz Sahil Yolu, Maltepe Sahil Parkı, Avrasya Tüneli, Osman Gazi Köprüsü, Ordu-Giresun HavaLimanı, Marmaray ve BAE-Dubai Palmiye gibi örneklere değinilir.

9.4.2. Doğal ortamda insan etkisiyle meydana gelen değişimleri sonuçları açısından değerlendirir.

a) Örnek olaylardan hareketle insanın atmosfer, litosfer, hidrosfer ve biyosfer üzerindeki etkilerineyer verilir.

b) İnsanların doğal ortam üzerinde gerçekleştirdikleri değişimlerde, doğaya karşı duyarlı olmalarınıngerekliliği vurgulanır.

Değerler: Öz denetim (kzm.9.4.2), doğa sevgisi (kzm.9.4.2)

Coğrafi Beceriler:

Arazide çalışma (kzm. 9.4.1, 9.4.2)

Coğrafi gözlem (kzm. 9.4.1)

Coğrafi sorgulama kzm. 9.4.1, 9.4.2)

Kanıt kullanma (kzm. 9.4.2)

9. sınıfta yer alan çevre toplum ünitesine ayrılan haftalık iki saat ders süresinin öğrencilerde çevre bilinci oluşturmakta yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca derslerin işlenişindeki ders dışı faaliyetlerin yetersiz olması bu kazananımlar edinilirken arazide çalışma coğrafi gözlem gibi becerilerin elde edilmesini sınırlamaktadır.

4.2. -10. Sınıf 4. Ünite Çevre ve Toplum Kazanım ve Açıklamaları

Ünite Açıklaması: Bu ünitede sırasıyla afetlerin oluşum nedenleri ve özellikleri, dünyada ve Türkiye'de afetlerin dağılışları ve etkileri, afetlerden korunma yöntemleri konularına yer verilmiştir.

Kazanım ve Açıklamaları:

10.4.1. Afetlerin oluşum nedenlerini ve özelliklerini açıklar.

Coğrafi problemlerin çözümünde CBS ve diğer mekânsal teknolojilerden yararlanıldığına dair örneklere yer verilir.

10.4.2. Afetlerin dağılışları ile etkilerini ilişkilendirir.

10.4.3.Türkiye'deki afetlerin dağılışları ile etkilerini ilişkilendirir.

10.4.4. Afetlerden korunma yöntemlerini açıklar.

a) Farklı ülkelerde doğal afetlere karşı yapılan uygulamalara yer verilir.

b) Ülkemizde depremler başta olmak üzere, afetlere karşı bilinç oluşturmanın önemi üzerinde durulur.

c) Afetlerin meydana gelme sürecinde bireylere düşen sorumluluklara değinilir

Değerler: Sorumluluk (kazanım 10.4.4)

Coğrafi Beceriler:

Arazide çalışma (kazanım 10.4.3)

Coğrafi gözlem (kazanım 10.4.3)

Coğrafi sorgulama (kazanım 10.4.1, 10.4.2, 10.4.4)

Harita becerisi (kazanım 10.4.1, 10.4.2, 10.4.3)

10. sınıf çevre toplum ünitesi kazanımları incelendiğinde doğal afetlerin akademik sınıflandırma yöntemi ile verildiği beşeri çevre sorunları ile ilgili yeterli düzeyde bilgi ve etkinliklerin olmadığı görülmüştür. Bu sınıf düzeyindeki kazanımlar incelendiğinde çevre duyarlılığı oluşturmak değil de öğrencilerin doğal afetleri öğretilmesi amaçlanmıştır. Bu durumda doğal çevrenin korunmasında eğitimin rolünü yerine getirememesine neden olmaktadır. Ayrıca 10. sınıfta da ders saatinin haftada 2 saatle sınırlı olması konunun yeterli oranda öğrencilere aktarılmasını zorlaştırmaktadır.

4.3. -11. Sınıf 4. Ünite Çevre ve Toplum Kazanım ve Açıklamaları

Ünite Açıklaması: Bu ünitede sırasıyla oluşum şekillerine göre çevre sorunları; maden ve enerji kaynakları kullanımının çevre üzerindeki etkileri, farklı gelişmişliğe sahip ülkelerdeki doğal kaynak kullanımının çevresel sonuçları, arazi kullanımına ilişkin farklı uygulamaların çevre üzerindeki etkisi, çevre sorunlarının oluşum yayılma süreçlerine yer verilmiştir.

Kazanım ve Açıklamalar:

11.4.1. Çevre sorunlarını oluşum sebeplerine göre sınıflandırır.

11.4.2. Madenlerin ve enerji kaynaklarının çevre üzerindeki etkilerini örneklerle açıklar. Madenlerin ve enerji kaynaklarının üretimi, dağıtımı ve tüketimindeki etkilerine yer verilir.

11.4.3. Yenilenemeyen kaynakların kullanımını tükenebilirlik ve alternatif kaynaklar açısından analiz eder. Yenilenemeyen enerji kaynaklarının kullanımı konusunda bireylere düşen sorumluluklar üzerinde durulur.

11.4.4. Farklı gelişmişliğe sahip ülkelerdeki doğal kaynak kullanımını çevresel etkileri açısındandeğerlendirir.

a) Doğal kaynakların etkin kullanımında çevre planlamasının önemine değinilir.

b) Türkiye'den örneklere yer verilir.

11.4.5. Arazi kullanımına ilişkin farklı uygulamaları çevre üzerindeki etkileri açısından değerlendirir.

11.4.6. Çevre sorunlarının oluşum ve yayılma süreçlerini küresel etkileri açısından analiz eder.

a) Çevre ve insan sağlığı açısından atıklardan korunma yöntemlerine yer verilir.

b) Teknolojik değişimlerin çevresel sonuçları ve insana etkilerine örnekler üzerinden değinilir.

11.4.7. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını geri dönüşüm stratejileri açısından değerlendirir.

Değerler: Öz denetim (11.4.7), Sorumluluk (kazanım 11.4.3),

Coğrafi Beceriler:

Arazide çalışma (11.4.5),

Coğrafi gözlem (11.4.2, 11.4.4, 11.4.5),

Coğrafi Sorgulama (11.4.1, 11.4.3),

Değişim ve sürekliliği algılama (11.4.6, 11.4.7)

11. sınıf coğrafya dersi çevre toplum ünitesi incelendiğinde çevre bilinci, çevremizi koruma yöntemleri konusunda diğer alt sınıflara göre daha fazla kazanımın olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca 11. Sınıfta seçmeli olarak coğrafya dersi seçildiğinde haftalık 4 saat ders süresinin olması çevre bilincinin öğrencilere aktarılmasında daha fazla kolaylık sağlamaktadır.

4.4. -12. Sınıf 4. Ünite Çevre ve Toplum Kazanım ve Açıklamaları

Ünite Açıklaması: Bu ünitede sırasıyla doğal çevrenin sınırlılığı, farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerin çevre sorunlarının önlenmesine yönelik politika ve uygulamalar, çevresel örgüt ve anlaşmaların çevre yönetimive korunmasına etkileri, ortak doğal ve kültürel mirasa yönelik tehditler konularına yer verilecektir.

Kazanım ve Açıklamaları:

12.4.1. Doğal çevrenin sınırlılığını açıklar.

a) Beslenme halkası ve taşıma kapasitesi kavramları üzerinde durulur.

b) Sınırlı kaynak, tükenebilirlik, aşırı baskı, çevre sorunu ve doğayla uyumlu kalkınma (sürdürülebilir kalkınma) kavramlarının ilişkilendirilmesi sağlanır.

12.4.2. Farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerin çevre sorunlarının önlenmesine yönelik politika veuygulamalarını karşılaştırır. Çevre sorunlarının önlenmesinde insana düşen sorumluluğa yer verilir.

12.4.3. Çevresel örgüt ve anlaşmaların çevre yönetimi ve korunmasına etkilerini açıklar.

12.4.4. Ortak doğal ve kültürel mirasa yönelik tehditleri açıklar. Doğal ve kültürel mirasa yönelik tehditlere karşı duyarlı olmanın önemine vurgu yapılır.

Değerler: Doğa sevgisi (12.4.1), Sorumluluk (kzm.12.4.2)

Coğrafi Beceriler:

Coğrafi gözlem (kzm. 12.4.1)

Coğrafi sorgulama (kzm. 12.4.2, 12.4.3)

Harita becerisi (kzm. 12.4.4)

Zamanı algılama (kzm. 12.4.4)

Genel olarak incelendiğinde ortaöğretim sınıf düzeylerine göre dağılımına bakıldığında 10.sınıf da daha çok doğal afetler konusun işlendiği, çevre duyarlılığı konusunun 9.,11. ve 12. sınıflarda kazanımların yer aldığı görülmüştür. Çevre kirliliği konusunun 9., 11. ve 12. sınıfta işlendiği, insanların canlı hayatına zarar vermesi konusunun 9. ve 12. sınıftaki kazanımlarda yer aldığı tespit edilmiştir. Doğal çevreyi kullanma konusunun 9. sınıfta, küresel ısınma konusunun 9. ve 11. sınıf düzeyinde coğrafya derslerinde işlendiği tespit edilmiştir. Çevre toplum ünitesinin eğitim yılının son döneminde olması son sınavlar yapıldıktan sonra işlenen konulara öğrencilerin yeterince ilgi göstermemesi gibi sebeplerle çevre bilinci öğrencilere yeterince aktarılamamaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ders kitapları dersin işlenişi ile içeriğin öğrenciye kazandırılmasında önemli kaynaklardır. Öğrencilerin okul sürecince ana kaynak olarak bilgiyi ders kitaplarından sağlamaktadırlar. Ders kitaplarında çevre konularıyla ilgili birçok bilgi olmasının yanında güncel çevre sorunlarının olmaması, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik etkinliklerin az olması gibi eksikliklerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Konuların kitapların içerine eşit şekilde dağıtılmadığı da gözlemlenmiştir. Coğrafya dersi öğretim programında çevre bilinci olgusuna ilişkin kazanımlar yetersizdir.

Çevre konusu hayat bilgisi, sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında da yer almaktadır. Ancak çevre eğitimine okul öncesi eğitim kademesinde başlanması öğrencileri o yaş itibariyle bu bilinçle yetişmeleri gerekmektedir.

Güncel çevre olayları, coğrafya öğretim programı ve ders kitaplarında konu edilmemiştir. Türkiye'de güncel çok sayıda çevre sorunları oluşmaktadır. Coğrafya ders kitapları öğretim ilkelerinden güncellik ilkesi açısından yeterli değildir. Coğrafya ders programı ve ders kitabıyla, coğrafya öğrenimi alan öğrencilerde çevrelerini tanımaları, korumaları gibi bilinç düzeyinin oluşması görünmektedir.

Ders kitaplarının değerli olduğu öğretmenler tarafından öğrencilere aktarılması için çalışmalar yapılmalıdır. Bakanlık tarafından ücretsiz olarak öğrencilere verilen ders kitapları sene başından itibaren öğrenciler tarafından değersiz olarak görülmeye başlanılmasıyla birlikte kayıplar fazlasıyla yaşanmaktadır. Bu durumda bu ders kitapları aracılığı ile öğrencide oluşturulmaya çalışılan bazı kazanımların istenilen düzeyde gerçekleşmesini engellemektedir. Bu duruma çözüm için sene başında dağıtılmış olan ders kitaplarının öğrencilerden özenle kullanmaları istenerek sene sonunda toplanması istenmelidir.

Yapılan bu araştırmada orta öğretim ders programı incelenmiş ve öğrencilerde çevre kavramı ile çevre bilincinin gelişimine katkı sağlaması için şu öneriler sunulmuştur.

- ✓ Coğrafya dersi kazanımlarında ve ders kitaplarında çevre sorunların sadece yakın coğrafyayı değil dünyanın geniş alanlarını etkilediği etkinlik ve uygulamalara daha fazla yer verilmelidir. Türkiye'de ve Dünya'da yaşanan güncel çevre olayları ve bu çevre olaylarının geri dönülemez etkisi öğrencilere daha aktif verilmelidir.
- ✓ Öğrencilerde yaparak-yaşayarak öğrenme de gerçekleştirilerek bilgide kalıcılık sağlanabilmesi için ünite bitiminde öğrencilerden sosyal medya, gazete, televizyon gibi farklı kaynaklardan bilgi toplayarak sınıfta sunum anlatım tiyatro vb. anlatım yöntemleriyle arkadaşlarıyla paylaşmaları istenebilir.
- ✓ Okullarda coğrafya derslikleri oluşturulmalıdır. Coğrafya dersliklerinde coğrafyayla ilgili aylık dergi, kitaplık coğrafya gazetesi oluşturulması için pano, haritalar, ders dışı faaliyetler için kullanılabilecek eğitim materyalleri ile öğretimi zenginleştirilmelidir.
- ✓ Öğretmenlerin yıl içinde okul –ilçe ve ilde yapmış oldukları zümre toplantılarında sadece akademik yılı planları ve değerlendirme gündem maddelerinin yanında; derslerini işlerken öğrencilere kazanımı aktarırken kullandığı yöntem ve tekniklerden paylaşımların yapılması sağlanmalıdır.
- ✓ Çevre bilincinin bireylerde oluşması bütün dünya için önemli bir görevdir. Bu nedenle öğrencilerin çevrelerini tanımaları önemlidir. Coğrafya dersini alan öğrencilerde çevre bilincini kavramının oluşabilmesi için çevreyle ilişkili olguların yazılacak coğrafya ders kitaplarında yer almasına dikkat edilmelidir.
- ✓ Okulda sınıftan başlayarak okul bahçesi çevre sokaklarda her hafta belirlenen gönüllü öğrencilerle birlikte yapılan temizlik etkinlik vb. çalışmalarla öğrencilerde çevre bilinci arttırılabilir.
- ✓ Öğretmenlerin yıl içerisinde öğrencilere verilen sorumluluk ve performans çalışmalarında çevre konuları ile ilgili konulara daha fazla yer vermesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Akengin, H. (2008). ‘’Coğrafya Öğretmenlerinin Yenilenen Lise Coğrafya Öğretim Programı Hakkındaki Görüşleri’’. Marmara Coğrafya Dergisi, 18, 5-18.

Alım, M. (2003). Dokuzuncu Sınıf Coğrafya Öğretim Programının Öğretmen Ve Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi

Efe, R. (1996). ‘’Coğrafya’da Yeni Yaklaşımlar, Coğrafya Eğitiminde Çağdaş Metod Ve Teknikler.’’ Marmara Coğrafya Dergisi, 1, 137-145.

Demirkaya, H. (2006). ‘’Çevre Eğitiminin Türkiye’deki Coğrafya Programları İçerisindeki Yeri Ve Çevre Eğitimine Yönelik Yeni Yaklaşımlar.’’ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(1), 209-219.

Kocalar, A.O. & Balcı, A. (2013). Coğrafya Öğretmen Adaylarının Çevre Okur Yazarlılık Düzeyleri, 2, 18-42.

Malatyalı, E. & Yılmaz, K. (2010). ‘’Yapılandırmacı Öğrenme Sürecinde Kavramlar Ve Önemi: Kavramların Pedagojik Açıdan İncelenmesi.’’ Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(14), 329-331.

MEB ortaöğretim coğrafya dersi (9-10-11-12) programı, 2018

MEB (2017). Coğrafya Dersi Öğretim Programı (taslak). http://mufredat.meb.gov.tr/ adresinden erişilmiştir.

Oruç, Ş. & Ulusoy, K. (2008). ‘’Sosyal Bilgiler Öğretimi Alanında Yapılan Tez Çalışmaları.’’ Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 26, 121-132.

Öztürk, T. & Zayimoğlu-Öztürk, F. (2016) ‘’Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Çevre Eğitimi Açısından Analizi.’’ Kastamonu Eğitim Dergisi, 3(24), 1533-1550.

İzbırak, R. (1992). Coğrafya Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Presentation ID / Sunum No= 47

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Kurum İmajının, Kurumsal İtibara ve Hizmet Sadakatine Etkisi: Kargo Firmaları Üzerine Bir Alan Çalışması

Zümrüt Hatice ŞEKKELİ[1], İnci Fatma DOĞAN [2]

[1] *KSÜ, Türkoğlu MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Kahramanmaraş, Türkiye. zhkiper@gmail.com*
[1] *KSÜ, Türkoğlu MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Kahramanmaraş, Türkiye. ikurtulgan@gmail.com*

Özet

Covid-19 virüsü ilk olarak 2019 yılı aralık ayında ortaya çıkmış, daha sonra ise tüm dünya geneline yayılarak, hem insan sağlığını hem de toplumsal hayatı büyük oranda etkilemiştir. Salgının daha fazla yayılmaması ve ölüm oranlarının artmaması amacıyla hükümetler yurt içi ve yurt dışı seyahatlerin kısıtlanması, belirli saatlerde sokağa çıkmanın yasaklanması, işletmelerin tamamen ya da kısmen kapatılması, tüm toplantıların engellenmesi gibi çeşitli kısıtlayıcı politikalar geliştirmişlerdir. Bu kısıtlamalar yüzünden dışarı çıkamayan insanlar çoğu ihtiyaçlarını e-ticaret siteleri ya da marketlerin uygulamaları aracılığıyla tedarik etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum kargo sektörünün öneminin çok daha kritik bir seviyeye ulaşmasına neden olmuş ve kargo firmalarının sayısının ve hizmet hacimlerinin artması sonucunu doğurmuştur. Tüketiciler de hizmet almak istedikleri kargo firmalarını diğer birçok sektörde olduğu üzere kurumsal imajlarına ve kurumsal itibarlarına göre tercih etmektedirler. İyi bir imaja ve itibara sahip olan kurumlardan satın almak kötü imaja sahip kurumlardan da sakınmak davranışı sergilemektedirler. Bu amaçla çalışmada katılımcılardan sıkça kullandıkları kargo firmalarının kurum imajını, kurumsal itibarını ve hizmet sadakatlerini değerlendirmeleri istenmiş ve bu yolla algıların ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmanın verileri Kahramanmaraş ilinde yaşayan kargo kullanıcılarından, anket tekniği ile elde edilmiştir. Geliştirilen hipotezleri test etmek amacıyla verilere sırası ile SPSS programı kullanılarak frekans, güvenilirlik, faktör, korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda kargo firmalarının kurumsal imajın üç farklı boyutunun, kurumsal itibarı ve hizmet sadakatini anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilediği bulgularına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal imaj, kurumsal itibar, hizmet sadakati

Effects of Corporate Image on Corporate Reputation and Service Loyalty: A Case Study of Cargo Companies

Abstract

The Covid-19 virus first appeared in December 2019, then spread all over the world, greatly affecting both human health and social life. In order not to spread the epidemic further and not to increase the death rate, governments had to develop various restrictive policies such as restricting domestic and international travel, prohibiting curfews at certain hours, closing the workplaces completely or partially, and preventing all meetings. People who could not go out because of these restrictions had to supply

most of their needs through e-commerce sites or market applications. This situation caused the importance of the cargo sector to move to a much more critical level and resulted in an increase in the number and diversity of cargo companies. In the study, it is aimed to reveal customer's perceptions of the functional image, corporate social responsibility image and financial image and their effects on corporate reputation and service loyalty of a cargo company. The data of the study were obtained from the cargo users living in Kahramanmaraş by the survey technique. In order to test the developed hypotheses, frequency, reliability, factor, correlation and regression analyzes were applied to the data by using the SPSS program, respectively. As a result of the analyzes, it was found that three different dimensions of corporate image affect corporate reputation and service loyalty in a meaningful and positive way.

Keywords: Corporate Image, Corporate Reputation, Service Loyalty

GİRİŞ

2019'da başlayan ve o tarihten beri tüm dünyayı etkisi altına alan COVİD19 salgınında, Dünya Sağlık Örgütünün 10 Ağustos 2021 tarihi verilerine göre 203.295.170 teyit edilmiş vaka ve 4.303.515 vefat sayısı bulunmaktadır (WHO, 2021). Salgın başladığından bu yana hükümetler can güvenliğini sağlamak, bulaşmayı azaltmak ve salgını sona erdirmek amacıyla sokağa çıkmanın yasaklanması, işletmelerin süreli ya da tamamen kapatılması veya dönüşümlü mesailerle çalışılması, toplu faaliyetlerin engellenmesi gibi birçok uygulama yapmışlardır. Bu süreçte insanlar da bir taraftan hastalık kaygısı, ölüm korkusu, iş güvensizliği, gelecek belirsizliği gibi psikolojik sorunlar yaşarken diğer taraftan da sosyal izolasyon altında yaşamlarını idame ettirmeye çalışmak durumunda kalmışlar ve fiziksel ihtiyaçlarını e-ticaret siteleri veya market ya da restoranların uygulamaları vasıtasıyla karşılamak yoluna gitmişlerdir. Bu da zaten küreselleşme ile yaygınlaşan kargo faaliyetlerinin yerel pazarlara daha da nüfuz etmesine ve firmaların sayıca artmalarına neden olmuştur.

Kargo firmalarının, bu kadar çok seçeneğin içinde kurumsal açıdan fark yaratmak ve rekabet avantajı elde etmek adına, tüketicilerin gözünde güçlü bir imaj ile sağlam bir itibara sahip olması ve bu yolla da hizmet sadakati elde etmeye çalışması gerekmektedir. Özellikle de hizmet sektöründe hizmetin soyut olması ve kalite özelliklerinin göreceli olması nedeniyle, hizmet alımına karar verme sürecinde kurumsal imaj ve kurumsal itibarın etkisi çok daha büyük olmaktadır. Bu nedenle de çok iyi planlanması ve etkin bir biçimde yönetilmesi gerekmektedir (De Leaniz ve Del Bosque Rodríguez, 2016:168). Doğru planlama ve yönetim için kargo firmalarının, kurumsal marka imajları birçok boyutuyla ele alınarak; bu boyutların, tüketici nazarında sahip oldukları itibara ve aldıkları hizmete olan sadakatlerine etkilerinin incelenmesi gerek firmalar gerekse de tüketiciler açısıdan büyük önem arz etmektedir.

Çalışmada, kurumsal imaj fonksiyonel, finansal ve kurumsal sosyal sorumluluk açısından irdelenmiş ve kurumsal itibar ile hizmet sadakati üzerine etkileri analiz edilmiştir. Çalışmanın literatüre büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde kurumsal imajın fonksiyonel, kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal imaj olmak üzere üç alt boyutu ile kurumsal itibar ve hizmet sadakati kavramları açıklanmaya çalışılmıştır.

1.1. Kurumsal İmaj

Bir nesne, şahıs ya da kuruma dair tutum, davranış, düşünce, görüş, akide vb. ilgili izlenimlerin tamamı imaj olarak tanımlanmaktadır (Cerit, 2006:344). Kurumsal imaj ise yapı, işletme adı, mimari, ürün ya da hizmet çeşitliliği, gelenek, ideoloji, kalite konuları aracılığıyla müşterilerin inançlarına, duygularına, fikirlerine ve izlenimlerine bağlı olarak zihinlerinde kalan genel intiba olarak ifade edilmektedir. Bu intiba kurum tarafından sağlanan ürün, hizmet, bilgi, yönetimsel tutum ve davranışlar sonucunda oluşmaktadır (Richard ve Zhang, 2012:572; De Leaniz ve Del Bosque Rodríguez, 2016:168). İyi bir kurumsal imaja sahip olmak, toplumla olumlu ilişkiler kurmak, hükümet üyeleri, kanaat önderleri, yatırımcılar, finansal kurumlar gibi güçlü paydaşları etkilemek, çalışan memnuniyeti sağlamak, rekabet avantajı elde etmek ve satışları teşvik ederek müşteri sadakatini artırmak gibi büyük faydalar sağlamaktadır (Adeniji vd., 2014:2).

Kurumsal imajın çok çeşitli alt boyutları bulunmaktadır. Çalışmada fonksiyonel, sosyal sorumluluk ve finansal olmak üzere üç alt boyutu değerlendirilmektedir.

1.1.1. Fonksiyonel İmaj:

Fonksiyonel imaj; bir kurumun, hem somut hem de soyut özelliklerini içeren ve kurum ile ilişkili tüm boyutları kapsayan zihinsel betimleme olarak tanımlanmaktadır (Yusof ve Ariffin, 2016:353). Bir diğer tanıma göre de fonksiyonel imaj, ürün ya da hizmetin kalite ve kullanım gibi ürün ya da hizmetle ilgili niteliklerini ifade etmektedir (He ve Lai, 2014:252).

Bir firmanın fonksiyonel imajının ne derece güçlü olduğu tüketicilerin ihtiyaçlarına ne derece uygun olduğu ile ilişkilidir (Gökerik vd., 2018:1224). Eğer tüketici aldığı ürün ya da hizmetin yüksek kaliteli, güvenilir, makul fiyatlı, ihtiyacına veya beklentisine uygun olduğunu düşünüyorsa o kurumun fonksiyonel imajı o oranda yüksek olmakta ve tüketicilerin satın alma kararlarını olumlu yönde etkilemektedir. Çünkü tüketicilerin satın alma kararları, o süreçte elde edilen kazançlara ve yaşanan kayıplarla bağlantılıdır ve kazançların kayıplardan daha fazla olduğunu düşündüklerinde tüketiciler o kurumdan ürün ya da hizmet satın almaktadırlar (He ve Lai, 2014:252).

1.1.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk İmajı:

Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) kavramı, ilk olarak 1999 yılında Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi (WBCSD) tarafından; "iş dünyasının çalışanları, aileleri, yerel topluluk ve toplumun geneli ile birlikte sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmak ve yaşam kalitelerini iyileştirmek için çalışma taahhüdü" olarak tanımlanmış; 2000 yılında "iş gücünün ve ailelerinin yanı sıra yerel topluluk ve toplum genelinin yaşam kalitesini iyileştirirken etik davranmaya ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaya devam etme taahhüdü" olarak revize edilmiştir (Amoako vd., 2016:127). Tanımlarında sıklıkla gönüllülük, paydaşlık, ekonomiklik, sosyallik ve doğal çevrenin vurgulandığı (Salehzadeh vd., 2018:106-107) KSS davranışı, işletmeler tarafından, toplumun gereksinimlerine ve değer yargılarına yönelik uygun uygulamalar yapmak suretiyle işletmeye katma değer sağlamak ve tüketiciler üzerinde uzun vadede saygınlık elde etmek için uygulanmaktadır (Silsüpür, 2020:43).

KSS imajı ise, ticari bir kurumun toplumun sosyal kaygılarına kurumsal olarak verdiği yanıtların, paydaşlar tarafından algılanma biçimleri olarak ifade edilmektedir. Bu algının pozitif ya da negatif olması tüketicinin o kurumun ürün, hizmet veya markasına yüksek fiyatlar ödemeye istekliliğini ya da isteksizliğini bir diğer ifade ile sadakatini doğrudan etkilemektedir (Pérez ve Rodríguez del Bosque, 2012:265). Bu nedenle kurumsal sosyal sorumluluk imajının hassas ve doğru bir biçimde oluşturulması firmalar açısından büyük önem arz etmektedir (Alcañiz vd., 2010:170).

1.1.3. Finansal İmaj:

Finansal imaj, kurumun finansal durumunun piyasaya yansıması olarak tanımlanmaktadır (Wu, 2015:145). Bir işletme hakkında olumlu bir finansal imaj sahibi olmak sadece ortakların ve müşterilerin değil, yatırımcıların, rakiplerin ve devlet organlarının gözünde de güçlü olmayı ifade etmekte (Činauskaitė-Cetiner, 2010) ve alacaklıların kredi limitlerini korumalarını veya artırmalarını, hissedarların yeni pay almaları veya sahip oldukları payları satmamalarını, çalışanların kendilerini güvenli hissetmeleri ve müşterilerin firmanın sunduğu hiçbir hizmette sorun yaşamayacaklarına emin olmalarını sağlamaktadır (Stępień, 2014:403).

1.2. KURUMSAL İTİBAR

İlk olarak 1950'lerde yine kurumsal imaj kavramının ortaya çıktığı tarihlerde geliştirilen ve bu nedenle de zaman zaman kurumsal imaj ile karıştırılan kurumsal itibar, paydaşların kurum ile etkileşimlerine ve geçmiş performanslarına dayalı olarak yaptıkları değerlendirmeleri, yargıları ve izlenimlerini temsil eden maddi olmayan bir varlık olarak tanımlanmaktadır (Lai, 2019:111). Daha açık bir ifade ile kurumsal itibar, kurumların geçmişte yaptıkları faaliyetlerin hem iç hem de dış paydaşlar üzerinde bıraktığı değer katan etkilerinin uzun vadeli kombinasyonudur. Kurumsal itibar kurumun yapısının, kurumsal sorumlulukların yerine getirilme tarzlarının, beklentileri karşılama şekillerinin ve kurumun sosyal çevreye uyum sağlama becerisinin değerlendirilmesini içermektedir (Canıtez ve Akyol, 2019:1297).

1.3. HİZMET SADAKATİ

Hızlı bir ivme ile artan rekabet ortamında, müşterilerin sürekliliğini sağlamak ve satın alma faaliyetlerini arttırmak yoluyla bir müşteri sadakati sağlamak diğer ifade ile onları sadık müşteri haline getirmek işletmeler açısından başarılı olmanın anahtarı olarak kabul edilmektedir (Taghipourian ve Bakhsh, 2016:143). Sadakat, gelecekte tutarlı bir şekilde yeniden satın almak amacıyla bir ürüne, hizmete, markaya veya kuruluşa derinden hissedilen bağlılık olarak ifade edilmektedir (De Leaniz ve Del Bosque Rodríguez, 2016:167). Hizmet sektörünün en kritik öğelerinden biri olan hizmet sadakati (Caruana, 2002:811) ise, müşterilerin daha önce bu hizmeti aldıklarında elde ettikleri tecrübeler ve geleceğe yönelik öngörüler doğrultusunda tekrar satın alma eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Anlatıcı ve Biçer, 2019:20).

Birçok çalışmada, sadakatin müşterilerin bir şirkete olan güçlü bağlılık duygularını temsil ettiği ve bir firmanın öz sermayesi, karlılığı, geliri, pazar payı ve uzun vadeli hayatta kalması üzerinde doğrudan olumlu etkileri olduğu belirtilmektedir. Çünkü sadık müşteriler daha fazla satın almakta, gönüllü olarak daha yüksek fiyatlar ödemekte ve ağızdan ağıza olumlu yönde pazarlama yapmaktadırlar (Espinosa vd., 2018:599).

2. METODOLOJİ

2.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmada kargo kullanıcılarının en fazla hizmet aldıkları kargo firmalarının imajını değerlendirmeleri istenmiş ve bu yolla hizmet sadakati ve kurum itibarına ilişkin algılarının ölçülmesi amaçlanmıştır.

2.2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

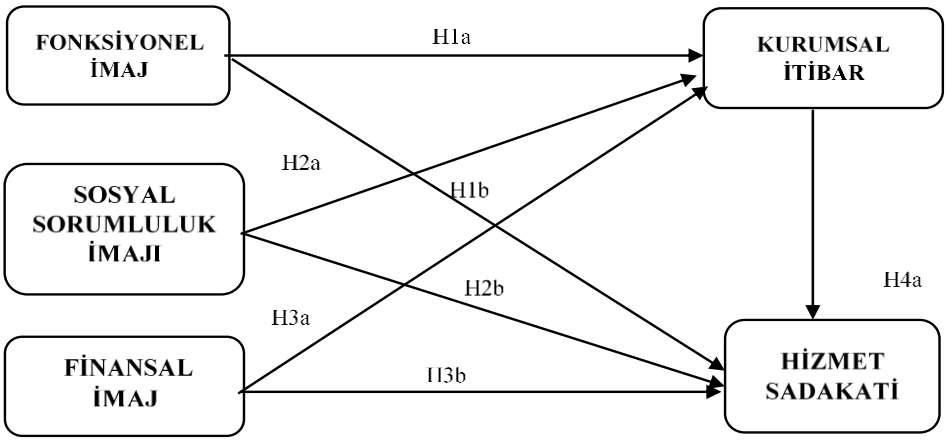
Çalışmanın evrenini Kahramanmaraş'ta yaşayan ve çeşitli nedenlerle kargo kullanan kişiler oluşturmaktadır. Veriler anket tekniği ile elde edilmiştir. Basit tesadüfi örnekleme yoluyla belirlenen kullanıcılara cevaplamaları için anketler dağıtılmıştır. Çalışma kapsamında geri dönen 242 kullanılabilir anket değerlendirmeye alınmıştır.

Ankette yer alan kurumsal imaj kavramını ölçmeye yönelik olarak farklı ölçeklerden yararlanılmıştır. Bunlar; *De Leaniz ve Del Bosque Rodríguez (2016), Salehzadeh, Pool ve Najafabadi (2018), Alcañiz, Cáceres ve Pérez (2010)'dir*. Çalışmada fonksiyonel, duygusal, kurumsal sosyal sorumluluk ve sembolik imaj olmak üzere dört imaj boyutunun olması planlanmıştır. Ancak verilere uygulanan faktör analizi sonucunda fonksiyonel, kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal imaj olarak üç boyut belirlenmiş ve çalışmada bu üç boyuttan faydalanılmıştır. Çalışmadaki bir diğer değişken yine *De Leaniz ve Del Bosque Rodríguez (2016)*'dan uyarlanan kurumsal itibar ölçeğidir. Bu ölçek üzerinde yapılan faktör analizi sonucunda tek boyut belirlenmiştir. Çalışmada yer alan son değişken olan hizmet sadakat değişkeni de *Caruan, (2002)*'den uyarlanmıştır. Bu ölçekler yazarlar tarafından Türkçeye uyarlanarak ve uzman onayı alınarak katılımcılara uygulanmıştır. Ölçekte yer alan bazı önermeler mükerrer olmaları ya da kargo ile alakalı olmamaları nedeniyle analiz kapsamına dahil edilmemiştir. Bütün değişkenlerin değerlendirilmesinde beşli Likert ölçeğinden yararlanılmıştır. Verilere sırasıyla frekans analizi, geçerlilik ve güvenilirlik analizi, KMO ve Bartlett testi, faktör analizi, korelasyon ve regresyon analizleri uygulanarak kurgulanan hipotezler test edilmiştir.

2.3. ARAŞTIRMANIN MODELİ VE HİPOTEZLER

Çalışmada Şekil 1'de gösterilen model kurgulanarak; kurumsal imajın alt boyutlarından olan fonksiyonel imaj, kurumsal sosyal sorumluluk imajı ve finansal imaj ile kurumsal itibar ve hizmet sadakati arasındaki ilişkilerin incelenmesi ve fonksiyonel imaj, kurumsal sosyal sorumluluk imajı ve finansal imajın kurumsal itibar ve hizmet sadakatini etkileyip etkilemediğinin keşfedilmesi amaçlanmaktadır.

Bu amaçla öncelikle daha önce yapılan bilimsel araştırmalar incelenmiş ve aşağıda yer alan model ve hipotezler kurgulanmıştır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

H1a: Fonksiyonel imajın kurumsal itibar üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H1b: Fonksiyonel imajın hizmet sadakati üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H2a: Kurumsal sosyal sorumluluk imajının kurumsal itibar üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H2b: Kurumsal sosyal sorumluluk imajının hizmet sadakati üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H3a: Finansal imajın kurumsal itibar üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H3b: Finansal imajın hizmet sadakati üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H4a: Kurumsal itibarın hizmet sadakati üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

2.4. BULGULAR

2.4.1. Tanımlayıcı İstatistiksel Bulgular

Araştırmaya dâhil olan katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumuna ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterilmektedir. Tablo 1'e göre, araştırmaya katılanların demografik özelliklerine göre dağılımlarına bakıldığında; katılımcıların %57,3'ünün (141) kadın, %41,1'inin (101) erkek olduğu; %45,1'inin (111) evli, %53,3'ünün (131) bekar olduğu; %48'inin (118) 20-30 yaş aralığında, %27,6'sının 31-40 yaş aralığında, %20,3'ünün 41-50 yaş aralığında ve %2,8'inin 51 yaş ve üzerinde olduğu görülmüştür. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında ise %81,3 oranıyla çoğunluğun lisans ve lisansüstü eğitim seviyesine sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	141	57,3
	Erkek	101	41,1
Medeni Durum	Evli	111	45,1
	Bekar	131	53,3
Yaş	20-30 yaş arası	118	48,0
	31-40 yaş arası	68	27,6
	41-50 yaş arası	50	20,3
	51 yaş üzeri	7	2,8
Eğitim Durumu	İlköğretim	2	0,8
	Lise	10	4,1
	ÖnLisans	30	12,2

	Lisans	97	39,4
	Lisansüstü	103	41,9

Yapılan çalışma kapsamında katılımcıların hangi kargo firmasını neden, hangi sıklıkla tercih ettiklerine ilişkin sorulara verdikleri yanıtlar ise Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Kargo Firması Tercihleri ve Bu Tercihlerine İlişkin Görüşleri

Hangi kargo firmasından hizmet almaktasınız?	**Frekans**	**Yüzde**
YURTİÇİ	141	57,8
ARAS	31	12,7
MNG	30	12,3
PTT	30	12,3
UPS	1	,4
TNT	3	1,2
SÜRAT	5	2,0
DHL	3	1,2
Tercih ettiğiniz kargo firmasından hangi amaçla hizmet almaktasınız?		
Ticaret	36	14,6
Evrak	41	16,7
Alışveriş	137	55,7
Sosyal	28	11,4
Kargo firması hizmetinden hangi sıklıkla yararlanıyorsunuz?		
Çok Nadir	24	9,9
Nadir	57	23,5
Orta Sıklıkta	119	49,0
Çok Sık	32	13,2
Sürekli	11	4,5

2.4.2. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Araştırmada ele alınan ölçeklerin geçerliliğini test etmek için öncelikle açıklayıcı faktör analizi yapılarak ölçeğin yapı geçerliliği test edilmiştir. Öncelikle ölçeklerin faktör analizine uygunluğunun belirlenmesi için örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygunluğunu belirleyen Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçütüne ve verilerin birbiriyle ilişkili olup olmadığını gösteren Bartlett küresellik testi sonuçlarına bakılmıştır. KMO ve Bartlett testlerinin sonuçları Tablo 3'de görüldüğü gibidir.

Tablo 3. Kurumsal İmaj KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uyum Ölçüsü		,911
artlett Küresellik Testi	X^2	1807,249
	sd	91
	p	,000

Yapılan analiz sonucunda KMO katsayısının 0,911; Barlett Küresellik test sonucunun ise anlamlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. KMO değerinin 0,90 üzerinde olması mükemmel olarak değerlendirilmektedir (Kalaycı, 2010:322). Verilerin faktör analizine uygun olduğuna karar verildikten sonra temel bileşenler analizi ve dik döndürme (varimax rotation) yöntemi kullanılarak yapılan faktör analizi sonuçları Tablo.4'de gösterilmektedir. Yapılan analiz sonucunda öz değerleri 1'in üzerinde olan toplam varyansın %67,816'sını açıklayan 14 maddenin 3 faktör altında toplandığı görülmüştür. Faktör yükleri 0,50'nin altında olan 3 madde analiz kapsamı dışında bırakılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen faktör yapılarının güvenilirlikleri de Cronbach Alpha katsayısı kullanılarak ölçülmüştür. Kullanılan ölçeklere ait güvenirlik değerleri de yine tabloda yer almaktadır. Cronbach Alfa katsayısı 0,40 değerinden düşükse ölçeğin güvenilir olmadığı; katsayı 0,40-0,60 aralığında ise ölçek düşük güvenirlilikte, 0,60-0,80 aralığında ise ölçek oldukça güvenilir ve 0,80-1,00 aralığında ise ölçek yüksek derecede güvenilir olarak ifade edilmektedir (Nakip, 2006:204; Kalaycı, 2010:405).

Tablo 4. Kurumsal İmaj İçin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek	İfadeler	Faktör Yükleri	Cronbach's Alfa	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)
Fonksiyonel İmaj (Fİ)	*Fİ1*	0.729	0.880	6,698	49,771
	Fİ2	0.796			
	Fİ3	0.833			
	Fİ4	0.788			
Kurumsal Sosyal Sorumluluk İmajı (KSSİ)	*SSİ1*	0.645	0.902	1,520	10,859
	SSİ2	0.712			
	SSİ3	0.776			
	SSİ4	0.733			
	SSİ5	0.614			
	SSİ6	0.686			
	SSİ7	0.672			
	SSİ8	0.615			
Finansal İmaj (FNİ)	*FNİ1*	0.786	0.637	1,006	7,186
	FNİ2	0.639			

Araştırmada ele alınan kurumsal itibar ve hizmet sadakati ölçeklerinin yapı geçerliliği de faktör analizi ile test edilmiş olup KMO değerleri ile Bartlett Küresellik test sonuçları verilerin faktör analizi için uygun olduğuna işaret etmiştir. Her iki ölçekte öz değerleri 1'in üzerinde olan tek faktörlü bir yapıda çıkmıştır. Ölçeklere ilişkin faktör analizi sonuçları Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Kurumsal İtibar ve Hizmet Sadakati İçin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek	İfadeler	Faktör Yükleri	Cronbach's Alfa	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)
Kurumsal İtibar (Kİ)	Kİ1	0.906	0.889	3,074	76,842
	Kİ2	0.805			
	Kİ3	0.910			
	Kİ4	0.881			
KMO : 0,836					
Hizmet Sadakati (HS)	HS1	0.757	0.925	6,137	61,371
	HS2	0.799			
	HS3	0.819			
	HS4	0.649			
	HS5	0.500			
	HS6	0.873			
	HS7	0.830			
	HS8	0.844			
	HS9	0.850			
	HS10	0.834			
KMO : 0,910					

2.4.3. Korelasyon ve Regresyon Analizi Sonuçları

Araştırmada ele alınan değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü ifade eden korelasyon analizi sonuçları Tablo.6'de gösterilmektedir.

Tablo 6. Değişkenlere Ait Korelasyon Analizi Sonuçları

DEĞİŞKENLER	1	2	3	4	5
1.FONKSİYONEL İMAJ	1				
2.KSS İMAJI	,651**	1			
3.FİNANSAL İMAJ	,514**	,563**	1		
4.KURUMSAL İTİBAR	,788**	,664**	,573**	1	
5.HİZMET SADAKATİ	,702**	,553**	,587**	,637**	1

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 6'daki değişkenler arasındaki ilişkiler, "r= 0,00-0,25 aralığında ilişki çok zayıf, r= 0,26-0,49 aralığında ilişki zayıf, r= 0,50-0,69 aralığında ilişki orta, r= 0,70-0,89 aralığında ilişki yüksek ve r= 0,90-1,00 aralığında ilişki çok yüksek" açıklaması doğrultusunda değerlendirilmiştir (Kalaycı, 2006: 116). Buna göre fonksiyonel imaj ile kurumsal itibar (r=,788, p<0,01) ve hizmet sadakati (r=,702, p<0,01) arasında yüksek bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Diğer değişkenler arasında ise anlamlı ve orta düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Araştırma modelinde geliştirilen hipotezlerin test edilmesi amacıyla bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini analiz eden doğrusal regresyon analizinden faydalanılmıştır. Doğrusal regresyon analizine ilişkin sonuçlar Tablo 7'te yer almaktadır.

Tablo 7. Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Düz.R^2	F	β	t	p	Hipotez
Fonksiyonel İmaj	Kurumsal İtibar	,619	374,628	,788	19,355	,000	H1a +
Fonksiyonel İmaj	Hizmet Sadakati	,490	220,425	,702	14,847	,000	H1b +
KSS İmaj	Kurumsal İtibar	,439	180,818	,664	13,447	,000	H2a +
KSS İmaj	Hizmet Sadakati	,303	100,481	,553	10,024	,000	H2b +
Finansal İmaj	Kurumsal İtibar	,325	111,944	,573	10,580	,000	H3a +
Finansal İmaj	Hizmet Sadakati	,342	118,224	,587	10,873	,000	H3b +
Kurumsal İtibar	Hizmet Sadakati	,403	153,093	,637	12,373	,000	H4 +

Tablo 7'ye göre her bir değişken bazında inceleme yapıldığında R^2 (açıklanan varyansın yüzdesi) ve F (regresyon modelinin anlamlılık derecesi) değerleri bağımlı değişkenlerin bağımsız değişkenler ile açıklanabileceğini göstermektedir. Fonksiyonel imajın kurumsal itibarın yaklaşık %62'sini açıkladığı ve p<0,01 düzeyinde anlamlı (F=374,628) olduğu elde edilen analiz bulguları arasındadır. Bu değere bakıldığında kurumsal itibarı, ele alınan diğer imaj türlerine göre fonksiyonel imajın daha güçlü bir şekilde etkilediği anlaşılmaktadır. Fonksiyonel imajın hizmet sadakatinin de %49'unu açıkladığı ve p<0,01 düzeyinde anlamlı (F=220,425) olduğu tespit edilmiştir. Yine bu açıklama oranıyla fonksiyonel imaj kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal imaja oranla hizmet sadakati üzerinde daha güçlü bir etkiye sahiptir. Fonksiyonel imajdaki 1 birimlik artış hizmet sadakatini 0,702 birim artırmaktadır şeklinde de ifade edilebilir. Yine hizmet sadakatinin %40,3'ünün (F=153,093, p<,00) kurumsal itibar ile açıklanabileceği bulgusuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak Tablo 7'de yer alan doğrusal regresyon analizi neticesinde elde edilen bulgulara göre H1a, H1b, H2a, H2b, H3a, H3b ve H4 hipotezleri kabul edilmektedir.

SONUÇ

Fonksiyonel imaj, kurumsal sosyal sorumluluk imajı ve finansal imaj olmak üzere imaj çeşitlerinin kurumların itibarı ve tüketicilere sunulan hizmet sadakati üzerindeki etkisini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışma, Kahramanmaraş'ta yaşayan ve çeşitli nedenlerle kargo kullanan kişiler üzerinde anket tekniği ile veri toplamak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Ticaret, alışveriş, evrak işleri gibi çeşitli nedenlerden dolayı kargo firmalarının hizmetlerinden yararlanan kişilerin birbirine benzer hizmet sunan kargo firmalarından hangisini tercih edecekleri büyük ölçüde firmaların imajı ve itibarına bağlı olmaktadır. Kurumların sürdürülebilir büyümesi ve rekabet üstünlüğü, gücü üzerinde etkili olan kurum imajı da tüketicilerin firma hakkındaki düşüncelerini etkileyerek hem kurum itibarının oluşmasına hem de tüketicilerin hizmet sadakatinin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Tüketiciler bir hizmetten faydalanacakları zaman o hizmeti sunan kurumların imajına ve itibarına da önem vermektedirler. Bu nedenle bu çalışmada, kurum imajının ve alt boyutlarının kurumsal itibar ve hizmet sadakati üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı araştırılmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda yapılan doğrusal regresyon analizi sonucunda, kurumsal imaj alt boyutlarının kurumsal itibar oluşumunda ve hizmet sadakati üzerinde doğrudan etkisinin anlamlı olduğu (p=0,000<0,05) sonucuna ulaşılmıştır. Olumlu kurum itibarının da hizmet sadakatini olumlu yönde etkilediği ve tüketicilerin kuruma bağlılığının devamlılığını sağladığı görülmüştür. Bu bağlamda kurumların tüketicilerin gözünde iyi ve olumlu bir imaja sahip olmak için uğraş vermeleri, uzun vadede kurum imajlarını üst seviyelerde tutmalarının kurum itibarına ve tüketici bağlılığına olumlu yönde yardımcı olacağı ifade edilmektedir.

KAYNAKÇA

ADENIJI, A.A., OSIBANJO, A.O., ABIODUN, A.J. ve ONI-OJO, E. (2014). Corporate image: A strategy for enhancing customer loyalty and profitability. *Journal of South African Business Research* 2015.

ALCAÑIZ, E.B., CÁCERES, R.C. VE PÉREZ, R.C. (2010). Alliances between brands and social causes: The influence of company credibility on social responsibility image. *Journal of Business Ethics* 96: 169-186.

AMOAKO, G.K., AMOAH, G. ve MAYQUEEN, A. (2016). How organisational performance is affected by strategic corporate social responsibility (CSR).

ANLATICI, B. ve BİÇER, T. (2019). Beş yıldızlı otel sağlıklı yaşam merkezlerinin, hizmet kalitesi ve fiyatlarının üyelerin üyelik yenileme eğilimlerindeki rolü. *Eurasian Research in Sport Science* 4: 18-33.

CANITEZ, F. ve AKYOL, A. (2019). Kurumsal Tasarımın Kurumsal İmaj ve Kurumsal İtibar Oluşumu Üzerine Etkisinin Hizmet Sektöründe İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi* 11: 1294-1312.

CARUANA, A. (2002). Service loyalty. *European Journal of Marketing* 36: 811-828.

CERİT, Y. (2006). Eğitim fakültesi öğrencilerinin üniversitenin örgütsel imaj düzeyine ilişkin algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 47: 343-365.

ČINAUSKAITĖ-CETİNER, J. (2010). The Essense of financial image and its importance in the enterprise. *Jaunųjų mokslininkų darbai. Priedas*: 47-52.

DE LEANİZ, P.M.G. ve DEL BOSQUE RODRIGUEZ, I.R. (2016). Corporate Image and Reputation as Drivers of Customer Loyalty. *Corporate Reputation Review* 19: 166-178.

ESPINOSA, J.A., ORTINAU, D.J., KREY, N. ve MONAHAN, L. (2018). I'll have the usual: how restaurant brand image, loyalty, and satisfaction keep customers coming back. *Journal of Product & Brand Management*.

GÖKERİK, M., GÜRBÜZ, A., ERKAN, I., MOGAJI, E. ve SAP, S. (2018). Surprise me with your ads! The impacts of guerrilla marketing in social media on brand image. *Asia Pacific journal of marketing and logistics*.

HE, Y. ve LAI, K.K. (2014). The effect of corporate social responsibility on brand loyalty: the mediating role of brand image. *Total Quality Management & Business Excellence* 25: 249-263.

KALAYCI, Ş. (2010).SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri(5. Baskı), Asil Yayıncılık. *Ankara:*

LAI, I.K.W. (2019). Hotel image and reputation on building customer loyalty: An empirical study in Macau. *Journal of Hospitality and Tourism Management* 38: 111-121.

NAKİP, M. (2006).Pazarlama araştırmaları, teknikler ve (SPSS destekli) uygulamalar, Seçkin Yayıncılık*:*

PÉREZ, A. ve RODRIGUEZ DEL BOSQUE, I. (2012). Measuring CSR Image: Three Studies to Develop and to Validate a Reliable Measurement Tool. *Journal of Business Ethics* 118: 265-286.

RICHARD, J.E. ve ZHANG, A. (2012). Corporate image, loyalty, and commitment in the consumer travel industry. *Journal of Marketing Management* 28: 568-593.

SALEHZADEH, R., POOL, J.K. ve NAJAFABADI, A.H.J. (2018). Exploring the relationship between corporate social responsibility, brand image and brand equity in Iranian banking industry. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*.

SİLSÜPÜR, Ö. (2020). Kurumsal sosyal sorumluluk ve marka imajı. *Konya: Palet Yayınları*.

STĘPIEŃ, K. (2014). Accounting Policy in creating the Financial Image of an enterprise through Financial Reporting. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*: 397-407.

TAGHIPOURIAN, M.J. ve BAKHSH, M.M. (2016). Brand attachment on service loyalty in banking sector. *International Journal of Marketing Studies* 8: 146-156.

WHO. (2021). Coronavirus (COVID-19) Dashboard. Available at: https://covid19.who.int/.

WU, A. (2015). Strategy Research on Finance Image of Small and Medium Enterprises in China.

YUSOF, J.M. ve ARIFFIN, S. (2016). The influence of self-congruity, functional image, and emotional attachment on loyalty. *Procedia Economics and Finance* 37: 350-357.